Oude pagina's map I O.P. 6347 hr. Luijen

KB systeemmappen
www.systeemmappen.nl
art.nr. 551010-kleur

Hoofdstuk I

VAN ANTWERPEN TOT NEERPELT

De Val Van Antwerpen

4 september,Berlijn-Wannsee

'Ik bevond mij op 4 september 1944 met een kleine staf op mijn bureau in Berlijn - Wannsee.Hier ontving ik op de namiddag van deze dag als een volslagen verrassing uit het Führerhoofdkwartier - de Wolfschanze bij Rastenburg in Oost-Pruisen - telefonisch het bevel onmiddellijk aan het Albertkanaal een nieuw afweerfront op te bouwen',schrijft Generaloberst Kurt Student. 1) Twee dagen tevoren was hij door Führer Adolf Hitler op het hoofdkwartier ontvangen.Wat beiden daar besproken hebben is nooit bekend geworden,maar er is geen zesde zintuig voor nodig om te kunnen beweren,dat het wankelende Duitse front in Noord-Frankrijk en 'de schaamteloze vlucht' 2) van veel officieren en manschappen de hoofdthema zijn geweest van het gesprek tussen de ervaren vechtjas Student en de alles bedisselende hoogste bevelhebber van de Duitse weermacht. 3)

Zo werd Student,wiens valschermjagers Rotterdam en Kreta veroverden,weer actief bevelhebber. 4) De laatste maanden had hij zich als

1) Ongepubliceerd manuscript van Students hand dd.november 1947.
2) Zo wordt bijvoorbeeld in een 20.20 Uhr bericht in het Kriegstagebuch van de Oberbefehlshaber West,2 September 1944,niet alleen gesproken over een schaamteloze vlucht van alle Duitse instanties, maar er staat ook letterlijk: 'De gevolgen van de panische vlucht zijn voor het strijdverloop in het Westen ingrijpend.' De commandant van de Duitse eerste armee meldde dezelfde dag: 'Duits burgerlijk bestuur in Luxemburg en Lotharingen heeft haar posten verlaten, waaronder de Gauleiter van Luxemburg en de Kreisleiter van Metz. Sterke oncontroleerbare stromen van vluchtelingen brengen de troepenverplaatsingen in gevaar.De vlucht van het Duitse spoorwegpersoneel heeft het treinverkeer tot stilstand gebracht.Russische krijgsgevangenen werden vrijgelaten.Vergroot gevaar voor het optreden van benden.Het civiele bestuur van Luxemburg heeft voor zijn vertrek de vitale bedrijven in de lucht laten vliegen,zodat de elektriciteits- en watervoorziening en het verkeer lamgelegd zijn.(Kriegstagebuch Oberbefehlshaber West,bericht aan het Oberkommando der Wehrmacht,2 September 1944,14.30 Uhr).
3) De Wehrmacht omvatte Luftwaffe,Kriegsmarine en Heer.
4) Een Nederlands aequivalent voor Fallschirmjäger te vinden is niet mogelijk.Oorspronkelijk waren zij parachutisten en de eenheden,waartoe zij behoorden,waren dan ook alle ondergebracht in Fliegerdivisionen onder opperbevel van Hermann Göring,Rijksmaarschalk,opperbevelhebber van de luchtmacht en Rijksminister van luchtvaart.In 1944 werden de nog bestaande Fallschirmregimenten ondergebracht bij de landmacht.Het grootste deel werd geformeerd tot het IIe Fallschirmkorps,dat in Normandië zware verliezen leed.(Het bestaan van een Ie Fallschirmkorps is niet bekend.) Deze Fallschirmjäger waren geharde soldaten,waarvan de meesten een opleiding als parachutist gehad hadden,maar als zodanig nooit waren ingezet.De later opgestelde eenheden,waarvan in dit hoofdstuk sprake is,hadden merendeels niet eens een parachutistenopleiding doorlopen.In september 1944 bezat Duitsland geen parachutisteneenheden meer en,toen het Duitse opperbevel in het Westen voor het Ardennenoffensief gebruik wilde maken van parachutisten,moest het hele Duitse Westfront 'doorgelicht' worden om nog tweeduizend parachutisten bijeen te krijgen.Daar de gevechten bij Nijmegen in hoofdzaak geleverd werden tussen Amerikaanse parachutisten en Duitse Fallschirmjäger,zijn de laatste ter vermijding van elk mogelijk misverstand steeds vermeld als 'valschermjagers.' Ook in andere samenstellingen is Fallschirm steeds vertaald door valscherm.

commandant over alle valschermtroepen beziggehouden met het opstellen van nieuwe eenheden.Door één telefoongesprek was de 'Erste Fallschirmarmee' in het leven geroepen en Student kreeg de taak er een volwassen leger van te maken.In de tweede helft van augustus was het Duitse opperbevel in het Westen er nog in geslaagd zeven divisies - een pêle-mêle van resten van in het Oosten verslagen eenheden - naar het Moezelfront over te brengen,in een vertwijfelde poging de onstuimige Patton 1) een halt toe te roepen.Maar daarmee was de koek verdeeld.Van het instituut der volksgrenadierdivisies had Student niets te verwachten.De steeds machtiger wordende Heinrich Himmler was na de putsch van 20 juli 2) belast met de oprichting van deze volksgrenadierdivisies.3) Als Reichsführer SS,bevelhebber van het Ersatzheer, 4) hoofd van de politie en Rijksminister van Binnenlandse Zaken moest het hem niet moeilijk vallen het Rijk uit te kammen op weerbare mannen,hen een infanteristische spoedcursus voor te schotelen en als kanonnenvoer voor de geallieerde troepen te werpen.In augustus waren twee van deze divisies op de been gebracht en eind september zou hun aantal tot acht uitgebreid worden,doch op het tijdstip, dat Student zijn nog papieren armee tot leven moest wekken,kon hier niet over beschikt worden. △ p.3

Toch moest Students armee er komen,want de militaire situatie aan het front in België was dusdanig,dat een volledige ineenstorting dreigde.In anderhalve maand tijd was de balans definitief doorgeslagen naar de geallieerde zijde.Deze keer ten goede was laat,maar snel gekomen.Hoewel de geallieerden de defensieve kracht van de Atlantikwall 5) schromelijk overschat hadden bij het opstellen van de plannen voor de operatie Overlord - de codenaam van de invasie op de Franse vastelandkust 6) -,zodat de gordel van beton,eerder dan verwacht,doorbroken werd,was het verdere verloop van de Normandische veldtocht tot een bittere teleurstelling uitgegroeid.Op 25 juli,zeven weken na D-day,bij aan de vooravond van de slag bij Falaise,hadden de geallieerden een [illegible] bereikt die zij,volgens de in Londen opgestelde plannen,reeds op [illegible] juni bereikt zouden moeten hebben.7) Het pessimisme, dat toen allerwegen in geallieerde kringen heerste,was een maand later als sneeuw voor de zon verdwenen.Op 25 augustus - aanmerkelijk eerder dan voorzien was - viel Parijs,[illegible] onbloedige bevrijding,in handen van de geallieerden en een [illegible] optimisme begon zich van SHAEF meester te maken.Men sprak [illegible] uit,dat de kracht van de Duitsers in het Westen gebroken was;[illegible] Duitse leger is niet langer een samenhangende strijdmacht,maar bestaat nog slechts uit een aantal vluchtende,gedesorganiseerde en zelfs [illegible]liseerde gevechtsgroepen,die een tekort hebben aan wapens en uitrusting.8)

1) Lieutenant-General George Patton,bevelhebber van het Amerikaanse derde leger.
2) Op 25 juli kregen Hermann Göring en Dr.Paul Joseph Goebbels, Rijksminister van volksvoorlichting en propaganda,uitgebreide volmachten van Hitler om de totale 'Kriegseinsatz' te verwezenlijken. In dezelfde verordening werd Himmlers zeggenschap dusdanig vergroot,dat hij in feite de tweede man werd in de hiërarchie van nazi-Duitsland.
3) Niet te verwarren met Volkssturm.Deze werd bij besluit van Hitler dd.25 september 1944 in het leven geroepen.
4) Letterlijk: vervangingsleger.Zie hiervoor uitvoeriger: ~~Bijlage Bij~~ Hoofdstuk II 'Wehrkreis West~~wall~~ en Walküre.'
5) Reeks van forten,bunkers,kazematten,veldversterkingen,mijnenvelden,tankhindernissen etc.,die de Duitsers aan de Westkust van Frankrijk en,zij het minder dicht,ook aan de Belgische,Nederlandse, Deense en Noorse kust hadden gebouwd om een invasie van geallieerde troepen te kunnen verhinderen.
6) Onder de codenaam Bolero was men vroeg in 1942 begonnen met de eerste voorbereidingen voor deze geallieerde invasie op het West-Europese vasteland.
7) G.L.Verney,'The Guards Armoured Division',London,Hutchinson, 1955,p.79: 'Hij,die op het einde van juli voorspeld zou hebben dat de geallieerden een maand later waarschijnlijk aan de Belgische grens zouden staan,zou werkelijk een optimist geweest zijn.'
8) SHAEF Weekly Intelligence Summary,23th week ending 2 September 1944.

SHAEF scheen het gelijk aan zijn zijde te hebben,want na de val van de Franse hoofdstad stootten Britten en Amerikanen zonder zware tegenstand vrijelijk door naar de Franse grenzen in het Noorden en Noordoosten.Zo trokken na een legendarisch geworden nachtmars de tanks van de Britse 11de tankdivisie in de vroege ochtend van 31 augustus Amiens binnen.Daarmee was de Sommelinie doorbroken.Lieutenant-General Sir Brian Horrocks,commandant van het Britse XXXe legercorps, waartoe ook de 11de tankdivisie behoorde,aarzelde daarna niet om van de verwarring,waarin de Duitse troepen zich bevonden,onmiddellijk gebruik te maken,door het bevel te geven de opmars voort te zetten.

Op 2 september was de Belgische grens benoorden Rijssel bereikt.De Britse 7de tankdivisie zou nu oprukken naar Gent,de 11de naar Antwerpen,terwijl de garde-tankdivisie voor Brussel bestemd was.Meer naar het Zuidoosten hadden de tanks van twee Amerikaanse divisies op dezelfde dag de eerste Waalse grond onder hun rupsbanden zien rollen.De Amerikanen hadden ook als eersten de Belgische grens overschreden.Moeilijkheden bij de brandstoffenvoorziening van hun tanks leidden ertoe,dat zij hun opmars naar de Belgische hoofdstad moesten staken.De drie Britse divisies,ietwat beter bevoorraad,namen echter gunstigere uitgangsposities in voor een verdere opmars.Op zondagmorgen 3 september stoven twee tankcolonnes van de garde-tankdivisie op Brussel af,waarbij zelfs het oversteken van de Schelde bij Doornik geen noemenswaardige hindernis vormde en nog voor het vallen van de avond was Brussel één vlaggenzee als welkom voor de te lang weggebleven 'liberateurs.' De 11de tankdivisie was toen al op weg naar Antwerpen,waar de volgende dag de Duitse commandant,Generalleutnant von Stolberg-Stolberg,tegen drie uur in de namiddag nog kon doorseinen,dat vijandelijke tanks zijn commandopost naderden.Havens en dokken vielen de Britten onbeschadigd in handen.Een triomf zonder weerga! Het bezit van deze havenstad betekende immers,dat het knelpunt in de geallieerde oorlogsvoering op land,de ravitaillering,dra verwijd zou zijn.

De Combattanten.

Begin september 1944 opereerden de geallieerde strijdkrachten ver van hun landingsbruggenhoofd 'on the way to Berlin.'

Aan de Kanaalkust voerden [illegible] eerste leger onder Lieutenant-General Henry Crerar, 1) [illegible] het Britse tweede leger onder Lieutenant-General Sir Miles Dempsey [illegible] zij de Britse eenentwintigste legergroep onder Field-Marshal [illegible] Bernard Montgomery en ze bezetten een frontlijn van Zeeuws Vlaanderen via Antwerpen tot onder Maastricht.Bijna loodrecht hierop verliep de frontlijn van de Amerikaanse twaalfde legergroep van Aken tot bij Metz.De bovenste sector was operatiegebied van het Amerikaanse eerste leger onder Lieutenant-General Courtney Hodges,de onderste van het Amerikaanse derde leger onder Patton. 2) Zij waren de beide componenten van deze legergroep onder Lieutenant-General Omar Bradley. 3)

1) Dit leger bestond niet enkel uit Canadese militairen.Zo was het Britse Ie corps,dat Le Havre veroverde,hierin opgenomen.
2) In een lezing over Market Garden,die ~~kapitein~~ majoor Arie Bestebreurtje, verbindingsofficier bij de Amerikaanse 82ste airbornedivisie,op 15 september 1964 in de raadzaal van het Nijmeegse stadhuis gehouden heeft,vermeldde hij,dat ook een Amerikaans leger tot de eenentwintigste legergroep behoorde.Dit is in zoverre juist,dat tot 1 augustus 1944 het Amerikaanse eerste leger en het Britse tweede leger samen de geallieerde eenentwintigste legergroep vormden.Op 1 augustus 1944 werd de Amerikaanse twaalfde legergroep operationeel in de samenstelling als boven aangegeven.In de eenentwintigste legergroep nam het Canadese eerste leger de plaats in van de Amerikanen. Op 25 augustus 1945 hield de eenentwintigste legergroep als zodanig op te bestaan.Haar nieuwe status bracht mee,dat zij 'The British Army on the Rhine' genoemd werd.
3) In de tweede helft van augustus werd uit Groot Brittannië het Amerikaanse negende leger onder Lieutenant-General William Simpson naar het vasteland overgebracht en aan de twaalfde legergroep toegevoegd.Op 5 september werd het operationeel,het bevocht toen de vesting Brest.Eind september werd het negende leger overgebracht naar Elzas-Lotharingen.Het was voorbestemd om het noordelijke deel van de sector van het Amerikaanse eerste leger over te nemen.Overigens valt op te merken,dat nog een tweede generaal Bradley diens deed bij de Amerikaanse strijdkrachten: Major-General Follet Bradley, air-inspector van de Amerikaanse luchtstrijdkrachten.

Van Metz tot aan de Franse Jura stond de Amerikaanse zesde legergroep onder bevel van Lieutenant-General Jacob Devers, bestaande uit het Amerikaanse zevende leger onder Lieutenant-General Alexander Patch (noordelijk sector) en het Franse eerste leger onder Général Jean de Lattre de Tassigny (zuidelijke sector). Dit waren de landstrijdkrachten, die het geallieerd commando in Noordwest Europa onder 'Supreme Command' van General Dwight Eisenhower, die hiertoe op 5 december 1944 benoemd was, op dat moment ter beschikking had. 1) Als reserve stond nog in Engeland de First Allied Airborne Army onder bevel van Lieutenant-General Lewis Brereton ten dienste van SHAEF.

Onder het Duitse opperbevel in het Westen stonden twee armeegroepen, één zelfstandig armeekorps en één zelfstandige pantserarmee. Armeegroep B bestreek het gebied van de Noordzee tot aan Trier, Generaloberst Johannes Blaskowitz 2) met zijn armeegroep G het gebied van Trier naar het Zuiden. In West en Zuid Nederland - vooral in de beide Hollanden - was het General Kommando LXXXVIII Armee Korps gelegerd met zijn hoofdkwartier in Moergestel 3) onder General Hans Reinhard 4), dat, evenals de vijfde pantserarmee, die in Frankrijk opereerde - oorspronkelijk als Panzergruppe West - onder General Hasso von Manteuffel rechtstreeks onder de bevelhebber van het Westen geplaatst was. De armeegroep B bestond uit twee legers de westelijke sector met als grens de Kanaalkust werd bezet door de vijftiende armee onder General Gustav von Zangen, de oostelijke sector door de zevende armee onder General Erich Brandenberger. Zo was de situatie op de ochtend van 4 september. Vierentwintig uur later had de armeegroep B er een derde leger bijgekregen: Students eerste valschermarmee.

De crisisstemming, waarin het Duitse westelijke opperbevel vanaf de eerste dag van de invasie verkeerde, manifesteerde zich duidelijk in de voortdurende wisseling aan de top. Op de dag van de invasie bekleedde Generalfeldmarschall Karl von Rundstedt de functie van Oberbefehlshaber West. 5) Op 3 juli, dus nog geen maand later, werd hij vervangen door Generalfeldmarschall Günther von Kluge. Von Kluge, door

1) Officieel kwam Devers legergroep eerst op 15 september, een maand na de landing in Zuid-Frankrijk, onder bevel van SHAEF. Op 11 september maakte een patrouille van het Amerikaanse derde leger bij Dyon contact met Franse eenheden, die van het Zuiden kwamen.

2) Na de veldtocht in Polen deelde Blaskowitz de Poolse onderhandelaren de capitulatievoorwaarden mee. Op de avond van 5 mei 1954 ontving Blaskowitz in hotel 'De Wereld' te Wageningen van Lieutenant-General Charles Foulkes, commandant van het Canadese Ie corps, de capitulatievoorwaarden voor de onder zijn bevel staande en zich in Nederland bevindende armee. Bij dit gebeuren was Prins Bernhard, als opperbevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten, aanwezig.

4) Reinhard was dus geen territoriaal commandant, zoals '18 september, 1944, de bevrijding van Eindhoven,' uitgave van het Bureau Voorlichting en Publiciteit der gemeente Eindhoven, 1959, wil doen geloven waar hij 'commandant van de Brabantse Kempen' wordt genoemd. Het General Kommando bestond louter uit een staf. Het had geen eigen troepen onder zich, maar kreeg eenheden onder zich geplaatst, die na enige tijd - vooral na de invasie in Normandië - dan weer elders opgesteld werden. Wanneer men beweert, dat het Duitse LXXXVIIIe Korps jaren lang in Nederland gelegerd was, moet daarbij bedacht worden, dat alleen de staf al die tijd in Nederland bleef.

5) 'Oberbefehlshaber West' is in de Duitse taal zowel een aanduiding voor de persoon van de opperbevelhebber als voor zijn hoofdkwartier. Teneinde mogelijke misverstanden te vermijden, wordt in het vervolg de afkorting OB West gebruikt om het hoofdkwartier aan te duiden.

3) Op 5 september verplaatste Reinhard zijn stafkwartier van Bilthoven naar Moergestel. Demelhuber verhuisde op die dag van Voorburg naar Bilthoven. De 719de Divisie had, tot zij op 5 september 'te velde' ging, haar hoofdkwartier in Dordrecht.

VBS

opperbevelhebber Hitler beschuldigd van een poging tot contactzoeken met de geallieerden, 1)werd op zijn beurt op 17 augustus door Generalfeldmarschall Walter Model opgevolgd.

Armeegroep B stond aanvankelijk onder leiding van Generalfeldmarschal Erwin Rommel.In de namiddag van 17 juli werd hij op een inspectietocht door Britse vliegtuigen beschoten.Zwaar gewond werd hij in het dorpje Ste Foy de Montgomery (!) opgenomen.Een opvolger werd niet benoemd.Model werd als westelijk opperbevelhebber daardoor automatisch commandant over armeegroep B.

Toen de Britse tankspitsen in de tientallen kilometers brede bres tussen de vijftiende armee,die gevaar liep tegen de kust platgedrukt te worden,en de zevende armee,die in noordoostelijke richting vluchtte, naar de Belgisch-Duitse grens dreigden door te stoten,kreeg Student de weinig benijdenswaardige opdracht een compleet leger op de been te brengen om daarmee de liaison te vormen tussen de beide uit elkaar gedreven armeeën.Deze maandag - waarop de resten van een groot aantal verslagen Duitse divisies een onderlinge wedloop hielden om zo snel mogelijk de Duitse grens te bereiken en die met evenveel recht het epitheton 'dol' zou kunnen voeren als de daaropvolgende dinsdag 2) - werd door de Duitse legerleiding nog een tweede paradepaard van stal gehaald: von Rundstedt,die als opperbevelhebber West ontslagen was,omdat hij ruim twee maanden tevoren Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel,chef van het Oberkommando der Wehrmacht,de raad had gegeven vrede te sluiten.Juist op de dag,dat de geallieerden door de verovering van Antwerpen deze vrede binnen enkele maanden schenen af te kunnen dwingen, kwam von Rundstedt terug als opperbevelhebber. 3) Model bleef alleen belast met het bevel over de armeegroep B.Er is geen reden om aan te nemen,dat Hitler Model heeft willen degraderen of zijn gelooijn von Rundstedt expressievelijk ten toon heeft willen stellen; von Rundstedt moest op de eerste plaats ten tonele gebracht worden om het vertrouwen van het officierskorps in Hitler,dat na de putsch van 20 juli geschokt was - in omgekeerde richting werd het wantrouwen dagelijks groter - weer op te vijzelen.De enige Duitse veldmaarschalk,die nimmer was verslagen,kon op de achting en medewerking rekenen van zijn ondergeschikten.Het was in legerkringen niet onbekend,dat von Rundstedt als commandant van een in Zuid-Rusland opererende armeegroep de moed had getoond te protesteren tegen Hitlers winterveldtocht '41-'42 en uit vrije wil zijn ontslag had ingediend.Het commando,dat hij op 4 september 1944 weer op zich nam,was eigenlijk een vernederende positie.OB West was allang gedegradeerd tot het executieve orgaan van Hitlers oekasenorgie en een von Rundstedt hoedde er zich aanvankelijk angstvallig voor om zelfstandig enige beslissing te nemen.Lang niet zo meegaand als de overgrote meerderheid van de Duitse legeraanvoerders zorgde hij er wel voor,dat de durf,die hij in november 1941 opgebracht had,uniek bleef.4) De oude aftakelende von Rundstedt werd geheel en al overschaduwd door zijn veel jongere collega Model,die alleen verheugd kon zijn geweest,dat hij weer maarschalk te velde werd.Model was een groot bewonderaar van Hitler, wiens gunst hij nimmer verloor en die hem het predikaat verschafte: 'redder van het oostfront'.In genen dele de aristocraat die von Rundstedt was en ongeschaafd bijwijlen in zijn wijze van optreden tegenover

1) Bij de geallieerden is van deze affaire niets bekend en van enig contact met von Kluge is nooit sprake geweest.De waarschijnlijke gang van zaken is geweest,dat von Kluge een inspectietocht heeft gemaakt en het Führerhoofdkwartier intussen twaalf uur lang vergeefs contact met hem zocht.Von Kluge daarna van verraad te beschuldigen was voor Hitler slechts een kleinigheid.Waarschijnlijk was het Hitler bekend,dat von Kluge niet afwijzend stond tegenover de aanslag van 20 juli 1944,waarbij een aantal Duitse officieren onder leiding van Oberst Claus Graf von Stauffenberg,chef van de staf des Stellvertretenden-Befehlshaber des Ersatzheeres,tevergeefs trachtte Hitler uit de weg te ruimen en de macht in honden te nemen.
2) Op 5 september 1944 vluchtten,vooral uit het Westen des lands,een hoog aantal Duitse N.S.B.-instanties.Deze aftocht nam dergelijke groteske vormen aan,dat het nationaal socialistische orgaan'De Gil' in zijn nummer van 15 september 1944 (no 74) in een kop sprak over 'Dolle Dinsdag.'Deze benaming is blijven bestaan.Wanneer in het vervolg van de tekst gesproken wordt over Dolle Dinsdag,is hier steeds 5 september 1944 mee bedoeld,zonder dat daarbij gedacht wordt aan de situatie op deze dag in Nederland.
3) Hitler had hiertoe op 31 augustus besloten.Op 2 september werd Model hiervan telefonisch op de hoogte gebracht.
4) Na het verlies van de Rijnbrug bij Remagen werd von Rundstedt op 10 maart 1945 vervangen door Generalleutnant Albert Kesselring.

meerderen en minderen,genoot hij veel meer populariteit dan zijn directe chef.Model behoorde tot de bekwaamste legeraanvoerders,die de Duitse legerleiding aan het westelijk front heeft ingezet.Hij had gelegenheid te over gehad om zich te bekwamen in de enige tactiek,die de Duitse legers geboden was sinds het échec van Stalingrad: 'standhouden - terugtrekken - standhouden' om zo tijd te winnen tot Hitlers geheime wapens de kans zouden doen keren.Von Manteuffel vertelde na de oorlog over hem dat Model het zelfs waagde bevelen van boven hem geplaatsten,waarmee hij het oneens was,te negeren. 1) Het gebeuren rond het niet-laten-springen van de verkeersbrug in Nijmegen op 20 september 1944 is er een overtuigend bewijs van. 2)

Ook de chef van Models staf,Generalleutnant Dr.Wilhelm Speidel,moest op 4 september het veld ruimen.Hij werd vervangen door Generalleutnant Hans Krebs.Tenslotte had Hitler op 31 augustus eveneens besloten dat General Siegfried Westphal als nieuwe stafchef van de opperbevelhebber West de opvolger zou worden van General Günther Blumentritt.

De Stilstand Aan Het Albertkanaal.

Op de avond van 4 september trof Student,nadat hij met Model contact had opgenomen,vanuit Berlijn de belangrijkste maatregelen ter verdediging van het Albertkanaal,dat de beide Britse divisies naderden.Hij besloot voor de vorming van zijn armee alle valschermeenheden,die op dat moment onder zijn bevel stonden,in te schakelen.Ze bestonden uit zes nieuw opgestelde regimenten,vijfduizend man depottroepen en twee regimenten,die in Normandië reeds gevochten hadden en in Duitsland op verhaal trachtten te komen.In ijltransporten werden deze troepen vanuit geheel Duitsland naar het Albertkanaal gebracht.Von Rundstedt bereidde zich tezelfdertijd weer voor op het vertrek naar zijn hoofdkwartier.De volgende dag te 18.00 uur 3) kwam hij in de commandopost Arenberg bij Koblenz aan en nam het westelijk opperbevel weer op zich. Te 19.30 uur vaardigde hij een oproep uit aan zijn soldaten.Hij deelde hen mede,dat hij op bevel van de Führer weer als opperbevelhebber in functie trad.Ook Himmler als bevelhebber van het Ersatzheer en Reichsführer der SS meldde hij zijn indiensttreding,maar hij vermeed angstvallig elke toespeling op zijn terugroeping.

1) B.H.Liddel Hart,'The other side of the hill',London,Cassel,1951, pp. 101-102.
2) Walter Görlitz,'Der Zweite Weltkrieg',Zweiter Band,Stuttgart,Steingrüben-Verlag,1952,p.524:'Op 21 april 1945 schoot Generalfeldmarschall Walter Model zich een kogel door het hoofd in een bos bij Duisburg,omdat de Russen hem als oorlogsmisdadiger aangeklaagd hadden en zijn uitlevering eisten.Tot het laatst had hij in Hitler geloofd.'
3) Op 10 mei 1940 gold in ons land de wettelijk vastgestelde Nederlandse Tijd.Bij K.B. van 9 maart 1940 no.381,was bepaald dat op 19 mei 1940 de Nederlandse Zomertijd zou worden ingevoerd.Het verschil in tijd tussen Nederland en Duitsland bedroeg op 10 mei 1940 één uur en veertig minuten.De in Duitsland geldende Middeneuropese Tijd verschilde veertig minuten met de wettelijke Nederlandse Tijd.Aangezien echter in Duitsland de zomertijd reeds was ingevoerd bedroeg het verschil op 10 mei 1940 één uur en veertig minuten.De capitulatie van Den Helder (zie ~~voetnoot p.32~~) vond derhalve plaats op 04.35 uur Nederlandse en 06.15 uur Duitse Tijd.Op 16 mei 1940 werd in ons land de Duitse Tijd ingevoerd.

Alle tijden en data voor 16 mei 1940 zijn aangegeven in Nederlandse Tijd,alle tijden tussen 16 mei 1940 en 23 september 1944 zijn aangegeven in de hier geldende Duitse Tijd.Op 17 september 1944 03.00 uur werd in Engeland de klok één uur teruggezet.Daarmee was in Groot Brittannië voor 1944 een einde gekomen aan de dubbele zomertijd en werd de gemiddelde Greenwichtijd weer van kracht.(The Times,Friday September 15th,page 6 column d).Dit betekende dat er vanaf dit moment een verschil was van één uur tussen de Britse Tijd en de hier geldende tijd.Het afspringen der padvinders op 17 september 1944 vond dus volgens de geallieerde bronnen op 12.40 uur plaats,terwijl in deze studie dit op 13.40 uur gesteld is.Op 23 september 1944 werd in Nijmegen de Engelse tijd ingevoerd.(Nijmeegsche Illegale Pers,no.2-1ste jaargang,Zaterdag 23 September 1944).De tijdsaanduiding van gebeurtenissen op en na deze datum vindt derhalve in de Engelse toen geldende tijd plaats,derhalve wanneer in Duitse bronnen gesproken wordt van een begin der evacuatie uit Arnhem op 25 september 1944 te 22.45 uur wordt dit in deze studie op 21.45 uur gesteld.De tijden zelf zijn aangegeven in het 24-uur systeem.Eén minuut vóór middernacht is 23.59 uur,één minuut nà middernacht is 00.01 uur.

Als laatste stuurde hij om acht uur een telegram aan Seyss-Inquart 1) en de gouwleiders in het Westen. Ook zij moesten weten, dat hij deze post niet had geambieerd. De oproep aan zijn soldaten was, en dat kon geen toeval zijn met 'Heil Hitler' ondertekend.

Natuurlijk stuurde men Von Rundstedt niet zonder een pakket opdrachten naar het 'wilde Westen'. Hij moest de opmars van de geallieerde legers zo ver mogelijk van de Rijksgrenzen tot staan brengen, heel Holland (bedoeld was Nederland) in bezit houden en, alsof dit nog mogelijk was, een aanval tegen Reims ondernemen vanuit het gebied om Metz. Op deze Dolle Dinsdag kon Von Rundstedt moeilijk geloven dat het zou gelukken een groot deel van het Nederlandse grondgebied nog acht maanden bezet te houden.

Als enig lichtpunt kon hem de toestand aan het Albertkanaal voorkomen, waar de Britten na de daverende successen van de voorbije dagen geen ernstige pogingen ondernamen hun opmars in westelijke richting langs de Scheldeoevers of in noordoostelijke richting via Breda voort te zetten. De aan Student toegewezen stelling, die liep van de uitmonding van de Schelde in de Westerschelde via het Albertkanaal tot aan Maastricht (inclusief), hield nog stand. Het Albertkanaal zelf was op de noordelijke oever onversterkt. Wel hadden op 20 augustus een zestal staven van genietroepen langs het kanaal hun bureaux betrokken, maar de daadwerkelijke resultaten waren op 4 september nauwelijks merkbaar. Daar de Zuidzijde van het kanaal over grote stukken veel hoger was en men dus van die kant een voortreffelijke uitkijk had op de andere oever, was het trouwens zinloos de Noordzijde te versterken. Tot dezelfde conclusie kwam ook Student, toen hij op de voormiddag van Dolle Dinsdag langs het kanaal reed en daar verschillende colonnes van de 179ste Divisie ontmoette, die zich uitgerust met paardentractie, naar het front begaven. Deze divisie onder Generalleutnant Karl Sievers was één van de troepeneenheden die Student de vorige middag waren toegewezen tesamen met en onder het bevel van General-Kommando LXXXVIII A.K. Dit hoofdkwartier kreeg tevens onder zich de garnizoenstroepen die uit Antwerpen hadden kunnen vluchten en één van de drie bataljons van het SS Landstormregiment Niederlanden, dat in Tilburg gelegerd was en onder bevel van ~~van~~ Major Burckhardt stond. (De SS Gruppenführer Demelhuber nam onder Christiansen 3) het bevel op zich over de in Nederland achtergebleven troepen, die hoofdzakelijk uit E/A. eenheden bestonden). Als parate eenheden kreeg Student uit Duitsland het valschermjagerregiment 6, het Ie bataljon van het valschermjagerregiment 3 4) en de Divisie 'z.b.V.' 176, onder Oberst Christian Landau. Daarnaast kreeg hij enkele kleinere eenheden toegewezen, waaronder, uit Duitsland, twintig batterijen luchtafweergeschut en tien bataljons Walküreeenheden uit Wehrkreis VI. 4) De valschermjagers waren goed geoefende soldaten, waarvan velen in Normandië hun vuurdoop al hadden ondergaan, maar de rest van de Student toegedachte troepen had zo'n geringe gevechtswaarde dat het Student hiermee nooit zou lukken het front in België te stabiliseren. Toch werd de wensdroom van het Führerhoofdkwartier, om de geallieerden aan de Belgische kanalen tegen te houden, werkelijkheid. Men mag trouwens niet vergeten, dat het gros van deze soldaten nog in Duitsland gelegerd was en er zeker enige dagen voorbij zouden gaan voor zij aan het Albertkanaal hun posten konden betrekken. Dat Student erin slaagde zijn front tot 17 september voor een doorbraak te behoeden dankt hij vooral aan een drietal bijkomende factoren. De belangrijkste factor was wel het praktisch tot stilstand komen van de 11de tankdivisie na de verovering van Antwerpen. Het zou voor haar een kleinigheid geweest zijn de bij Antwerpen liggende bruggen over het Albertkanaal on beschadigd in handen te krijgen. Horrocks had daartoe geen bevel gegeven en daarom werd het nagelaten. Voor diegenen, die enigermate vertrouwd zijn met de Engelse wijze van oorlogvoeren in West-Europa, kan dit voorval niet bevreemdend zijn. In de aanval is de Britse militair volkomen onderhorig aan de hem gegeven opdracht, zó zelfs, dat hij zelden van een gunstige gelegenheid gebruik zal maken om over het 'dagschema' heen een

1) Dr. Arthur Seyss-Inquart trad op 29 mei 1940 in functie als Reichskommissar für die besetzten Niederländischen Gebiete.
3) General der Flieger Friedrich Christiansen was sedert 29 mei 1940 Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden.
4) Zie hiervoor ~~bijlage bij~~ Hoofdstuk II 'Wehrkreis, Weststellingen Walküre.'
2) Kurt von Tippelskirch, 'Geschichte des Zweiten Weltkrieges', Bonn, Athenäum Verlag, 2. neu bearbeitete Auflage, 1956, p. 453.

aanval [redacted] voort te zetten.In de omvangrijke Britse oorlogsliteratuur,waaraan zelfs de kleinste eenheden hun steentje hebben bijgedragen,valt het niet moeilijk hiervoor tientallen voorbeelden aan te halen.Hier staat tegenover,dat de Britse militair in defensieve eigenschappen door geen soldaat ter wereld overtroffen wordt.Zijn moed en vastberadenheid zijn in aanval en verdediging gelijk.Maar hij bezit daarnaast,wanneer hij tot verdedigen gedwongen wordt,een doorzettings- en improvisatievermogen,waarvoor de Duitsers in beide wereldoorlogen een diep ontzag hadden. 1)

De tweede omstandigheid was,dat een zekere Generalleutnant Kurt Chill,die met de resten van zijn verslagen 85ste Divisie op weg was naar Duitsland,in Turnhout na ontvangst van het bericht dat Brussel in vijandelijke handen was gevallen,in letterlijke zin zijn soldaten Duitsland de rug deed toekeren en hen opstelde langs de noordoever van het Albertkanaal.De voor de dienst te velde minst bruikbare officieren en onderofficieren bombardeerde hij tot Feldgendarmerie 2) en stelde hen op bij de wegkruisingen en kanaalbruggen.Alle Duitse militairen,die in een elastische verdediging op weg waren naar het grote vaderland en in handen vielen van Chill's politiepatrouilles,werden gedwongen zich bij diens gevechtsgroep aan te sluiten en zo slaagde de niet van improvisatietalent gespeende opperofficier erin de noordelijke oever van het Albertkanaal door Duitse troepen te doen bezetten.

De derde reden lag in het feit,dat op 4 september volkomen onverwacht de Duitse generale staf hulp aangeboden werd door de man van wie men die assistentie het minst verwachtte:Hermann Göring.De opperbevelhebber van de Duitse luchtmacht stelde op die dag het leger dertigduizend man ter beschikking.Hiervan waren twintigduizend valschermjagers in alle stadia van opleiding en tienduizend man grond- en vliegend personeel,voor wie in zijn wapen geen plaats meer was.Voor de eerste valschermarmee waren deze 'overlopers' in ieder geval een welkome versterking.

Δ p. 10

Toen Student op 5 september 's morgens naar Models hoofdkwartier bij Luik vloog,waren er nog geen tekenen,die erop wezen dat de Engelsen zouden pogen het tempo van hun opmars van de laatste vijf dagen te herwinnen.De stellingen aan het Albertkanaal waren nog niet bezweken.Model deelde aan Student mede,dat zich vóór het Albertkanaal nog de vijftiende armee bevond,die op terugtocht was uit Noord-West Frankrijk.Dit leger had bevel gekregen in oostelijke richting uit de omsingeling te breken en zou binnen enkele dagen het Albertkanaal bereiken en zo Students taak merkbaar verlichten.Model was het toen nog niet bekend,dat von Zangen en zijn restleger onmogelijk in oostelijke richting konden uitwijken en voorbereidingen troffen voor een afbuigen in omgekeerde richting naar de monding van de Westerschelde.

Zo kwam uit een wirwar van troepen en staven - van geoefenden en onervarenen,van infanteristen,artilleristen,parachutisten en étappe-eenheden,van oudere heren en jonge recruten een leger tot stand,dat de naam kreeg 'Erste Fallschirmarmee'.

De Opmars Naar Neerpelt.

Op de ochtend van 7 september had een deel van de elfduizend man, die van de vijftiende armee over waren, de oevers van de Westerschelde bereikt.De 719de Divisie,die jaren lang in de beide Hollanden had gelegen als bezetting van de uitlopers van de Atlantikwall en de 'enige strijdmacht' zou zijn geweest,die op 4 september een geallieerd offensief

1) In 'Der Frontsoldat erzählt', 16.Jahrgang,no.6-9,spreekt Student in een viertal artikelen 'Arnheim - letzter Deutscher Erfolg' zijn onverholen bewondering uit voor de heroïsche verdediging en fairness, waarmee de Engelse troepen in Arnhem zich te weer stelden tegen de overmacht van de Duitse tanks en troepen.
2) Militaire politie.
3) Het is nooit gelukt archivalische bescheiden te kunnen zien - zo deze bestaan -, die de hier weergegeven leiding bevestigen.De meest verbreide versie van dit voorval,zoals ze in vele publikaties te vinden is, wordt daarom hier herhaald.Vreemd blijft het dat een man als Student zich hierover nòch schriftelijk nòch mondeling duidelijk heeft uitgelaten.

over het Albertkanaal weerstand had kunnen bieden,had de wacht aan het kanaal betrokken.Verder naar het Oosten had de staf van de 85ste Divisie al een dusdanige strijdmacht onder zijn hoede,dat Reinhard de sector, waarvoor het Gen.Kom.LXXXVIII A.K. de verantwoordelijkheid droeg,in twee vakken had kunnen verdelen.Voor de westelijke vleugel was Student de Divisie 'z.b.V.' 176 toegezegd. 1) Deze divisie was als reserve-eenheid door Wehrkreis VI op de been gebracht en bezette een vak van de Westwall.Op 7 september verliet ze de Siegfriedlinie om zich naar het gebied ten Zuidwesten van Maastricht te begeven,waar soldaten van het Amerikaanse eerste leger zich een weg baanden naar de Duitse grens. 2) Op 11 september 's avonds om zeven uur betraden bij het dorp Stalzenburg, vijf kilometer ten Noordoosten van Vianden,voor het eerst geallieerde militairen Duitse bodem.Zij vormden een patrouille van het Amerikaanse eerste leger onder Sergeant Warner Holzinger.Op 7 september werden de eerste valschermeenheden,geen verse troepen maar routiniers,die al in Frankrijk gevochten hadden,naar Beeringen en Beverloo gebracht,waar zij onmiddellijk in de strijd werden geworpen.In de twee voorafgaande dagen hadden de Britse troepen voorzichtig pogingen ondernomen om alsnog bruggehoofden over het Albertkanaal te vormen,maar eerst op 7 september ontving Horrocks verlof de opmars te hervatten.Al lukte het de Britten op 7 september nog twee bruggehoofden over het Albertkanaal te vestigen, toch waren sinds de gedenkwaardige vierde september té veel Duitse troepen gearriveerd om nog over een breed front te kunnen aanvallen.Dat de Britse tanks bij hun uitbraakpogingen stootten op de beste troepen,die Student aan het Belgische front op de been kon brengen,was een 'bijkomstigheid',die het brede-front-offensief binnen vierentwintig uur degradeerde tot een plaatselijke aanval.Beeringen werd de volgende dag door de Prinses Irenebrigade overgenomen van de garde-tankdivisie,die zelf in zware gevechten gewikkeld was met het fameuze valschermregiment 6 onder Oberstleutnant Friedrich Freiherr von der Heydte,dat in Normandië tot de meest gevreesde tegenstanders van de geallieerden had behoord. De strijd was zó hevig,dat Horrocks zich gedwongen zag de 11de tankdivisie hierheen te verplaatsen om de Guards hulp te verlenen.

Achter het Albertkanaal doemde de tweede hindernis al op:het Kempisch-Kanaal.Na een felle strijd,waarbij de valschermeenheden zich met ongekend fanatisme verdedigden,lukte het de garde-tankdivisie onder Lieutenant-Colonel Allan Adair op de avond van 10 september aan de weg van Hechtel naar Valkenswaard een brug over het Kempisch-Kanaal bij Neerpelt te bezetten.Zes dagen waren er verlopen sinds de val van Antwerpen en nog geen vijfentwintig kilometer was men voorwaarts gekomen over een frontbreedte van minder dan tien kilometer.Zó voortkruipend kon het nog maanden duren voor men de vijand,die zich nog dagelijks versterkte,in de Siegfriedlinie kon bevechten.

Vanuit de brug bij Neerpelt - vaak de brug van de Groote Barrière genoemd - stuurde de garde-tankdivisie nog op 11 september een patrouille naar Valkenswaard.Daarna volgden voor haar en de andere divisies van het XXXe corps een periode van hergroepering en bevoorrading. Bij Geel werd de frontlijn in de volgende dagen nog wat naar voren geschoven,zodat globaal genomen op de ochtend van 17 september de scheidslijn door België tussen de geallieerden en de Duitsers van Antwerpen tot Maastricht-het Kempisch-Kanaal volgde met een uitstulping bij Neerpelt.

Student had de oever van het Albertkanaal prijs moeten geven,maar scheen erin geslaagd te zijn aan het Kempisch-Kanaal een afweerfront opgebouwd ~~te hebben~~.Vooral valschermtroepen stroomden Zuid-Nederland binnen.Wanneer hij de tijd kreeg deze soldaten uit te rusten,hen tot gevechtsgroepen om te smeden en hen stellingen te laten bouwen aan de Brabantse riviertjes en kanalen,zou een herhaling van de geallieerde Blitzkrieg aan dit front onmogelijk zijn.In deze zekerheid verlegde Student rond 15 september zijn hoofdkwartier van Tilburg naar Vught.

1) De divisie zelf was samengesteld uit bataljons 'Genesenden'.Dit waren soldaten,die òf gedeeltelijk invalide waren òf aan lichamelijke kwalen leden.Zo was er bijvoorbeeld een bataljon met maaglijders,een orenbataljon voor lieden met gehoordefecten en eenheden voor mensen, die aan kleurenblindheid leden.Blijkens betrouwbare berichten van Duitse artsen was het 'Magenbataillon' voor ervaren simulanten een welkome mogelijkheid zich aan de frontdienst te onttrekken.
2) De term Siegfriedlinie werd alleen door de geallieerden gebruikt.Zij stamt uit de eerste wereldoorlog.De 'Siegfriedstellung' heeft aan het centrale front in Frankrijk een grote rol gespeeld en,als codewoord, duidde zij de stelling aan in de centrale sector van het westelijk front,die liep van de omgeving van Arras tot de buurt van Soissons. Vanuit deze stelling ondernamen de Duitsers in het voorjaar van [illegible]
3) Hoewel veel de [illegible] Maas-Scheldekanaal gebezigd wordt,[illegible] hier genoemd [illegible] de [illegible] [illegible].

Hoofdstuk II

DE WESTWALL

'Op 4 september wordt met de bouw van tankgrachten begonnen. Onze onderwijzer wordt in Schottheide te werk gesteld.' [1] Uit tientallen soortgelijke berichten is bekend/hoe langs de hele grens van Aken tot aan Emmerik scholieren, vrouwen en meisjes en de nog aanwezige mannen opgeroepen werden om samen met de HJ en de Rijksarbeidsdienst de dreiging van de dichterbij komende tanks te bezweren met het graven van tientallen kilometers grachten, die breed en diep genoeg moesten zijn om elke poging deze tankvallen te overschrijden bij voorbaat tot mislukking te doemen.

13.

Deze verlengde Westwall [2] zou op de eerste plaats het Ruhrgebied moeten beschutten tegen een inval uit het Noordwesten. De opperste veldheer van de Duitse weermacht, die vier jaar lang gepocht had dat de Duitse soldaat zich nooit van de Kanaalkust zou laten verdrijven, bemerkte tot zijn schrik dat één omtrekkende beweging van de geallieerde legers via Nijmegen of Arnhem Duitslands industriële hart ~~lam~~ kon laan leggen en de Siegfriedlinie het lot van de Maginotlinie zou doen delen. Hij realiseerde zich tevens, dat tussen Aken en de Duitse Noordzeekust - met uitzondering van wat her en der verspreide bunkers - geen enkele hindernis was opgeworpen die aan de troepen de weg naar de Rijkshoofdstad en de havens in Noord-Duitsland zou kunnen versperren. Rijkelijk laat, in de tweede helft van augustus, vaardigde de Führer zelf enige bevelen uit die beoogden het Duitse westelijke grensgebied tot een onneembaar bastion te vergraven. De allerbelangrijkste mededeling was wel, dat het 'Volksaufgebot' op 1 september 1944 met de stellingbouw moest beginnen. Na de Volksgrenadierdivisionen, thans het Volksaufgebot (later nog gevolgd door de Volkssturm). In de diabolische dialectiek van het nazidom betekende dit, dat vanaf 1 september iedereen die een spade kon hanteren gedwongen werd zijn plaats in te nemen in de arbeidsbolonnes die door een massaal grondverzet het aanzien zouden geven aan de Weststellung.

2 'Volksaufgebot'

Op 1 september werd Himmler als bevelhebber van het Ersatzheer belast met de leiding over de constructie, uitbouw en beveiliging van de Westwall en de Weststellung. Onmiddellijk vertrok hij naar de grensgebieden om 'energiek' alle misstanden uit de weg te ruimen. In Wyler, Kranenburg en zó langs de hele grens kwam het Volksaufgebot in actie, versterkt door Rijksarbeidsdienst en buitenlandse arbeidsslaven, waaronder een groot aantal Nederlanders. Uit het Westfaalse industriegebied kwamen hele fabrieksploegen naar de grensgebieden om nog vóór de inval van de winter

1) Uit een ongepubliceerd dagboek van een burger uit Hasselt. Schottheide ligt terzijde van de weg Nijmegen - Kranenburg.

2) Zie hiervoor: Bijlage bij Hoofdstuk II, 'Wehrkreis Westwall en Walküre.'

de eerste linie van de Weststellung[1] gereed te hebben. Verschillende Nijmegenaren, voor wie de vluchtkansen tot dan toe nihil geweest waren en die in september gedwongen werden in bedrijfsploegen met het Volksaufgebot in de vrije lucht te verkeren, namen ongevraagd verlof en doken onder.

Ook op Nederlands gebied ging men nu stellingen bouwen en zó werd met relatief zwakke krachten begonnen aan de bouw van een linie Millingen - Zevenaar - Doetinchem. Een linie Emmerik - Elten - Doetinchem werd in kaart gebracht, maar aan de uitvoering is men nooit toegekomen. Het heeft geen zin hier het zeer gecompliceerde verdedigingsstelsel, dat de Duitsers in Nederland opbouwden, verder te beschrijven. Er werden hier en daar bruggehoofden gevormd (stellingen die naar alle zijden verdedigbaar zijn), artillerieopstellingen achter linies, er waren infanteriestellingen die elkaar enfileerden, de kuststrook werd grotendeels één vesting, terwijl als uitloper van de Siegfriedlinie de Panterstelling gedacht was, vanuit de Grebbeberg in Noordoostelijke richting naar het IJsselmeer.

Bij Nijmegen gebeurde aanvankelijk niets, al vaardigde Keitel op 2 september te half zeven een uitvoerig bevel uit, waarin letterlijk stond: 'Dat de Wehrmachtbefehlshaber in de Nederlanden in samenwerking met de Rijkscommissaris voor de bezette Nederlandse gebieden, Seyss-Inquart, de militaire taken betreffende de verlengde Westwall van Nijmegen tot het IJsselmeer op zich neemt.'

De Duitse legerleiding maakte zich de grootste zorgen over het gebied tussen Aken en Roermond en op 3 september kwam dan ook het bevel dit stuk Westwall zo snel mogelijk te bezetten. Het was weer een persoonlijk bevel van Hitler. Als vestingtroepen wees hij Walküre-eenheden aan.[2] In deze voor de Duitsers uiterst kritieke dagen, waarin duizenden op hol geslagen officieren en manschappen de grens overschreden, hoopten de bevelen en

1) Er zijn nog een groot aantal schriftelijke bevelen en aanwijzingen bewaard gebleven van Hitler zelf, maar ook van lagere goden, die zich occupeerden met deze stellingbouw. Men kan hieruit concluderen, dat vóór de bestaande Westwall nog een Weststellung gebouwd moest worden, doch dat ~~boven~~ benoorden Aken de verlengde Westwall - ook hier is menigmaal sprake van - praktisch samenviel met de Weststellung. Tussen Maastricht en Grave lag hiervoor weer de Maasstelling, die via het Maas-Waalkanaal uitmondde op de Waaldijken. Dwars op deze stellingsystemen stonden andere die dikwijls onderling met elkaar waren verbonden. Het geheel van deze in 1944 gegraven linies had weinig betekenis. Het werd vanaf 1 september een partijzaak en het belangrijkste scheen te zijn, welke Kreis- of Gauleiter het grootste aantal meters tankgracht had doen graven. Op 4 december verbood Hitler het graven van tankgrachten. Het was hem duidelijk geworden, dat dit werk zinloos was. De geallieerden waren namelijk al lang in het bezit van tanks, waarvan het bovenstuk bestond uit uitklapbare bruggen, speciaal gebouwd om deze grachten te overbruggen. Nòch de Amerikanen, nòch de Engelsen hebben bij hun opmars naar de Rijn ernstige hinder ondervonden van deze naar willekeur gegraven tankvallen.

2) Zie hiervoor: Bijlage Bij Hoofdstuk II 'Wehrkreis Westwall en Walküre.'

bekendmakingen van het opperbevel zich op. Juist de grote hoeveelheid nog bewaard gebleven archiefstukken bewijst zonneklaar dat de paniek zelfs de topleiding bevangen had. Meer dan eens sprak OB West de vrees uit dat de ineenstorting van delen van het westelijk front aanstaande was en aanzienlijke troepenmassa's in en achter de Westwall beschutting zouden zoeken. Een grootse organisatie werd opgebouwd om alle 'Versprengte' aan rivier- en grensovergangen op te vangen, tot kleine eenheden samen te stellen en te retourneren naar het strijdtoneel. De vlucht nam dergelijke groteske vormen aan, dat aan de vooravond van Dolle Dinsdag de standrechtspraak mogelijk gemaakt werd om hen te berechten die zonder grondige reden hun stellingen hadden verlaten, terwijl de Reichsführer SS uitgebreide volmachten kreeg om de discipline weer te herstellen. Op deze dag verschenen ook de eerste politie- en SS-eenheden aan de grensovergang bij Wyler. [1] Zelfs de politieke leiders moesten op Hitlers bevel meehelpen bij het opsporen en weer in militair verband brengen van de naar het vaderland teruggekeerde soldaten.

Martin Bormann [2], zo deelde Hitler mede, had de desbetreffende bevelen aan de gouwleiders en andere partijbonzen al doen uitgaan. Het trio Hitler, Himmler en Bormann wist dat de strijd verloren was, maar hun leven was hun nog zo dierbaar, dat zij alles ondernamen om de oorlog te verlengen. Goebbels' propaganda draaide onderwijl op volle toeren en via geheime aanwijzingen aan zijn gouwleiders zorgde hij, dat de Duitse armeecommandanten uiterst vertrouwelijke maar gefantaseerde mededelingen in handen gespeeld werden over de komende geheime wapens, die alles ten goede zouden doen keren. Göring droeg al lang de overtuiging in zich dat de oorlog voor Duitsland niet meer te winnen was. Hij wist dat de geallieerde suprematie in de lucht blijvend was en nog dagelijks groter werd, maar ook hij vocht voor zijn leven en op 4 september stelde de Rijksmaarschalk zijn privé-armee ter beschikking van de Duitse generale staf. Het opnieuw naar voren schuiven van Student en Von Rundstedt bewees eveneens, hoe met alleman en weinig macht geprobeerd werd het getij tegen te houden.

Hoe hopeloos de toestand de militaire leiding in het Westen voorkwam, bewijst het schrijven dat Model op 4 september aan Generaloberst Alfred Jodl [3] richtte. Hij deelde mee dat, om de linie Antwerpen - Maas - Westwall - Frans-Luxemburgse grens te bezetten, minstens vijfentwintig frisse infanteriedivisies en een pantserreserve van vijf tot zes divisies nodig waren. Maar deze zelfde Model, die dertig divisies van node had, waarvan hij wist dat ze nergens te vinden waren, beval de arme Christiansen [4] dezelfde dag nog een flankstelling op te bouwen in oostwestelijke richting over Nederlands gebied, parallel lopend aan het Albertkanaal en

1) Er is geen enkele aanwijzing, dat ook aan de bruggen in Grave deze troepen stonden, zoals vermeld in R.E. Urquhart, 'Arnhem', London, Cassell, 1958, p. 21.

2) Reichsleiter Martin Bormann, Chef der Parteikanzlei.

3) Chef van de Wehrmachtführungsstab van het Oberkommando der Wehrmacht.

4) General der Flieger Friedrich Christiansen was sedert 29 mei 1940 Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden.

benoorden de Waal. Hij moest voor dit doel de bezettingstroepen van de Nederlandse sector van de Atlantikwall maar tot een minimum terugbrengen en met de zo vrijkomende soldaten de nieuwe stelling bemannen. Men kan zich zonder moeite voorstellen, wat hiervan is terecht gekomen.

Op 5 september werd door Von Rundstedt een besluit genomen, dat voor de stad Nijmegen minder prettige gevolgen zou hebben. Ter vereenvoudiging van de bevelsvoering bij de bouw van de Weststellung zouden de bevoegdheden van de commandanten der drie westelijke Wehrkreise zich ook over die niet-Duitse territoria uitstrekken, waar aan de Weststellung gegraven werd. In vertaling betekende dit, dat de stellingbouw in en vooral om Nijmegen onder de competentie viel van de bevelhebber van Wehrkreis VI. Het Maas-Waalkanaal gold immers als opvanglinie van de Weststellung.

Op 7 september verleende Hitler verregaande volmachten aan Von Rundstedt voor handhaving van de orde en voor de spoedige bezetting van de Westwall en de Weststellung. Christiansen zag zich bij dit besluit volledig onder Von Rundstedt geplaatst. Het Führerhoofdkwartier werd in deze eerste week van september gebombardeerd met aanvragen om troepen, tanks en antitankgeschut. En steeds luidde het antwoord: 'Afgewezen. Volhouden tot de laatste man.'

Aan de versperringen en de Duitse vestingen werkten ongeacht de militaire instanties en étappedienst honderdvijfenzestigduizend ~~135.000~~ man, maar, zo deelde Von Rundstedt op 7 september 's avonds om zes uur mede: 'Het is nog veel te weinig voor de ~~500~~ vijfhonderd km lange Weststellung.' Voor Model, die met zijn ~~leger~~ Armee groep B de noordelijke sector van het front moest dekken, lag de situatie het moeilijkst. Natuurlijke hindernissen om de vijand tegen te houden vormden alleen de waterwegen, terwijl de Westwall slechts in het Zuiden van zijn sector enige betekenis had. 's Nachts om vijf voor half twee op vrijdag 9 september belde de vertwijfelde veldmaarschalk Rijksminister Alfred Speer op en smeekte hem om Sturmgeschütze en tanks. [1] Speer antwoordde, dat hij binnen enkele dagen Model zou bezoeken.

Op 9 september aanvaardde Westphal als nieuwe stafchef van Von Rundstedt zijn functie. In nog geen week tijd was de wacht aan het westelijk front door nieuwe mannen bezet: Von Rundstedt, Student, Westphal en Krebs. Alleen Model was het gelukt zijn post te mogen blijven behouden en het OKW verwachtte van hem het wonder de mobiele krijg in het Westen in een statische te veranderen. Vijf dagen na de val van Antwerpen waren er wel de eerste tekenen, dat het tempo van de geallieerde opmars aan het Belgische front aanmerkelijk was vertraagd, anderzijds dreigde echter in de Ardennen

1) Speer was Rüstungsminister. Hij had de zorg voor de ~~zware~~ oorlogs industrie.

na de val van Luik een directe aanval op de Westwall, die nog slechts dun was bemand. Hier stonden de Amerikanen vlak voor Bastogne en een doorbraak tussen Maas en Moezel zou nog slechts een kwestie van tijd zijn. Blumentritt, Westphal, Student en Von Rundstedt antwoordden na de oorlog op schriftelijke vragen van Chester Wilmot dat, wanneer na de val van Brussel en Luik niet meer dan vijftien divisies een geconcentreerde stoot vanuit België uitgevoerd zouden hebben - zoals Montgomery voorstelde - de weermacht niet in staat zou zijn geweest het gebied van de Beneden-Rijn en het Ruhrgebied te verdedigen. Blumentritt verklaarde zelfs: 'Zo'n doorbraak en masse zou met de beheersing van het luchtruim het zwakke Duitse front in stukken gescheurd hebben en de oorlog in de winter van 1944 hebben beëindigd.' [1]

14

Op 10 september schatte men dat ~~170.000~~ Duitsers (zonder Rijksarbeidsdienst en HJ) aan de Westwall werkten; het aantal buitenlandse arbeidskrachten was op ~~40.000~~ veertigduizend te stellen. Von Rundstedt achtte dit aantal veel te gering en verzocht de gouwleiders, bij wie de uitvoering van de operatie Weststellung in handen lag, om een bespreking op 12 september.

inmiddels honderd zeven-tigduizend

Het voor ons belangrijkste besluit, waartoe de topnazi's op die dag in samenspraak met Von Rundstedt kwamen, is wel dat 'in de nog overgebleven bezette gebieden in het Westen en in de Nederlanden de inheemse bevolking onder alle omstandigheden door de troepen tot deelneming aan de stellingbouw gedwongen moest worden. [2] Aansporing tot deelneming kon door het garanderen van maaltijden, sigaretten etc. geschapen worden. De tekst van dit besluit was zonder twijfel door de heren gouwleiders opgesteld. Het Duitse leger wenste met heel deze stellingbouw zo weinig mogelijk van doen te hebben en had er geen fiducie in. Model en Von Rundstedt vroegen om divisies en tanks, niet om stellingen en loopgraven.

Weer werden de partijpolitieke berichten over de mankracht, die in het Westen bezig was onneembare hindernissen op te werpen, afgewisseld met de dwingende smeekbeden van de militaire leiders om soldaten en wapens. Hitler bleef hardnekkig op het standpunt staan, dat het oostfront alle voorkeur moest genieten. Nu tienduizenden in het Westen een dam opwierpen tegen de geallieerde vloedgolf en de eerste resultaten merkbaar werden - aan het Belgische kanalenfront kwam de vijand slechts voetje voor voetje vooruit - werd hij nog kariger met toewijzingen voor het westelijk front.

De Duitse weermacht heeft van haar leiders na de oorlog met nadruk verkondigd, dat zij zich nimmer met politieke zaken ~~bezighielden~~ hebben bemoeid en slechts dapper en braaf vochten. In de zaak van de op 15 mei 1942 in krijgsgevangenschap teruggevoerde Nederlandse beroepsofficieren weigerden

1) Chester Wilmot, 'The struggle for Europe', London, Collins, 1952, p.539.

2) Letterlijke vertaling van Anlage 2119 van 9 september 1944 uit het Kriegstagebuch ~~van Von Rundstedt.~~ OB West.

zij echter hun medewerking niet. En ook in het onderhavige geval, waarin de bevolking tot een hulpverlening aan de vijand gedwongen zou worden, waartoe zij volkenrechtelijk nooit verplicht was, ging deze zelfde weermacht niet helemaal vrijuit. Het mag anderzijds niet onvermeld blijven, dat Von Rundstedt en Model in de eerste helft van september meermalen hun officieren en manschappen met nadruk bevolen hebben hun handen af te houden van deze stellingbouw. Vervolgens hebben in Nijmegen - evenals in veel andere soortgelijke gevallen in Nederland - de Duitse militairen deze oproepen aan de burgerbevolking tot het verrichten van graafwerkzaamheden wijselijk overgelaten aan de nationaal socialistische gezagdragers. (Dat alles neemt niet weg, dat een man als Von Rundstedt, die tijdens het Ardennenoffensief nog de courage toonde om fel tegen Hitler in te gaan en zelfs in die mate, dat hij tenslotte werd afgezet, in dit geval de veel minder riskante durf ~~op~~ had moeten ~~brengen~~ overhalen om onder de besluiten van deze gouwleidersbespreking zijn handtekening niet te zetten.)

Zes weken dacht men nodig te hebben om de eerste linie van de Weststellung uit~~gebouwd~~ te ~~hebben,~~ overwinnen daarna zou men het vestingsysteem in defensieve staat brengen. Duitslands oorlogsvoering was een wedloop met de tijd geworden. Tijd voor het opwerpen van versterkingen, tijd om nieuwe wapens te produceren, tijd om nieuwe eenheden op te stellen, tijd om een tegenoffensief - waarnaar in september de gedachten al uitgingen - voor te bereiden. Op dat moment was het belangrijkste dat de Weststellung hield: de geallieerden stonden voor Aken, dat nog wekenlang zou stand houden en voor Prüm, dat pas vijf maanden later zou vallen. Trier moest ontruimd worden, vele andere steden werden bedreigd.

Op 14 september deelde Von Rundstedt zijn soldaten mede, dat zij de Westwall tot de laatste patroon en tot de laatste man moesten houden.[1] Op zaterdagavond voor de luchtlandingen parafraseerde Hitler op hetzelfde thema: 'Iedere bunker, ieder huizenblok in een Duitse stad, elk Duits dorp moet een vesting worden, waaraan de vijand doodbloedt of die zijn bezetting in een gevecht van man tegen man onder zich begraaft.'[2] In deze Bürgerbraukellertoon was heel dit manifest opgesteld. Dat de bedreiging van de Duitse Heimatbodem ook in andere sectoren onmiddellijk voor de deur stond, vermoedden noch wisten Hitler en zijn militaire leiders in het Westen.

1) ~~Archief~~ Kriegstagebuch OB West, Anlage 2162, 24.~~9.~~ September 1944, 16 uur.

2) ~~Archief~~ Kriegstagebuch OB West, Anlage 2210, 16.~~9.~~ September 1944, 19 uur 30.

Bijlage Bij Hoofdstuk II

WEHRKREIS WESTWALL EN WALKÜRE

Met het zich toespitsen van de militaire situatie in Frankrijk was het de Duitse leiding duidelijk geworden, dat ook in het Westen de vijand mogelijk weldra Duitse bodem zou betreden. Op 5 augustus 1944 kwamen dan ook in Wiesbaden de vestingscommandanten en de vertegenwoordigers van de westelijke Wehrkreise samen om deze dreigende situatie onder ogen te zien.

Het instituut van de Wehrkreise heeft voor de oorlog in het Westen en speciaal voor de strijd om Nijmegen indirect een grote betekenis gehad en het kan daarom dienstig zijn hier nader op in te gaan. Vóór het uitbreken van de oorlog bezat Duitsland vijftien territoriale Wehrkreise. In elke Wehrkreis lag een legerkorps en het commando over de Wehrkreis en het bevelhebberschap over het legerkorps waren steeds in één persoon verenigd. De Wehrkreis was een aan een territorium gebonden administratief instituut, dat vrijwel alle militaire zaken in haar ressort regelde: dienstplicht, plaatselijke verdediging, administratie van legereigendommen,
9. kazernering etc. Drie ~~hiervan~~ Wehrkreise waren niet territoriaal gebonden, namelijk die, welke het toezicht uitoefenden op respectievelijk de pantser-, de gemotoriseerde en de lichte infanteriedivisies. Na de Anschluss van Oostenrijk kwamen er nog twee territoriale Wehrkreise bij en zelfs een superterritoriale. In 1939 bezat het Duitse leger ruim vijftig divisies, die dus over de zeventien Wehrkreise verdeeld waren. Op 27 augustus 1939 werd het Duitse 'vredesleger' in een krijgsmachinerie omgebouwd. Er kwam een Feldheer, dat operatief was en een Ersatzheer (vervangingsleger), dat rekruten opleidde en binnen de Rijksgrenzen met de verzorging en de administratie belast was. De chef H. Rüst und B.d.E. was de commandant van dit thuisfrontleger. De voornaamste zorg van de Wehrkreis was wel voldoende reserves en troepen te kweken voor aflossing en vervanging aan het front.

Toen einde augustus 1939 de legerkorpsen hun oorlogsstellingen innamen, was het niet langer mogelijk de Wehrkreise door de bevelhebbers van de respectievelijke legerkorpsen te laten besturen. De Wehrkreise kregen nieuwe commandanten, die betiteld werden met 'plaatsvervangend legerkorpscommandant en bevelhebber in de Wehrkreis'.[1] Deze droegen én voor de vervanging én voor de zuiver territoriale functies, als dienstplicht, de verantwoordelijkheid. In zijn kwaliteit van plaatselijk hoofdkwartier van een legerkorps in vredestijd, dat zich nu te velde bevond, stond het

1) Stellvertretender Kommandierender General und Befehlshaber im Wehrkreis.

onder jurisdictie van het opperbevel van het leger en was vooral verantwoordelijk voor het opleiden van reservetroepen ten behoeve van alle eenheden die verbinding hadden met de Wehrkreis. Daarnaast moest de Wehrkreis ook nieuwe formaties op de been brengen. Als territoriaal commando was het verantwoording schuldig aan het Oberkommando der Wehrmacht. De Wehrkreise waren verantwoordelijk voor de naleving van de wet op de dienstplicht en zij zorgden voor een redelijke verdeling van de nieuw-opgekomenen tussen de drie onderdelen van de Wehrmacht.

Wat de plaatselijke verdediging betreft: in vrijwel elke plaats werden na het uitbreken van de oorlog Landesschutzenbataillone opgericht, meestal van oudere mannen die de vorige oorlog hadden overleefd.

Op 1 september 1939 werden voor het gehele Duitse Rijk ook nog Rijksverdedigingscommissarissen benoemd, die alle civiele verdedigingsaangelegenheden in het Rijk te behartigen kregen. Als Rijksverdedigingscommissarissen werden in vrijwel alle gevallen Gauleiter benoemd, de opperhoofden der NSDAP in de diverse Gauen, waarin nazi-Duitsland was verdeeld en die als partijgoden het volste vertrouwen van Hitler genoten. In het algemeen was het samenwerken met de bureaucratische partij-instanties een grote belasting voor deze Wehrkreise. In het Westen waren drie Wehrkreise: VI, XII en V; aan ons gebied grensde Wehrkreis VI. Wehrkreis VI had binnen haar territoir met liefst zes Gauleiter te maken die elkaar als rivalen beschouwden en die allen in hun functie van Rijksverdedigingscommissaris van groot belang waren voor het juist functioneren van de Wehrkreis. Het schijnt dat vanaf het moment dat Himmler Generaloberst Fritz Fromm opvolgde als opperbevelhebber van het Ersatzheer de moeilijkheden met de partij minder werden, omdat Himmler rijkelijk was opgewassen tegen Bormann. [1)]

Tot de competentie van de Wehrkreise behoorde ook de regelmatige controle op de permanente verdedigingswerken in het Westen, waaronder eveneens de Westwall viel. En daarom confereerden de vertegenwoordigers van deze drie Wehrkreise met degenen die uiteindelijk de verantwoording droegen voor de vestingen en versterkte linies in het Westen.

Generaal-luitnant Schmetzer deelde de aanwezigen op de bijeenkomst van 5 augustus een drietal uitvoerende bepalingen mondeling mede en eiste van hen voorlopige geheimhouding. Het belangrijkste was wel dat in het Westen van Zuid naar Noord een doorlopende en dichte verdedigingszone gebouwd zou worden: de Weststellung. Mocht de Westwall hiervoor gebruikt worden, dan was het noodzakelijk deze door veldversterkingen uit te bouwen.

1) Uitlatingen van Generaal-luitnant Fleckenstedt die vanaf 5 juni 1944 chef van de generale staf van Wehrkreis VI was.

Het scheen een retorische vraag te zijn of de Siegfriedlinie zou worden opgenomen in de muur van natuurlijke en kunstmatige hindernissen, waartegen de geallieerde troepen zó lang tevergeefs zouden storm lopen tot nieuwe wapens en een Duits offensief de kansen voor Hitler-Duitsland zouden doen keren. Er waren echter gegronde redenen om over het nut van deze muur van staal en beton te praten. Het gevaar dreigde dat, voordat de Westwall bemand was, de Britten en Amerikanen erin zouden slagen hierin een bres te slaan en de Rijn de graat van een barrièrestelling zou moeten vormen. Vervolgens was de staat, waarin deze verdedigingsgordel zich bevond, nu niet direct vertrouwenwekkend. De Westwall vormde van de Vogezen tot Aken een vrijwel aaneengesloten linie met bunkers, kazematten en tankasperges. Van enige controle was echter in de oorlogsjaren vrijwel geen sprake geweest. Een deel van de bunkers werd al enige jaren gebruikt als luchtbeschermingsbunkers voor de bevolking, andere werden als pakhuis gebruikt, weer andere waren al die jaren zelfs niet betreden. Er zijn gevallen bekend, waarbij, toen de bunkers bemand zouden worden, niemand wist waar de sleutels zich bevonden. In andere sectoren moesten in allerijl nieuwe kaarten van de loop van de Siegfriedlinie gemaakt worden, omdat de originele verloren waren gegaan. Vrijwel alle wapens waren uit de bunkers en kazematten gehaald, telefoonlijnen waren afgebroken, de mijnenvelden allengs verwijderd en de prikkeldraadversperringen opgeruimd. Daarenboven waren de geschutsgaten berekend op het 3.7 cm antitankgeschut, maar om de Sherman- en Churchilltanks onschadelijk te maken moest men ze minstens met 7.5 cm en beter nog met 8.8 cm geschut bestrijden.

Toch kwam het geheim beraad tot de conclusie dat de Westwall onmisbaar was in de opbouw van een versterkte verdedigingszone ter veiligheid van het Rijk, maar dan voorzien van veldversterkingen als tankgrachten, éénmansgaten en loopgraven. Van Aken tot de Nederlandse Noordzeekust zou dan een nog te bouwen defensieve gordel hierbij aansluiten.

Het staat onweerlegbaar vast dat het van de aanvang de bedoeling is geweest de Westwall ook beneden Aken tot aan Nijmegen door te trekken, maar de inval in Nederland, België en Frankrijk in mei 1940 viel samen met het stopzetten van alle werkzaamheden aan de Westwall. Tussen Goch en Nijmegen waren - het grootste deel om Goch zelf - een veertigtal bunkers gebouwd, doch het merkwaardigste is dat het allergrootste part hiervan alleen maar onderkomens waren. Deze betonnen blokkendozen hadden aan de achterzijde één of twee ingangen maar boden verder geen enkele mogelijkheid om zich te verweren tegen een aanvaller. Zij waren waarschijnlijk bedoeld als schuilplaatsen bij een artilleriespervuur voor de manschappen van de nooit gebouwde kazematten en gevechtsbunkers. In ieder geval

waren zij voor een thans te graven verlengde Westwall zonder enige betekenis.

Een tweede loodrecht hierop staande linie zou de stelling worden die van Aken de kortste verbinding zou vormen met de zee en ongeveer het verloop Aken - Maastricht - Antwerpen zou krijgen. De heren commandanten werd gevraagd het verloop na terreinverkenning vast te leggen.

Het militairendom wenste enerzijds met de Weststellung weinig te maken te hebben en was anderzijds te zeer in beslag genomen door de strijd in Frankrijk en België om deze taak alleen uit te kunnen voeren. Om de in dit stadium van de oorlog beslist niet gewillige bevolking in ~~de~~ hun greep te houden zouden de gouwleiders als Rijksverdedigingscommissarissen de leiding hebben bij deze 'totale oorlogsinspanning'. Militaire instanties zouden in eenvoudige schetsen de eerste aanwijzingen geven. Voor de linie Antwerpen - Aken zou een aparte commandovoering worden ingesteld.

Generaal-leutnant Eckstein, die de verantwoordelijke commandant was voor de vestingswerken aan de Beneden-Rijn, stelde een week later Seyss-Inquart op de hoogte. De definitieve besluiten werden genomen tijdens een bespreking op 17 augustus bij Wehrkreis VI, waarbij de drie gouwleiders van Essen, Düsseldorf en Keulen aanwezig waren. Drie geniestaven begonnen op 20 augustus met de eerste werkzaamheden voor de Albertkanaalstelling die van Rilland Bath langs de Schelde naar Antwerpen zou lopen en vandaar langs het Albertkanaal over Herenthals - Hasselt - Maastricht naar Aken. Hun komst was een direkt gevolg van het bevel van de Führer van dezelfde datum over de uitbouw van de Duitse Weststellung.
Naast Schelde-, Albertkanaallinie en Westwall zouden ook nog een Moezellinie en een Vogezenlinie uit de grond worden 'geschopt'. Acht dagen later kwam een tweede order uit, waarbij de Führer de Duitse Noordzeekust tot een versterkt bastion verlangde uitgebouwd te zien.

Hoofdstuk III

Hoofdstuk III

HET KORPS FELDT EN HET IIe SS-PANTSERKORPS

Het Korps Feldt

4 September, ~~SAAL~~ Saal

Te half vier 's middags passeerde 'Vorkommando und Führungsstab Feldt' de Rijksgrens bij Saal in de Elzas.Onder de tienduizenden,die,losgeslagen van hun troepen of bevelvoerders, 'Heim ins Reich' gingen,viel dit groepje officieren amper op.Volgens het bevel,dat hun 's morgens nog bereikt had,trokken zij verder in de richting van Kaiserslautern. 1) De heren genoten van een paar dagen van tamelijke rust in Elmstein tot de namiddag van 9 september.Toen kreeg de staf van de General der Kavallerie Feldt van de opperbevelhebber over de Westbefestigungen,de General der Pioniers Walter Kuntze,het bevel als 'Korps Feldt' een sector over te nemen van de nieuwe fragmentarisch uitgebouwde verdedigingslinie ten Oosten van het Maas-Waalkanaal en de beneden-Maas van Nijmegen tot Aken (exclusief). 's Ochtends 12 september richtte Feldt zijn bureau in te Hüls bij Krefeld en om tien uur trad hij in functie.Feldts opdracht was tweeledig.

Op de eerste plaats werd van hem en zijn troepen verwacht,dat zij dit stuk van de Westwallstellung van bezuiden Nijmegen tot benoorden Aken zouden bezetten.Het reserve General Kommando VI A.K. 2) met zijn vooruitgeschoven commandopost in Jülich onder Generalleutnant Mattenklott was tot nu toe in deze sector bevelvoerend geweest.

De bekommernissen van onze brave generaal Feldt op 12 September waren identiek met de zorgen,die Student al sinds 4 september plaagden: 'Hoe kom ik aan soldaten?' Na enig overleg werden nog dezelfde dag twee divisies geschapen:één voor het noordelijke gedeelte,één voor het andere stuk.De scheidingslijn tussen beide divisies werd de spoorlijn Roermond-Rheydt,die praktisch West-Oost loopt.Bezuiden die lijn werd de Divisie 'Generalmajor Raesler' geposteerd,in ons gebied de Divisie z.b.V.406, die als oostelijke grens de Rijn van Nijmegen tot Wezel aanhield en verder de Lippe.Commandant was Generalleutnant Scherbenning en als Divisie Scherbenning werd zij meestal geciteerd.Zij werd samengesteld uit het Landesschützenbataillon I/6 in Groesbeek 3) en resten van E 39 onder bevel van de commandant van het eerstgenoemde bataljon,verder uit het bataljon Wezel/Düsseldorf in Goch,het bataljon 303 in Stadt-Straelen en het regiment Oberst Brehmer,bestaande uit drie bataljons Wehrkommando-Unterführer-Lehrgang Wahn en tenslotte nog uit het bataljon 1224 (O) in Dalheim en Brüggen:een eenhedencompote,waarvan alleen het regiment Brehmer gevechtswaarde bezat.Hieraan werden in ijltempo nog een zevental Luftwaffe-Festungsbataillone toegevoegd.Bataljon I,II en III kwamen naar Goch,Kranenburg en Geldern,de vier andere naar Roermond en omgeving.

Het is kenmerkend voor de opvattingen van de Duitse legerleiding dat het gebied om Roermond het merendeel van deze vestingstroepen kreeg. Hier verwachtte men de eigenlijke grote aanval van de geallieerden.De Duitse generale staf had zich zo vastgebeten in het idee,dat via Roermond de grote doorstoot naar Wezel zou plaatsvinden,dat hij,zelfs toen op 8 februari 1965 de operatie Veritable vanuit Nijmegen de opmars naar het beneden-Rijngebied begon,halsstarrig weigerde te geloven,dat de aanval van Horrocks' XXXe corps en het Canadese eerste leger Montgomery's beslissende stoot op weg was naar de laatste hindernis tussen Nijmegen en Berlijn: de Rijn.

Van Feldt werd op de tweede plaats verwacht dat hij de Weststellung tussen Aken en Nijmegen verder zou uitbouwen in samenwerking met de Organisation Todt en het door de 'partij' opgeroepen mensenmateriaal.Het korps was dus achter het leger te velde opgesteld,waarmee het telefonisch en per fiets !) verbinding onderhield.Hoe het met de motorisering

1) Zie voor de voorgeschiedenis van het korps Feldt:Bijlage Bij Hoofdstuk III 'Het Korps Feldt en het IIe SS-Pantserkorps.'
2) Zie hiervoor:Bijlage Bij Hoofdstuk II:'Wehrkreis Westwall en Walküre.'
3) Dit landstormbataljon bestond uit oudere soldaten,tussen de vijfendertig en vijfenveertig jaar en bewaakten daar reeds enkele jaren een groot munitiedepot,pal tegen de Duitse grens gelegen.
4) 'Radfahr-Spähtrupps.'

zelf van het korps was gesteld blijkt wel uit het feit,dat het bevel kreeg een hogere graad van beweeglijkheid voor te bereien door het in beslag nemen van motorvoertuigen,fietsen en paardetractie.Feldt werd er nadrukkelijk op gewezen,dat hij die maatregelen moest treffen,die zouden verhinderen dat de vijand de overgangen over Maas en Roer in handen kreeg.Bij een doorbraak van geallieerde tanks of het signaleren van patrouilles moest het korps tot daadwerkelijke actie overgaan.Zo moesten dus enige duizenden slecht uitgeruste en ten dele ondeugdelijk geschoolde infanteristen van de Divisie Scherbenning voor volwaardige geniesoldaten fungeren en daarnaast gereed zijn om Maas en Maas-Waalkanaal tussen Roermond en Nijmegen te verdedigen en te houden.Bij Scherbenning was het front nog ver weg,maar als het Belgische kanalenfront eens zou bezwijken,wie kon dan garanderen dat,met het gebied Maastricht-Valkenburg als scharnier,de deur niet toegeslagen zou worden en de geallieerden aan de Maas in Limburg kwamen te staan.Heel sterk krijgt men de indruk, dat de angst voor de geallieerde tankcolonnes bij deze vestingtroepen de enige drijfveer was bij het bouwen van hun veldstellingen.Geen enkel bevel of notitie maakte gewag van de mogelijkheid van geallieerde luchtlandingen.Wel kreeg Feldt de bevoegdheid om bij gevechtshandelingen de politiecompagnieën,die in Well,Venlo en Roermond lagen,in te schakelen bij zijn korps.Met zijn bovenbuur Generalleutnant Hans von Tettau 1) nam Scherbenning contact op en het resultaat was,dat de noordelijke grens van de divisie,die dus tevens grens van het korps Feldt was, de lijn noordrand Grave-Broekkant-Beek werd,waarbij beide laatste plaatsen juist buiten het divisiegebied lagen.

Op 14 september 's avonds elf uur meldde Scherbenning dat Model als bevelhebber van de armeegroep B hem had bezocht en geen aanmerkingen had gemaakt.

Op 15 september kreeg Feldt het bevel zo snel mogelijk telefonisch te bevestigen,dat alle maatregelen waren genomen om de bruggen,inclusief die van Ravenstein en Grave,te laten springen.Uitdrukkelijk werd gevraagd de namen van de officieren op te geven die de verantwoordelijkheid hiervoor droegen.

Op 16 september werd de Divisie Scherbenning een pionier-bruggencompagnie (55 man) rijker,die de veerdiensten tussen Grave en Roermond zou gaan verzorgen.Een ordonnansofficier van de divisie had zich op die dag naar Students hoofdkwartier begeven om daar de nodige informaties te brengen over de getroffen voorzorgsmaatregelen.Duidelijk was daar bepaald,dat alleen het reserve General Kommando VI A.K. in Rheinberg bevel kon geven om de Maasbruggen in de lucht te laten springen.Student deelde de ordonnansofficieren nadrukkelijk mede dat hij in de komende dagen een vijandelijke aanval op grote schaal verwachtte in de richting Tilburg - Eindhoven en vroeg daarom dringend hem een kaart te verschaffen waarin alle stellingen aan zijn zijde van de Maas,dus oostelijk van de rivier,waren ingetekend.

Model had inmiddels op 15 september een nieuw hoofdkwartier betrokken in het riante hotel 'De Tafelberg' te Oosterbeek.Nu het front enigermate stabiel was geworden,kon hij zich gaan occuperen met een precieze markering van de grenzen en bevoegdheden van de onder hem staande eenheden.Op de late avond van 16 september werd de scheidingslijn tussen de Divisies Scherbenning en von Tettau nauwkeurig vastgelegd.Vanaf de spoorlijn 'sHertogenbosch-Nijmegen bij Ravenstein liep deze grens naar Weurt,dat nog onder het korps Feldt viel,vandaar langs de zuidelijke oever van de Waal tot de oevers van de Duitse Rijn en zo via Wezel (inclusief) tot Lippe.Er was één merkwaardige bepaling bij de bruggehoofden aan de stadskant van de spoor- en verkeersbrug over de Waal bij Nijmegen bleven voor verantwoordelijkheid van de Divisie van Tettau.Dit betekende dat niet het korps Feldt maar de Divisie von Tettau verantwoordelijk was voor het opvolgen van de bevelen van Model die voor het laten springen van beide bruggen gegeven waren of gegeven zouden worden.Een doorstoot over land vanuit het gebied tussen Turnhout en Neerpelt via Eindhoven naar het Noordoosten werd door de Duitse legerleiding nog altijd voor mogelijk gehouden.Dat Nijmegen als etappeplaats daarbij een begerenswaardig doel zou zijn voor de geallieerde oorlogsvoering ontging hen niet.Van daaruit zou een doorstoot langs de Noordrand van het Reichs-

1) De Divisie von Tettau was nog in oprichting en zou het hele gebied boven de Waal bezetten.Zij bestond uit vele losse eenheden zonder enig onderling verband,waarvan het merendeel 'landstormfuncties' vervulde.

wald via Kleef of langs de Zuidrand via Goch grote perspectievenen openen voor een doorbraak naar de Rijn bij Wezel.Alle Maasbruggen in dit gebied (Gennep,Mook,Grave en Ravenstein) werden derhalve door het korps Feldt extra bewaakt.Vanzelf bood zich ook het Maas-Waalkanaal aan als een geschikte eerste verdedigingslinie voor de verlengde Westwall en als zodanig werd ze door Wekrkreis VI en korps Feldt ook aangewezen.

Hoewel hier een groot deel van de kazematten uit de meidagen van 1940 nog aanwezig was,konden zij de Divisie z.b.V. 406 geen bijzondere diensten bewijzen.Zij waren gebouwd om een inval uit het Oosten af te weren,niet uit het Zuidwesten.Het korps Feldt had zijn voorbereidende maatregelen getroffen en vanaf zaterdag 16 september zou men full speed aanvangen de sector Nijmegen - Gennep - Goch - Kleef in paraatheid te brengen.Daar dit gebied ook tot de competentie van Wehrkreis VI behoorde golden hiervoor dezelfde bepalingen als voor het achterliggende Duitse gebied.Ook in Nijmegen zouden dus para-militaire organisaties, soldaten voor wie aan het front geen emplooi was,en het 'Volksaufgebot' deze stellingen gaan graven,alles onder oppertoezicht van de NSDAP.De HJ werd hiervoor aan het kanaal ingezet en op zaterdag 16 september bracht het korps Feldt ook een deel van zijn troepen naar de sector Groesbeek over,waar die dag plotseling honderden soldaten verschenen.1)

Genietroepen begonnen die dag bij Wyler en Kranenburg met dynamiet te werken.In heel dit gebied,ook in Nijmegen,waren SA-troepen uit Mühlheim en omstreken gearriveerd,die de arbeidstucht en de discipline moesten handhaven.Aan de ware bedoelingen van deze heren twijfelde die zaterdag niemand meer,toen zij zich in Nijmegen vergrepen aan de eigendommen van hen,die aan het bevel van de Quislings om aan het Maas-Waalkanaal te gaan graven,door onderduiken het enige passende antwoord gaven.

Het IIe SS Pantserkorps
4 september, Arenberg

'De Heer opperbevelhebber in het Westen' beveelt op 4 september,dat een aantal tankdivisies en zelfstandige kleinere tankeenheden van het westelijk front worden teruggetrokken en in bezet Nederland zullen worden opgefrist.Van de 2de en 110de pantserdivisie,van de Sturm-Panzer-Abteilung 217 en van de 9de en 10de SS-pantserdivisie blijven de nog strijdvaardige delen aan het front.De niet in actie zijnde onderdelen dienen door het opperbevel van het vijfde pantserarmee ter 'opfrissing' naar het gebied Venlo - Arnhem - 's Hertogenbosch te worden gezonden. Teneinde op alle eventualiteiten voorbereid te zijn,wordt van genoemde tankformaties geeist,dat zij zich na aankomst in de hun toegewezen gebieden,tot Kampfgruppen zullen omvormen.Een aanmeldingsbureau zal in Eindhoven ingericht worden.3)

Aldus is de kern van een bericht dat voor de stad Nijmegen niet zonder ernstige gevolgen is gebleven.Een mengelmoes van Duitse militaire formaties zou op 17 september en de daarop volgende dagen Amerikanen en Engelsen het bezit van Nijmegen betwisten. Eenheden van de 10de SS-pantserdivisie,de Frundsbergdivisie,vervulden daarbij een belangrijke rol.De vele en vaak uitstekende publikaties die aan 'Arnhem' zijn gewijd, hebben een zo wijde verspreiding gevonden dat daaruit de legende ontstaan is,zonder dat de schrijvers deze bedoeling hebben gehad,dat alléén de 10de SS-pantserdivisie de geallieerden in Nijmegen bevochten heeft. 4)

1) Dit blijkt uit meerdere ongepubliceerde bronnen.Gepubliceerd is alleen het dagboekrelaas van S.Le Göb,'Oorlog over Groesbeek', (1945), p.6, schrijft: 'Zaterdag 16 september zat Groesbeek ineens stampvol Duitsers.Iedereen zag ze en iedereen sprak erover.Men had het over 2.500 man en ze bleven in de buurt van het bos.'
2) Zie voor voorgeschiedenis van het IIe SS-pantserkorps:bijlage bij Hoofdstuk III 'Het Korps Feldt en het IIe SS-Panzerkorps.'
3) De auteurs van deze werken hebben enkel het bevel van Bittrich vermeld aan de 10de SS-pantserdivisie om zich na de luchtlandingen van zondagmiddag 17 september zo snel mogelijk zuidwaarts naar Nijmegen te begeven,de verkeersbrug vast in handen te nemen en het bruggehoofd Nijmegen te verdedigen.
Vermeld bijvoorbeeld door Cristopher Hibbert 'The Battle of Arnhem', London,B.T.Batsford Ltd.1962,p.86;C.Bauer naar gegevens van luitenant-kolonel b.d.Th.A.Boeree,'De slag bij Arnhem',Amsterdam,Elsevier, 1963,p.154; R.E.Urquhart,'Arnhem',London,Cassell,1958,p.42.

'Op 4 september meldde SS Obergruppenführer und General der Waffen SS Willi Bittrich,commandant van het IIe SS-pantserkorps,dat uit de 9de Hohenstauffendivisie en 10de Frundsbergdivisie SS-pantserdivisie bestond,zich op Models hoofdkwartier in Chaudfontaine om daar nadere instructies in ontvangst te nemen.De bespreking vond zijn neerslag in een schriftelijk bevel van Model aan Bittrich,gedateerd op 5 september half vier 's middags,waarbij Bittrich en de staf van het IIs SS-pantserkorps opgedragen werd zich te voegen bij de Zuid-Nederland binnenstromende troepen van de beide in aantal sterk verminderde korpsdivisies.De laatste fronttroepen van de Frundsbergdivisie waren op de avond van 4 september in de buurt van het Belgische plaatsje Wavre.Een groot deel van de tanks en hun bemanningen waren toen al in Sittard op weg naar de Achterhoek,via Nijmegen en Arnhem,waar op 7 september de eersten arriveerden.Op die dag begon ook de Hohenstaufendivisie vanuit Sittard aan haar 'Weg zurück',die zou eindigen in het haar toegewezen territoir,de Veluwe.

p.20 Op 8 september gebood Model,als opperbevelhebber van armeegroep B, aan Bittrich,als commandant van het IIe SS-pantserkorps,zo spoedig mogelijk een gevechtsgroep samen te stellen uit eenheden,die in de omgeving van Arnhem opnieuw uitgerust werden. Hiervoor werd een versterkt bataljon (een bataljon pantsergrenadiers van regiment 19 met de batterij lichte houwitsers van de afdeling SS-pantserartillerieregiment 9 van de Hohenstaufendivisie) beschikbaar gesteld.

Op 9 september 's avonds om half zeven werd deze gevechtsgroep opgeroepen om zich naar Valkenburg te begeven en zich onder bevel te stellen van de zevende armee.Om elf uur 's avonds ging zij via Nijmegen op weg naar het Zuiden,waar zij nog geen vierentwintig uur later aankwam en meteen werd doorgestuurd naar een gebied ten Noordoosten van Bree.

Inmiddels hadden Model en Bittrich overleg gepleegd over het lot van de beide SS-divisies.Zij kwamen overeen dat de Hohenstaufendivisie een voorkeursbehandeling zou genieten en de Frundsbergdivisie het daarvoor benodigde - onverschillig of het tanks of manschappen waren - had af te staan.Op 13 september moest de zaak rond zijn en het magere restant van de Frundsbergdivisie zou dan naar Siegen geëxpedieerd worden om daar als skelet te dienen voor een opnieuw te formeren 10de SS-pantserdivisie.

Op 9 september om kwart voor twee stuurde Model aan Bittrich een memorandum,waarin hij dit schriftelijk vastlegde en Bittrich opdroeg een tweede Kampfgruppe voor onmiddellijke inzet samen te stellen,die uit minstens twee bataljons pantsergrenadiers zou moeten bestaan,een afdeling artillerie,een compagnie Panzerjäger,antitankgeschut en een compagnie Pionieren,geniesoldaten dus.

Op 11 september kwamen in Aken de eerste versterkingen voor het IIe SS-pantserkorps binnen,doch het waren twee afdelingen bestemd voor de Hohenstaufendivisie: het Ie bataljon van het SS-pantser-regiment 10 en de SS-Panzerjäger Abteilung 10 met zevenentwintig Jagdpanther.1) Verdere versterkingen waren onderweg.De Frundsbergdivisie had in Frankrijk de zwaarste verliezen geleden,zodat men allereerst probeerde haar weer op de been te helpen.Ze had bijna geen enkele tank meer over en van de verschillende staven was de divisiestaf en één regimentsstaf voor meer dan negentig procent gedood,gewond of gevangengenomen.Het was Student weldra bekend dat versterkingen voor de Hohenstaufendivisie in Aken aangekomen waren en hij was de eerste die zich van de kluif wenste meester te maken.Vooral naar de Panzerjäger-Abteilung gingen zijn begerige blikken uit,maar tot viermaal toe verklaarde Model met nadruk dat deze afdeling in Sittard - van Aken was zij naar daar overgebracht - bleef

p.29

1) Kriegstagebuch Heeresgruppe B,14.9.44.,13.00 Uhr Ferngespräch,17.05 Uhr Ferngespräch,19.15 Uhr Ferngespräch,22.15 Uhr Ferngespräch.Het is niet duidelijk of deze tanks en manschappen eerst naar Arnhem zijn vervoerd en toen naar Sittard zijn gebracht.Daar Utrecht meestal als eindstation gebruikt werd voor versterkingen die in Nederland opgesteld werden,is het waarschijnlijk dat deze afdeling niet via Arnhem in Limburg is beland.Dat daaraan door Bittrich andere eenheden van de Frundsbergdivisie zijn toegevoegd om samen de Kampfgruppe te vormen,waar Model op 9 september om gevraagd had,lijkt onzeker.

en er als reserve achtergehouden werd om in te grijpen wanneer de situatie om Aken kritiek werd.

Op 18 september toen Sittard bedreigd werd gaf Model deze Kampfgruppe aan Student en zijn eerste valschermarmee.De gevechtsgroep heeft geen wezenlijke rol gespeeld tijdens de slepende gevechten in de sector van het Amerikaanse XIXe corps.Zou men hetzelfde over deze geduchte eenheid hebben kunnen zeggen,wanneer zij op 17 september beschikbaar was geweest voor de strijd rond Arnhem en Nijmegen?Het schijnt een onwezenlijk toeval dat de Duitse commandanten,die op verzoek van de geallieerde historische secties na de oorlog hun rapporten schreven over de operatie Market Garden,de 'niet ingezette' SS -Panzerjäger-Abteilung 10 verzwegen.Wanneer Model echter deze reserve niet in Sittard had vastgehouden maar ze aan het restant van de Frundsbergdivisie had toegevoegd, dan zou de slag om Arnhem (en Nijmegen) mogelijk anders verlopen zijn.

Door deze leveranties van wapens en manschappen kwam het bevel aan de resten van de Frundsbergdivisie om zich in Duitsland achter de Rijn 'op te vullen' in een vreemd daglicht te staan.Haastig werd op 12 september dan ook een tegengesteld bevel uitgevaardigd,waarbij geordonneerd werd dat niet de 10de maar de 9de SS-pantserdivisie zich naar de Heimat moest begeven om gevechtsklaar gemaakt te worden. 1) Van Harzer werd tevens geeist,dat hij al zijn intacte eenheden,wapens en ander materiaal aan Harmel zou overdragen. 2) Zo kwam één bataljon van het Panzer Grenadier Regiment 20 weer onder haar moederdivisie,terwijl ook twee batterijen lichte veldhouwitsers van het SS-pantserregiment 9 aan de Frundsbergdivisie werden overgedragen.Ook alle zware infanteriewapens,verbindingsapparatuur en een aantal voertuigen stond de Hohenstaufendivisie af. Verder werd gemotoriseerd geschut (Schützenpanzerwagen) zonder bedieningsmanschappen overgedragen.Daar toendertijd een groot deel van de tanks en het gemotoriseerde geschut,dat de invasie gevechten overleefd had,in Duitsland nagezien moest worden,evenals een aanzienlijke hoeveelheid apparatuur,kon daarvan slechts weinig afgegeven worden. 3) Later heeft Harzer de verklaring herroepen en geschreven dat hij een dertigtal stukken gemotoriseerd geschut en verkenningsvoertuigen van de verkenningsafdeling van de 9de SS-pantserdivisie had achtergehouden en gedeeltelijk gedemonteerd had.Onmiddellijk nadat Harzer bericht had ontvangen dat parachutisten op zondagmiddag 17 september bij Arnhem geland waren had hij bevel gegeven deze demontage ongedaan te maken.Zo kon Harzer vrij kort na de landing van de Britten in de slag om Arnhem ingrijpen.

Dit zou dan de oplossing vormen van het mysterie van de Hohenstaufendivisie.Misschien ligt de zaak echter toch iets anders.Op 12 september beval de General der Panzertruppen bei OB West overeenkomstig een bevel van von Rundstedt de afgifte van alle zware wapens,gepantserde voertuigen en tanks door de Hohenstaufendivisie aan de Frundsbergdivisie. 4) (Uit deze order blijkt ook dat de 1ste SS-pantserdivisie Leibstandarte Adolf Hitler materiaal aan de 10de SS-pantserdivisie moest afgeven).Aan deze order is een niet oninteressante toevoeging aangebracht: Pantsersteunpunt Noorden neemt onmiddellijk met de 9de SS-pantserdivisie contact op en regelt ter plaatse de afgifte van wapens. 5)

Het is zelfs geenszins ondenkbaar dat vóór 17 september zich niemand van het Panzerstützpunkt Nord gemeld heeft.Op 14 september namelijk verhuisde deze instantie naar Bergisch-Gladbach en het is zeer wel mogelijk dat de moeilijkheden rond deze verhuizing er de oorzaak van waren dat vóór 17 september geen regeling getroffen kon worden met de 9de SS-pantserdivisie.Het is dan zonneklaar waarom Harzer nog in het bezit

1)In C.Bauer,'De slag bij Arnhem',naar gegevens van luitenant-kolonel b.d.Th.A.Boeree,Amsterdam,Elsevier,1963,staat op p.73:'In zijn boek 'Arnhem' beweert generaal-majoor Urquhart,de commandant van de Britse 1ste luchtlandingsdivisie,ten onrechte het tegendeel,namelijk dat de Frundsbergdivisie naar Duitsland zou worden getransporteerd en dat de Hohenstaufendivisie in Nederland zou blijven,hetgeen onjuist is.' De hier aangehaalde bevelen,die ontleend zijn aan het archief van de General der Panzertruppen bei OB West en aan het archief van de Heeresgruppe B,bevestigen Urquharts bewering.

2)Oberstleutnant Walther Harzer kreeg tijdelijk het commando over de 9de SS-pantserdivisie.De 10de SS-pantserdivisie stond onder commando van SS-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen SS Heinz Harmel.

3)Rapport van Harzer aan luitenant-kolonel b.d.Boeree,toegestuurd in 1955/1956

4)General der Panzertruppen bei OB West,12 september 1944.

5)Het pantsersteunpunt Noorden was tot dan toe gevestigd in Düren.

Δ p3' Δ was van dit wapentuig.Heeft het gesprek met Harmel wél plaats gehad,op zijn vroegst dus op 13 september,dan kan er in deze een zodanige beslissing zijn genomen dat een deel van Harzers gepantserde voertuigen naar de kazerne der Organisation Todt in Bergisch-Gladbach gedirigeerd werd. Tenslotte had Harzer hierover niet het laatste woord.Dit vervoer zou ongetwijfeld per trein hebben plaats gehad,maar van het vertrek van deze trein is nergens een schriftelijk bewijsstuk te vinden. 1) Wanneer de zaak zich zó heeft toegedragen is het mindervreemd dat Harzer op zondag 17 september nog de beschikking had over een dertigtal Panzerschützenwagen.Harzers durf zou dan eenvoudig te herleiden zijn tot een administratieve toevalligheid.

Op 13 september vertrok wel een trein die naar Siegburg ging,het revalidatiecentrum van de Hohenstaufendivisie.Zij vervoerde een groot aantal officieren en soldaten van de divisie,die daar de kern zouden gaan vormen van de nieuw uit te rusten 9de SS-pantserdivisie.

Omgekeerd slaagden de Duitsers erin,ondanks de onophoudelijke luchtaanvallen op spoorlijnen en emplacementen,versterkingen naar Nederland over te brengen.Zo waren op 16 september van drienveertig treinen met Fallschirmjägereinheiten en hun materiaal er zevenendertig in Utrecht uitgeladen.Men behoeft geen militair deskundige te zijn om in te zien dat deze ferme toevloed Students valschermarmee merkbaar versterkt had en zo haar stempel drukte op het toekomstige verloop van de operatie Market Garden.

1) Noch in het archief van OB West,dat elke ~~ﬁ~~ vier dagen uur de voornaamste treintransporten vermeldde,noch in het archief van'General der Panzertruppen' is hier iets over aangetroffen.

Bijl.bij III-HET KORPS FELDT EN HET IIe SS-PANTSERKORPS

Bijlage bij Hoofdstuk III

HET KORPS FELDT EN HET IIe SS-PANTSERKORPS

Het Korps Feldt

General der Kavallerie Kurt Feldt[1] had tot de tweede week van augustus met de onder hem gestelde troepen dienst gedaan in Frankrijk. Zijn manschappen, meest oudere lieden, hadden in Zuidwest-Frankrijk bewakingsdiensten verricht en politietaken waargenomen. Nu deze streek rond Amboise en Bordeaux tot bedreigd gebied werd verklaard en het Duitse commando ter plaatse grotendeels werd opgeheven kreeg Feldt de opdracht met zijn staf naar Neufchâteau in Noordoost-Frankrijk te vertrekken om zich daar met de stellingbouw aan de Marne te occuperen. Op 10 augustus vertrokken de eerste officieren. De rest van de staf volgde in nachtmarsen. Overdag over de Franse wegen te marcheren droeg wegens de geallieerde overmacht in de lucht het grote risico in zich de aandacht te trekken van de altijd en overal aanwezige jagers en jachtbommenwerpers.

De derde sector van de Marnestelling werd Feldt en zijn staf toegewezen, zodat de General der Kavallerie Feldt prijkte met de titel 'Befehlshaber Abschnitt III'. Na enige telefoongesprekken met de Duitse militaire bevelhebber in Frankrijk werd Vittel de nieuwe standplaats. Het toch al overvolle Neufchâteau was als spoorwegknooppunt te zeer aan bombardementen blootgesteld om als standplaats te mogen fungeren. De komende dagen waren voor de stafofficieren gevuld met het verkennen van de hun toegewezen sector en het inpassen van de toegeschoven eenheden in de opbouw van de organisatie van de 'Befehlshaber Abschnitt III'. Feldt nam tevens contact op met de diverse militaire instanties, waarmee hij in zijn nieuwe taak regelmatig te maken zou hebben. Op 19 augustus kreeg Generaal Feldt een redelijk omschreven order over zijn taak als Befehlshaber Abschnitt III, die zou bestaan uit het verdedigingsrijp maken van de Marnestelling, die enkel nog als blauwdruk bestond. Tussen Vitry-le-François en Langres lag het territoir, dat de Feldt toegewezen troepen en eenheden van de Organisation Todt van veldstellingen moesten voorzien. Het was een vreemd allegaartje, dat Feldt onder zich had. Daarnaast waren nog een aantal troependelen voor hun verzorging afhankelijk van generaal Feldt en zijn staf. Dat onder de eersten zelfs een regiment Kozakken te vinden was, kon in dit stadium van de oorlog geen verbazing meer wekken.

Vanaf 23 augustus probeerde Feldt met alle hem ten dienste staande middelen een verdedigingsstelling aan de Marne op te bouwen: hij trof voorbereidingen voor het in de lucht laten springen van de rivierbruggen, hij liet hindernissen opwerpen voor tanks en stelde alarmeenheden samen om voor verrassingen gevrijwaard te blijven. Met het oprukken van de Britse en Amerikaanse troepen kreeg de situatie allengs een dreigender aanzien en op 28 augustus vaardigde Feldt een groot aantal bevelen uit om zijn sector niet door de geallieerde troepen te laten overspoelen.

1) Blijkens 'Beknopt overzicht van de krijgsverrichtingen der koninklijke landmacht', in opdracht van den Minister van Oorlog samengesteld bij de Sectie "Krijgsgeschiedenis" van den Generalen Staf,1947,uitgegeven voor de Kon.Nederlandsche Vereeniging "Ons Leger" te 's-Gravenhage door A.W.Sijthoff' Uitgeversmaatschappij N.V. te Leiden,p.34,was Generaal-Majoor K.Feldt op 10 mei 1940 commandant van de eerste cavalerie-divisie (Xe legerkorps)dat met zeven andere Duitse divisies het Duitse achttiende leger vormde.De eerste cavaleriedivisie - die uit Polen kwam - overschreed de grens tussen Nieuwe Schans en Coevorden. Op p.229 staat onder 'Bedingungen für die übergabe der Niederländischen Wehrmacht' vermeld dat Generalmajor Feldt benoemd wordt tot bevelhebber voor Noord-Nederland,inclusief de Waddeneilanden tot aan het Noordzeekanaal.

Feldt ondertekende met Schout bij Nacht H.Jolles de overgavebepalingen voor de Stelling van den Helder in Sneek op 15 mei 1940 te 04.35 uur Nederlandse tijd (zie hiervoor noot p.).Een bepaling van deze capitulatievoorwaarden luidde dat drie officieren,vijf onderofficieren en twee manschappen aan het oostelijk einde van de Afsluitdijk als gijzelaars aan de Duitsers moesten worden overgegeven,teneinde verzekerd te zijn van een volledige tenuitvoerlegging van deze capitulatievoorwaarde.Voor in dit laatste nader geïnteresseerden zij verwezen naar p.92-94 en Bijlage VIII,'Verslag van de capitulatiebesprekingen te Sneek,opgemaakt door de commandant van de Stellingen van den Helder' in "De Stelling van den Helder,Mei 1940",aanvankelijk bewerkt door O.J.Siersema,nader bewerkt door V.E.Nierstrasz,'s-Gravenhage,1960,Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf.

Elke Duitser, die een uniform droeg en zich in dit gebied ophield, werd gedwongen de spade ter hand te nemen om mee te helpen met het opwerpen van hindernissen. Extra manschappen, waaronder ~~3.000~~ drieduizend man luchtmachtpersoneel, kwamen de hoognodige helpende hand bieden. De burgerbevolking werd gedwongen graafwerkzaamheden te verrichten - het gebruik van geweer of pistool mocht niet bij een holle dreiging blijven - en transportmiddelen en ander materiaal moesten desnoods ter plaatse zelf georganiseerd worden.[1] Op papier ontstond zo een onneembare stelling. Toen echter op 31 augustus Neufchâteau bedreigd werd, ging de dag daarop een bevel uit van Feldt om de volgende Noord-Zuid-stelling, de Moezelstelling, in defensievere staat te brengen. Zijn Befehlsstand verhuisde naar het gebied van Épinal aan de andere zijde van de Franse Moezel, waar de volgende dag in Bruyère zijn nieuwe commandopost werd ingericht. Op 4 september kreeg Feldt het bevel zich gereed te houden voor nieuwe taken. De lezer zou hieruit de conclusie kunnen trekken, dat nog vóór dat Feldt en zijn officieren aan de slag waren gegaan de stelling alweer frontgebied was geworden. Deze juiste gevolgtrekking wordt echter ingekapseld in de motivering, dat Feldt zijn commandopost naar Duitsland moest overbrengen teneinde 'zijn staf te verkleinen'. Deze curieuze formulering, waarbij oorzaak en gevolg worden omgedraaid, denkt men echter eerder aan te treffen in het Wehrmachtsbericht dan in een ex officio opgesteld ambtelijk stuk.[2]

Om half twee 's middags betrad Feldt weer Duitse bodem. De rest van zijn staf volgde de dag daarop en ook hier vermeldt de dagboekschrijver op de minuut nauwkeurig wanneer dit historische moment plaats vond.

1) Het dagboek van 'Befehlshaber Abschnitt III' (The National Archieves of the United States) vermeldt letterlijk: 'Anwendung der Schusswaffe darf keine leere Bedrohung bleiben' en 'Transportmittel und Werkzeuge notfalls aus dem Lande zu organisieren' (cursivering van ons).

2) Erich Murawski, 'Der deutsche Wehrmachtsbericht 1939-1944: Boppard Boldt, Schriften des Bundesarchives, no. 9, 1962.' Het boek geeft een uitvoerige en degelijke beschrijving, hoe deze Wehrmachtsberichte, waarop Goebbels geen enkele invloed kon uitoefenen, tot stand kwamen.

Het IIe SS-Pantserkorps

Begin 1943 waren de Hohenstaufen- en de Frundsbergdivisie gevormd. Na een grondige opleiding werden zij op bevel van de Führer van 26 maart 1944 van het Westen naar het General-Gouvernement overgebracht, achter welke nietszeggende aanduiding het door de Duitsers bezette deel van Polen schuil ging. Daar vocht de Hohenstaufendivisie bij Tarnopol, de Frundsbergdivisie bij Buczacz, en niet zonder succes verhinderden zij een doorbraak van het Rode Leger naar Oost-Pruisen. Dat beide divisies ook in het verdere verloop van de oorlog vrijwel steeds in één adem werden genoemd, is gemakkelijk verklaarbaar uit de omstandigheid, dat beide - met enkele tussenpozen - samen het IIe SS-pantserkorps vormden onder commando aanvankelijk van Oberstgruppenführer Paul Hausser. [1] In het late voorjaar van 1944 lag het korps ten Oosten van Lemberg, waar het op verhaal trachtte te komen na de furieuze gevechten van ~~de voorbije winter~~ het nieuwe voorjaar. Doch zes dagen na het begin van de invasie werden beide divisies naar Frankrijk overgebracht. Het overbrengen naar de Frans-Duitse grens duurde enkele dagen, maar het door de geallieerde luchtbombardementen volkomen lamgeslagen spoor- en wegverkeer maakte een inzet van het korps niet eerder mogelijk dan einde juni. Daar kreeg het korps ook een nieuwe commandant. Hausser werd opvolger van Generaloberst Friedrich Dollmann als bevelhebber van de Duitse zevende armee.

Dollmann stierf op de ochtend van 28 juni aan een hartaanval na het verloren gaan van Cherbourg. Het vooruitzicht het verlies van deze havenstad voor een krijgsraad te moeten verantwoorden, kan zijn dood ten gevolge hebben gehad. Zó kreeg de ambitieuze SS-generaal Willi Bittrich zijn kans: hij kreeg het IIe SS-pantserkorps thans onder zich en gaf het ~~bevel~~ commando over de tot dan door hem geleide Hohenstaufendivisie door aan de SS-Brigadeführer ~~und~~ und Generalmajor der Waffen-SS Sylvester Stadler. Toen deze in de eerste septemberdagen gewond raakte, werd hij voorlopig vervangen door zijn stafchef Walther Harzer.

Voor Bittrich was het een persoonlijke triomf het bevel te mogen voeren over een korps, dat tot de beste formaties der Waffen-SS en tot de élitetroepen van de Duitse weermacht werd gerekend. De beide SS-divisies deelden deze eer met de Leibstandarte Adolf Hitler en de Panzer Lehrdivision. De Panzer Lehrdivision - de naam ontleende deze eenheid aan het feit, dat ze begin 1944 gevormd werd uit de demonstratiebataljons van de pantseropleidingsscholen - was kwalitatief en vooral kwantitatief de best uitgeruste tankdivisie van het Duitse leger. Daar zij na de hoge verliezen aan manschappen en tanks opnieuw opgebouwd moest worden, speelde dit troetelkind van opperbevel en Führer - alleen met zijn persoonlijke instemming mocht zij ingezet worden - in de septemberdagen van 1944 in ons

1) Deze Paul Hausser publiceerde in 1953 bij Plesse Verlag K.W. Schütz, Göttingen, een alleszins merkwaardig boek 'Waffen-SS im Einsatz', ~~dat een flink aantal onnodige herdrukken beleefde~~.

gebied geen rol, maar bij het Ardennenoffensief in december 1944 en bij de verdediging van het linker Rijngebied tussen Nijmegen en Wezel bij de operatie Veritable in februari - maart 1945 werden haar belangrijke taken toebedeeld.

Bittrich was een kundig legeraanvoerder met een hartstochtelijke liefde voor de krijg. Zijn belijdenis van de nazi-idealen kreeg voor Bittrich eerst zin, toen hij via de Waffen-SS de gelegenheid kon uitbuiten om zijn militaire kwaliteiten, die Bittrich onmiskenbaar bezat, ten nutte te kunnen maken aan Groot-Duitsland. Geciviliseerd in voorkomen en gedrag en niet van beschaving gespeend behoorde hij tot die kleine groep SS-ers, die bij vriend en vijand enig respect verwierf. [1)]

Vrijwel vanaf het eerste uur van hun inzet in Frankrijk waren beide divisies volop 'in de slag'. Tot 25 juli kon de Duitse legerleiding nog een geringe hoop koesteren, dat het getij van de invasie te keren was. Het uitbreken uit het Normandische bruggehoofd en de daarop volgende omsingeling van het gros van de Duitse divisies in de zak van Falaise was zelfs voor Goebbels'spreekbuis, der Völkische Beobachter, aanleiding de lezers ermee vertrouwd te maken, dat de operatie Overlord - de codenaam voor de landing in Normandië - geen tweede Dieppe zou worden.

In de heksenketel van Falaise verloor het Duitse opperbevel in het Westen een zeer aanzienlijk deel van zijn tanks en zware wapenen en het merendeel van zijn beste troepen, al blijft het onbegrijpelijk, dat nog zovelen aan krijgsgevangenschap ontsnapten. Ook van de Hohenstaufen- en Frundsbergdivisie slaagden eenheden erin uit de stalen ring te ontsnappen en naar het Noorden uit te wijken. Na ruim twee en een halve maand onafgebroken frontdienst werd hun op 23 augustus meegedeeld, dat zij uit de eerste linie zouden worden teruggetrokken en ten Oosten van Amiens opnieuw uitgerust. Hoe optimistisch Model de situatie nog beoordeelde blijkt wel uit het feit, dat hij op 28 augustus Bergen en Bezancourt ~~nog~~ nief bestemde tot steunpunten 'Noord' en 'Zuid' voor de dertien Duitse pantserdivisies, die hem in het Westen nog ter beschikking stonden. Wanneer Sir Brian Horrocks, ~~bevelvoerend over~~ commandant van het Britse XXXe legercorps, de Engelse 11de tankdivisie op de middag van 30 augustus beveelt zo snel mogelijk naar Amiens op te rukken, trekt de Hohenstaufendivisie uit het bedreigde gebied weg in de richting van Laon. In de vroege ochtend van 1 september kwam zij in St Quentin, verder vluchtend in de richting van Cambrai.

De Frundsbergdivisie bevond zich op dat moment nog ten Zuidoosten van Doullens. Tamelijk kleine formaties van beide divisies namen als Kampfgruppen nog direkt aan de afweergevechten deel en stonden in een linie, die van Marle naar het Oosten verliep. Hoe ondoorzichtig en waarschijnlijk nooit meer te reconstrueren de situatie van de Duitse troepen in de

1) Bittrich moest in juni 1953 voor een Franse krijgsraad verschijnen. Hij werd tot vijf jaar gevangenisstraf veroordeeld. Aangezien hij op dat moment al acht jaar in de gevangenis van Marseille zat, werd hij op staande voet vrijgelaten.

tumultueuze dagen dagen van begin september ook was, zoveel staat wel vast, dat het grootste deel van het IIe SS-pantserkorps in noordelijke richting een veilig heenkomen zocht. Tegen de avond van 2 september waren delen van de 9de en 10de pantserdivisie in de omgeving van Nijvel op weg naar Namen, dat hen 's morgens als nieuw reconvalescentiecentrum was aangewezen. Nog geen vierentwintig uur later werd de Reichsführer van de SS, Heinrich Himmler, medegedeeld, dat het, door het oprukken van de geallieerden noodzakelijk leek de pantserdivisies naar veiliger gebieden over te brengen - evenals de staven - terwijl de nog intacte eenheden onder bevel van het IIe SS-pantserkorps voorlopig aan het front zouden blijven. Himmler werd voorgesteld al deze divisies over de Duitse grens te brengen en ze daar weer volwaardig te maken. De strijd om Nijmegen en Arnhem, casu quo de bevrijding van heel ons vaderland, zou met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid een totaal ander verloop hebben gehad, als dit voorstel aan Himmler door een gelijkluidend bevel van Model zou zijn gevolgd. Maar de bevelhebber van Heeresgruppe B besliste anders. Op 3 september 's avonds om kwart over tien consigneerde Model de Frundsberg- en Hohenstaufendivisies zich op mars te begeven naar de driehoek Venlo - 's Hertogenbosch - Arnhem om daar op verhaal te komen. Model is er steeds van overtuigd geweest, dat de geallieerden zouden pogen tussen Roermond en Aken een frontale aanval op de Westwall te ondernemen, om daarna - al of niet in combinatie met een zuidelijker opgezette aanval - het Ruhrgebied binnen te vallen of in een tang te nemen. Een met manschappen en materiaal aangevuld pantserkorps zou bij deze attaque - nog steeds volgens Models visie - als flankbedreiging een veel grotere betekenis hebben dan als étappeeenheid opgesteld achter Siegfriedlinie en Rijn.

Als opperbevelhebber van het westelijk front bevestigde Model de volgende ochtend zijn bevel van de vorige avond, dat zou leiden tot het door de geallieerden amper vermoede snelle ingrijpen op 17 september en volgende dagen in de strijd om Nijmegen en Arnhem. Het voornaamste uit deze Geheime Kommandosache is bij de aanvang van dit hoofdstuk al vermeld. Ter toelichting moge het volgende dienen. Na de zware gevechten in Frankrijk hadden vele Duitse soldaten of groepen militairen het contact met hun eenheid verloren. Wanneer OB West aan alle onder zijn bevel staande eenheden mededeelt, dat voor de verdoolden van de Hohenstaufen- en Frundsbergdivisie een Meldekopf Eindhoven is ingericht, weten de commandanten, indien deze verdwaalden zich bij hen zouden melden, dat zij in Eindhoven inlichtingen kunnen krijgen waar hun divisie zich bevindt. Hier ligt ook de grond van het signaleren van SS-pantsertroepen in Eindhoven door ondergrondse inlichtingendiensten [1] in berichten, bestemd voor Londen. Het begrip 'opfrissing', in hetzelfde bevel tot

1) 'Groep Albert' en 'Geheime Dienst Nederland'.

tweemaal toe gehanteerd, heeft voor vaderlandse oren in dit verband een lichtelijk komische klank. Daar ook de Duitse militaire instanties niet helder voor ogen stond, wat hieronder verstaan moest worden, wordt in een latere directieve van Guderian met onverwoestbare Deutsche Gründlichkeit dit begrip uit de doeken gedaan. [1] Er mocht alleen van 'opfrissing' gesproken worden, wanneer een divisie weer volledig met mankracht en materiaal werd toegerust. Per zelfde order werden een drietal SS-pantserdivisies, die hun zware wapens - voor zover nog aanwezig en intact - aan andere divisies moesten afgeven, 'zur Vollauffrischung' naar het Rijk gestuurd. Dit eufemisme kan weinig anders betekend hebben dan dat deze drie divisies niets meer te vergeven hadden.

Een aantal manschappen van de Frundsbergdivisie was intussen braaf ~~naar~~ ~~Bergen~~ door de ardennen getrokken, waar ~~het~~ zij op 3 september bij Bergen in handen van de Amerikanen viel. ~~De gevechtsstand~~ Het hoofdkwartier van ~~het~~ IIe SS-pantserkorps was op die dag in Nijvel.

[1] Generaloberst Heinz Guderian, chef van de generale staf van het leger.

Herefordshire IV

Hoofdstuk IV

VAN NEPTUNE TOT LINNET II

4 September, Chaudfontaine

Op 4 september meldde de inlichtingendienst van armeegroep B aan zijn opperbevelhebber[1], dat 'Franse en Belgische verzetsgroepen in groeiende mate aan de strijd deelnamen. De verwachte luchtlanding op grote schaal lijkt nu het meest waarschijnlijk in of bij de Westwall'. Er was op deze voor de Duitse legerleiding in het Westen zo fatale datum geen onheilspellender bericht denkbaar dan de dreiging van een tweede front aan het tweede front. Het bericht was geenszins 'uit de lucht' gegrepen. Men had uit buitgemaakte aanwijzingen voor de Belgische Résistance zonder veel moeite kunnen distilleren, dat zij door guerilla-activiteiten en sabotagedaden grote geallieerde acties op maandag 4 september moest ondersteunen. De Duitse legerleiding wist ook, dat in Engeland zes airbornedivisies door SHAEF achter de hand werden gehouden om op het gunstigste moment in de slag in te grijpen. En het moment was gunstig en er stond ook inderdaad een airborneoperatie op het punt uitgevoerd te worden.

Bij de invasie hadden de geallieerde para's een belangrijk aandeel gehad in de verovering en consolidatie van de eerste stukjes pied-à-terre, die de geallieerden op het Normandische schiereiland als bases moesten dienen voor een verdere opmars in zuidelijke en oostelijke richting. De Amerikaanse 82ste en 101ste airbornedivisies werden ingezet aan de westelijke flank van het D-dayfront: het 'Utah-strand', met de zwaar omvochten plaatsen Ste Mère Église en Carentan; de Britse 6de luchtlandingsdivisie in het dal van de Orne bij Caen aan de oostelijke flank. Hun taak bij de operatie Neptune - de eigenlijke landing - was dus kennelijk de tussen hen vechtende Amerikaanse, Britse en Canadese divisies zijdelings te dekken en daarnaast vanuit deze vleugels de Duitse achterwaartse linies te bestoken.

Men was in geallieerde kringen, ondanks sombere voorspellingen, die vooral hoge verliezen bij de landingen verwachtten, hogelijk content met de bereikte resultaten bij de inzet van de airbornetroepen en nog voordat de drie luchtlandingsdivisies volledig in Engeland waren teruggekeerd, leefde bij Eisenhower het idee een airborneleger samen te stellen, onder eigen opperbevel, voor toekomstige operaties op het Europese vasteland. Dit commando zou niet alleen troepen onder zich krijgen, maar tevens over een groot aantal transportvliegtuigen moeten beschikken.

Op 16 juli had Lieutenant-General Carl Spaatz, bevelhebber van de Amerikaanse strategische luchtstrijdkrachten, een informatief onderhoud met Brereton, bevelhebber over de Amerikaanse negende luchtvloot. In gesprekken met Washington was zijn naam gevallen

1) Models hoofdkwartier was in Chaudfontaine gevestigd.

als de meest geschikte candidaat voor het opperbevel over dit airborneleger. Dit geallieerde luchtlandingsleger zou dan bestaan uit drie Amerikaanse divisies: de 17de, de 82ste en de 101ste airbornedivisie, twee Britse para-divisies: de 1ste en de 6de en één Britse infanteriedivisie: de 52ste Lowland-divisie, welke laatste voorbestemd werd door de lucht vervoerd te worden naar de toekomstige slagvelden van de airbornedivisies. Het Amerikaanse IXe Troop Carrier Command - component van de IXe Amerikaanse luchtvloot - en de Groups No. 38 en No. 46 van de R.A.F.[1] zouden met hun vliegtuigen Brereton ter beschikking staan. Na hernieuwde ruggespraak met Washington kreeg Brereton op 2 augustus bericht van zijn aanstelling en werd op 8 augustus het Combined Airborne Headquarters operationeel.[2] Ook de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutistenbrigade werd erin opgenomen. Major-General Matthew Ridgway, die zich als ~~bevelhebber~~ commandant van de 82ste ~~luchtlandings~~ airborne divisie door zijn bekwaamheid en moed een verdiende faam had verworven, kreeg het bevel over de drie Amerikaanse luchtlandingsdivisies, die samen het XVIIIe airbornecorps zouden vormen. De Britse divisies stonden onder commando van Lieutenant-General Sir Frederick Browning, die door Brereton op 4 augustus als zijn souschef werd aangesteld. Het hoofdkwartier werd in Ascot gevestigd.

2 Brereton had zich reeds in 1918 met luchtlandingsoperaties bezig gehouden, toen Brigadier William Mitchell hem had aangewezen om een gedetailleerde studie te maken van de operaties met airbornetroepen. Het waren de eerste plannen ooit van geallieerde zijde opgesteld, die zich occupeerden met dit soort operaties. Browning en Brereton kenden elkaar reeds van het strijdtoneel in Afrika en ook daarna waren zij regelmatig met elkaar in contact gebleven. Het commando over de 82ste divisie werd na het vertrek van Ridgway door Major-General James

2a Gavin overgenomen.[3] Major-General Maxwell Taylor stond aan het hoofd van de 101ste luchtlandingsdivisie. Hij had die post in maart 1944 aanvaard, nadat hij tevoren commandant geweest was van de artillerie van de 82ste airbornedivisie. De meest dringende noodzaak voor het instellen van dit commando lag in het feit, dat nu een orgaan geschapen was, dat alle troepentransportvliegtuigen onder controle kreeg. Dit was tot dan toe niet urgent geweest, omdat werkelijke geallieerde luchtlandingsoperaties nog niet hadden plaats gehad, maar voor de toekomst gingen de gedachten toch uit naar landings en droppings, waarin Engelsen en Amerikanen niet meer separaat, maar gezamenlijk hun acties uitvoerden. Een voordeel was het tevens, dat SHAEF thans met een centrale instantie, die het bevel voerde over een luchtlandingsleger van meer dan ~~70.000~~ dertigduizend man, de plannen kon bespreken voor een hernieuwd gebruik van deze troepen, die hun waarde in Noord-Afrika, Sicilië en bovenal in Normandië reeds getoond hadden.

Aan plannen om deze parachutisten in te laten grijpen in de operaties in West-Europa heeft het niet ontbroken en het juiste aantal ontworpen projecten tussen Neptune en de luchtlandingen op 17 september bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem is niet eens meer te reconstrueren, maar zal ongeveer zeventien hebben bedragen. Zo wilden de Britten in Normandië hun zevende tankdivisie een doorbraak laten forceren door bij Evrecy de ~~eerste~~ Britse 1ste luchtlandings ~~airborne~~divisie te laten neerkomen. Toen echter op 13 juni de Duitsers juist in die sector de Britten begonnen terug te drijven, werd de operatie enige dagen verschoven, om op 17 juni definitief afgelast te worden.

2) Op 16 augustus werden deze Headquarters omgedoopt in de F.A.A.A.

3) Zie voor biografische gegevens van Generaal Gavin deel II p..... noot 1.

1) The Allied Expeditionary Air Force, de luchtmacht van SHAEF, bestond uit een Hoofdkwartier, dat het bevel voerde over de twee taktische luchtmacht, de luchtverdediging van Groot-Brittannië, en de negende Amerikaanse luchtvloot. Het hoofdkwartier had de Groups No. 38 en No. 46 tot zijn beschikking. Group No. 38 bestond uit vier squadrons Albenarle's, vier squadrons Stirling's en twee squadrons Halifaxes. Group No. 46 telde vijf squadrons Dakota's.

Nog voor dat Eisenhower op 10 augustus de 101ste airbornedivisie bezocht en de tot-stand-koming van de F.A.A.A. aan de troep meedeelde, 1) waren Brereton en zijn staf al ten Zuidoosten van Parijs, in het gebied Rambouillet-Yvelines, om een terugtocht van de Duitse troepen te verijdelen en contact te maken met de Amerikanen, die naar Parijs oprukten. Op 13 augustus waren de plannen klaar en gingen de troepen naar de vliegvelden. Op 15 augustus deelde Brereton het geallieerde hoofdkwartier mede, dat zijn troepen - de Britse 1ste luchtlandingsdivisie, de Poolse 1ste Onafhankelijke ~~2~~ Parachutisten brigade 2) en de Amerikaanse 82ste airborne divisie - in ~~48~~ 24 uur startklaar waren voor deze operatie. Doch op de ochtend van 17 augustus werd zij uitgesteld om enkele uren later definitief afgelast te worden. Tanks van het Amerikaanse derde leger hadden de dag tevoren Rambouillet bereikt en waren op een afstand van minder dan twintig kilometer van Parijs gesignaleerd. De geschiedenis van de operatie, die onder de codenaam Transfigure zou worden uitgevoerd, kan als schoolvoorbeeld worden geciteerd ~~van~~ waar uit de moeilijkheden, die het realiseren van een groot deel van de voorgestelde plannen, om de F.A.A.A. aan de landoperaties te doen deelnemen, in de weg hebben gestaan.

In de eerste maanden na de invasie meende Montgomery, dat airbornetroepen ook in kleinere operaties moesten worden ingezet, om verwarring te zaaien in het vijandelijke achterland en de Duitse aanvoerlijnen te bestoken. Brereton en ook een man als Bradley waren hier vierkant tegen en meenden, dat het te riskant was, deze kostbare luchtlandingstroepen in te zetten voor operaties met zeer begrensde tactische doelen. Van Transfigure, dat overigens als plan enkele malen werd gewijzigd, stond vast, dat een massale inzet van airborneformaties de prijs waard was. Wilde de zevende armee een volledige omsingeling ontwijken, dan bleef haar geen andere mogelijkheid dan tussen Orleans en Parijs - een afstand van ruim ~~100~~ twaalf km - uit te wijken naar het Noorden en Noordoosten. Tussen beide steden aan de Loire en de Seine liepen de bevoorradingsroutes van de aangeslagen Duitse legers in Noord-Frankrijk en het grendelen van deze poort zou een volledige liquidatie van deze troepenmacht betekenen. Airborneoperaties vragen echter een grondige voorbereiding en dus: tijd. Elke soldaat, die als parachutist omlaag komt of uit zijn glider - een door een gemotoriseerd vliegtuig voortgetrokken zweefvliegtuig - stapt, moet volkomen op de hoogte zijn van het terrein, dat hij betreedt en van de opdrachten, die de eenheid, waartoe hij behoort, gaat uitvoeren. Daarenboven is hij vaak uren lang op zichzelf en de kennis, in de tijd van voorbereiding verworven, aangewezen, voordat hij het contact met zijn formatie heeft tot stand gebracht. Aan de hand van luchtfoto's, maquettes en zandmodellen moet hij zich tevoren terdege vertrouwd maken met het toekomstige gevechtsterrein. Voor de staf betekent dit, dat er vóór elke geplande operatie eerst luchtfoto's van het betreffende gebied moeten worden gemaakt, evenals kaarten, waarop de resultaten van deze lucht

1) Blijkbaar had Eisenhouwer een zwak voor deze divisie. Ook op de avond voor de invasie bezocht hij haar.
2) Na 6 juni 1944 was de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutistenbrigade - onder commando van Major-General Stanislaw Sosabowski - gesteld onder bevel van het Britse ~~Airborne~~ 1e luchtlandings corps. Op 10 augustus 1944 kwam zij onder het operationele bevel van de Britse 1ste luchtlandingsdivisie.

foto's moeten worden verwerkt, getekend en gedrukt. Er moeten inlichtingen over de te verwachten ~~Duitse~~ vijandelijke troepensterkte worden ingezameld om een pijnlijk nauwkeurig en een tot in de finesses uitgewerkt operatieplan te kunnen opstellen. Dit alles moet dan in volstrekte geheimhouding worden voorbereid: het succes van elke luchtlandingsoperatie is in aanzienlijke mate gebaseerd op het volkomen verrassen van de vijand en het voorkomen van elke verrassing voor de eigen troepen. En juist deze, in vergelijking met landoperaties ruime tijd van voorbereiding was meestal het grootste beletsel voor het ten uitvoer brengen van de in Engeland opgestelde plannen. Vaak hadden vóór het tijdstip dat de eerste airbornes het gevechtsterrein zouden betreden, de geallieerde aanvalsspitsen het object van de aanval al bereikt.

Een tweede moeilijkheid bij het voorbereiden van luchtlandingen was - hoe zonderling het ook moge klinken - het vervoer van de troepen door de lucht, dus airborne. Het zou lichtelijk grotesk zijn wanneer ter wille
3e van de heren plannenmakers permanent een luchtvloot van meer dan duizend vliegtuigen ter beschikking moest staan. Gezien de snelheid waarmee de plannen elkaar opvolgden, zou het Supreme Headquarters maandenlang een dergelijke armada achter de hand moeten hebben. Wanneer de Duitsers, op veel kleinere schaal, in 1939 en volgende jaren zich dit wel konden veroorloven, dan kwam dit voort uit de veel gunstiger situatie waarin zij toen verkeerden. The bottle neck in het complex van voorzorgen en maatregelen, die de geallieerde stoomwals in West-Europa op gang moest houden, was de ravitaillering van de troepen. Bomber Command en Tactical Air Force lieten hun bommen in onvoorstelbare hoeveelheden op Europa neer en vanaf de dag van de invasie was het Franse spoorwegnet het meest favoriete object voor de geallieerde jachtbommenwerpers. De toestand waarin de Franse spoorwegen verkeerden werd met de dag desastreuzer. Daarnaast kregen de rivierovergangen in Noord-Frankrijk het volle pond van de nooit verslappende aandacht van de vliegtuigbemanningen. Een groot deel van de vooral materiële versterkingen, die in de maanden juni en juli voor het Duitse westelijk front bestemd waren, kwam per spoor niet verder dan de Duits-Franse grens en moest meestal in nachttransporten over de weg naar het front worden gebracht. Maar bij het verder oprukken in de richting van Parijs en vandaar naar de Belgische en Duitse grens keerde het middel zich tegen de geallieerde oorlogsvoering en veranderde in een kwaal. Zelfs met inzet van alle technische hulpmiddelen, waarover de geallieerden beschikten, was het onmogelijk voor de genietroepen om bij het herstel van wegen, spoorlijnen en bruggen gelijke tred te houden met de oprukkende troepen. Daarenboven was het Oberkommando der Wehrmacht vanaf het begin van de invasie de overtuiging toegedaan dat alles in het werk moest worden gesteld om de vijand het bezit van de Kanaalhavens te ontzeggen. Cherbourg viel op 27 juni, maar de door de Duitsers achtergelaten ruïnes en de in wezen geringe capaciteit van deze haven vernietige elke hoop dat de geallieerden een snelle oplossing zouden vinden voor het probleem van de bevoorrading. Tot overmaat van ramp werd van de twee

kustmatige havens er één door een orkaan volkomen verwoest. Zo moest de papieren voorraad transportvliegtuigen voor Brereton en zijn mannen noodzakelijkerwijs worden gebruikt voor het overbrengen van duizenden tonnen lading, die nodig waren om de reusachtige oorlogsmachine draaiende te houden.

'Gedurende die hete en spannende zomer ~~werden alemaar operationele plannen gemaakt en afgelast. Dat viel vaak tegen en dan waren we teleurgesteld, maar een paar maal voelde ik me opgelucht,~~ volgde het ene operationele plan na het andere. Vaak vielen we ons peduwzenbrood en teleurgesteld, maar het gebeurde ook weer eens, dat we opgelucht voelden door een bepaald plan een streep gezet was. Zo'n geval deed zich voor, (als) toen men ons wilde laten landen achter de veroverde kuststrook bij Evrecy.[1] Dat zou een taai gevecht geworden zijn en Wildoats[2] was met recht een geschikte naam voor deze operatie. Een andere keer zouden we in samenwerking met de marine St Malo moeten nemen, maar de marine zag in, dat het erg bezwaarlijk zou zijn de vesting van de zee uit aan te vallen, terwijl ze té versterkt was om haar alleen te land te kunnen overmeesteren.[3]

In Raising Brittanny zouden wij in Bretagne een basis moeten inrichten voor de Maquis om eerst met hen het Duitse leger in de flank te bestoken en vervolgens contact te maken met de Amerikanen, die vanuit de omgeving van Cherbourg Zuidwaarts oprukten. In Hands Up zouden we Vannes ten Noorden van de monding van de Loire moeten veroveren; in Swordhilt zouden we het gebied van Morlaix-Lannon in het Noorden van Bretagne moeten bezetten,[4] in Transfigure zouden we contact moeten maken met de Amerikanen, wier opmarsroute naar Parijs een rechte hoek vormde. Tweemaal waren er plannen om ons bruggehoofden te laten vormen op de Noordoever van de Seine, eerst tussen de rivier en Rouen, vervolgens bij Les Andelys. Tweemaal ook wilde men ons laten droppen vóór onze in België oprukkende troepen.'[5]

5. Boxer, een eventuele landing bij Boulogne, volgde op Transfigure. Natuurlijk werd ze weer afgelast en wel op 25 augustus. Hierna was Brereton naar Montgomery's hoofdkwartier gevlogen om voor de zoveelste maal een poging te wagen de onder hem gestelde troepen dienstbaar te maken aan de geallieerde oorlogsvoering.

6. Major-General Sir Francis de Guingand, Montgomery's

1) Het eerste plan voor een luchtlanding na de airborneoperatie bij de landing in Normandië.

2) Wilde Haren.

3) Dit was de operatie Beneficiary, die op 15 juli 1944 werd afgelast.

4) Dit was het plan gericht op een verovering van Brest. Door de doorbraak bij St Lô leek de val van Brest aanstaande. Het plan werd daarom op 29 juli afgelast.

5) R.E. Urquhart, 'Arnhem', London, Cassell, 1958, pp. 16-17.

stafchef, stelde een luchtlanding voor in het gebied van Doullens ongeveertig veertig kilometer ten Noorden van Amiens.Brereton bleef op zijn reeds eerder ingenomen standpunt staan dat hij een dergelijke opdracht moest weigeren,daar ze van louter tactische aard was en de verbinding met de overland oprukkende troepen binnen twee dagen tot stand zou komen.Volgens Brereton ging van hem,tijdens dit gesprek met de Guingand,het voorstel uit alle verdere plannenmakerij ter zijde te schuiven en alleen een luchtlanding in het gebied Aken-Maastricht voor te bereiden. 1)

Het uiteindelijke resultaat van de bespreking is niet bekend,vast staat dat het grootste deel van het F.A.A.A. voorbestemd werd om deel te nemen aan de operatie Linnet I,een luchtlanding in het gebied van Doornik op 3 september in de voormiddag.Zo werd de Amerikaanse 82ste airbornedivisie in de avond van 28 augustus gealarmeerd voor een komende luchtlanding.Ook de Amerikaanse 101ste airbornedivisie V en de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutisten~~b~~rigade troffen de laatste voorbereidingen om in de omgeving van Doornik te landen en zo de Duitse terugtocht af te snijden.Brereton vermeldt dat Linnet I op 31 augustus werd afgelast,doch dit valt moeilijk te rijmen met het feit dat de 82ste airbornedivisie eerst op 2 september 's nachts om 2 uur vernam dat haar alarmstatus werd opgeheven. Er was trouwens geen reden voor om op 31 augustus Linnet I al af te gelasten,wel echter op 2 september en helaas een dubbele reden.Op de eerste plaats viel het gebied om Doornik die dag in handen van het Amerikaanse eerste leger,vervolgens waren die dag de weersomstandigheden - vierentwintig uur voor de operatie zou plaatsvinden - zeer ongunstig.Het schijnt dan ook heel zeker te zijn,dat Montgomery eerst op de avond van 2 september de operatie afgelastte.

Na het gesprek van de Guingand met Brereton van 25 augustus had Eisenhower als nadrukkelijke voorwaarde gesteld dat hij het eerste luchtlandingsleger,de enige grote strategische reserve die hij voor operatieve doelen ter beschikking had,en masse ingezet wilde zien, omdat in dit stadium van de oorlog in het Westen een luchtlandingsoperatie een vernietigend effect op de Duitsers kon teweegbrengen. Dit was al een week geleden en nog steeds stond de F.A.A.A. immobiel in Engeland.Maar er was nog een ander bruikbaar plan in voorraad:Linnet II,een landing in het gebied ten Zuiden van Maastricht, om de bruggen over de Maas en de wegen die naar de vesting Luik voerden,in handen te krijgen.Linnet II kon volledig ~~de goedkeuring~~ de goedkeuring wegdragen van Eisenhower,die echter de eindbeslissing overliet aan Montgomery en Bradley.Ook in Ascot was men zich ervan bewust dat de rampzalige toestand,waarin de vluchtende Duitse armeeën zich bevonden,gevoegd bij de opmars naar Luik en Antwerpen, het succes van een airborneoperatie reeds bij voorbaat garandeerde. Een ingrijpen van de First Triple A zou de mogelijkheid van een beëindiging van de oorlog vóór Kerstmis tot een beginnende zekerheid kunnen maken.Brereton die zich voor deze operatie ook nog verzekerd wist van de steun

1) Lewis H.Brereton,'The Brereton Diaries', New York,William Morrow and Company, 1946, p.336.

V, de Britse 1ste luchtlandingsdivisie

van Air Chief-Marshal Sir Arthur Tedder, toegevoegd opperbevelhebber aan SHAEF, kan men moeilijk het verwijt maken dat hij in de meest hoopvolle uren er niet krachtig naar heeft gestreefd zijn in harde gevechten en zware training geoefende en goed uitgeruste divisies een beslissing in het Westen te doen helpen forceren. Nog op 3 september deelde Brereton vanuit zijn hoofdkwartier aan Browning mede, dat Linnet II op 4 september zou starten. Browning werd geen keus gelaten, want kortaf werd hem meegedeeld dat verschuiving van de aanvangsdatum een onherroepelijk afstel zou betekenen. De commandant van het Britse ~~eerste airborne~~ Ie luchtlandingscorps deelde daarop zijn legercommandant mede dat het hem onmogelijk was op zo korte termijn de allernoodzakelijkste voorbereidingen te treffen. In zulk een klein tijdsbestek alle eenheden te voorzien van kaarten van het betreffende gebied achtte hij niet uitvoerbaar. Brereton vond dit bezwaar niet onoverkomelijk. Daarenboven ~~waren~~ werkte volgens hem de Duitse troepen in een dusdanig gedesorganiseerde en chaotische toestand dat onmiddellijk toeslaan grote kansen bood ~~op~~ voor het slagen van deze operatie. Alleen slecht weer of directieven van hogere staven konden een ~~afgelasting~~ uitstel of afstel bewerkstelligen.

Browning onder wiens direct bevel Linnet II zou worden uitgevoerd trok hieruit de enig juiste conclusie en deelde na de conferentie Brereton schriftelijk mede, dat hij wenste af te treden als plaatsvervangend commandant van het eerste geallieerde luchtlandingsleger. Na een conferentie met zijn eigen staf bezocht Brereton op 4 september Browning op het hoofdkwartier van het Britse ~~eerste~~ Ie luchtlandingscorps in Moor Park. Hoewel beiden hun eenmaal ingenomen standpunt handhaafden was Browning bereid zijn ontslagaanvraag in te trekken.

Dat Linnet II nog tot uitvoering zou komen geloofden beiden niet meer. De verovering van Antwerpen was voor Montgomery een welkome aanleiding Eisenhower opnieuw onder druk te zetten en de Supreme Commander voor te stellen een directe stoot naar het Noorden uit te voeren om via Nederland de Noord-Duitse laagvlakte overrompelend binnen te vallen.

Linnet II, waarvan de Duitse contraspionnage door haar in de Belgische ondergrondse geïnfiltreerde agenten weet had gekregen, werd door Montgomery op 3 september ~~officieel~~ om 21.25 uur afgelast.[1] Daarmee had het bevel aan de Belgische en Franse Résistance om op 4 september openlijk tot acties over te gaan; de lijn Duinkerken - Charleroi - Luik en de Maas van Nevin stroomopwaarts tot Dinant voor de terugwijkende Duitse troepen te versperren en het in de lucht laten vliegen van de Maasbruggen te verhinderen, veel van haar directe zin verloren. Luik en Maastricht zouden door grondtroepen van het Duitse juk worden verlost. Men kan slechts fantaseren over het lot dat Nijmegen en haar bewoners ten deel zou zijn gevallen wanneer de Amerikaanse 82ste airbornedivisie op Dolle Dinsdag bij Maastricht gesprongen zou zijn in plaats van twaalf dagen later bij Nijmegen.

[1] De volgende morgen kregen de troepencommandanten hiervan bericht.

Woolastook V

Hoofdstuk V

VAN BREED TOT SMAL FRONT

4 september, Ascot[1)]

'Er had een stafconferentie plaats om de voltooiing van gedetailleerde plannen voor de Arnhem-operatie (operatie Market) te bewerkstelligen', noteerde Brereton, opperbevelhebber over het geallieerde eerste luchtlandingsleger, op deze dag in zijn dagboek.

20

Bij eerste lezing lijkt dit een nogal zonderlinge notitie uit de pen van een legerbevelhebber, die nog steeds kon verwachten, dat elk ogenblik zijn drie beste divisies ingezet zouden worden voor een attaque aan de Belgisch-Nederlands-Duitse grens. En is het niet even curieus uit dit bericht te vernemen, dat één van Eisenhowers ondercommandanten plannen maakte voor een opmarsroute, die evenwijdig liep aan de Westwall, alias de Siegfriedlinie, waaraan, indien men de uitspraken van de geallieerde top mocht geloven, men zo snel mogelijk de was te drogen wenste te hangen? Indien men echter het verschil van mening, dat reeds weken tussen Bradley en Montgomery over de verdere oorlogsvoering heerste, als gegeven aanvaardt, kan bovenstaande in vertaling weergegeven zinsnede geen opzien baren.

Op 15 augustus begon de invasie in Zuid-Frankrijk. De lang uitgestelde operatie Anvil[2)] was dwingend geworden om de mogelijkheid te scheppen een gesloten, breed front in het Noorden te kunnen vormen: van Straatsburg tot Calais. Eisenhowers secondanten, Montgomery en Bradley, was deze operatie niet onwelgevallig. De in Zuid-Frankrijk staande Duitse divisies waren nog steeds een potentiële bedreiging voor de Britse eenentwintigste en de Amerikaanse twaalfde legergroep. Veel meer ook niet, want reeds weken tevoren had Hitler opdracht gegeven om bij een eventuele geallieerde landing in Zuid-Frankrijk een beslissend gevecht te ontwijken. Een deel van de troepen was al naar het Noorden onderweg, toen de Amerikaanse zesde legergroep met de legers van Patch en de Lattre de Tassigny aan de gevechten in Frankrijk gingen deelnemen. Door handig manoeuvreren wist de Duitse legerleiding te voorkomen, dat het Zuid-Oost-front doorbroken werd en dat grote verliezen geleden werden. Op 15 augustus kon het afmarsschema voor de Duitse troepen door een druk op de knop in werking worden gesteld, en begonnen de Amerikanen hun opmars, die in de naherfst in de Vogezen tegen Saarbrücken en Straatsburg zou vastlopen. Zo ontstond en dit geheel conform de reeds vóór de invasie opgestelde plannen een breed front, dat vele honderden kilometers besloeg. Dit brede front was geen

7

1) In Ascot was het hoofdkwartier gevestigd van het geallieerde eerste luchtlandingsleger.

2) Oorspronkelijk Dragoon geheten

bedenksel of stokpaard van Eisenhower, het was een logisch gevolg van het door SHAEF opgestelde verwachte verloop van de gevechten in Frankrijk. Lieutenant-General Frederick Morgan[1] en Field-Marshal Sir Allan Brooke zijn met de anderen de ontwerpers geweest van Overlord, maar er kan geen twijfel bestaan, dat ook Montgomery een belangrijke stem in het kapittel ~~had~~ heeft gehad.

Toen zich half augustus de omsingeling van de Duitse troepen in de zak van Falaise begon af te tekenen en daarmee de kans voor de Amerikaanse tanks om over de Noord-Franse laagvlakte heen te razen realiseerbaar scheen, bleek de snelheid van de opmars een ernstige hindernis te vormen voor het behalen van een spoedige zege op het bijna verslagen Duitsland. Eind augustus waren Bradleys eerste en derde en Montgomery's tweede leger zo ver van hun bevoorradingsbases verwijderd, dat een stilstand dreigde.[2] Toen kon Eisenhower er niet meer onder uit de gezamenlijk opgestelde plannen te laten voor wat zij waren en aan één van beide prioriteit te verlenen, wilde zijn oorlogsmachine niet droog lopen. En hij koos voor Montgomery's legergroep en ordonneerde de Amerikaanse legers op-de-plaats-rust. Te stellen, dat dit het gevolg was van totaal andere ideeën op het gebied van de oorlogsvoering tegen Duitsland, is niet geheel juist. Ware de bevoorrading geen probleem geweest, dan zou dit verschil van mening niet zijn ontstaan. Montgomery komt de eer toe, dat hij tijdig en scherp gezien heeft, in welke moeilijke positie de legers van SHAEF zouden geraken, als de gevolgen van de Duitse nederlaag bij Falaise merkbaar zouden worden en het valt te betreuren, dat Eisenhower dit te laat heeft onderkend.

Op 17 augustus had Montgomery Bradley al voorgesteld om na het passeren van de Seine als één gesloten geheel verder op te trekken. Beide legergroepen zouden één blok van ~~10~~ twintig divisies vormen en oprukken naar een linie lopend van het Nauw van Calais over Antwerpen en Brussel naar Aken. Het hoofddoel zou moeten zijn, het vestigen van bruggehoofden over de Rijn en een snelle veroverring van het Ruhrgebied. De strijdkrachten, die vanuit Zuid-Frankrijk oprukten, zouden als aanvalsdoelen Nancy en de Saar toegewezen krijgen. Eisenhower bleef star volhouden aan het voor lange termijn opgestelde strategische plan van SHAEF en deelde via Bradley Montgomery mede, dat hij nog steeds van mening was, dat Bradleys troepen in oostelijke richting moesten optrekken naar het gebied van Nancy. Wanneer Eisenhower de juistheid van de voorstellen van Montgomery ook heeft ingezien, toch verkeerde hij 'politiek' gezien in een dwangpositie, die hem noodzaakte zijn vrijheid van handelen te herwinnen. Reeds voor de landing in Normandië had Montgomery bij voortduring erop aangedrongen, dat voor de operaties te land één bevelhebber onder Eisenhower zou worden benoemd. Met een even grote maar aangenamere hardnekkigheid had Eisenhower geweigerd hieraan gevolg te geven. Wel was het zo, dat vanaf het moment van de landing Montgomery de 'operatieve controle' te land kreeg toegewezen en Bradley dus aan Montgomery onderhorig was. Toen echter op 1 augustus Pattons derde leger aan de gevechten ging deelnemen, ~~en~~

1) Lang voor Eisenhower benoemd werd, was deze Britse officier, die op 12 maart 1943 zijn functie aanvaardde, al werkzaam als Cossac, achter welke naam ook zijn stafkwartier schuil ging.

2) In het vanuit Amerikaans standpunt geschreven boek: Ralph Ingersoll, 'Top Secret', New York, Harcourt, Brace and Company, 1946, vindt men in hoofdstuk 8, 'The Conference Table vs the Wehrmacht', een uitstekend resumé over het ravitailleringssysteem van de Amerikaanse legers in Europa.

Hodges het commando ging voeren over het eerste leger en Bradley als legergroepscommandant dezelfde functie kreeg als Monty reeds bezat en bovendien het totaal aan Amerikaanse soldaten, dat zich op het continent bevond, dat van de Britten en de Canadezen overtrof, kon het nog slechts een kwestie van tijd zijn of Eisenhower zou een beslissing moeten nemen, die zuiverder bevelsverhoudingen schiep.

Op het moment, dat de Amerikaanse publieke opinie zich via haar kranten met deze zaak ging bemoeien, kon Eisenhower een besluit in deze niet uit de weg gaan. Het Amerikaanse volk verdroeg het niet langer, dat Bradley, Patton en Hodges de Duitse legers slechts voor zich uit mochten vegen na goedkeuring van de Britse 'generaal' Montgomery. Ook General George Marshall, chef van de staf van het Amerikaanse leger, oefende druk uit op Eisenhower, zodat de Supreme Commander wel gedwongen was tijdens een stafconferentie op zijn vooruitgeschoven hoofdkwartier bekend te maken, dat hij persoonlijk vanaf 1 september het bevel over de Army Groups zou voeren. Door tevens zijn medewerkers zijn beslissing over te brengen, dat de twaalfde legergroep haar verder voortgaan zou moeten richten op Metz en de Saar en daar aansluiting zou moeten zoeken met Devers' strijdmacht, liet Eisenhower blijken, dat hij nog geen moeilijkheden zag opdoemen voor de ravitaillering van de legers, die nu één dag na de victorie van Falaise en bevrijd van de laatste heggen van de Bocage aan de grote jacht konden beginnen. Of had de Supreme Commander toch een andere visie op het verloop van de Franse veldtocht? Een belangrijke aanwijzing hiervoor is zeker, dat, toen Montgomery op 23 augustus met Eisenhower confereerde, de laatste de militaire noodzaak van Montgomery's voorstel van 17 augustus aan Bradley buiten discussie stelde. Wèl beklemtoonde Eisenhower, dat het lamleggen van Pattons tankwals - een onderdeel van Monty's plan: Patton zou de nieuwe flank van de geconcentreerde voorstoot moeten dekken - voor de Amerikaanse opinie onverteerbaar zou zijn. Bradley stond hierbij volledig achter Eisenhower, maar wat kon men anders verwachten van een generaal, wiens gemotoriseerde soldaten aan een Blitzkrieg begonnen waren, waarbij vergeleken de inval van de Duitse tanks in Frankrijk in de zomer van 1940 een infanteristische krijg scheen te zijn geweest?

Het zou ongeloofwaardig klinken te beweren, dat Bradley niet voorzien zou hebben, dat het zich steeds verder verwijderen van het Normandische strand tot een break-down van de etappediensten moest leiden. Twee legergroepen over honderden kilometers wegennet per truck te moeten verzorgen, zonder het spoedige uitzicht op het bezit van kanaalhavens, was een te zware belasting voor de overigens voortreffelijk werkende Com. Z. en Ad. Sec. [1]

[1] Deze beide hoofdkwartieren zorgden voor de bevoorrading van de Amerikaanse legers in de ruimste zin des woords. Zij schiepen niet alleen de befaamde Red Ball Highways, waarlangs hun trucks - voor elk ander verkeer waren deze wegen gesloten - vierentwintig uur per dag voortraasden, zij herstelden ook de spoorlijnen en legden pijpleidingen. Zij organiseerden eveneens het rechtstreeks per vliegtuig overbrengen van grote hoeveelheden brandstof naar dumps in Midden-Frankrijk.

Bradley kon alleen maar hopen dat, wanneer het eerste en het derde leger tot stilstand zouden komen, zijn uitgangsstelling voor een nieuw offensief dermate gunstig zou zijn, dat, wanneer Eisenhower aan de in Londen opgestelde brede-front-plannen zou moeten verzaken en kiezen moest tussen een opmars ~~met~~ van Montgomery's legergroep of de zijne, deze keuze op zijn legers en zijn plan zou vallen.

Ook een Supreme Commander met aanzienlijk minder kwaliteiten dan Eisenhower ~~zou~~ had begin september de door de snelle opmars afgedwongen beslissing moeten nemen minstens een deel van het front tot gehele of gedeeltelijke immobiliteit te brengen, aangezien de uitgesponnen aanvoerlijnen niet meer bij machte waren de legers te voeden, die volgens de opgestelde schema's over een honderden kilometers breed front op moesten rukken naar en door de Westwall. Eisenhower koos de door Montgomery voorgestelde strategie, niet omdat hij ten volle Montgomery's overtuiging deelde, dat één enkele massieve stoot nazi-Duitsland voor het einde van 1944 op de knieën kon brengen, maar omdat het hem aan materiaal en mannen schortte om op een breed front de aanval te kunnen blijven voortzetten.

Montgomery en Bradley hadden totaal afwijkende meningen over de weg die gevolgd moest worden om de geallieerde troepen in Berlijn te brengen. Bradley meende, dat een directe aanval op de Siegfriedlinie vanuit Metz de meest geschikte strategie was. De Moezel, de Saar, de Siegfriedlinie en de Rijn waren wel formidabele hindernissen - de Siegfriedlinie was hier vele kilometers diep - maar daarachter lag een terrein waarop de tankformaties zich naar hartelust konden ontplooien. Montgomery prefereerde een opmars door Zuid-Nederland over Maas, Waal en Rijn naar de Westfaalse laagvlakte.

Voor Eisenhower was Montgomery's plan het meest aanvaardbaar. Nogmaals, hij verwachtte niet, dat dit zou resulteren in de eindzege, maar wel hoopte hij, dat daardoor de havens van Antwerpen in het bezit van SHAEF zouden komen.

De verwoesting en blokkering van de Kanaalhavens door de Duitse troepen maakte het bezit van Antwerpen met de dag onontbeerlijker. Wanneer het de Britten mocht gelukken ~~Antwerpen~~ deze stad te veroveren en de havens zonder ernstige schade in handen te krijgen, bestond er geen probleem meer van lange kwestbare aanvoerlijnen en werd de loscapaciteit verveelvoudigd! Het besluit van Eisenhower van 1 september om voorrang te verlenen aan de bevoorrading van de eenentwintigste legergroep was op deze hoop gebaseerd. Per zelfde besluit werd Bradley niet meer dan ~~7.000~~ zevenduizend ton voorraad per dag toegewezen, waarvan Patton op de uiterste rechter vleugel slechts ~~2.000~~ tweeduizend ton mocht worden toebedeeld.

Twee dagen later kwam het tot een meer dan geanimeerd onderhoud tussen Patton, Bradley en Eisenhower.

Door de strenge rantsoenering, zo betoogde Patton, was zijn leger

tot werkloosheid gedoemd, hoewel een oversteken ~~over~~ van de Moezel een kwestie van enkele dagen zou zijn. Eisenhowers werd door zijn beide onderbevelhebbers dusdanig onder druk gezet, dat hij een compromisvoorstel van Patton aanvaardde, waarbij gebillijkt werd, dat het derde leger en een deel van het eerste leger verder mochten oprukken en de Westwall attaqueren, zodra het gebied van Calais in geallieerde handen was. Dit compromis van Chartres is Eisenhower door beide partijen zwaar aangerekend. Bradley en Patton meenden, dat Eisenhower door Montgomery te blijven steunen de overwinning liet glippen; Montgomery en zijn staf hebben meermalen betoogd, dat Eisenhowers twijfelen en toegeven aan de pressure-group Bradley cum suis het niet volledig slagen van de operatie Market Garden wezenlijk hebben beinvloed. Vast staat in ieder geval, dat Patton en Hodges hun opmars hervatten.

Eisenhowers dilemma was niet een aanval op breed of smal front, maar aan wiens plan hij de voorkeur moest geven: dat van Montgomery of dat van Bradley. De Amerikaan Eisenhower heeft de moed opgebracht voor de Brit te kiezen op gronden, die juist schenen en in het verdere verloop van de wintercampagne ook juist bleken. Wat men Eisenhower verweten heeft en nog verwijt, is het dubbelzinnige van zijn beslissing. Maar, zou een radicalere ondersteuning van de eenentwintigste legergroep de operatie Market Garden, die met luchtlandingen bij Eindhoven, Nijmegen en Arnhem op 17 september inzette, wel voor ~~100%~~ honderd procent hebben doen slagen?

Na het gesprek van Chartres was het duidelijk, dat Eisenhower Montgomery een kans wilde geven om met een operatie van beperkte omvang en met beperkte doelen langs de noordelijke route de weg naar Berlijn te openen. Op 3 september stelde Eisenhower Brereton's luchtlandingsleger ter beschikking van Montgomery. Officieus was daarmee de operatie Linnet II van de baan. Bradley zelf had het plan getorpedeerd: in deze luchtlanding ten Zuiden van Maastricht zag hij geen heil. De transportvliegtuigen, zo was zijn overtuiging, konden betere diensten bewijzen door Pattons troepen met benzine te bevoorraden dan ingezet te worden voor een airborneaanval.

Zo vatte Brereton op 4 september een al bestaand plan om 'bij Arnhem' zijn troepen in te zetten weer op.

Woodschule VI

Hoofdstuk VI

VAN FIFTEEN TOT MARKET GARDEN

4 September, Rastenburg

17 uur 40: het Oberkommando van de Weermacht heeft bevolen:
22. III./K.G. 3 uitsluitend op Londen inzetten in de grootst mogelijke sterkte. 1)

De invasie in Frankrijk was voor beide partijen de geëigende gelegenheid, nieuw ontwikkelde of verbeterde wapens in de strijd te werpen om
23. sneller en met minder verliezen een beslissing te kunnen afdwingen.
In april 1943 werd de Britse General Hobart belast met de taak nieuwe technieken te ontwikkelen voor de aanval op West-Europa. Hobart behoorde tot de knapste tankspecialisten van het Britse Empire en het gelukte hem in één jaar tijds een divisie op te bouwen - de 79ste tankdivisie -, die de befaamdste is geworden van alle geallieerde tankeenheden. Zijn divisie bezat een rijk assortiment aan speciaal gepantserde voertuigen, die voor de meest zonderlinge doeleinden konden worden gebruikt, doch waarvan de meeste vooral waren gebouwd als amfibievoertuigen. De Crabs, Weasels, Buffaloes, Kangaroes en hoe ze verder ook werden genoemd, hebben in de septemberdagen in Nijmegen hun waarde niet kunnen tonen, met uitzondering van de Dukws. 2) Toen echter de Duitsers benoorden en beoosten Nijmegen op 4 december de dijken doorstaken en uitgestrekte gebieden onder water ~~stenden~~ zetten, bewezen deze tanks hun grote bruikbaarheid. Op 8 februari 1945 stonden honderden van deze 'funnies', ook 'baby's' genoemd, in en om Nijmegen opgesteld en de verovering van het geïnundeerde gebied tussen Nijmegen en Kleef en de latereoversteek over de Rijn waren zonder deze tanks onmogelijk geweest. Van hun kant hadden de Duitsers vooral aandacht besteed aan de produktie van de normale gevechtstanks en het verschijnen van de Tiger- en Panthertanks was één van de onaangenaamste ervaringen, die de geallieerden in Frankrijk opdeden. 3) Ze mochten dan minder beweeglijk zijn dan de Engelse en Amerikaanse tanks en motorisch minder betrouwbaar, de hierop gemonteerde kanonnen waren geducht als geen ander Duits wapen. Tegen de 8.8 cm granaten van de Tiger was geen pantsering van de geallieerde tanks opgewassen. Begin 1943 waren ze in produktie gekomen en het voor oost- en westfront beschikbare totaal kan ten tijde van de invasie op drieduizend worden geschat.
A p.51 A Met de Amerikaanse produktie van vliegtuigen kon de Duitse industrie geen gelijke tred houden. Hier hadden Göring en Speer allang de hoop opgegeven deze cijfers zelfs maar te benaderen. Het waren geen revolutionaire typen vliegtuigen, waarmee de geallieerden het luchtruim boven Frankrijk vanaf het eerste uur beheersten. Wel werden twee nieuwe wapens voor het eerste boven Frankrijk uitgeworpen: raketten en napalmbommen. Half juli waren zeventien Thunderbolts met een apparatuur voor het afschieten van raketten uitgerust. Produktiemoeilijkheden in de Verenigde Staten waren er de oorzaak van, dat de gebruikservaring nog minimaal was. Terzelfdertijd werden ook voor het eerst napalmbommen gebruikt: tanks gevuld met circa zevenhonderd vijftig liter napalm 4), die gebezigd werden om oppervlaktebranden teweeg te brengen.

1) Kriegstagebuch OB West: Einsatz von V1 und V2 im Bereich OB West.

2) Gemeenzaam vaak Duck's (=eendjes) genoemd.

3) De Mark VI-tank (Tiger) woog drieënzestig ton, de Mark V-tank (Panther) vijftig ton. De Amerikanen verschenen eerst in het voorjaar van 1945 met gelijkwaardige tanks op het strijdtoneel.

4) Napalm: natriumpalmitaat. Door hieraan o.a. een vetzuur toe te voegen ontstaat een hoogwaardige gelatinepuddingachtige benzine. De napalmbommen verwekten een grote, alles verzengende hitte.

Op 15 juli vond ook het eerste blinde bombardement plaats, waarbij duikbommenwerpers door radar naar hun doelen werden geleid. Dat de Amerikanen naarstig werkten aan de eerste atoombom heeft op het verloop van de oorlog in West-Europa geen invloed gehad.

De Duitsers, wier wapenproduktie in het tweede half jaar van 1944 alle records overtrof, waren erin geslaagd twee uiterst gevaarlijke wapens produktierijp te maken. Eind juli waren de geallieerden tamelijk goed ingelicht over het bestaan van Duitse straaljagers, waarvan er al enige aan luchtgevechten hadden deelgenomen: de Me(sserschmidt)-163, de Me-262 en de F(ocke) W(ulf)-165. In april hadden de Duitsers tien eskaders in opleiding met elk eenentwintig Me-163's. Hoewel zij slecht een half uur in de lucht konden blijven, vormden zij toch een ernstige bedreiging voor de geallieerden, omdat hun snelheid hen ongrijpbaar maakten voor elk Amerikaans of Brits jachtvliegtuig. Indien de Duitsers erin slaagden de produktie van deze vliegtuigen en de opleiding van daarvoor benodigde piloten op gang te brengen, zouden deze een zware tol gaan eisen van de bommenwerpers, die Duitsland dag en nacht bestookten.

Op 12 juni 1944 kwamen de eerste V-1's op Londen neer. Ook van het bestaan hiervan was men reeds lang op de hoogte en in de voorbije winter had men met min of meer succes bij voortduring de lanceerbases in Frankrijk gebombardeerd. Deze V-1 kan het best geschreven worden als een pilootloos vliegtuig, waarin een grote hoeveelheid springstof was opgeborgen, die aan het einde van de vlucht tot ontploffing kwam en vrij destructieve werking had. De V-2 was een totaal ander wapen, dat overigens in de vlucht niet gehoord of gezien kon worden. Deze raket was onbereikbaar voor luchtafweergeschut en jagers. Hitler had grote verwachtingen van dit wapen, dat voor het Duitse volk de zo lang beloofde vergelding moest waar maken. Een apart legercommando, het LXVe Armeekorps gedoopt, regelde de bouw van de lanceerplaatsen en het vuurschema van de lanceringen van de V-wapenen. Na Dolle Dinsdag werd dit LXVe A.K. in Deventer gehuisvest. 1) Van hier gingen de bevelen uit naar de commandanten van de lanceerbases der V-2's, die grotendeels bij Den Haag waren opgesteld. Voor hen was ook het bevel bestemd, dat aan het begin van dit Hoofdstuk staat. De datum was niet toevallig: de val van Antwerpen was het fanaal van de onafwendbare nederlaag van de Duitse legers. Daaraan kon het afschieten van de eerste V-2 op 8 september in de richting van Londen weinig veranderen. Dat deze eerste V-2's er de laatste oorzaak van waren, dat Nijmegen op 17 september frontstad werd, vereist wel enige verklaring.

Er bestonden bij de F.A.A.A. op 4 september twee projecten, die zich met het gebied Nijmegen-Arnhem bezighielden: de plannen voor een operatie Fifteen en die voor de operatie Market, waarvan de laatste nog slechts vaag uitgewerkt waren. Fifteen behelsde een landing van de Britse 1ste luchtlandingsdivisie en de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutistenbrigade bij Arnhem, Nijmegen en Grave ter verovering van de bruggen, bij die plaatsen over de Nederrijn, de Waal en de Maas. Op 6 september werd de codenaam veranderd in Comet en hieronder is het plan bekend gebleven en waren de plannen gereed om op 8 september gerealiseerd te worden. In een ochtend- en namiddaglift zouden driehonderd vijfentachtig vliegtuigen met parachutisten en zeshonderd veertig gliders de Britten en Polen afzetten op drop- en landingszones bij Arnhem en Nijmegen, die praktisch overeenkwamen met de later in Market gebruikte. Honderd vierenveertig vliegtuigen zouden aan het einde van de dag voorraden afwerpen. Op D-day + 1 zouden honderd zevenenvijftig gliders het Amerikaanse 878th Aviation Engineer Battalion (vliegveld/geniebataljon) overvliegen, dat tot taak had een vliegveld provisorisch in orde te maken, waarop de Britse 52th Light Division, de Lowlanddivisie, in vliegtuigen zouden kunnen landen. De Britten zouden de drie bruggen veroveren, de Polen zouden bij Middelaar afspringen en zich zo spoedig mogelijk naar Grave moeten begeven om daar de 4de Britse parachutistenbrigade 2), onder Brigadier John Hackett af te lossen, of,

1) De General der Flieger Wimmer, commandant van de Luftgau Belgiën-Nordfrankreich kwam begin september met zijn staf in Nijmegen terecht. Zie ook p.

2) De Britse 1ste luchtlandingsdivisie bestond uit drie brigades (ongeveer gelijk te stellen met een Amerikaans regiment). Het waren de 1ste parachutistenbrigade onder Brigadier G. Lathbury, de 4de onder Hackett en de 1ste luchtlandingsbrigade (ongeveer gelijk te stellen met een Amerikaans gliderregiment) onder Brigadier P. Hicks.

indien de laatste de brug bij Grave niet veroverd had, deze brug te veroveren. Dit hield in, dat Sosabowski's mannen minstens één brug over het Maas-Waalkanaal onbeschadigd in handen moesten zien te krijgen. Naast Comet zou de operatie Garden uitgevoerd worden. Op een conferentie, die het XXXe corps op 6 september belegde werd hierover bekend gemaakt dat twee Britse divisies, de 11de tankdivisie en de garde tankdivisie, Garden zouden uitvoeren. De eerste zou vanuit het Albertkanaal door moeten stoten naar 's Hertogenbosch, terwijl rechts van haar de Guards op moesten rukken naar Arnhem, via Grave en Nijmegen. 1)

Op 7 september werden de laatste orders uitgedeeld, niet lang voordat de boven het kanaal opkomende stormen de operatie vierentwintig uur deden uitstellen. De krachtiger wordende Duitse tegenstand aan Albert- en Kempisch-Kanaal noodzaakte Montgomery de operatie nogmaals een etmaal uit te stellen en haar op de ochtend van 10 september definitief af te gelasten. De bevelhebber van de 21ste Legergroep was tot de conclusie gekomen, dat de risico's aan het plan Comet verbonden te groot waren! 'Arnhem kwam voor het eerst bij operatie Comet ter sprake, waar de divisie 2) begin september voor geïnstrueerd werd. Op dat moment stonden de kansen, dat de oorlog nogin 1944 afgelopen zou zijn, bepaald goed; want zelfs, als de Duitsers erin slaagden de geallieerde legers vóór de Siegfriedlinie tot staan te brengen, dan zoude route door Holland toegang geven tot het open tankterrein van de Noord-Duitse laagvlakte en de kansen voor een gemakkelijke verdediging van het Rijnland en het Ruhrgebied doen keren. Drie rivieren lagen er tussen het tweede leger en de verwerkelijking van deze hoop. Deze waren de Maas, de Waal en de Nederrijn. Zoals gewoonlijk hielden we vol, laadden vliegtuigen en gliders en werden tot in details geïnstrueerd en voor de zoveelste maal kregen we nieuw geld. Het was een waar tijdverdrijf geworden en onze zakken rinkelden en ritselden van vreemde muntstukken en bankbiljetten. Deze keer was het geld van de sectie in Hollandse guldens omgewisseld op de latige wisselkoers van zestien gulden tegen dertig shilling en opnieuw scheen men er met de transactie op achteruit te zijn gegaan. Het was een ambitieus plan, waarbij elke brigade van de divisie voor één van de rivierovergangen aansprakelijk was. Maar toen het tweede leger over het Albertkanaal aanviel en zeer zware tegenstand ontmoette, werd Comet

A, 52a

1) E.W.I.P., 'Taurus Pursuant, A history of the 11th armoured division', 1945, pp. 58 en 63.

2) Britse 1ste luchtlandingsdivisie.

opnieuw in de doofpot gestopt.'[1]

Zo was er sinds de val van Antwerpen al bijna een week voorbij en nog had Montgomery geen duidelijk beeld van het gebruik van het F.A.A.A. Zijn basisplan was, het Britse tweede leger over de Rijn te brengen en op deze route de belangrijkste bruggen vanuit de lucht te veroveren. De eerste mogelijkheid was na de uitbraak aan het Albertkanaal naar Venlo door te stoten, vandaar naar Wezel op te rukken en daar een bruggehoofd over de Rijn te vormen. De andere mogelijkheid was via Eindhoven - Grave - Nijmegen naar Arnhem door te stoten en vervolgens naar het IJsselmeer om aldus de Duitse troepen in het Westen van ons land af te snijden. Dempsey gaf als commandant van het Britse tweede leger de voorkeur aan het plan Venlo - Wezel. De G-2-sectie[2] van zijn staf had hem ervan op de hoogte gebracht, dat bij Arnhem en Nijmegen een abnormaal druk spoorwegverkeer plaats vond en dat bij beide steden veel luchtafweer werd opgesteld. Uit doorgeseinde mededelingen van de Nederlandse ondergrondse viel te concluderen, dat Eindhoven en Nijmegen waren aangewezen om de in Frankrijk gedecimeerde Duitse tankeenheden te herbergen. Dit bericht op zichzelf behoefde geen voorbode te zijn van een naderend onheil; wèl echter in combinatie met het feit, dat bij een opmars in noordelijke richting Dempseys rechterflank in feite open zou liggen. Op papier zou het Amerikaanse eerste leger deze flank dekken, in werkelijkheid was het zó, dat de Amerikaanse aanvalsstoot een rechte hoek vormde met de lijn Albertkanaal - Arnhem. Dempsey voelde er daarom meer voor via Venlo naar Wezel op te rukken. Zijn zuidelijke flank was dan gedekt, terwijl het Zuid-Nederlandse waterwegensysteem hem op zijn noordflank enige beschutting bood.

Op 10 september meldde Dempsey zich bij Montgomery's tactische hoofdkwartier om tot een definitief ontwerp te komen voor een operatie, die de Britse troepen van het Albertkanaal naar de Rijn zou moeten brengen. Dempsey had tevoren per telefoon Montgomery's ideeën over beide plannen gevraagd, maar - aldus Dempsey - de veldmaarschalk[3] weifelde toen nog aan welk object de voorkeur gegeven moest worden. De bespreking tussen de veldmaarschalk en zijn legercommandant bood Dempsey weinig gelegenheid zijn eigen opvatting te verdedigen. Montgomery stelde Dempsey ervan op de hoogte, dat het Britse ministerie van oorlog hem de dag tevoren had medegedeeld, dat de eerste V-2's op Londen waren neergekomen en dat zij afgeschoten waren vanuit het gebied om Den Haag. Montgomery heeft altijd volgehouden, dat deze informatie van geen invloed is geweest op zijn voorkeur voor de Eindhoven - Grave -Nijmegen - Arnhemroute. Het is echter moeilijk aanvaardbaar, dat de vraag van het ministerie, of er een mogelijkheid bestond de lanceerbases in de nabije

1) Peter Stainforth, 'Wings of the wind', London, The Falcon Press, 1954, second impression, p. 196.

2) Inlichtingendienst.

3) ~~Op 31 augustus benoemde de Engelse koning Montgomery tot veldmaarschalk.~~
Koning George VI benoemde op 31 augustus 1944 Montgomery tot veldmaarschalk.

toekomst te veroveren of anders hun toevoerlijnen af te snijden tegen dovemansoren werd gezegd.De overweging,dat een luchtlanding bij Wezel in zwaar afweervuur zou terechtkomen,is natuurlijk ook een factor geweest om af te zien van een directe aanval op de Westwall.Dat zij de enige factor zou zijn,is door Dempseys relaas van dit onderhoud niet geloofwaardig meer.Arnhem werd dus het voorlopige einddoel van de operatie,die als Market Garden de geschiedenis is ingegaan.Garden bleef hierbij de codenaam voor de operatie te land.Market,'schuilnaam' voor een reeds bestaand plan om de rivieroverg~~ang~~ bij Grave, Nijmegen en Arnhem te ver~~bezetten~~,werd de codenaam voor de operatie uit de lucht en zou in zijn uitwerking neerkomen op een versterkte uitvoering van het plan Comet (Fifteen).

Tegen de middag van dezelfde dag vloog Eisenhower naar Brussel om Monty's wensen te aanhoren en er zijn fiat aan te geven.Drie dagen tevoren had de veldmaarschalk om dit onderhoud gevraagd en ook Eisenhower zag wel in,dat de oorlog niet door het uitwisselen van schriftelijke boodschappen kon worden gewonnen.In een vlammend telegram had Montgomery op de avond van 4 september van zijn Supreme Commander een onmiddellijke beslissing geeist op zijn voorstel om met een werkelijk krachtige en met volle overtuiging uitgevoerde aanvalsstoot te trachten Berlijn te bereiken via de noordelijke route.Wilde men de geallieerde successen voltooien en de behaalde terreinwinst uitbuiten,dan was het werkelijk de hoogste tijd om een beslissing te forceren met een minimum aan offers.Het telegram arriveerde pas de volgende ochtend bij Eisenhower.De communicatie met Ikes hoofdkwartier in Granville was uiterst bedroevend.Eisenhowers antwoord bereikte Montgomery in twee stukken op 7 en 9 september.Maar de lezing van de paragrafen 3 en 4 van Eisenhowers missive was voor Montgomery voldoende om Eisenhower te vragen om een onderhoud.Kern van Eisenhowers boodschap was wel de opmerking dat,hoe de thans beschikbare logistieke steun ook verdeeld zou worden,men er niet in zou slagen een aanval naar Berlijn te bevoorraden.Eisenhower was daarom niet bereid Pattons leger elke steun te onthouden,maar beloofde Montgomery's opmars naar de Ruhr met prioriteit te behandelen.In het stormachtige onderhoud,dat in Eisenhowers vliegtuig plaats vond weigerde Eisenhower Montgomery's plan als alleenzaligmakend te aanvaarden. De dolkstoot zou nooit het hart van Duitsland raken.Wel zei Eisenhower Montgomery de grootst mogelijke steun toe voor zijn opmars naar Arnhem.Deze beslissing was een compromis,maar een aanvaardbaar.Nu de rapide opmars van Montgomery's legers tot stilstand was gekomen en het gunstigste tijdstip voor een werkelijke verrassingsaanval al voorbij was,waren de kansen om de zich herstellende Duitsers met één slag ter aarde te werpen uiterst miniem geworden.Er stond de geallieerden een veel te geringe havencapaciteit ter beschikking om een werkelijk machtige en vérreikende stoot thans nog uit te voeren.Dat Eisenhower de operatie Arnhem stelde boven het openen van de Schelde was een gewaagd besluit.En toen de operatie Market Garden ten einde was en Montgomery reeds ver gevorderd was met de voorbereidingen voor een aanval,die op 8 oktober vlak bezuiden Nijmegen zou beginnen tegen het gebied van Kleef en Goch in de richting van de Rijn,zag zelfs de veldmaarschalk in,dat deze aanval,zonder het bezit van Antwerpen,niet lonend zou zijn.Hij gelastte haar af en wendde zich met zijn Canadese eerste leger naar Walcheren,dat na uiterst hevige gevechten en met hoge verliescijfers door de Canadezen begin november van Duitsers werd gezuiverd. 1)

Al met al had Montgomery thans bereikt,dat het schetsplan voor Market Garden was goedgekeurd,het geallieerde eerste luchtlandingsleger te zijner beschikking stond en een groot aantal transportvliegtuigen de airbornetroepen zou vervoeren.Het hoofdkwartier van de F.A.A.A. hoorde het eerst van de plannen voor operatie Market Garden in een telefoongesprek,dat Browning om half vier voerde met

1) Reeds tussen 8 en 10 september had Montgomery het idee geopperd om een luchtlanding op Walcheren te proberen om zo de Schelde open te breken.Brereton verwierp dit plan wegens de ongelijkheid van het terrein en het op het eiland en masse opgestelde luchtdoelgeschut.

Gavin, de Britse 1ste luchtlandingsdivisie onder

Major-General Floyd Parks, stafchef van de F.A.A.A. Browning, juist teruggekeerd van een bezoek aan Montgomery's hoofdkwartier, deelde Parks mede, dat de airborneoperatie zich zuidelijker zou uitstrekken dan alleen het Cometgebied (Grave, Nijmegen, Arnhem) en naar de in te zetten troepenmacht de omvang zou hebben van de afgelaste operatie Linnet met drie (misschien) vier divisies en met de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutisten Brigade. Browning verwachtte, dat over land de voorhoede van het Britse XXXe corps in twee dagen in Arnhem zou zijn.

Met voortvarendheid werden ook de andere in en bij Londen zetelende staven gewaarschuwd, zodat op 10 september 's avonds om zeven uur op het hoofdkwartier van het eerste ~~airborne~~ luchtlandingsleger een conferentie kon worden gehouden, die door zevenentwintig commandanten en stafoffieieren van airborne- en troepentransportvliegtuigeenheden werd bijgewoond. De bespreking duurde niet langer dan een uur en zou de volgende dag worden voortgezet. Men besloot, dat vier divisies en één brigade aan de operatie Market zouden deelnemen en wel: de Amerikaanse 101ste ~~Luchtlandings~~ luchtlandingsdivisie onder Maxwell Taylor, de Amerikaanse 82ste ~~Luchtlandings~~ luchtlandingsdivisie onder Urquhart, de Poolse 1ste Onafhankelijke Parachutisten Brigade onder Sosabowski en een Britse infanteriedivisie, de 52ste Lowlanddivisie onder Major-General E. Hakewill Smith. Browning, die de verantwoordelijkheid ging dragen voor de grondoperaties van de F.A.A.A., verdeelde de taken op deze eerste conferentie.

Volgens de oorspronkelijke opzet, zou, wanneer de drie divisies en de brigade op Nederlandse bodem geland zouden zijn, een tweede echelon volgen, bestaande uit de 52ste divisie (airportable) en het hoofdkwartier van het Amerikaanse XVIIIe airbornecorps. Waarschijnlijk zouden de 82ste en 101ste dan onder de tactische controle komen van het XVIIIe airbornecorps en de Britse divisies onder Brownings Ie ~~airborne~~ luchtlandingscorps. Zo gauw contact gemaakt was met de grondtroepen zouden al deze divisies onder de eenentwintigste legergroep vallen.

Taylor werd het gebied tussen Eindhoven en Grave toegewezen, Gavin moest de bruggen van Grave en Nijmegen veroveren en het gebied, dat tussen beide oude vestingsteden in lag. Van Urquhart werd verwacht, dat hij de rivierovergangen bij Arnhem zou veroveren en houden totdat de uit het bruggehoofd bij Neerpelt gestarte troepen via Eindhoven, Grave en Nijmegen, Arnhem bereikt zouden hebben. Als aanvangsdatum voor Market Garden, Y-date, werd 15 september vastgesteld.

Zo gingen op de avond van 10 september de eerste orders uit ~~aan~~ naar de luchtlandingsdivisies. Kort voor middernacht werd ook de staf van de 82ste luchtlandingsdivisie volledig geïnformeerd over haar aandeel in 'Market'. Tot vijf uur in de ochtend werkte men deze plannen verder uit. Het knelpunt bij Market bleek het vervoer van de parachutisten en gliders te zijn. Het Amerikaanse IXe Troop Carrier Command 1) onder commando van Major-General Paul Williams, dat over meer dan duizend dakota's beschikte, was Browning wél toegewezen, maar deze armada, nog aangevuld met toestellen van de ~~38ste en 46ste~~ Groups van de Royal Air Force, was onvoldoende om alle troepen in één dag van de Engelse vliegvelden naar Nederland over te brengen. Er moest per divisie een schema worden ontworpen, in welke volgorde en op welke datum de diverse onderdelen overgebracht zouden worden. Maandag 11 september vond een nieuwe conferentie plaats in het hoofdkwartier van het IXe troepentransportvliegtuigencommando in Eastcote bij Londen, die van negen uur 's morgens tot het middaguur duurde. Teneinde tijd te winnen steunde men bij de uitwerking van de plannen voor een aanzienlijk deel op de uitgewerkte projecten van de vorige niet verwezenlijkte plannen. De Britten, die bij Comet de nadruk hadden gelegd op de verovering van Arnhem, kregen opnieuw deze sector toegewezen. De verovering van de bruggen bij Nijmegen en Grave werd om een dubbele reden aan de 82ste toegewezen. De voornaamste was wel, dat de legering van de 82ste in het Granthamgebied noordelijker lag dan dat van de 101ste. Indien de 101ste dus bij Nijmegen moest afspringen zouden de transportroutes van beide divisies elkaar kruisen, welk probleem, zeker in de korte spanne tijds van voorbereiding, onoplosbaar bleek. De andere reden was gelegen in het feit, dat de 82ste over een grotere gevechtservaring beschikte dan haar zusterdivisie. Gavins mannen zouden langer op zichzelf aangewezen zijn, terwijl verwacht werd, dat het XXXe corps spoedig contact zou maken met de 101ste.

26b.

1) De Amerikaanse tactische luchtstrijdkrachten in Engeland waren sinds 16 oktober 1943 georganiseerd in de Amerikaanse negende luchtvloot. Een onderdeel daarvan was het IXe Troepentransportcommando.

No. 38 en No. 46

De verdeling van vliegtuigen en vertrekbases over de divisies bleef zoals ze vastgelegd was voor Linnet I en II. Er was echter één, naar later bleek, zeer belangrijk verschil. In de operatie Market zou elk vliegtuig slechts één glider trekken, terwijl voor Linnet voorzien was, dat twee Waco-gliders 1) door één C-47 naar hun landingzone gebracht zou worden. Dit hield in, dat ook na D-day glidervluchten naar de operatieterreinen noodzakelijk waren en dat het vereist zou zijn met normale vliegtuigen de grondtroepen met voorraden te verzorgen. Hier stond tegenover, dat men vooreerst het plan maakte om op de exact uitgestippelde vliegroute in dubbele banen te vliegen, die tweeenhalve kilometer naast elkaar lagen op de noordelijke route - langs welke de Amerikaanse 82ste en de Britse 1ste luchtlandingdivisie naar hun doelen vlogen - verdubbelde men deze capaciteit voor wat de gliders betreft. Hier zouden de 38th en 41th Group van de R.A.F. hun gliders vervoeren in twee banen, die drieduizend meter hoger lagen dan de beide daaronder gelegen routes.

Aangezien Brereton, evenals voor Transfigure, Linnet en Comet, besloten had dat Market bij daglicht zou plaatsvinden, was nog een tweede tijdwinnende maatregel mogelijk. Elke serie parachutisten zou door de volgende serie na vier minuten, en elke serie gliders door de volgende na zeven minuten gevolgd worden, waarbij een serie uit veertig tot vijftig vliegtuigen bestond.

26b. De 82ste airbornedivisie zag zich als taak gesteld de heuvels van Groesbeek en Berg en Dal te nemen, de brug bij Grave te veroveren, de
15. bruggen over het Maas-Waalkanaal te nemen en zich van het bezit van de bruggen over de Waal bij Nijmegen te verzekeren. Het bleek onmogelijk te zijn bij de eerste lift dusdanig veel troepen te laten landen, dat de stad Nijmegen direct genomen zou kunnen worden. Niet alleen Gavin, maar ook allen andere bevelvoerende officieren werden op die dag op de hoogte gesteld van hun taken in Market of Garden.

Op 14 september vaardigde Montgomery een operationele instructie uit voor het Britse tweede leger en het luchtlandingscorps. De eerste taak zou zijn in noordelijke richting op te rukken en alle oeververbindingen
28. in het gebied Arnhem - Grave te veroveren met hulp van de airbornetroepen. Daarna zou het tweede leger zich vast moeten zetten op de lijn langs de IJssel, tussen Arnhem en het IJsselmeer, met sterke bruggehoofden over de IJssel - richting Duitsland. Het offensief moest snel en krachtig uitgevoerd worden zonder kommernis over wat er zich aan de flanken zou afspelen. De verbreding van de aanvalsroute was van latere zorg.

Het Britse tweede leger zou met drie legercorpsen de operatie Garden uitvoeren. Het XXXe corps onder Horrocks zou optrekken vanuit het bruggehoofd over het Kempisch-Kanaal bij Neerpelt naar de Zuiderzee. Het VIIIe corps zou op de rechterflank, het XIIe corps op de linkerflank opereren. Het Britse VIIIe legercorps zou bestaan uit de 3de divisie, de 2de tankdivisie en een Belgische brigade. Het XIIe legercorps kreeg onder zich de 7e tankdivisie, de (Schotse) 15de en de 53ste divisie. Voor ons is alleen belangrijk de groepering van het XXXe corps.

1) De geallieerden hadden drie typen gliders ontwikkeld. De CG-4, meestal Waco genoemd, was door de Amerikanen ontwikkeld. Haar nuttige lading bedroeg niet meer dan zestienhonderd kilo. Helaas had het gebruik van de Waco, die een geraamte had van stalen buizen, één groot bezwaar: de enige uitgang was via de neus en juist dit voorste gedeelte was uitzonderlijk kwetsbaar. Toch was de Waco het favoriete zweefvliegtuig van de Amerikanen. Op 16 september hadden de Amerikanen eenentwintighonderd zestig Waco's operationeel.

De Britten hadden hun Horsa-glider, die volledig uit triplex was geconstrueerd. Zij kon bijna dubbel zoveel lading vervoeren als de Waco. Het nadeel van de Horsa was, dat zij bij een landing eerder 'induigen' viel. Dat zij met een Y-vormig koord voortgetrokken moest worden was een tekortkoming van geringer orde. Op 16 september hadden de Britten achthonderd twaalf Horsa's voor direct gebruik gereed, de Amerikanen slechts honderd vier. De laatsten hebben er geen gebruik van gemaakt. Daarnaast bezaten de Engelsen nog de Hamilcar-glider. Dit reuzenzweefvliegtuig kon tegen de zesduizend kilo aan extra gewicht dragen. De Britten hadden er op 16 september vierenzestig tot hun beschikking.

16. Vooraan stond de garde-tankdivisie onder Allan Adair, die de doorbraak moest forceren. Daarachter stond de 43ste Wessex-divisie onder Major-General G. Ivor Thomas opgesteld. De 50ste Northhumbrian-infanterie-divisie onder Major-General D. Graham, vormde de achterhoede als corps-reserve, evenals de 8ste onafhankelijke tankbrigade onder Brigadier G. Prior Palmer.

Een tapijt van airbornes moest de opmars van de grondtroepen voorafgaan. De Amerikaanse 101ste divisie zou de overgangen over het Wilhelminakanaal,

de Dommel en de Aa en de Zuid-Willemsvaart moeten veroveren, de Britten in Arnhem de poort naar de Zuiderzee openhouden. Bij de verdeling van de beschikbare vliegtuigen ging men van het gezonde standpunt uit, dat de doelen, die het dichtst bij Neerpelt lagen, tegen elke prijs veroverd moesten worden en dus de 101ste airbornedivisie in de meest bevoorrechte positie moest verkeren. Omgekeerd betekende dit, dat de Britse luchtlandingsdivisie bij Arnhem - en in mindere mate ook de Amerikanen bij Nijmegen - in meer dan één lift over verschillende dagen verspreid zouden landen. Ook het verloop van de strijd bij Nijmegen zou hiervan aanzienlijke nadelige gevolgen ondervinden.

Toen in de namiddag van 11 september de drie regimentscommandanten van de 82ste airbornedivisie in Leicester samenkwamen, lag het plan zoals boven weergegeven al vast. Wat echter nog geenszins vaststond, was de aanvangsdatum van Market Garden. 15 September was niet meer dan een streefdatum, waaraan Montgomery nog zijn fiat moest geven. Op 11 september liet Montgomery Eisenhower weten, dat de lucht-landoperatie niet vóór 23 en mogelijk eerst 26 september zou beginnen. En natuurlijk - het verhaal wordt eentonig- lagen de moeilijkheden op het gebied van het transportwezen. Het compromis van Chartres betekende, dat Eisenhower niet van zins of bij machte was de Amerikaanse legers in Noord-Frankrijk en Oost-België te verhinderen op te rukken naar de Westwall. Dit hield op de eerste plaats in, dat hun bevoorrading hoge eisen bleef stellen en op de tweede plaats, dat zij geen dekking konden bieden aan Montgomery's troepen, die straks naar Maas, Waal en Rijn zouden oprukken, West-Nederland zouden proberen af te snijden en zó zouden pogen om de Siegfriedlinie heen te trekken. Aldus moest het Britse VIIIe corps de rechterflank van de opmarsroute beschermen. Maar het grootste deel van dit corps stond nog aan de Seine en zijn vrachtwagencolonnes waren al voor de verzorging van het tweede leger ingezet. Tenslotte moest de bevoorrading van het hele Britse tweede leger en vooral die van het XXXe corps op een dergelijk peil gebracht worden, dat het bliksemoffensief met alle mankracht, waarover het XXXe corps beschikte, gevoerd kon worden. Eisenhower bracht voor deze logistieke bezwaren in zoverre begrip op, dat hij de volgende dag Montgomery via zijn stafchef Lieutenant-General Walter Bedell Smith liet weten, dat hij Dempsey en zijn tweede leger tot 1 oktober dagelijks duizend ton aan voorraden kon beloven, door Amerikaanse eenheden door de lucht en over land naar Brussel te vervoeren.

D-day voor de operatie Market Garden werd daarop door Montgomery definitief vastgesteld op zondag 17 september. Van doorslaggevende betekenis bij het nemen van deze beslissing was Bedell Smith's verzekering, dat de Amerikanen hun opmars naar de Saar zouden staken, dat Hodges' eerste leger met Montgomery samenwerking zou zoeken en dat de transportmiddelen van minstens twee Amerikaanse divisies beschikbaar zouden worden gesteld om de Engelse eenentwintigste legergroep te ravitailleren. Bradley vertelde

nog dezelfde dag aan Patton, dat naar de orders van Eisenhower de operatie Market Garden een voorkeursbehandeling zou genieten. Dat Patton als logische conclusie zich vóór de Moezel in zou moeten graven, kwam de bevelhebber van het Amerikaanse derde leger als volslagen onbegrijpelijk voor. En zowaar wist hij Bradley, zijn directe chef, ervan te overtuigen, dat er maatregelen genomen moesten worden om onder dit bevel van de Supreme Commander uit te komen. Bradley had er geen bezwaar tegen, dat Patton probeerde vóór 15 september opnieuw de Moezel over te steken. Deze succesbelovende onderneming zou SHAEF dan wel nopen Pattons troepen de middelen te verschaffen hun offensief verder voort te zetten. Zelfs,als men buiten beschouwing laat, of de aanvoer van manschappen en materiaal voor Dempseys leger door deze onverkwikkelijke geschiedenis merkbare schade heeft geleden, dan nog ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat Bradley er nog steeds niet in kon berusten, dat Eisenhower aan één enkele stoot via de noordelijke route de voorkeur had gegeven.

Het verder verloop van de veldtocht in het Westen heeft ons de uitspraak onthouden over het gelijk van Montgomery of Bradley. De eerste slaagde er niet in het IJsselmeer te bereiken, terwijl de Amerikanen - de door Patton op 13 september ontketende aanval tegen Metz was na 24 uur nog geen stap vooruit gekomen - bloedige verliezen leden en weinig vooruitgang bereikten bij hun frontale aanval op de Siegfriedlinie. Dat Montgomery's kansen voor het slagen van Market Garden groter geweest waren, indien de Amerikanen Eisenhowers bevelen opgevolgd hadden, kan bezwaarlijk een onvoorzichtige uitspraak genoemd worden.

~~De~~ 14~~de~~ September bracht Patton meer krijgsgeluk en hij kwam in het bezit van een goed bruggehoofd over de Moezel. Bradley hield Eisenhower uitvoerig op de hoogte van Pattons offensief en deze rapporten schijnen de directe aanleiding geweest te zijn voor een uitvoerige brief, die Eisenhower de volgende dag aan Montgomery en Bradley stuurde. In deze tweezinnige instructie beklemtoonde Eisenhower enerzijds, dat er op dit moment geen andere uitweg was dan Montgomery de grootst mogelijke steun te geven, gaf hij anderzijds Patton volmacht om vanuit de veroverde bruggehoofden aan de Moezel een voortdurende druk uit te oefenen op ~~het~~ de Duitse eerste ~~leger~~ armee.

17

Inmiddels gingen in Engeland en Brussel, waar het hoofdkwartier van de eenentwintigste legergroep gevestigd was, de voorbereidingen voor de vernietigende slag tegen het Duitse westelijke front verder. Op 14 september gaf Montgomery de definitieve bevelen aan het tweede leger voor de operatie, die niet langer dan vijf dagen zou duren en op de avond van dezelfde dag werd de 82ste airbornedivisie overgebracht naar de vliegvelden, van waaruit zij op zondagochtend naar Groesbeek en Grave zouden worden gevlogen. Op 15 september werd de op de vliegvelden gekazerneerde troepen medegedeeld, dat zij in Nederland zouden neerkomen en de belangrijkste bruggen in een opmarsroute van het Britse tweede leger moesten bezetten en

18

zo de weg voor deze grondtroepen plaveien. De troepen van de 82ste airbornedivisie gingen naar vliegvelden in het gebied van Grantham. Zaterdag 16 september werden de laatste instructies gegeven en de manschappen voorzien van hun benodigdheden, die uiteenliepen van munitie tot vreemd geld. Zondagvoormiddag 17 september te 10 uur 50 zouden de eerste vliegtuigen opstijgen.

De voorgeschiedenis van de operatie Market Garden, die hier in zeer grove en onregelmatige lijnen geschetst is, wil slechts duidelijk maken, dat de gevechten om en in Nijmegen en de uiteindelijke bevrijding een deel waren en een zeer belangrijk deel van een laatste poging West-Europa voor een nieuwe oorlogswinter te behoeden. Om vijf minuten voor twaalf probeerde men nog van de ontreddering, waarin de Duitse troepen na hun afmars uit Frankrijk verkeerden, gebruik te maken om de hink-stapsprong van ~~Maas-Scheldekanaal~~ Kempisch Kanaal naar de IJsselmond in enkele dagen tot een goed einde te brengen. Sinds die voor de Duitse legerleiding desastreuze vierde september waren bijna twee weken vergaan en de zich verstijvende Duitse weerstand was een teken aan de wand. Het onderlinge krakeel in de geallieerde top en de soms wankelmoedige leiding van SHAEF hadden de Duitsers respijt gegeven om, terwijl zij verwoed elke meter grond om de Belgische kanalen verdedigden, de Siegfriedlinie te bemannen en hun verdediging te reorganiseren.

De terreinwinst, die de verbonden troepen hadden verworven, bood geen oplossing voor de steeds moeilijker wordende aanvoer en, hoewel Antwerpen veroverd was, zou het nog tot eind november duren voor het eerste schip de Scheldestad kon bereiken.

De kleinere havens, die de geallieerden aan de Kanaalkust in bezit namen konden geen verlichting brengen voor deze nijpende nood. Ook Market Garden bracht hiervoor geen directe oplossing, maar een afsnijding van de Duitse troepen in West-Nederland zou ~~het~~ de Duitse vijftiende ~~leger~~ armee in Zeeland isoleren. Wanneer de eerste fase van Market Garden voor ~~100 %~~ honderd procent zou slagen, betekende dit een nog grotere belasting voor de bevoorradingshoofdkwartieren van de Britse en Amerikaanse legers en er mag met recht aan getwijfeld worden of de divisies van het XXXe corps zich daarna nog Oostwaarts zouden kunnen wenden. Montgomery's vermetele plan om zijn troepen in één ruk over de Rijn te brengen scheen daarom eerder een etappe op de moeilijke weg naar Berlijn dan het voorspel van een Victory Parade door de Brandenburger Tor.

Wolfenstein. VII

Hoofdstuk VIII

VAN DOLLE DINSDAG TOT DE VOORAVOND VAN DE LUCHTLANDING

Nijmegen- 4 September

Een Nijmeegs burger noteerde aan het eind van deze dag in zijn dagboek:
'Het reed weer de hele dag door. Het was een wanordelijke vlucht. Allerhande voertuigen, sommige met lekke banden of helemaal geen banden, werden meegevoerd. Auto's met kapotte motoren werden achter andere wagens meegesleept. Alle wagens waren gecamoufleerd met takkebossen. Op de spatschermen en op de motorkappen zaten militairen. Soms met de vinger aan de trekker van het geweer of van de automatische pistool. De militairen zagen er zeer smerig en vermoeid uit. Blijkbaar hadden zij in dagen niet geslapen. Bij een gesprek met enkelen van hen bleek dat ze niet eens meer wisten welke dag het was, zelfs niet of het nu ochtend of avond was. Als de wagens voor reparatie of iets dergelijks oponthoud hadden, dan lagen de mannen naast en over elkaar te slapen. Ook uit de bepakking van de auto's bleek dat de aftocht zeer overhaast geschiedde. Militaire uitrustingsstukken, geweren, patroonkisten, autobanden en daarnaast ook meubilair van Rijksduitsers, die soms in alle haast moesten vertrekken, lagen wanordelijk door elkaar. Daar er in de voertuigen blijkbaar weinig ruimte was voor alle manschappen, zaten of stonden deze opeengepakt tot aan de kappen van de auto's. Soms hingen zij zelfs achter aan de wagens.

Er was ook geen eenheid in de terugtocht. Onderdelen van de lucht- en landmacht of S.S.-ers waren niet bijeen gebleven. Ieder maakte zich maar op zijn eigen houtje uit de voeten. Je zag soms heel alleen zonder toezicht van officieren militairen vertrekken. Soms op een fietsje, soms lopende....

De hele dag konden wij door het aanhoudend gerij van het vluchtende Duitse leger niets aan het werk doen. Niemand nam ons dat trouwens kwalijk.

's Avonds hebben wij nog een deel van de terugtocht aanschouwd over het Keizer Lodewijkplein. 1) Het was daar verbazend druk. Naar schatting ~~vijfhonderd~~ 300 mensen. Deze verkeerden in een nogal blije stemming. Wij waren allen verheugd dat wij de Duitsers op deze wijze nogal gemakkelijk kwijt raakten.'

Het bovenstaande citaat zou met tientallen andere vermeerderd kunnen worden. 2) In hun onopgesmukte verhaaltrant geven al deze spontaan en onmiddellijk vastgelegde reacties de hoopvolle verwachting van een spoedige bevrijding weer, die grote delen van onze bevolking als in een roes bevangen en overweldigd had.
In Limburg, Brabant en de Zuidoosthoek van Gelderland konden de bewoners met eigen ogen aanschouwen hoe de Duitse fronttroepen uit Frankrijk en België nu reeds voor de derde dag in een ongedisciplineerde terugtocht naar het Noorden en Oosten uitweken. De troepen, die door Nijmegen trokken gingen deels bij Wyler de grens, deels bij Lent de Waalover.

Het was niet enkel de teugelloze vlucht van de gehate Duitsers die de oorlogseindepsychose in het leven riep. Via een opgewonden berichtgeving van B.B.C. en Radio Oranje vernamen de Nijmegenaren van de daverende successen van Eisenhowers troepen in de laatste paar dagen. Bergen, Charleroi, Namen, Doornik, Antwerpen, Nancy en Metz waren de geallieerden bijna zonder strijd in handen gevallen en vooral de snelle inbezitneming van Antwerpen scheen er op te wijzen, dat de Duitse divisies in België onder de voet gelopen waren

1) Huidige Trajanusplein. Alle topografische namen en alle namen en adressen van scholen, inrichtingen, fabrieken etc. zijn, wat Nijmegen betreft ontleend aan het 'Algemeen adresboek' 1940, 36ste uitgave, Nijmegen, N.V. Uitgevers-Maatschappij De Gelderlander,
2) Eind 1945 begon een commissie samengesteld uit de heren Dr. J.A.B.M. de Jong, A. Timmers S.J., A.F. Uijen en P.C. Vermeeren schriftelijk materiaal te verzamelen over het "wel en wee" dat Nijmegen in de oorlogsjaren en vooral tijdens de bevrijding heeft meegemaakt. Na afloop van haar werkzaamheden kon zij in 1947 ruim driehonderd verslagen, dagboeken, rapporten, etc. ~~etc.~~ ten archieve der gemeente Nijmegen deponeren. Alle citaten in dit boek, waarbij geen bronvermelding plaats heeft, zijn steeds aan het archief van deze commissie ontleend.

Nijmegen, 5 September.

Op deze Dolle Dinsdag nam de terugtocht van de Duitse militairen onvoorstelbare vormen aan. Zonder pauzes trok stoet na stoet en colonne na colonne de zuidelijke invalswegen en de Oranje- en St. Canisiussingel over, op weg naar Kranenburg of Arnhem. Niets herinnerde in deze Breugheliaanse optocht aan de stramme tucht, de overvloedige bewapening, de uniforme kleding en de gescandeerde soldatenliederen, waarmee hun voorgangers op 10 mei 1940 de Nijmegenaren hadden getracht te imponeren.

Autobussen met ossentractie, personenwagens bepakt met vloerkleden, eetpannen, kantoorgerei, radio's en honderd andere zaken, loslopend vee van paarden tot varkens, haveloze soldaten en uitgeputte burgers, trokken de stad door. Degenen die geen vrij vervoer hadden stoven uit de stoet en 'vorderden' fietsen van verbouwereerde toeschouwers. Lukte het hun later toch nog een zitplaats te veroveren, dan gingen de fietsen voor bedragen tussen 25 en 50 gulden weer van de hand. De bewapening van sommigen bestond alleen maar uit een pamflet dat op bevel van Model, en door hem ondertekend, aan alle militairen uitgereikt was. 'Wij hebben een slag verloren, maar ik zeg jullie: wij zullen deze oorlog winnen. Meer mag ik nu niet zeggen'.1) Het was bitter weinig voor de duizenden die zich op de terugweg begaven.
En wie onder hen kon nog enig geloof hechten aan Models belofte: 'denkt eraan dat op dit ogenblik alles erop aankomt, de tijd te winnen die de Führer nodig heeft om nieuwe troepen en nieuwe wapens in te kunnen zetten. Zij zullen komen.'

Tussen en langs deze janboel trokken meer gedisciplineerde SS-eenheden en zochten munitietransporten een veilig heenkomen. Autobussen die de namen van hun Limburgse en Brabantse eigenaars nog vermeldden, vervoerden, evenals de vorige dag, aanzienlijke detachementen van de Reichsarbeitsdienst en de Organisation Todt. Groepen van de Nederlandse Arbeidsdienst passeerden te voet de stad. Vele burgers hadden hun werk in de steek gelaten en zich langs de wegen opgesteld om zich aan dit unieke schouwspel te vergapen.

Ook elders in de stad was duidelijk te zien dat zich een grote nervositeit van de bezetters had meester gemaakt en zij allerwegen aanstalten maakten om de stad te verlaten. Een van de eerste instanties die er de brui aan gaf was het Luftschutzwarnkommando, Luftgau Gelderland/Overijssel, die haar kwartier betrokken had in de kelders van het nieuwe gedeelte van het stadhuis. 2)

05.15 uur 's Morgens om ~~kwart over vijf~~ deelde zij aan de commandopost van de L.B.D. in de Fagelstraat mede dat zij geen melding meer zou doorgeven en de verbinding zou verbreken. Het is onduidelijk wat er daarna precies gebeurd is. In ieder geval werden ~~'s morgens~~ om 09.20 uur de sleutels bij de portier van het stadhuis gedeponeerd en bleek de centrale verlaten. 3)

1)'An die Soldaten des Westheeres! Aufruf Generalfeldmarshall Model'. Tweezijdig bedrukt pamflet, formaat 30.5 x 20 cm; waarschijnlijk te dateren op 3 september 1944.
2) De L.B.D. ontving van deze centrale de Luftlagemeldungen (de situatie in het luchtruim in en om Nijmegen), de verschillende graden van Fliegergefahr (de hoogste graad betekende dat er een reële kans was op luchtalarm) en het eigenlijke Fliegeralarm (luchtalarm) waarvan ook het eindsignaal door deze centrale werd doorgegeven aan de L.B.D. Van de Spoorwegen, die er een eigen waarschuwingssysteem op na hielden, ontving de commandopost van de L.B.D. in de Fagelstraat bericht wanneer zij de waarschuwing 'luchtgevaar' aan hun diensten hadden doen uitgaan of introkken. ~~hadden~~.
3) Dit bericht komt voor in het bewaard gebleven dagrapportenboek van de commandopost van de L.B.D., dat helaas vanaf 17 september 1944 niet meer bijgehouden is.

X hun bureau ingericht 64

Het meest waarschijnlijke is, dat zij tot aan de Duitse grens gekomen zijn en daar door de grenswacht, die bestond uit SS-ers en Feldgendarmerie, naar Nijmegen zijn teruggestuurd. Op 6 september om 11.35 uur gaven zij weer een eerste waarschuwing door, nadat zij zich ~~tevoren weer~~ opnieuw in de kelderruimte van het stadhuis geïnstalleerd hadden.

Zelfs 'Der Befehlshaber der Ordnungspolizei für die besetzten niederländischen Gebiete', die met zijn uitgebreide staf in het Oud Burgeren Gasthuis in de Molenstraat zetelde, trof alle noodzakelijke voorbereidingen om de 'aftocht te blazen', wanneer men het bewaard gebleven afmarsschema kan geloven, waarop het eigen muziekkorps een ereplaats innam.

Het is ondoenlijk alle in Nijmegen gestationeerde militaire en burgerlijke Dienststellen; waarvan een deel op Dolle Dinsdag de stad verliet, hier op te sommen. De meeste gebouwen der lagere scholen waren reeds kortere of lagere tijd in beslag genomen, veel particuliere garages stonden in dienst van de Duitse weermacht, pakhuizen en loodsen dienden voor de opslag van militaire goederen, grotere woonhuizen waren gevorderd om bureaux te huisvesten, enkele straten (als bijvoorbeeld de Huygensweg)waren eenvoudig in hun geheel opgeëist, in grote gebouwen (als de Nebo 1), Pensionaat Mariënbosch 2), St. Maartenskliniek) waren lazaretten ondergebracht, aan de Burgemeester van Schaeck Mathonsingel en de Oranjesingel (5-13) waren de Ortskommandatur, de Feldgendarmerie en een aantal landelijke onderafdelingen van de N.S.D.A.P. gedomicilieerd. Andere vertakkingen van de N.S.D.A.P. hadden ~~domicilie gekozen~~ in woningen in de Arksteestraat, de Reinaldstraat en het pand van de Incassobank aan de Burchtstraat. De Deutsche Dienstpost was neergestreken in het voormalig Rooms Katholiek Militair Tehuis aan de Batavierenweg in de chocolafabriek van Van Dungen en het clubhuis de Haard in de Groenestraat. De Rüstungsinspektion Niederland was te bereiken op de Graafseweg 7, het Corpsgebouw van de studenten op de Oranjesingel deed dienst als Wehrmachtsheim, in het Rusthuis Levensavond aan de Kwakkenbergweg was een N.S.K.K. eenheid ondergebracht, enzovoorts. Om enigszins een indruk te geven in welke mate de Duitsers tot vorderingen waren overgegaan hebben wij van een willekeurige straat, in dit geval de Berg en Dalseweg, in onderstaande staat vermeld welke panden en op welke datum de Duitsers aan één zijde van deze weg in beslag genomen hebben. 3)

Berg en Dalseweg 1 (Hotel Pays Bas)	op 13 juli 1942
Berg en Dalseweg 77-79-81 (St.Canisiuscollege)	op 13 juli 1942
Berg en Dalseweg 89	op 5 augustus 1943
Berg en Dalseweg 91	op 8 juli 1941
Berg en Dalseweg 93	op 7 juni 1943
Berg en Dalseweg 95	op 5 april 1941
Berg en Dalseweg 97	op 5 april 1941
Berg en Dalseweg 105	op 6 februari 1942
Berg en Dalseweg 107	op 1 augustus 1944
Berg en Dalseweg 147 (Parochiehuis St. Stefanusparochie)	op 6 juni 1944
Berg en Dalseweg 153-155 (Gymnasium Mater Dei) 4)	op 8 juni 1944
Berg en Dalseweg 287 (Rijkstuchtschool)5)	op 7 juni 1944
Berg en Dalseweg 371	op 6 oktober 1943
Berg en Dalseweg 411	op 1 april 1944

1) Sionsweg 2, het gebouwencomplex diende en dient thans weer als klooster van de Redemptoristen en ter huisvesting van hun St. Alphonsus Seminarie.
2) Groesbeekseweg 351.
3) Deze gegevens zijn ontleend aan een grote verzameling stukken, op deze vorderingen betrekking hebbende, in het archief van de gemeente Nijmegen. (Dossier 46/46/1948.) Daar de gemeente Nijmegen de vergoedingen aan de eigenaars uitbetaalde kan men aannemen dat deze lijst volledig is.
4) Dit complex was ook reeds gevorderd voor de periode van 19 - 31 ~~juni 1944~~. januari 1944.
5) Thans het Rijksinternaat voor Meisjes, de Hunnerberg.

Het is lang niet altijd mogelijk thans nog te achterhalen door wie al deze panden gebruikt of bewoond werden. Alleen van de grotere gebouwen was toendertijd vagelijk bekend wie of wat er een onderkomen in gevonden had. Zo werd Hotel Pays Bas gebruikt als een soort sociëteit voor de officieren van de Ordnungspolizei, die vrijwel zonder uitzondering bij particulieren gehuisvest waren. Op Berg en Dalseweg 97 zetelde de Wehrmachtbezirksverwaltung, die ook een aantal andere gebouwen - voornamelijk als opslagplaatsen - tot haar beschikking had. Het Wehrmachtbauamt Arnhem had zijn adres op nummer 105. In Mater Dei kon men manschappen van de R.A.D. aantreffen evenals bedieningsmanschappen van het luchtdoelgeschut op de Kopse Hof, ~~dat daar na de invasie oorspronkelijk met drie Franse 7,5 cm batterijen was opgesteld, om later vervangen te worden door de gevreesde Duitse 8.8.cm kanonnen~~. De staf van deze flakbatterij zat op de Tuchtschool. 1) In het Canisius-College huisde het Hauptlager van het Ersatz Verpflegungsamt van de marine. Vanuit dit basisdepot werden een aantal depots in Rotterdam, Parijs en Verviers bevoorraad. Na de invasie in Normandie werd praktisch de hele voorraad naar Frankrijk verhuisd. Vervolgens was in dit zelfde College een opslagplaats van uitrustingsstukken van de Nederlandse Marine uit Den Helder hierheen gebracht. Daarnaast werd hier het beheer gevoerd over een kleiner depot, dat gevuld was met uitrustingsstukken van de Ordnungspolizei. Begin september streek de Generaal der Flieger Wimmer met de staf van de Luftgau Belgien/Nord-Frankreich in hetzelfde gebouwencomplex neer. In dezelfde tijd maakten een aantal N.S.K.K. en Luftwaffe eenheden hier halt. De grootste helft hiervan waren Vlaamse vrijwilligers, die, vergezeld vaak door familieleden en partijgenoten, tot Dolle Dinsdag in en om dit gebouwencomplex bivakkeerden voordat zij hun mars vervolgde in de richting Keulen en Lippstadt. Op 5 september had ook de rest van de bezetting van deze gebouwen weinig lust om te blijven - of kreeg bevel om te vertrekken - zodat hier niet meer dan veertig oudere officieren en soldaten achterbleven.

Ook de relatief geringe bezetting van de infanteriekazernes 2) verliet deze gebouwen. De weinige daar ondergebrachte bureaux spoedden zich naar de grens terwijl de ~~marine~~ marineur van het E. und A. Batallion 365 met eenzelfde haast zich naar het Maas-Waalkanaal begaven om de stellingen daar, waar men na de invasie bij tijd en wijle aan gegraven had, tot een defensiesysteem uit te bouwen. Naast de bedieningsmanschappen van het luchtafweergeschut - op de Kopse Hof en in de Goffert - bleven ook de allernoodzakelijkste instanties als bijvoorbeeld de Ortskommandatur op hun posten.

In welk een staat van opwinding de Duitsers en hun trawanten in deze dagen verkeerden kan het relaas van een triest voorval nader illustreren. In de namiddag van deze 5 september, tegen kwart voor drie, reed Ir. Hendrik L.S. Adama per fiets vanaf de Berg en Dalseweg de Sophiaweg op, waarbij hij een in uniform gestoken N.S.K.K.'er, Nijmegenaar, passeerde. Deze zou driemaal halt geroepen hebben, doch Adama reed door, waarop hij zijn militair ge-

1) Deze staf in de Tuchtschool had weer eigen telefoonlijnen met het Clubhuis Kruisweg 1, met Mater Dei, met de Flakstelling zelf (op de Kopse Hof), met het internaat van de Christelijke Kweekschool Klokkenberg, Ubbergseveldweg 119-121, met het pand Kruisweg 1, waarin ~~de~~ een dansschool gevestigd was, met de schuur achter Berg en Dalseweg 293, ~~en~~ met de woonhuizen Ubbergse Veldweg 127 en Berkstraat 7 en met de woningen Berg en Dalseweg 233, 259, 271, 275 en 279. Dat deze laatste nummers niet voorkomen op de gepubliceerde staat komt voor uit het feit, dat in deze huizen officieren ingekwartierd waren, doch de panden zelf niet gevorderd waren. Een volledige lijst van door de bezettingsmacht gevorderde panden zou derhalve een onbetrouwbare indruk geven van de mate waarin deze stad Duitse militairen en burgers obligate huisvesting verschafte.

2) De Krayenhoffkazerne aan de Groesbeekseweg 165, de Snijderskazerne aan de Gelderselaan 1-5, de Prins Hendrikkazerne aan de Daalseweg 300, de kazerne aan de De Ruyterstraat 53-57, de kazerne aan de Coehoornstraat 1.

weer laadde en éénmaal schoot'. 1) Het slachtoffer werd naar het St. Canisiusziekenhuis vervoerd, waar hij de volgende ochtend overleed.

Tegen de avond mengden zich steeds meer voertuigen met burgerpassagiers in de verkeersmêlee die een heenkomen zocht naar veiliger gewaande gebieden. Ook de Nederlandse nationaal socialistische instellingen en mantelorganisatie verlieten Nijmegen. Een der eerste was de Nederlandsche Volksdienst, die haar kantoor en opslagplaats had in het gebouw der openbare school voor U.L.O., Gerard Noodtstraat 17. Met uitzondering van de portier, aan wie de zorg over de opgeslagen levensmiddelen en meubelen werd overgelaten, droste het voltallige personeel. De uit het Westen komende transporten bestonden uit vrouwen en kinderen van Rijksduitsers, die op hoog bevel ons land moesten verlaten. Bij hen hadden zich meerdere Nederlandse nazi's zonder gewetensbezwaren aangesloten, waaronder, blijkens de aantekeningen van hen die deze volksverhuizing met eigen ogen aanschouwd hebben, de 'Schalkhaarpolitie' duidelijk te onderscheiden viel. 2) Zelfs een groepje Russen begaf zich per fiets via het Keizer Lodewijkplein naar Beek-Ubbergen 3), terwijl militairen van Turkestaanse herkomst wacht deden op de bruggen ~~van~~ in de Graafseweg.

Het kostbare spoorwegmateriaal probeerden de Duitsers in de richting Utrecht in veiligheid te brengen. Tot vijf uur in de namiddag was ook nog railverkeer via de lijn Nijmegen-Kleef mogelijk. Kort daarna pleegde een sabotageploeg een aanslag op deze verbinding. Bij Groesbeek werden beide sporen over een afstand van veertien en vierentwintig meter vernield. Twaalf uur later was de schade hersteld. Er waren ook verzetsgroeperingen, die zich minder met de actieve strijd tegen de bezetter bezig hielden en die, niet geheel ten onrechte, de overtuiging hadden, dat maatregelen voorbereid moesten worden om orde en rust te handhaven, wanneer de Duitse troepen de stad als niemandsland zouden achterlaten of geallieerde troepen op doortocht door Nijmegen de vijand zouden blijven achtervolgen. Zo kwam nog vóór de invasie ook in onze stad de O.D. (Oude Dienst) tot stand, die in juli haar hoofdkwartier in de Bonte Os 4) had gevestigd. Op 5 september besloot een gremium uit deze dienst een organisatie op poten te zetten, die de geallieerden na hun komst bij hun civiel-bestuurlijke taken zou pogen te ontlasten. Hiertoe werden een districtscommandant, een stadscommandant en een achttal wijkcommandanten benoemd. 5)

1) Protocol van aangifte en onderzoek Hoofdbureau van Politie 5 September 1944.
2) Bij rondschrijven van 15 februari 1944, van de directeur-generaal van politie, dulde laatstgenoemde mede, 'dat op aanwijzing van de betrokken Duitsche autoriteiten tot aanvulling van enige Staatspolitiecorpsen, alsmede van enige gemeentelijke politiecorpsen wordt overgegaan'. Van het Politie-Opleidings-Bataljon Schalkhaar werden de burgemeester der gemeente Nijmegen met ingang van 21 februari 1944 één en twintig politie-adspiranten en twaalf bij dit bataljon in vaste dienst zijnde wachtmeesters ter beschikking gesteld. Over deze wachtmeesters valt weinig goeds te vertellen, in overgrote meerderheid waren zij lid van de WA of de SS en schroomden zij nimmer van hun gezindheid bij hun optreden blijk te geven. De politie-adspiranten toonden, politiek gezien, een gedifferentieerd beeld. Onder hen waren zowel leden der N.S.B. als uitstekende ~~Nederlanders~~. vaderlanders
3) Hier waren sedert enkele weken Russische vrijwilligers ondergebracht in de Villa Schoonzicht, Het Liefde-Gesticht, het St. Antonius Patronaat en de Mariaschool.
4) Het huidige Oranje-Hotel in de Molenstraat.
5) De oorspronkelijke doelstellingen van de Oude Dienst waren lichtelijk anders georiënteerd. Kenmerkend was, dat zij zich als een soort orgaan beschouwde, dat alle verzetsorganisaties zou overkoepelen.

regel openlaten

Op de avond van Dolle Dinsdag moest de bevolking voor het eerst 's avonds om acht uur binnen zijn. Heimelijk en gewoontegetrouw werd op vele plaatsen naar de stem uit Londen geluisterd. Hoewel aan de geruchten dat Maastricht en Roermond gevallen waren niet ernstig getwijfeld werd, wachtte toch eenieder met ongeduld op een nadere bevestiging van de B.B.C. Als een volslagen verrassing kwam via Radio Oranje die avond de melding dat Breda genomen was.1) Het bericht verwekte een golf van optimisme. Nu de afstand Antwerpen-Breda in één dag door de geallieerden was afgelegd zou de verwering van Nederland bezuiden de grote rivieren geen ernstige moeilijkheden meer opleveren. 2)

Doch de werkelijkheid was anders. Behoudens een enkele patrouille die voor korte tijd in het door de Duitsers bezette gebied was doorgedrongen, hadden de geallieerden nog op geen enkele plaats onze zuidelijke grens overschreden. Op de avond van Dolle Dinsdag bevochten de Amerikanen zich een weg naar Luik terwijl de Britten zich beperkten tot kleine schermutselingen aan en over het Albertkanaal.

1) In de achttiende uitzending van de televisieserie "De Bezetting" (16 september 1964, 20.20 uur - 21.35 uur) vertelde Dr. L. de Jong hoe dit gerucht in de wereld is gekomen. In de middag van 5 september kwam bij de Nederlandse Regering in Londen een bericht binnen dat Bredase verzetsstrijders contact gemaakt hadden met Engelse militairen. Hoewel geen plaats van ontmoeting genoemd werd, nam de Nederlandse Regering aan dat dit voorval zich in Breda had afgespeeld. Het bericht werd doorgegeven aan de B.B.C. die in de avonduren haar uitzending onderbrak om deze melding, gevolgd door het Wilhelmus, wereldkundig te kunnen maken. Ook Radio Oranje gaf het bericht door. Beide instanties namen van elkaar aan, dat voldoende contrôle vooraf had plaats gehad om twijfel aan de juistheid van het bericht overbodig te maken.

2) Maastricht werd pas op 15 september, Breda eerst op 29 oktober 1944 bevrijd. ~~Begin maart~~ Op 1 maart 1945 trokken de geallieerden het ~~volkomen~~ volledig geëvacueerde Roermond binnen.

Nijmegen, 6-16 september.

De dag na Dolle Dinsdag zou men de dag van de grote ommekeer mogen noemen. Vrij plotseling en niet onverwacht hadden de Duitse militaire autoriteiten meer vat gekregen op de bewegingen van hun troepeneenheden. Er kwamen ook op deze 2e dde september nog veel soldaten in de richting Overbetuwe of Kleef maar, vergeleken met de drukte van de voorbije dagen, was hun aantal geringer. Het geheel wekte niet bepaaldelijk de indruk van een straf georganiseerde parade maar van een tomeloze vlucht was geen sprake meer. Zelfs een ongeoefend oog kon vaststellen dat tucht en discipline de overhand kregen op chaos en desorganisatie. Tegen de avond begonnen de gevreesde SS-troepen, onderdelen van de Frundsbergdivisie, Nijmegen door te trekken in noordelijke richting. Alleen al tussen acht en tien uur 's avonds werden meer dan driehonderd vijftig wagens geteld, waaronder zich ook enkele lichte pantserwagens en gemotoriseerd pantserafweergeschut bevonden. Het duurde tot de volgende ochtend aleer de laatste de Waalbrug gepasseerd was. Voor het eerst, sinds dagen, gingen ook Duitse militaire transporten in omgekeerde richting. Vooral over de weg Grave - 's Hertogenbosch werden vanuit Duitsland via Nijmegen manschappen en materieel naar het Zuiden des lands gebracht.

In en om de stad werd meer luchtafweergeschut geplaatst. Op de Kopse Hof waren na de invasie in Normandie Franse 7,5 cm kanonnen geplaatst, die rond 18 augustus daar weggenomen werden. Zij waren een week daarna vervangen door het beste afweergeschut waarover de Duitsers beschikten, de befaamde 8,8 cm. Deze stonden nu ook in de Goffert. Een derde batterij werd op het Galgeveld geplaatst. In Lent werd meer afweergeschut opgesteld, voor het het merendeel van kleiner kaliber.

In vergelijking met de voorafgaande dagen was er in het luchtruim boven Nijmegen iets meer activiteit. Bijna vijftig meldingen over vijandelijke vliegtuigen moest de commandopost van de L.B.D. deze dag verwerken. Slechts éénmaal, van 14.39 tot 15.04 uur, werd er luchtalarm gegeven. 1) Een dak van het station dreigde in brand te vliegen, doch persoonlijk letsel overkwam niemand. Op deze dag werd voor het eerst de term 'jagers' gebruikt in het logboek van de L.B.D., hetgeen beduidde dat de geallieerde jachtbommenwerpers hun operatieterrein tot Nijmegen en het grensgebied hadden uitgebreid. Dit gaf weer nieuw voedsel aan de verwachting, dat de bevrijders spoedig door zouden stoten naar deze stad en het front zich in noordelijke richting zou bewegen.

Aan alle bruggen over het Maas-Waalkanaal hadden de Duitsers extra politietroepen ingezet om al degenen die hier passeerden te controleren. Hiervan werd een employé van de Philipsfabrieken die ochtend het slachtoffer. Aan de brug bij Neerbosch hielden SS'ers kort na 08.00 uur Eduard Mettivier Meyer aan, die in een gesloten koffertje een zendinstallatie en een pistool met patronen vervoerd zou hebben.

1) Op vrijdag 1 september werd luchtalarm gegeven van 19.22 tot 19.37 uur en van 22.08 tot 22.37 uur. Er vielen geen projectielen binnen het grondgebied der gemeente Nijmegen. Het aantal meldingen over vreemde vliegtuigen bedroeg die dag ongeveer vijftig. Op zaterdag 2 september werd geen luchtalarm gegeven. Er vielen geen projectielen. Meldingen over vreemde vliegtuigen kwamen op deze dag niet voor.
Op zondag 3 september werd luchtalarm gegeven van 17.14 tot 17.57 uur. Er vielen geen projectielen. Het aantal meldingen bedroeg die dag ongeveer veertig.
Op maandag 4 september werd geen luchtalarm gegeven. Er vielen geen projectielen. Het aantal meldingen bedroeg die dag ruim twintig. Op dinsdag 5 september schijnt er tweemaal luchtalarm geweest te zijn, rond 08.00 uur en van 16.56 tot 16.17 uur. Er vielen geen bommen doch kort voor 16.00 uur werd op het Hertogplein een vrouw door mitrailleurkogels gewond. Het aantal meldingen bedroeg die dag ongeveer vijf en veertig.

Toen hij kort daarna probeerde te vluchten werd hij door de SS-ers aangeschoten en gedood.Dicht bij de plaats van executie dolven burgers een graf voor hem.

Met terreur,intimidatie en dreigementen probeerde ook het nationaal-socialistisch stadsbestuur de situatie weer in de hand te krijgen. 1)

De eerste en grootste zorg van van Lokhorst cum suis was de op grote schaal gepleegde desertie van het ambtenarencorps,waaraan nog geen einde was gekomen.Tientallen ~~ambtenaren~~ waren,zonder het van Lokhorst te vragen,de straat opgegaan om de Duitse aftocht gade te slaan.'s Avonds was vrijwel niemand bereikbaar geweest en,aldus van Lokhorst's eigen woorden 'Na 18.00 uur mocht niet alles in elkaar zakken.' Voor een bijeenkomst in het stadhuis op donderdag 7 september '~~s morgens te 11.00 uur~~ riep van Lokhorst de hoofden van dienst en de chefs bijeen om hun in krasse termen duidelijk te maken dat dit 'ambtenarenverraad niet langer geduld kon worden.' Sinds deze burgemeester op het stadhuis zetelde had hij om de paar weken met de hoofden van dienst en de chefs een vergadering belegd,die effectiever zou werken dan de praatzieke raad van vóór de oorlog.De eerste van deze serie bijeenkomsten werd op 5 februari 1943 door dertig ambtenaren bezocht,nu verschenen er slechts twaalf op het appèl. Het ritueel was steeds hetzelfde:een lange monoloog van van Lokhorst,waarna ~~den~~ gelegenheid tot het stellen van vragen was.Zo ging het ook op deze ochtend.Hoe onwezenlijk deze scènerie was,moge blijken uit een enkel citaat ~~van~~ uit de toespraak van van Lokhorst. 'Het is mogelijk dat er een bezetting komt,maar dan blijft er geen steen op de ander.Elke Amerikaanse bezetting wordt gevolgd door hongersnood,epidemie en bolsjewisme.Dit krijgen ook zij onder U,die naar bevrijding verlangen.Als het Duitse volk zich weer hervonden heeft,dan komt er weer storm over ons land.De Amerikanen worden er weer uitgeveegd.Gebeurt dit niet dan wordt ons land bolsjewistisch.Dus òf de Duitse storm veegt over ons land òf bolsjewisme.Het bolsjewisme is er trouwens al.Stalin kent evenals een biechtvader alle zwakheden der volken.' 2) Naast deze politieke beschouwing,waarmee van Lokhorst steevast deze conferenties opende,kondigde hij op deze vergaderingen ook steeds een aantal maatregelen af:zo ook op deze ochtend. ' Ik heb ook verhalen gehoord,dat Duitsers buiten hun boekje gingen.Dit hebben leden van de Wehrmacht op eigen houtje gedaan.Als Nederlanse soldaten onder deze omstandigheden teruggetrokken waren,dan was er heel wat anders te zien geweest.De Duitsers hebben bijvoorbeeld fietsen afgenomen en verkocht voor ƒ 15,-.Ik ben alleen maar verbaasd,dat zulke verwildering niet grotere afmetingen heeft aangenomen.Hoewel deze mensen vijf jaar van huis zijn,vormen zij nog steeds een beeld van tucht.Zij steken met kop en schouder uit boven het beeld,wat wij gegeven hebben.Een kind is van nature een wildemannetje.Daarom moeten wij het opvoeden.Ik heb zo juist bericht gekregen,dat er op de wegen scherpe voorwerpen worden gestrooid.Ik heb het geduld van de Duitsers bewonderd,die de kijkers lieten staan.En wat doet nu de bevolking? Pesten.Deze ware Nederlanders leren het nooit.Gedreigd,dat als het niet ophoudt,dan steken we aangrenzende huizen in brand.' Het laatste was klare taal.Een lange peroratie over de plichten van de ambtenaren eindigde aldus:

1) Op 25 mei 1942 was Nijmegen's burgemeester J.A.H.Steinweg op eigen verzoek ontslagen.Marius van Lokhorst werd bij besluit dd. 26 januari 1943 van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied benoemd tot burgemeester.Op 28 januari 1943 werd hij beëdigd.De vóór 10 mei 1940 gekozen wethouders W.Beukema,E.G.Kalwij,P.I.J.M.van der Velden en W.F.W. van der Wagt dienden op 25 februari 1943 hun ontslag in.In tegenstelling met het antwoord op een door hen op 1 september 1941 ingediend gelijkluidend verzoek werd hun dit ontslag thans verleend.Op de opengevallen plaatsen werden wethouders benoemd,die lid van de N.S.B. waren.

2) Deze en de volgende citaten zijn genomen uit de handgeschreven notulen,opgesteld door Mr.J.L.Miessen,gemeentesecretaris.Kabinetsarchief 1940-1945,no.27.

3) De letterlijke overneming van deze zin laat geen conclusie toe over de identiteit van de persoon of instantie van wie de dreiging is uitgegaan.

'De ambtenaren denken niet voldoende aan hun ambtsplicht.Ze dansen naar de pijpen van hun vrouwen en kinderen.Dat moet uit zijn.Ik verwacht heden nog van allen een appèllijst van 4,5,6 en 7 september met alle namen erop wie gemankeerd hebben en om welke redenen.Die redenen moet U uitzoeken.Net zo lang tot U ze heeft.Wie geen behoorlijke reden heeft, moet zich schriftelijk verantwoorden,Ik zal nergens tegen op zien,al waren het kameraden,en ik zal niet rusten voor zij,die hun post verlaten hebben,ter verantwoording zijn geroepen.' Aan het slot deelde van Lokhorst mede,'dat morgen om acht uur de mensen klaar moeten staan.Welke aantallen elke fabriek moet leveren zal de directeur van het Arbeidsbureau uitmaken.' Met kleine letters staat boven deze notitie geschreven: 'Arbeit'.

Van Lokhorst,die een zekere renommé had als eigenzinnig potentaat, ging nu verder per 'bekendmaking' regeren.De eerste was 6 september verschenen.De tekst luidde aldus:

BEKENDMAKING

De burgemeester der gemeente Nijmegen maakt bekend,dat alle woningen, welke destijds gevorderd werden en thans tijdelijk onbewoond zijn, beschikbaar moeten blijven,ten behoeve van hen,voor wie deze woningen werden gevorderd.
Het is den oorspronkelijken eigenaar - en/of gebruiker - VERBODEN zich in deze woningen te begeven of anderen tot deze woningen toegang te verlenen.
Overtreding van dit verbod wordt met plundering gelijk gesteld en dienovereenkomstig bestraft.

De Burgemeester-
Politiegezagsdrager

M. VAN LOKHORST.

Nijmegen, 6 sept. 1944.

Zo kon dus iemand bestraft worden omdat hij zijn eigen bezittingen 'plunderde'. Wat de politiegezagsdrager zelf geloofde,weten we niet, dech onder de bevolking waren er maar weinig te vinden,die nog verwachtten dat alle leeggekomen gebouwen en woningen straks weer door Duitsers gevorderd werden.Ondanks de stilstand aan het front was men er nog vast van overtuigd,dat de bevrijders spoedig de Duitsers uit onze stad zouden verjagen.

Kort na de vergadering van 7 september ging de tweede oekase van van Lokhorst het stadhuis uit.Zij luidde als volgt:

ERNSTIGE WAARSCHUWING

De Burgemeester der gemeente Nijmegen maakt bekend,dat er bij hem klachten zijn binnengekomen,dat op rijwegen,waarover de Weermacht haar colonnes dirigeert,scherpe voorwerpen zijn gegooid,waardoor stagnatie in het regelmatige verkeer is ontstaan.Uiteraard kunnen deze sabotagehandelingen niet worden geduld.De Weermachtscommandant heeft gedreigd de aan deze wegen liggende huizen zonder meer in brand te laten steken,indien deze handelingen nogmaals voorkomen.
De burgemeester richt in verband hiermee een ernstige waarschuwing tot de bevolking om zich te onthouden van elke handeling,die aanleiding zou kunnen geven tot het uitvoeren van het hiervorengenoemde dreigement.

De Burgemeester voornoemd,

M. VAN LOKHORST.

Nijmegen,7 september 1944.

Deze duidelijke taal maakte op de bevolking bitter weinig indruk,hetgeen uit de volgende 'ernstige waarschuwingen' bleek.Wel verergerde zij de nervositeit van de Duitsers,hetgeen op de avond van 7 september opnieuw een slachtoffer eiste.Omstreeks 21.00 uur werd door een schildwacht van lazaret Mariënbosch Willem,L.F.C.Ridder van Rappard, op de Sophiaweg doodgeschoten,terwijl hij zich,voorzien van een Ausweis, per fiets naar zijn woning begaf.In dit geval werd de naam van de schutter nooit achterhaald.

Intussen probeerde van Lokhorst ijverig mankracht te werven voor hun stellingbouw aan het Maas-Waalkanaal.Veel mogelijkheden stonden hem echter niet ten dienste.De mannen,die hiervoor in aanmerking zouden komen,waren òf naar Duitsland gesleept òf ondergedoken.Desalniettemin poogden hij de toch al geringe bezettingen van de fabrieken die nog mochten draaien,verder uit te dunnen,door - via de directeur van

het Arbeidsbureau - hele fabrieksploegen op te roepen voor graafwerk aan het kanaal.Men slaagde er inderdaad in een paar honderd man te dwingen de spade ter hand te nemen,maar op het totaal van de opgeroepenen was dit een onbeduidende hoeveelheid.De twee volgende dagen,9 en 10 september,vertoonde zich helemaal geen nieuwe gezichten meer, behoudens een enkeling,die Duitse politiepatrouilles van de straat hadden opgepikt en naar het kanaal gebracht.

Voor van Lokhorst,die kennelijk gedacht had,dat zijn terreur de verzetswil van de Nijmeegse bevolking wel zou breken,was dit een bittere pil.Nog steeds kon hij niet geloven dat hij het greintje gezag,dat hij bezat,al lang verloren had.Men was niet van plan om voor enig dreigement van deze stadhuis -N.S.B.kliek uit de weg te gaan.Op 8 september demonstreerde van Lokhorst met een nieuwe 'waarschuwing' hoezeer zijn o zo goed bedoelde adviezen genegeerd werden.

WEGEN VRIJ VAN SCHERPE VOORWERPEN

De Burgemeester-Politiegezagsdrager der gemeente Nijmegen maakt bekend,dat de bewoners der aan rij en verkeerswegen gelegen huizen,alsmede de gebruikers der aan die wegen liggende percelen - geen woning zijnde - verplicht zijn volgens nadere door den Directeur der Gemeentereiniging te stellen voorwaarden de rijwegen van scherpe voorwerpen vrij te houden.

Wanneer geen spontane medewerking daartoe wordt verleend,dan wel van onwil sprake mocht zijn,wordt dit als sabotage beschouwd en dienovereenkomstig gestraft.

In het belang der gehele bevolking wordt op actieve medewerking gerekend.

Nadere uitvoerige publicatie verschijnt morgen.

De Burgem. voornoemd,
M. VAN LOKHORST.

Nijmegen, 8 september 1944.

Het enige opmerkelijke hierin was,dat de politiegezagsdrager zich ditmaal niet achter de weermachtkommandant verschool.Van de spontane medewerking ervoer van Lokhorst opnieuw zo weinig,dat hij het noodzakelijk achtte de volgende dag onderstaand schotschrift aan de openbaarheid prijs te geven.Het is aandoenlijk te lezen hoezeer hij met het lot van 'onze mooie stad' begaan is.En dan te bedenken dat deze zelfde man een maand tevoren het besluit liet nemen om het oude stadhuis ' het puitje is onbetekenend' - af te breken en een geheel nieuw te bouwen. 1)

WAARSCHUWING.

Met verwijzing naar de verordening,die hieraan toegevoegd wordt,deel ik het volgende mede:

Het zijn vermoedelijk slechts weinig volksgenoten die door het op de weg werpen van scherpe voorwerpen het willen doen voorkomen of zij daarmede de Duitse weermacht ernstige moeilijkheden bereiden.Deze Weermacht is waarlijk wel tegen ernstiger moeilijkheden opgewassen en zal uiteraard zeer afdoende maatregelen nemen om een einde te maken aan dit anarchistisch optreden.De daders zijn dan ook geen werkelijke of vermeende vaderlanders,maar a-sociale elementen,die wanorde willen stichten en daardoor het Nederlandse volk aan grote gevaren blootstellen.

Het is derhalve een vaderlandse plicht van ieder Nederlander met beslistheid tegen verstoringen van de orde op te treden.Wie niet daartegen met alle gegeven middelen optreedt,is mede schuldig.Men begrijpe dus goed,dat de door mij genomen strenge maatregelen slechts beogen de bevolking voor grote ellende te behoeden.

Zouden deze maatregelen blijken niet afdoende te zijn,dan zullen zij zo verscherpt worden,dat er geen ontkomen meer aan is.Ieder werke dus mee in het eigen belang van onze mooie stad en haar bevolking om vergeldingsmaatregelen van de bezettende macht te voorkomen.

De Burgem.van Nijmegen,
M. VAN LOKHORST.

1) Bijeenkomst in het stadhuis van ~~Uhergen~~ Nijmegen op 4 augustus 1944 te 10.00 uur,waarbij aanwezig van Lokhorst,twee wethouders en eenendertig hoofdambtenaren.Het citaat is uit de gestencilde notulen van deze bijeenkomst.

Kabinetsarchief 1940-1945 no.28.

De tekst van de verordening,waar deze bekendmaking op doelt,kan hier gevoegelijk achterwege blijven.De inhoud kwam hierop neer,dat aan iedere Nijmegenaar de plicht werd opgelegd als onbezoldigd straatveger te fungeren.Niet alleen de handlangers doch ook hun Duitse meesters werden steeds driester in hun optreden.Zo moesten de manschappen,die ten dienste van de luchtbescherming een uitkijkpost op de Marathontoren bezetten,op 7 september 's morgens om half elf deze post verlaten op last van enige officieren,die de zorg droegen over het Flakgeschut op de Goffert.De motivering was vrij simpel;indien de Duitsers gedwongen waren op vijandelijke vliegtuigen te vuren zouden zij zo nodig dwars door de toren schieten.Een dag later werd een groot deel van het weinige automaterieel,waarover de L.B.D. de beschikking had in beslag genomen.De brancardwagen werd bestemd om een pendeldienst op Millingen te onderhouden,de vrachtauto werd toebedacht aan de chemische dienst van de weermacht,terwijl ook de ontsmettingswagen definitief in Duitse hand overging. Een gelukkig toeval was dat de stad voor ernstige bominslagen gespaard bleef.Het enige vermeldenswaardige uit de periode 6-10 september was het vallen van een brisantbom achter het pand Dr. de Blécourtstraat 48 op 7 september te 01.35 uur. Twee kinderen werden hierbij licht gewond. 1)

Ook in de randgemeenten werd weinig schade aangericht.Heumen verloor door brand in die dagen zijn ~~Roomskatholieke~~ R.K. kerk,doch toren en pastorie konden behouden blijven.

Conform Hitlers bevelen voor de bouw van de Westelling zou het 'Volksaufgebot' deze linies moeten bouwen. 2)Aangezien een klein deel van deze stelling aan het Maas-Waalkanaal gedacht was - op Nederlands grondgebied dus - was voor alle zaken die deze stellingbouw betroffen de commandant van Wehrkreis VI verantwoordelijk.In Duitsland moest de NSDAP zorgen voor voldoende mensen om de graafwerkzaamheden te verrichten.Voor de minieme Ortsgruppe Nijmegen was dit een onmogelijke opgave,zodat van Lokhorst deze taak overnam.Daar deze er echter niet zeker van was of hij op de gemeentepolitie kon rekenen wanneer tegen de bevolking maatregelen genomen moesten worden, ~~waarvoor~~ kreeg zij in haar weigerachtige houding bleef volharden en aangezien betrouwbaar toezichthoudend personeel een eerste vereiste was om dagdieverij en sabotage te voorkomen, ~~kon hij zich verzekeren~~ van de steun van een aantal SA-lieden,die vanuit Duitsland op 10 september hierheen gebracht werden.Zo kon via een omweg de 'partij' toch nog ingeschakeld worden.

Op 11 september arriveerden ook driehonderd jongens van de Hitlerjugend uit Recklinghausen en omgeving om aan het Maas-Waalkanaal eenmansgaten aan te leggen. 3)

1) Op 7 september werd geen luchtalarm gegeven.Er viel slechts één brisantbom.Het aantal meldingen aangaande de aanwezigheid van vijandelijke vliegtuigen in de lucht bedroeg ongeveer vijftien.
   Op 8 september werd geen luchtalarm gegeven.Er vielen geen projectielen.Het aantal meldingen bedroeg vijftien.
   Op 9 september werd luchtalarm gegeven van 14.22 ~~tot~~ - 14.58 uur, van 15.50 ~~tot~~ - 16.13 uur en van 17.26 ~~tot~~ - 17.41 uur.Er vielen geen projectielen.Het aantal meldingen bedroeg ongeveer dertig.
   Op 10 september werd luchtalarm gegeven van 11.38 tot 11.56 uur. Er viel één niet ontplofte granaat van het luchtafweergeschut voor perceel St.Annastraat 96.Het aantal meldingen bedroeg ongeveer twintig.
2) Zie Hoofdstuk II,p.13.
3) Aan de grens bij Wyler waren deze 16- en 17-jarigen ingezet als Flakhelfer.Hun taak was daar het technisch personeel bij te staan. In deze hoedanigheid zijn zij in Nijmegen niet werkzaam geweest.

Zij werden in het Albertinum gekazerneerd. 1)

Met deze steun in de rug kon en moest van Lokhorst tot nog grotere activiteit overgaan. Hij wilde zijn Duitse meesters tonen dat zijn gezag ver genoeg reikte om de Nijmeegse jongelieden en mannen massaal tot graven aan het Maas-Waalkanaal te dwingen. Op maandag 11 september liet hij een aantal directeuren van grote bedrijven op het stadhuis ontbieden. Hij deelde hen kortaf mede dat hij verwachtte, dat de volgende dag minstens drieduizend man, op hun fabrieken werkzaam, zich bij de HJ hadden te voegen. Er waren helaas geen voldoende gereedschappen aanwezig, maar ook hiervoor had van Lokhorst een pasklare oplossing bij de hand.

BEVEL!

Op last van de Duitse autoriteiten vorder ik van de inwoners der gemeente de inlevering van de volgende gereedschappen:
Schoppen, spaden, pikhouwelen, bijlen, zagen, hamers, breekijzers, nijptangen, nagels, gladde- en prikkeldraad, snij- en kniptangen.
De inlevering moet plaats hebben op de stadswerkplaats aan de Dominicanenstraat no.23 alhier, op morgen woensdag 13 Sept. 1944, tussen 9 en 12 uur en 14 en 18 uur. Niet voldoen aan dit bevel is strafbaar.

De Burgemeester van Nijmegen,

M. VAN LOKHORST.

Er was nog een arbeidspotentieel, dat ingeschakeld kon worden bij het aanleggen van verdedigingswerken: de leerlingen van de middelbare scholen. Op advies van hun leraren waren echter vrijwel alle leerlingen van deze scholen na de grote vakantie thuis gebleven. Van Lokhorst en zijn raadgevers zagen wel in, dat de eerste stap moest zijn de heropening van deze scholen. Eerst daarna kon men razzia's ondernemen of strafmaatregelen tegen de leraren ondernemen. Het begon met een tamelijk mild gestelde bekendmaking.

BEVEL!

In opdracht van de Duitse autoriteiten gelast ik de leerlingen bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs in de gemeente Nijmegen, zich terstond te melden bij de hoofden hunner onderwijsinrichtingen. De leerlingen zijn verplicht de lessen regelmatig te volgen, dan wel de aanwijzingen der hoofden na te komen voor tewerkstelling elders. Niet-nakoming van dit bevel zal ernstige gevolgen voor betrokkenen hebben.

De Burgemeester van Nijmegen,

VAN LOKHORST.

Nijmegen, 10 september 1944.

Dank zij de krachtige houding der leraren en het flinke gedrag van de schoolgaande jeugd was het resultaat van dit 'Bevel' volkomen nihil. Deze eendrachtigheid van docenten en leerlingen wekte Van Lokhorsts razernij eerst goed op. Zijn woede over het volkomen negeren van zijn commando's werd nog verergerd door het fiasco van de verplichte arbeidsinzet van de grote bedrijven. De paar honderd Nijmegenaren, die aan het kanaal werkzaam waren, zorgden er bovendien wel voor dat het werktempo stevig gedrukt werd.
Fabrieksploegen, die rechtstreeks van hun werk naar het kanaal gebracht werden, hadden nog voor het avond was de helft van hun getalsterkte verloren. Nog gaf van Lokhorst de moed niet op, al zag hij wel in dat de sterke arm van de bezetter nodig zou zijn om zijn doel te bereiken. Alle mannen tussen twintig en vijftig jaar moesten zich opgeven om elders tewerkgesteld te worden. Kennelijk na overleg met de Duitse autoriteiten

*) 'Het resultaat was overweldigend', zo noteert iemand in zijn dagboek, 'Nijmegen een stad van meer dan honderd duizend inwoners leverde vier hamers en drie zagen. Waarschijnlijk nog van de N.S.B.'

1) In dit Dominicanenklooster aan de Driehuizerweg was reeds het Directoraat Generaal van Politie - dat gedeeltelijk ook ondergebracht was in Huize St.Anna, Groesbeekseweg 329 - gevestigd.

werd nu een andere methode gevolgd.Vanuit het stadhuis ging het zoveelste 'Bevel',waarin de vogelaar zelfs geldelijke vergoeding en warme maaltijden beloofde aan hen,die naar zijn stem luisterden.

BEVEL!
De Burgemeester van Nijmegen roept op: ALLE MANNELIJKE PERSONEN,geboren in de jaren 1894 tot en met 1926,die niet werkzaam zijn in vitale bedrijven,zich op donderdag 14 September a.s. van des voormiddags 8 uur af te melden aan het gebouw der Meisjes H.B.S.,Centrumplein 1, teneinde op lastgeving der Duitse autoriteiten tegen vergoeding werkzaamheden in deze gemeente te verrichten.
Bij het werk wordt warm eten als bijvoeding verstrekt,zadat het aanbeveling verdient voor eetgerei zorg te dragen.
Zij,die in het bezit zijn van graaf- en ander benodigd gereedschap, worden verzocht dit mede te brengen.
Het niet voldoen aan deze oproep kan ernstige gevolgen hebben voor de betrokkenen.

De Burgem. voornoemd,
M. VAN LOKHORST.

Deze oproep - en dit was de nieuwe koers die thans gevaren werd - ging vergezeld van een tweetalige 'Warnung - Waarschuwing' van de Gevolmachtigde van de Rijkscommissaris van de Provincie Gelderland: Dr.Schneider.De Nederlandse bewoordingen waren als volgt:

Waarschuwing.

In opdracht van den Rijkscommissaris van het bezette Nederlandsche gebied maak ik bekend:
Hij die tijdens den thans bestaanden uitzonderingstoestand een bevel van een militaire of civiele instantie - hiertoe behooren ook de bureaux van de Organisatie Todt (O.T.) - niet nauwgezet en terstond opvolgt,
hij die zich schuldig maakt aan eenig verzet of sabotage pleegt,in het bijzonder onrust sticht of tracht te stichten dan wel transporten tracht te verhinderen,
wordt terstond standrechtelijk
doodgeschoten.
In gemeenten,waarin zoodanige gevallen voorkomen of de gevorderde arbeidskrachten niet overeenkomstig de opdracht ter beschikking worden gesteld dan wel de ter beschikking gestelde arbeidskrachten onderduiken,worden gijzelaars genomen en enkele of meerdere huizen verwoest.

Arnhem,14 September 1944.

De Gevolmachtigde van den Rijkscommissaris
voor de Provincie Gelderland:

Dr.Schneider.

Daar alleen in Nijmegen op grote schaal gegraven moest worden en dientengevolge het verzet hierteen de scherpste vormen had aangenomen,is het niet twijfelachtig wie Schneider tot deze brute bekendmaking geïnspireerd heeft.Deze zwanezang van het Duitse administratieve apparaat is tekenend voor de scherpe tegenstellingen,die in ruim vier jaar occupatie tussen bevolking en bezettingsmacht in ons land en onze stad gegroeid waren.Op 11 mei 1940 was het mogelijk dat de burgemeester en de plaatselijke Duitse commandant samen een openbare bekendmaking ondertekenden,waarbij maatregelen uitgevaardigd werden om rust en orde in deze stad te handhaven.Nu,drie dagen vóór de luchtlanding en het begin van de bevrijding,dreigde het Duitse civiele bestuur mensen zonder vorm van proces dood te schieten,die zich inzetten voor het behoud van rechten,hun door het volkenrecht gegarandeerd.De bevolking van een bezet land verplichten militaire werken aan te leggen voor een bezettingsmacht gold en geldt als één der ergste schendingen van de rechten,die de burgers van een bezet land genieten.
De Nijmeegse bevolking weigerde voor deze terreur te bukken.Er werd op grote schaal ondergedoken,meestal op adressen in de stad.De verzetsgroepen waren zo verstandig om - teneinde de Duitsers niet overmatig te prikkelen - sabotagedaden na te laten.Na 8 september,toen de

K.P. haar laatste treinoverval had gepleegd,had zij zichzelf een gedwongen rust opgelegd. 1)
Op 14 september werd in de namiddag nog een zwakke poging ondernomen om de spoorverbinding met 's Hertogenbosch tussen Nijmegen en Wychen, onklaar te maken.Een twintigtal kopschroeven en twee lasplaten werden losgeschroefd en meegenomen.Het is niet bekend wie deze sabotage, die verder geen gevolgen had,gepleegd hebben.

Op de avond van dezelfde dag viel in Nijmegen het laatste slachtoffer uit het verzet.Te ongeveer middernacht belde de Arnhemse S.D. aan bij de woning van de vijf en zestig jarige Franciscus Reichelt aan de Van Peltlaan.Hij werd ter plaatse met drie revolverschoten gedood. Reichelt - in het verzet bekend onder de naam de Vrijr- had geruime tijd joodse kinderen in zijn woning verzorgd,die inmiddels al naar een ander adres waren overgebracht en daar de oorlog overleefd hebben. Ook ging hem de verzending van illegale bladen zeer ter harte.Daar het vast schijnt te staan dat men in zijn woning geen bezwarend materiaal heeft gevonden,is het motief van deze moord duister gebleven.

Twee en een half uur daarna kwam bij de Nijmeegse politie het bevel binnen om bij een negental directeuren van middelbare scholen mondeling aanzegging te doen,dat zij vrijdagmiddag om 15.00 uur op het stadhuis moesten verschijnen.De politie voldeed aan die taak en meldde na afloop dat de opdracht moest vervallen,daar geen van deze negen thuis werd aangetroffen.Daarop kwam het bevel om de vrouwen en kinderen te arresteren.Ook hieraan heeft de politie geen gevolg kunnen geven,omdat allen hun woningen verlaten hadden.

Voor een zestal ambtenaren van het stadhuis werd in de namiddag in opdracht van de Duitse autoriteiten een soortgelijk bevel uitgevaardigd,met dit verschil,dat thans bij niet aantreffen onmiddellijk de vrouwen en kinderen in arrest gesteld moesten worden.Ook hier ving men bot en werd nergens iemand thuis getroffen. 2)

Uit deze feiten,die met andere zijn aan te vullen,blijkt de reusachtige mate en omvang van het verzet,dat door de ganse bevolking tegen van Lokhorst en de S.D. ten toon gespreid werd.De kracht hiertoe werd bij velen gevoed door de verwachting dat de geringe voortgang, die de Amerikanen en Engelsen in België sinds 4 september geboekt hadden,het gevolg was van de bescheiden inzet van hun troepen.Iedere dag kon het bericht brengen van de hervatting van het grote offensief,dat de geallieerden in enkele weken van Normandië naar Luik en Antwerpen deed oprukken.Het onwankelbare vertrouwen in de superioriteit van de geallieerde legers en de onwrikbare zekerheid,dat haar persoonlijke vrijheid herwonnen zou worden door de door deze legers te bewerkstelligen aftocht van de Duitsers waren in wezen de fundamenten,waarop de passieve weerstand van vrijwel heel de bevolking in deze laatste twee zo berucht geworden weken steunde.En 16 september kan met recht de climax genoemd worden in dit veertiendaags terreurbewind.

Op 15 september werd het duidelijk dat het van nu af aan hard tegen hard zou gaan.Van Lokhorst vaardigde de zoveelste proclamatie uit, ditmaal rechtstreeks tegen de leraren der middelbare scholen gericht.

OPENBARE BEKENDMAKING!
In opdracht van de Duitse autoriteiten beveelt de Burgemeester der Gemeente Nijmegen,dat alle leerkrachten zich op zaterdag 16 september 1944 hebben te melden aan het Gemeentehuis.

De Burgemeester M.VAN LOKHORST.

Nijmegen, 15 september 1944.

Ook de rest van de mannelijke bevolking werd nog eens extra onder druk gezet.

1) Bij deze overval op de spoorlijn Nijmegen-Kleef liet men bij Groesbeek een trein kantelen en vernielde men zestig meter spoorrails.Vier- en twintig uur later was het baanvak weer berijdbaar.
2) Onder hen was de huidige chef-kamerbewaarder van het stadhuis Willem Martens.Hij dook onder in de Achterhoek en werd op woensdag 20 september in Doetinchem op straat gearresteerd door niemand minder dan de uit Nijmegen gevluchte van Lokhorst.Op weg naar de S.D. stelden Nederlandse politiefunctionarissen hem in staat te vluchten.

WAARSCHUWING!

In opdracht van de Duitsche autoriteiten wordt het volgende meegedeeld:Duizenden mannelijke arbeidskrachten zijn noodig om graaf- en ander werk te verrichten.Tot nu toe heeft de aanmelding van deze krachten ZEER VEEL te wenschen overgelaten.
Het is duidelijk dat de Nijmeegsche bevolking niet doordrongen is van den ernst van deze vordering en niet voldoende beseft welke gevolgen het na zich moet sleepen,indien men zich aan dezen plicht tracht te onttrekken of anderen daartoe aanzet.

Indien 16 september zich niet alle opgeroepenen onmiddellijk melden,zullen de Duitsche autoriteiten buitengewoon strenge maatregelen nemen,waarvan de gezinnen mede ernstig te lijden zullen hebben.
Nijmegenaren,neemt deze waarschuwing ter harte en voorkomt,dat de bezettende macht ingrijpt op een wijze die leed over onze gezinnen brengt.

De Burgemeester van Nijmegen.

Nijmegen,15 september 1944.

Het is goed hierbij te bedenken dat vele uren voor het opstellen van deze 'Waarschuwing!' de Duitse autoriteiten probeerden al de vrouwen en kinderen van een aantal leraren te arresteren,terwijl van Lokhorst zelf in de namiddag van ~~de~~ 15~~de~~ september het verzoek aan de Duitsers lieten uitgaan om de vrouwen en kinderen van een ~~aantal~~ restal ambtenaren gevangen te nemen.

Een aantal leraren verscheen op zatervoormiddag ten stadhuize, waar van Lokhorst de bijeenkomst als volgt opende: 1)
'Ik heb klare taal te spreken.Het is U bekend dat de bijzondere scholen niet onder mij staan.Op wens der Duitse autoriteiten zijn ze echter vanaf dit moment onder mij gesteld.Wie ook het bestuur vormen van deze scholen,van nu af aan zijn allen aan mij verplichte gehoorzaamheid schuldig.' Zo was naar de almachtige wens der Duitse autoriteiten van Lokhorst naast burgemeester ook universeel schoolhoofd geworden.In deze nieuwe status beval hij,dat 'er een eind moet komen aan het schoolverzuim.De leerkrachten worden daarvoor verantwoordelijk gesteld.Zij moeten naar de ouders gaan.' In het vuur van zijn betoog kwam van Lokhorst tot de volgende markante uitspraken. 'Op U en mij rust de plicht om vaderlandslievend te zijn door toe te geven aan de eisen van de bezetters.Het is bekend,hoe ik probeer die eisen af te zwakken.Waar Britten of Amerikanen,na het nodige verraad met hun wapenen vreemde landen veroveren,dan komt toch het bolsjewisme,de hongersnood,epidemische ziekten en wantoestanden.Daar viert de misdaad hoogtij onder het oog van de bezetter.Alles heeft bij de Britten en Amerikanen een bolsjewistische bijsmaak.Ik wil slechts laten zien wat in het hart van een burgemeester omgaat.Men heeft het mis,als men denkt dat ik de Duitse bevelen dien.' Toen van Lokhorst beweerde,dat 'velen willen,kunnen of mogen dit niet begrijpen ' werd er hardop ge-

1) Er waren leraren aanwezig van het gemeente-gymnasium (schoolgebouw van Schevichavenstraat 6) van de H.B.S.A der gemeente (schoolgebouw Bijleveldsingel 20), van de H.B.S.B der gemeente (schoolgebouw Kronenburgersingel 53),van de openbare school voor U.L.O. (schoolgebouw Gerard Noodtstraat 17),van de christelijke school voor U.L.O. (schoolgebouw Klokkenberg 12),van de bijzondere school voor U.L.O. van de Nijmeegsche Schoolvereeniging (schoolgebouw Driehuizerweg 145) van de Roomskatholieke bijzondere jongensschool voor U.L.O. van de Stichting 'St.Josephscholen' (schoolgebouw Schoolstraat 6) en van het St.Canisius College voor gymnasiaal en middelbaar onderwijs van de St.Willebrordus Stichting te Amsterdam (schoolgebouw Berg en Dalseweg 81). Van de Roomskatholieke bijzondere jongensschool voor U.L.O. van de Stichting 'St.Josephscholen' (schoolgebouw Kelfkensbosch 17) was niemand verschenen.

lachen. 'Als men verbeeldt zich te kunnen verzetten door te lachen of hoe dan ook,is men er naast.Dit is ophitsing.' En zo kwam langzamerhand de boze aap uit de mouw. 'Alle leraren worden persoonlijk verantwoordelijk gesteld voor het schoolbezoek.' Waaruit dat schoolbezoek zou moeten bestaan,bleef niet lang verborgen.' Ik draag alle leerlingen boven de veertien jaar op om graafwerk te doen. Per vijf en twintig man moet een leraar zijn voor het toezicht.Morgen vóór 15.00 uur verwacht ik de lijsten op mijn kabinet, met de namen van hen die gaan graven en de hun toegevoegde leraren.' Voor de volgende dag 10.00 uur verwachtte van Lokhorst lijsten met de namen van de leerlingen beneden de veertien jaar,die het onderwijs zouden gaan volgen plus lijsten van hen,die noch bij de graafwerken noch bij het onderwijs waren, met redenen omkleed.En dat alles in drievoud.De leraar R. was de enige die nog een vraag te stellen had. 'En als er geen lijsten zijn?' Van Lokhorst,die het dubbelzinnige van de vraag niet doorzag,antwoordde prompt: 'dan maakt U ze.' Aan het einde van de notulen van deze vergadering staat geschreven: 'leraar R. blijft apart.'

Zonder het resultaat van de lijstenindienerij af te wachten ging van Lokhorst in de namiddag tot hem gepast lijkende maatregelen over.Duitse SA-lieden kregen opdracht de woningen van Ir Henri Hopster,leraar aan het gemeente gymnasium,St.Annastraat 17 en van Dr.M.A.Schwartz, rector van hetzelfde gymnasium,Kronenburgersingel 71 te plunderen. Beiden waren die ochtend niet verschenen.Ook de woning van J.J.H. Hilgers - hoofd van de U.L.O. school aan de Schoolstraat - Groenestraat 39 werd van alle meubilair beroofd. 1) Nijmeegse burgers werden door de SA-lieden - pistool in de hand - gedwongen hieraan mede te helpen.Het meubilair werd op straat gezet als afschrikwekkend voorbeeld voor de passerende burgerij.Een deel hiervan werd dinsdag in een goederenwagen met bestemming Duitsland op het stationsemplacement aangetroffen. 2)

Op de avond van 16 september wisten veel Nijmegenaren dat het N.S.B. bestuur van deze stad voor geen middel zou terugdeinzen om aan de verlangens van hun Duitse meesters te voldoen.Ondanks alle angst om wat de komende dagen nog aan terreur zouden brengen,heerste er een eensgezinde vastbeslotenheid om vol te houden tot de geallieerden zouden komen. 'De stad is stil. De straten verlaten.Ook zijn er weinig Duitsers te zien.Er hangt een gespannen stilte. ~~voor~~ alles in afwachting van de volgende Pruisische maatregelen.' 3)

1) De meest waarschijnlijke reden van deze wraakneming is de afwezigheid van een der leraren van zijn school op de bijeenkomst 's ochtends ten stadhuize.
2) Vriendelijke mededeling van Dr.M.Schwartz.
3) Er was op deze dag geen luchtalarm gegeven.Op het grondgebied van de gemeente Nijmegen vielen geen projectielen.De commandopost van de L.B.D.bereikten ongeveer vijftig meldingen over de aanwezigheid van vreemde vliegtuigen boven of in de omgeving van Nijmegen.
Ook op 15 september was geen luchtalarm,noch vielen er die dag projectielen.Het aantal meldingen bedroeg die dag ongeveer vijf en dertig.
Op 14 september bedroeg het aantal meldingen ongeveer dertig.Er werd geen luchtalarm gegeven en er vielen geen projectielen.
Op 13 september werd luchtalarm gegeven van 17.57 ~~tot~~ 18.23 uur. Het aantal meldingen bedroeg ongeveer vijf en tachtig.
Op 12 september werd vier maal luchtalarm gegeven en wel van 13.09 - 14.01 uur, van 14.21 - 14.29 uur, van 17.58 tot 18.37 uur en van 22.33 - 23.09 uur. Het aantal meldingen bedroeg ongeveer vijf en tachtig.Voor perceel Groenestraat 39 kwam een scherf neer die geen schade aanrichtte.Het spelen met een granaat van het afweergeschut bij perceel Oude Heselaan 65 verwondde twee kinderen.
Op 11 september werd luchtalarm gegeven van 18.14 ~~tot~~ 18.52 uur. Er vielen geen projectielen.Het aantal meldingen bedroeg die dag ongeveer vijf en veertig.

Oude papina's map II hr hijen
O.D.6347

KB systeemmappen
www.systeemmappen.nl
art.nr. 551010-kleur

Hoofdstuk VIII
NIJMEGEN - ZONDAG 17 SEPTEMBER
Tot De Landing Van De 82ste Airbornedivisie

Een groter aantal mannen dan de voorgaande dagen had zich deze zondagochtend gemeld voor het graafwerk aan het Maas-Waalkanaal.Geconfronteerd met het ultimatum van de heer Schneider en het ontruimen van woningen kon niemand hen garanderen,dat op deze dag geen straffere maatregelen tegen de wegblijvers genomen zouden worden.Het zou na bijna viereneenhalf jaar bezetting geen verbazing wekken,wanneer vandaag een aantal huizen van weigeraars in brand gestoken zou worden of een aantal mannen hun leven voor het vuur peloton zou laten.Zij,die voor geen bedreiging wilden wijken,hoedden er zich angstvallig voor buitenshuis te komen.Kerkgangers en wat Duitse militairen waren de enigen,die zich op deze zondagmorgen op straat vertoonden.In tegenstelling tot de drie vorige zondagen trokken geen troepentransporten door de stad.Het was een kalme ochtend bij stralende zonneschijn.

Ook in de lucht was het tamelijk rustig na een weinig bewogen nacht. De avond tevoren was een granaat van het Duitse afweergeschut te Nijmegen om ongeveer 19.20 uur ingeslagen in een woning in Wychen.Drie personen waren met ernstige wonden naar het St.Canisius Ziekenhuis vervoerd.Te 01.04 uur liet een laagcirkelend vliegtuig boven de Ooy een bom vallen,waarschijnlijk bestemd voor het afweergeschut op de Kopse Hof.De schade beperkte zich tot wat gebroken ruiten.De hele verdere nacht en ochtend was er met tussenpozen motorengeronk te horen geweest,een enkele maal versterkt door het blaffen van afweergeschut. Om 09.09 uur zwenkte een twaalftal vliegtuigen naar het Zuiden af,verder viel er weinig van een verhoogde luchtactiviteit te bespeuren tot er om ~~drie minuten voor half elf~~ 10.47 uur op de nadering van Britse vliegtuigen luchtalarm gegeven werd.Uit oostelijke richting hoorden de uitkijkposten van de luchtbeschermingsdienst het inslaan van bommen en raketten.

Om 11.10 uur vielen de eerste bommen. Het luchtdoelgeschut in Lent, dat rond de beide forten en op het Visveld stond opgesteld,werd uitgeschakeld.Typhoons vielen met hun raketten ook andere geschutsopstellingen en munitiedepots aan.De Thermionfabriek voor het Lentseveld liep hierbij zware schade op[1].In het hierop volgende kwartier koersten vier formaties bommenwerpers over de stad,terwijl jagers met mitrailleurvuur bedieningsmanschappen van de Duitse luchtdoelartillerie bestookten.Te 11.35 uur klonken er detonaties vanuit de westrand van de stad,die zich vier minuten later herhaalden.Beide keren was de centrale van de

1) ~~In deze studie zijn alle tijden - tot 23 september 1944 - vermeld in de Middeneuropese tijd,zoals die hier in ons land gold krachtens last van het opperbevel van de Duitse bezettingstroepen van 16 mei 1940.Op zondag 17 september te 03.00 uur kwam in Engeland de Zone A tijd in werking.Dit betekende dat er vanaf dit moment een verschil was van één uur tussen de Britse tijd en de hier geldende Duitse tijd.Wanneer dus bijvoorbeeld in geallieerde rapporten sprake is van een luchtlanding bij Nijmegen op 17 september om 13.00 uur betekent dit dat deze uitgevoerd werd om 14.00 uur plaatselijke tijd.Op 23 september 1944 werd in Nijmegen de Engelse tijd ingevoerd.Bij de beschrijving der gebeurtenissen die zich op en na deze datum afgespeeld hebben is derhalve de Engelse,in Nijmegen geldende,tijd gehanteerd.Wanneer dus,bijvoorbeeld in Duitse bronnen sprake is van een aanval op 25 september 19.00 uur,wordt door ons de tijdaanduiding 18.00 uur gehanteerd.~~

1) Huidige Philips Gloeilampenfabriek N.V.

P.G.E.M. aan de Linker Waalbandijk het doelwit. Het gebouw zelf werd nauwelijks beschadigd, maar de vernieling van de bovengrondse kabel bij het onderstation aan de Oosterhoutsedijk in Lent was belangrijk. Alle hoogspanningslijnen waren daardoor verbroken en van stroomlevering kon geen sprake zijn. Ook de stad zelf kwam zonder stroom te zitten. De Flakstellingen bij de centrale kregen enige treffers en werden door de manschappen in de steek gelaten. Aan Nederlandse zijde vielen geen slachtoffers. Bij de tweede aanval werd ook de Kunstzijdefabriek 'Nyma' aan de Waalbandijk getroffen en hier was de toestand ernstiger: er vielen hier drie doden te betreuren en één gewonde. Zes woningen aan de Oostkanaaldijk en twee aan de Biezenstraat (no's 302 en 304) hadden dusdanige zware schade opgelopen, dat de bewoners deze panden moesten verlaten. Ook de stellingen aan het Maas-Waalkanaal werden bestookt en ijlings verlaten. De burgers konden te voet proberen hun woningen te bereiken, de Hitlerjugend werd met vrachtwagens naar het Albertinum gebracht, Rond de middag kwamen zij daar aan.

Burgemeester van Lokhorst, wethouder Wolzak 1) en kapitein Versloot 2) waren inmiddels aangekomen op de commandopost van de luchtbeschermingsdienst aan de Fagelstraat, waar de Inspecteur van Politie, B. Buiting, het commando voerde, ~~aangekomen~~. Met vakleider Petrus Willems begaven zij zich naar de Nijma om te zien of er nog hulp geboden kon worden. Daar de sirenes door het uitvallen van de elektrische stroom niet langer functioneerden, werden zij letterlijk overvallen door het tweede bombardement. Met mitrailleursalvo's werden de stellingen langs het Maas-Waalkanaal nogmaals schoongeveegd en allen, die in actie waren bij het reddings- en opruimingswerk rond de Nijma moesten ijlings dekking zoeken voor de laag vliegende Spitfires. Tezelfdertijd, het was kort na half één, vielen er bommen op de Hatertseweg nabij de Oude Molenweg ~~en~~, op de St. Annamolen - die vlam vatte - en op het "Spoorgat", het bij het station behorende rangeerterrein. Toen om kwart voor één de Luftschutzwarnzentrale aan de commandopost van de L.B.D. meldde, dat het 'Luftgefahr' voorbij was, waren er in totaal vijf doden 3) en negen gewonden te betreuren. Misschien was het gelukkig, dat de sirenes het signaal 'alles veilig' niet meer konden geven, want er bleven ook in de volgende drie kwartier nog bommen vallen. Inslagen werden gemeld in de Reestraat, achter het perceel Hatertseweg 280 en in de Hermelijnstraat. Weer rukte een hulpverleningsploeg van de L.B.D. uit. Met voortvarendheid werden op de commandopost van de L.B.D. maatregelen getroffen om de situatie in de hand te kunnen houden. Het gebouw van de Katholieke Gezellen Vereniging aan de Smetiusstraat werd geopend als evacuatiepost voor hen, die dakloos waren geworden. Na overleg met de brandweer ging kort na één uur een verzoek uit van de

1) Hendrik Wolzak werd door burgemeester van Lokhorst op 19 augustus 1943 benoemd tot wethouder van de gemeente Nijmegen met onmiddellijke ingang.

2) Pieter Versloot werd door burgemeester van Lokhorst op 24 maart 1944 met ingang van 16 maart 1944 aangesteld tot corpschef van de gemeentepolitie van Nijmegen in de rang van kapitein.

3) Hun namen zijn Hendrikus Johannes Bierman,(vijfentwintig jaar oud) Gerrit Verwoert (vijfenveertig jaar oud), Wilhelmus Gijsbertus Janssen (éénenveertig jaar oud) en Petrus Theodorus Willems (negenenvijftig jaar oud). Daarnaast werd door granaatscherven op de hoek Groesbeekseweg - Surinameweg kort na het middaguur Johanna Janssen-Jansen, ~~oud~~ achtenvijftig jaar oud, wonende te Wijchen, dodelijk getroffen. Deze vijf personen waren de eerste slachtoffers van de bevrijding van Nijmegen.

het landgoed Heyendaal aan de St. Annastraat 118

commandant van de Nijmeegse brandweer aan alle brandweren in een straal van vijftien kilometer om Nijmegen zich gereed te houden.Tevens nam de L.B.D. met de Ordnungspolizei,~~die haar domicilie had in het Oud Burgeren Gasthuis aan de Molenstraat~~,verbinding op over de verwijdering van het relatief hoge aantal (niet) ontplofte bommen,dat gevallen was. 1)

Om kwart voor één was de brand op de St.Annamolen geblust.Negen minuten later gaf de Warnzentrale voor de laatste maal de melding door,dat er weer 'Fliegeralarm' bestond.De sirenes bleven zwijgen. 2) Bij dit derde bombardement probeerden de geallieerde vliegers de door Duitse troepen bezette kazernes te treffen .De Krayenhoffkazerne aan de Groesbeekseweg werd gemitrailleerd,een loods op het kazerneterrein bij de Duncklerstraat werd getroffen.Door bommen werden de percelen Groesbeekseweg 222 en 224 verwoest en stortten de panden Driehuizerweg 26 en 34 in.Andere projectielen kwamen terecht op ~~Heyendaal~~,de Floraweg,de meisjesschool aan de Akkerlaan,de Marialaan,Hazenkampseweg 142,de Kolkweg,de Nijma en de Oude Molenweg 191.Ook thans ontplofte een deel van de bommen niet.Bij dit bombardement werden één burger gedood en twee zwaar gewond.

Niet alleen Nijmegen was die dag het doelwit van de geallieerde jagers en zware bommenwerpers.In de naaste omgeving hadden Grave,Arnhem,Ede en het Duitse gebied bij Nijmegen in gelijke mate ondervonden, dat de geallieerde luchtmacht in doeltreffendheid en macht die van de vijand verre superieur was.Zo slaagden Engelse vliegtuigen erin nog vóór elf uur bij een bombardement het ontstekingsmechanisme van de springladingen van de brug en de sluis van de Maas bij Grave volledig uit te schakelen.Hierbij sneuvelde de Duitse wachtcommandant van de brug;een sergeant werd zijn opvolger.In Ede en Arnhem werden kazernes gelijktijdig met de Krayenhoffkazerne gebombardeerd.Tevoren was de spoordijk ten Noorden van de spoorbrug over de Rijn bij Arnhem reeds zo zwaar door Engelse bommenwerpers beschadigd,dat tussen Nijmegen en Arnhem elk verkeer per rails onmogelijk was.Vanaf half elf hadden de jagers en bommenwerpers dusdanig huisgehouden boven het Duitse gebied tussen de Rijn en de lijn Nijmegen-Kleef-Emmerik.,dat duizenden 'gravers' al lang een veilig heenkomen hadden gezocht,voordat hun de zin van deze overval duidelijk was geworden.

Terwijl de kogels,bommen en raketten op Nijmegen in een wijde perimeter neerkwamen,was een kilometerslange luchtvloot naar dit gebied onderweg.In totaal vlogen ~~eenduizend vier~~ zestig honderd vierenveertig motorvliegtuigen het Kanaal over,waarvan er vierhonderd achtenzeventig een zweefvliegtuig (glider) voorttrokken,terwijl de overige de parachutisten naar hun afspringgebieden brachten,begeleid door ~~eenduizend tweehonderd~~ veertig Engelse en Amerikaanse jagers.Ter voorbereiding hadden in de avond en nacht van 16 september tweehonderd tweeentachtig bommenwerpers van het Britse Bomber Command de verschillende vliegvelden gebombardeerd,waar,naar men aannam,de jagers gestationeerd waren,die de operatie Market Garden hadden kunnen storen.De ochtendmelding van armeegroep B van 17 september berichtte hierover, dat in Nederland de vliegvelden Steenwijk en Leeuwarden gebombardeerd waren. 3)
De zondagochtend was ingezet met aanvallen van vijfentachtig Lancasters en vijftien Mosquito's van de R.A.F. geëscorteerd door drieenvijftig spitfires op kustbatterijen en Flakstellingen op de kustverdediging van het eiland Walcheren.Het was als een afleidingsmanoeuvre bedoeld om de Duitsers in de waan te brengen dat luchtlandingstroepen op Walcheren zouden landen.Speciale aandacht kreeg het Duitse luchtafweergeschut van een vloot van achthonderd tweeenzeventig B-17 bommenwerpers (vliegende forten) van de Amerikaanse VIIIe luchtvloot.

1) Het is moeilijk een verklaring te vinden voor dit relatief grote getal niet ontplofte bommen.
2) Tot 5 mei 1945 's ~~morgens om acht uur~~ 0200 uur werden ze niet meer gebruikt.Op dat tijdstip kondigden zij het einde van de oorlog in West-Europa aan.
3) Uitvoeriger nog in het Kriegstagebuch van het XIIe Fliegerkorps: 'De R.A.F. voerde ter voorbereiding van de voor 17.9.1944 geplande luchtlanding in het gebied van Arnhem-Nijmegen-Eindhoven in de nacht van 16/17.9.1944 aanvallen op de volgende vliegvelden uit, van waaruit een inzetten van het Duitse luchtwapen voor mogelijk gehouden werd:Leeuwarden,Steenwijk,Hopsten,Rheine,Plantlünne.Bovendien werden Flakstellingen langs de door de Britse luchtlandingsdivisie voorgenomen route,vooral bij de Moerdijkbruggen,gebombardeerd.'

Onder bescherming van honderdzevenenveertig P-51 jagers lieten ze bijna drie miljoen kilogram bommen vallen.De 2de Tactical Air Force bestookte met honderdtwee lichte en middelzware bommenwerpers (vijftig Mosquito's,vijfenveertig Mitchells en vierentwintig Bostons) tot vijfentwintig minuten vóór de luchtlanding de eerder genoemde kazernes.De aanval op de Nijmeegse kazerne werd uitgevoerd door zes Mosquito's, die van geringe hoogte vier ton hoog-explosieve bommen lieten vallen ~~van geringe hoogte~~. 1) Individuele acties werden ondernomen door tweehonderdeenentwintig bommenwerpers van het Bomber Command.In totaal waren meer dan vierduizenddriehonderd vliegtuigen in actie bij de voorbereiding en uitvoering van de operatie Market.De tegenstand van de Duitsers in de lucht was miniem:op enkele plaatsen werden Duitse jagers ontmoet.Hun totale aantal werd geschat op dertig,waarvan er zeven werden neergeschoten.Hoeveel batterijen van het Duitse afweergeschut uitgeschakeld werden is onbekend.Vast staat,dat aan het einde van de dag op een totaal van vierduizendzeshonderd geallieerde vliegtuigen er drieenveertig verloren gingen door Duits luchtafweergeschut en geen enkele door luchtgevechten. 2) Wanneer men hierbij bedenkt,dat de Duitsers door de terugtocht uit het in Frankrijk en België eertijds bezette gebied en door het tijdig in veiligheid brengen van een groot aantal batterijen luchtdoelgeschut in de voorgaande twee weken in staat waren geweest hun Flakstellingen aanmerkelijk te versterken 3), dan is het geen boute uitspraak te beweren,dat de aanvang van Market een volledig succes werd. Eén enkel tot nu toe niet bekend voorbeeld moge dit bewijzen:

Op het vliegveld Deelen was de commandopost gevestigd van de 3de Jagddivision.De jachtvliegtuigen van deze divisieopereerden normaliter boven Nijmegen en Arnhem.Welke uitwerking de bombardementen op Deelen hadden,kan uit het volgende citaat blijken:

1) Vierendertig Mosquito's lieten op Arnhem zevenentwintig ton aan bommen vallen.Door het Duitse Flakgeschut gingen drie vliegtuigen verloren.Ede werd gebombardeerd door dertig Mitchells en dertien Bostons,die drieenzestig ton aan explosieven lieten neerkomen.De rest van de vliegtuigen slaagde er niet in de vastgestelde doelen te bereiken.De aanvallen hadden vrijwel geen uitwerking op de weerstand der Duitse troepen.
2) In dit totaal zijn ook opgenomen de vliegtuigen,die de uitbraak van de garde-tankdivisie uit het bruggehoofd bij Neerpelt ondersteunden.
3) Op 4 september arriveerden in Kranenburg batterijen luchtdoelgeschut,die uit Antwerpen gevlucht waren.Het is mogelijk,dat het luchtdoelgeschut,dat na 4 september in Nijmegen opgesteld werd, eveneens uit Antwerpen verdreven was.

Ten laatste gliders voorstellen

'Door aanvallen van viermotorige bommenwerpers en voortdurende aanvallen van jachtbommenwerpers op de commandopost van de 3de Jagddivision van Deelen waren alle draadverbindingen van de divisiestaf met de buitenwereld uitgevallen. Voor het radioverkeer stonden alleen de in de commandopost ingebouwde lichte zenders ter beschikking. Er was geen mogelijkheid meer om informaties te leiden of tot een snel en alles omvattend inzicht in de situatie in de lucht te komen. Deze toestand werkte uiterst remmend op een onmiddellijke Duitse inzet van het luchtwapen ter bestrijding van de gelande troepen.

In de late namiddag van 17 september verhuisde op bevel van het Ie Jagd~~legor~~korps de staf van de 3de Jagddivision van Deelen naar de voorbereide uitwijkcommandopost Duisburg-Kaiserberg en was daar voor de inzet in de komende nacht voor het hele divisiegebied weer gevechtsklaar.' 1)

Om ~~tien~~ elf uur ~~vijftig~~ negentien waren van zeven vliegvelden in de buurt van Grantham (ten Oosten van de lijn Birmingham-Liverpool) de eerste vliegtuigen opgestegen,die de D-day lift 2) van de Amerikaanse 82ste airbornedivisie naar hun landingsterreinen bij Grave en Nijmegen zouden brengen.Er had in de vroege ochtend een lichte nevel gehangen op de vliegvelden,maar met het doorbreken van de zon was het zicht helder geworden en onder ideaal vliegweer stegen de vliegtuigen op.Van andere vliegvelden meer in het Zuiden van Groot-Brittannië gelegen,vertrokken bijna terzelfder tijd de eerste toestellen van de luchtvloot, die de Britse 1ste en Amerikaanse 101ste airbornedivisie naar Nederland zouden brengen.Twee routes waren uitgestippeld,die de stroom van toestellen naar hun landing- en droppingzones zouden volgen.De noordelijkste van deze twee werd benut door de Douglas C-47's (Dakota's),die de parachutisten ~~en gliders~~ van de 82ste vervoerden.Boven March in Cambridgeshire zochten de vliegtuigen hun formatie op om zich boven de kustplaats Aldeburg,waar de vliegtuigen van de Britse divisie zich bij hen voegden,te hergroeperen om van daaruit de oversteek over de Noordzee te wagen.In kilometerslange snoeren vlogen de beide luchtvloten over de Noordzee.Tijdens de tweede wereldoorlog is geen luchtlandingsoperatie tot uitvoering gekomen,die in precisie en omvang Market heeft geëvenaard. 2) Elk vliegtuig moest nauwkeurig zijn plaats in de lucht weten.Vóór alles mocht dit onderling verband niet verbroken worden,want het slagen van dit krijgsplan was in eerste instantie hiervan afhankelijk.Voor elke glider en elke stick parachutisten was tevoren vastgesteld,waar en wanneer hij zou landen.Volgens een minitieus en tot in de kleinste details uitgewerkt schema was de eerste fase - het neerkomen van de parachutisten en gliders - voorbereid en het succes hiervan was in hoge mate afhankelijk van de vaardigheid van de vliegtuigbemanningen dit vliegplan ~~na te komen~~ te kunnen volgen.

Van de Duitse luchtmacht had men niets te vrezen,maar de Flak,die de vijand nog in rijke mate bezat,was een geducht wapen.De algemene verwachting was dan ook dat minstens een vijfde van de vliegtuigen op de heenweg verloren zou gaan.Het vliegen over land betekende,dat de Duitse kanonniers ruimschoots de gelegenheid hadden zich 'in te schieten': er verstreken ruim drie kwartier na het opdoemen van de eerste toestellen,al-

1) Op 18 september vermeldt het Kriegstagebuch van het XIIe Fliegerkorps,dat overdag nog geen acties mogelijk waren,maar dat eerst tegen de avond,nadat twee eskaders en negen groepen jagers naar vliegvelden in het gebied Paderborn-Dortmund Plantlünne waren overgebracht,de 11de groep jagers als eerste eenheid van het XIIe Fliegerkorps in actie kon komen tegen Arnhem. C.Bauer en Th.A.Boeree schrijven in 'De slag bij Arnhem',Amsterdam,1963,Elsevier,op p.80:'Op het vliegveld Deelen waren geen vliegtuigen meer aanwezig en lag alleen wat grondpersoneel van de Luftwaffe.'Van het Duitse luchtafweergeschut op dit vliegveld verklaarde Rauter na de oorlog: 'War völlig abgebaut.'

2) Het woord "lift" is dusdanig ingeburgerd,dat wij aan het gebruik hiervan de voorkeur geven boven de term "golf" die in publicaties van de krijgsgeschiedkundige afdeling van het hoofdkwartier van de generale stafwel gebezigd wordt.Zie bv. V.E.Nierstrasz,"Inleiding en algemeen overzicht van de gevechtsdagen van 10-19 mei 1940",'s-Gravenhage,Staatsdrukkerij- en Uitgeverijbedrijf,1957,p.189.

2) In Felix Richard 'Untergang der Stadt Wesel im Jahre 1945',Düsseldorf,Rheinland-Verlag,1961 wordt op p.139 de operatie 'Varsity' de grootste luchtlanding van alle tijden genoemd. Deze vaststelling is gebaseerd op het aantal ingezette vliegtuigen,waarvan een groot deel echter niet voor de luchtlanding gebruikt werd,doch enkel om de toestellen met parachutisten en gliders te beschermen.Naar de maatstaf van het aantal neergelaten officieren en manschappen geldt Market nog steeds als de grootste airborne-operatie die ooit uitgevoerd is.

eer het laatste vliegtuig een Flakstelling gepasseerd was.Men mag daarbij niet uit het oog verliezen,dat de beslissing om Market Garden doorgang te doen vinden eerst op 10 september viel.Tussen de vaststelling van de definitieve datum en D-day zelf lagen zelfs maar vijf dagen In deze ene week moest een groot deel van Nederland en België - de zuidelijke vliegroute ging over Belgisch grondgebied tot aan Geel om daarna in noordwestelijke richting om te buigen in richting Eindhoven - uit de lucht verkend worden. De uitwerking van deze luchtfoto's moest zowel de meest veilige vliegroute opleveren,als ook de plaatsen verraden, waar de Flak geconcentreerd was,opdat de voorbereidende bombardementen op 17 september voormiddags,waarvan op de vorige pagina's sprake is, het maximale effect zouden sorteren.

Bij de voorbereiding van Market was één belangrijk en voor die dagen moedig besluit genomen: de operatie zou bij dag uitgevoerd worden.Het staat buiten discussie,dat het vijandelijke afweervuur bij nachtelijke vluchten aanzienlijk minder trefkansen had,doch daar stond tegenover, dat het verzamelen na een landing of dropping bij daglicht minder risico's in zich borg dan bij nacht.De ervaringen in Normandië opgedaan maakten,dat het besluit om deze luchtlandingsoperatie bij daglicht uit te voeren,door allen,die er belang bij hadden,met vreugde werd begroet. Een gelukkig gevolg hiervan was,dat ook de navigatiemoeilijkheden van geringere omvang werden.De Engelsen en Amerikanen hadden overigens enkele ingenieuze systemen bedacht om aan deze moeilijkheden het hoofd te kunnen bieden. Het meest gebruikt waren de Eureka-bakens,die in Engeland en op de Noordzee over een afstand van honderd kilometer van elkaar uitgezet waren.Deze apparaten konden door de in de vliegtuigen meegevoerde Eureka- en Rebecca-apparatuur tot op een afstand van honderdtachtig kilometer gepeild worden en door van baken op baken te springen hadden de vliegtuigbemanningen de zekerheid,dat zij een veilige koers voeren.

Voorop - wij doelen hier alleen op de 82ste airbornedivisie - gingen twee padvindersvliegtuigen,die tien minuten voor de hoofdmacht hun parachutisten zouden droppen.Met rooksignalen en veelkleurige nylonlinten zouden zij de droppingzone moeten markeren,maar daarnaast onmiddellijk een Eureka-baken installeren om elke koersafwijking van de volgende dakota's te verhinderen.Naast deze Eureka-bakens werden nog hulpmiddelen als Holophane-lichten,Compass Beacons en Verey-lichten gebruikt om de vliegtuigen veilig naar hun doelen te leiden.

Behalve een stortvloed van bombardementen op Flakstellingen,die ook in het verdere verloop van de dag werden voortgezet,en een zo groot mogelijk gebruik van een aantal vernuftige navigatiemiddelen werd tenslotte de armada - wier kwetsbaarheid door de vastgestelde snelheid en koers tamelijk groot was - beschermd door eenheden van de VIIIe U.S.A.A.F. en jachtvliegtuigen van de Air Defence Great Britain.Dakota's van het IXe U.S.Troop Carrier Command 1) vervoerden de 82ste divisie naar hun afspring- en landingzones. Technisch was het onmogelijk de zwaardere wapens aan parachutes te laten dalen en daarom hadden de geallieerden een oorspronkelijk Duits idee overgenomen om deze met zweefvliegtuigen,die door sleepvliegtuigen voortgetrokken werden en kort voor de landing werden losgekoppeld,aan de grond te brengen. 2) De zones voor deze gliders bestemd werden LandingZones genoemd,de gebieden waar de parachutisten zouden springen:DroppingZones.

Het plan voor zondag 17 september ging van de gedachte uit de eerste lift van de 82ste in zes zones te laten neerkomen.Deze zes zones waren als volgt gesitueerd:

Dropping Zone (bij Grave)
Dropping Zone "Q"
Dropping Zone (bij Overasselt)
Dropping Zone "N"
Dropping Zone "T"
Landing Zone "N"

De (Dropping) Zone bij Grave was een ovaalvormig gebied ten Westen van de toegangsweg naar de brug over de Maas,halverwege tussen Velp en Grave,ten Noorden en Zuiden van de Horssensche Graaf. De ~~Dropping~~ Zone "O" was een ovaalvormig gebied in de gemeente Overasselt, pal ten Zuidwesten van het gemeentehuis aan beide zijden van de Schoonenburgseweg

1) Troepentransportcommando.
2) De verdere ontwikkeling van de vliegtuigbouw heeft de glider tot museumstuk gemaakt.Zelfs de zwaarste wapens,jeeps,trailers etc. kunnen thans per parachute omlaaggelaten worden.

met als middelpunt het Duifhuis. De DZ (bij Overasselt) was een bijna rond gebied bij Worsem in de gemeente Overasselt ongeveer halverwege tussen het gemeentehuis van Overasselt en de brug bij Malden over het Maas-Waalkanaal bij de Kievitshof en de Kleine Donderberg, ten Zuiden van de Vosseneindseweg. De DZ "N" was een ovaalvormig gebied rondom het gehucht Knapheide, ten Zuiden van Groesbeek. In het Zuiden werd het begrensd door de Zevendaalse Baan, raakte dan in het Oosten de Kuul (Den Heuvel en Breedeweg vielen buiten de DZ "N"), in het Noorden lag Klein America nog juist binnen deze DZ, die in het Westen nog net aan de Biesseltse Baan raakte. DZ "T" was een ovaalvormig gebied ten Noorden van Groesbeek aan beide zijden van de Wylerbaan; in het Noorden liep de begrenzing in dit gebied door Hooge Hof en Den Heuvel, 1) terwijl Foxhil er juist buiten viel. In het Zuiden werd de Wylerbaan tussen Kamp en Groesbeek doorsneden, terwijl in het Westen deze DZ de Zevenheuvelenweg over een honderd meter raakte. De L(anding) Z(one) "N" was een rechthoekig gebied met als middelpunt de samenkomst van Lage Horst en de Plakseweg. De noordzijde van deze zone werd gevormd door de Cranenburgsestraat, de zuidzijde door de weg van Bruuk naar Colonjes.

1) Bij deze en andere beschrijvingen is zowel gebruik gemaakt van de Amerikaanse stafkaart 'Holland, Groesbeek,' Sheet 12 NW, First Edition 1943 (geschatte schaal 1:15.500) als van het blad no.46 B en E van de topografische dienst 'Groesbeek + Grenskantoor, 1956' (schaal 1:25.000). Op beide komt een Den Heuvel voor, één ten Zuiden van de dorpskom van Groesbeek aan de weg van Grafwegen naar Knapheide en één Den Heuvel ten Noordoosten van de dorpskom van Groesbeek ten Oosten van de Wylerbaan. Het laatste gehucht heeft een grote rol gespeeld in de gevechten tijdens de winter 1944-1945 en is een van de meest geciteerde namen in de oorlogsliteratuur, die deze sector van het westelijk front beschrijft.

De divisie werd bij de eerste lift niet in haar geheel overgebracht. Op de twee volgende dagen zouden gliders de rest van de 'eighty second' naar landingszones bij Groesbeek overvliegen. Doch het grootste deel van de officieren en manschappen sprong en landde zondag 17 september. Vanaf het moment, toen duidelijk werd, dat er voor de bij Arnhem en Nijmegen-Grave neer te laten troepen niet voldoende transportvliegtuigen aanwezig waren om beide divisies in één vlucht over te brengen, had Gavin voor een moeilijke keus gestaan. Hij wist uit de ervaringen, die de divisie bij de drie vorige landingen opgedaan had, dat zware wapens en lichte voertuigen voor de staven en verbindingsdiensten van groot belang zijn. Een luchtlanding heeft de eerste uren van haar gevechtsactiviteit meestal slechts af te rekenen met plaatselijke bewakingseenheden, die doorgaans niet tot de best uitgeruste troepen behoren en tegen wie de inzet van zware mitrailleurs, houwitsers en antitankgeschut uiterst effectief kan werken. In dit geval had Gavin ook nog rekening te houden met de uitgestrektheid van het gebied, waarin zijn mannen werden neergelaten en met het van hem en zijn divisie verlangde. Zijn parachutisten zouden twee van Nederlands langste bruggen moeten nemen en, wanneer de vijand zich van de eerste schok hersteld had en de gestelde doelen niet onmiddellijk veroverd werden - hetgeen in het geval van de Nijmeegse brug vrij vaststaand leek - dan zouden de gevechtskwaliteiten van leiding en soldaten alleen met steun van voldoende vuurkracht de opgedragen missie tot een goed einde kunnen brengen. Gavin besloot desalniettemin de eerste dag een zo groot mogelijk aantal infanteristen over te brengen en hij had daar twee zwaar wegende gronden voor. De eerste is reeds vermeld: om de driehoek Grave-Groesbeek-Nijmegen te bezetten zouden de eerste dag nooit voldoende infanteristen overgevlogen kunnen worden.

De tweede reden volgde uit de aard van de operatie, waarbij aan het verrassingselement een grote rol was toebedeeld. Parachutisten kunnen vlugger gedropt worden dan gliders kunnen landen en om eenzelfde aantal manschappen, in plaats van per parachute, per glider omlaag te brengen, heeft men bijna driemaal zoveel tijd nodig, nog afgezien van de omstandigheid, dat een vliegtuig met een stick parachutisten maximaal twintig, een glider maximaal vijftien soldaten overbracht. Bij de krapte aan transportvliegtuigen maakt dit voor het overbrengen van eenzelfde aantal militairen een verschil van ~~25%~~. Vooruitlopend op de beschrijving van de loop van de gebeurtenissen kan het dienstig zijn reeds hier te ~~schrijven~~ vermelden, dat Gavins beslissing nooit is aangevochten. Alleen - en dit geldt mutatis mutandis ook voor de Britten in Arnhem - stonden ~~voor~~ na de landing te Nijmegen de mannen van de 82ste ~~op Nederlandse bodem~~ voor een te groot aantal opdrachten.

Als vanzelf volgt hier de vraag, welke opgaven de airbornes bij Nijmegen moesten verwezenlijken. Gavin zelf beschrijft de missie van zijn divisie als ~~volgt~~ aldus 1): 'Te beginnen met D-day per parachute en glider landen ten Zuiden van Nijmegen; de verkeersbruggen over de Maas bij Grave en de Waal bij Nijmegen veroveren en in bezit houden; het hoge terrein tussen Nijmegen en Groesbeek veroveren, in staat van verdediging brengen en in bezit houden; het gebruik van de wegen in het divisiegebied de vijand onmogelijk maken; het gebied te beheersen, 2) dat in het Noorden begrensd wordt door een lijn, die van Beek in westelijke richting door Hatert loopt en vandaar in zuidwestelijke richting naar de Eindschestraat, dat in het Zuiden begrensd wordt door de Maas en de weg Mook - Riethorst, in het Oosten door de weg Nijmegen - Kleef en het Reichswald en in het Westen door een lijn, die in noordelijke

1) Ontleend aan 'The Narrative' (zie p. ~~123~~ 122 noot ~~2~~ 1). Het in het bezit van de gemeente Nijmegen zijnde exemplaar is door Gavin zelf ondertekend.

2) In de tekst 'dominate'.

De verdeling van de drie infanterieregimenten over de vijf droppingzones was als volgt voorzien:

op de DZ (bij Grave) zou de 'E' compagnie van II-504 springen;

op de DZ "O" zouden I en II-504 springen (met uitzondering van de 'E' compagnie van II-504);

op de DZ (bij Overasselt) zou III-504 springen;

op de DZ "N" zou het 505de regiment springen;

op de DZ "T" zou het 508ste regiment springen.

Alle andere parachutisteneenheden zouden op de DZ "N" neerkomen, de zone ten Zuiden van Groesbeek, die dus in de eerste stadia van Market als hoofdverzamelplaats van de divisie diende en aan vier zijden beschermd was:
in het Noorden door de troepen, die neerkwamen op de DZ "T" (boven Groesbeek), in het Oosten door het Rheichswald, in het Zuiden door de Maas en de heuvels boven de Plasmolen en in het Westen door de eenheden, die omlaag sprongen bij Overasselt. Ook de gliders zouden in deze streek landen, evenals het hoofdkwartier van Browning, dat in 38 gliders getrokken door evenzovele Stirlings van de 38 Group tesamen met de 82ste airborne-divisie hierheen gevlogen werd. NO, 30

Het plan voor de 82ste divisie in operatie Market is hier tamelijk uitvoerig besproken. De bekendheid hiermee staat het echter toe de gebeurtenissen in de tijdsvolgorde, zoals zij zich na de luchtlanding afspeelden, als logisch te verklaren. Tevens kan uit het vorenstaande de gevolgtrekking gemaakt worden, dat het een reëel en goed-sluitend plan was, dat, uitgaande van de beperkte mogelijkheden die Gavin door het gebrek aan transportvliegtuigen ter beschikking stonden, optimale kansen bood om verwezenlijkt te kunnen worden.

Bij het analyseren van de oorzaken van het falen van de luchtlanding bij Arnhem is herhaaldelijk de opmerking gemaakt, dat de parachutisten te ver van hun doelen sprongen. Kan dit nu ook van Nijmegen gezegd worden? Was een gunstiger keuze van de droppingzones en de landingzones mogelijk? Wat de laatste betreft lijkt alle discussie overbodig. Het enige niet beboste en niet te laag liggende terrein, dat voor de landing van zweefvliegtuigen geschikt was (voor 18 september was een landing van enige honderden zweefvliegtuigen gepland) lag in een halve cirkel om Groesbeek tegen de Duitse grens en het Reichswald aan. Maar ook de keuze van de droppingzones voor de parachutisten had moeilijk anders uit kunnen vallen. Eén compagnie sprong op zicht-afstand van de brug bij Grave, twee regimenten (bij Overasselt) kwamen op ruim twee kilometer van de brug omlaag. Om nog dichter bij de brug af te springen zou de polder van Nederasselt als afspringgebied gekozen moeten zijn, maar terecht werd dit door sloten doorsneden gebied hiervoor ongeschikt geacht. De dropping op deze DZ "O" was een mes, dat aan twee kanten sneed. Ongeveer halfweg gelegen tussen de bruggen van Grave en Hatert konden de hier gelande parachutisten èn snel te hulp komen om de brug bij Grave te veroveren, èn, zo dit niet nodig mocht zijn, even snel het III-504 assisteren bij zijn pogingen een brug over het Maas-Waalkanaal in handen te krijgen. Voor III-504 was een zone bestemd, die even ver van de brug bij Heumen als van die bij Malden verwijderd was. Dichter aan het Maas-Waalkanaal te landen was aan de westelijke zijde onmogelijk. De broeklanden langs het kanaal vormden hiervoor een onoverkomelijke hindernis. Een landing van III-504 ten Noorden van Malden of Molenhoek bood wat terreingesteldheid betreft geen bezwaren, doch hield wel het gevaar in, dat het contact met de rest van de divisie verloren ging. Mocht de verovering van de brug bij Grave onverhoopt grote moeilijkheden bieden, dan kon ook dit regiment, nu het ten Westen van het kanaal zou landen, snel naar deze brug oprukken.

Ook de twee droppingzones bij Groesbeek waren door hun ligging automatisch hiervoor bestemd. Al het andere terrein om Nijmegen is òf bebost, òf bebouwd, òf te laag gelegen. De parachutisten ergens anders te laten droppen had daarom ook geen zin, omdat de heuvelrug onherroepelijk genomen moest worden, aleer men de blik kon wenden naar de Waalbrug. Er rest nog slechts de vraag, of het toch niet beter geweest zou zijn één of meer compagnieën dichter bij de Waalbrug te laten springen? Natuurlijk is het mogelijk in vredestijd een veertigtal parachutisten in de Ooy te droppen, maar mochten de geallieerden het waagstuk ondernemen een veel groter aantal soldaten bloot te stellen aan het hevige Flakvuur, dat de 8.8 cm kanonnen bij de brug uitspoten? En gold hetzelfde niet voor een landing ten Noorden van de brug bij Oosterhout of tussen Lent en Elst? En zou het deze gedecimeerde troepen dan gelukken de brug te bezetten? In het licht van de feiten, zoals ze zich op zondagmiddag hebben afgespeeld - een SS-eenheid, die onmiddellijk na de luchtlanding uit Arnhem naar Nijmegen vertrok en de hevige Duitse weerstand op het Nijmeegse bruggehoofd - ,zou dit waagstuk zeker op een fiasco zijn uitgelopen. En ware dit toch gelukt, dan behoeft de vraag, of de brug driemaal vierentwintig uur bezet zou kunnen worden gehouden, niet eens geponeerd te worden, als men bedenkt hoeveel inspanning het een veel grotere troepenmacht kostte om woensdag 20 september tot de brug door te dringen.

In het geheel van Market Garden was het operatieplan van de 82ste een organisch en gezond geheel. Het gaf blijk van vertrouwen in eigen kunnen zonder de vijand te onderschatten. Het getuigde van koenheid zonder de levens van geallieerde soldaten onnodig op het spel te zetten.

Op de commandopost van de luchtbeschermingsdienst kwam om vier minuten voor twee de eerste melding binnen van het afwerpen van parachutisten. De post op de Marathontoren van het Goffertstadion gaf deze tijding door zonder de richting te vermelden. Geen bericht kon scherper de op de commandopost aanwezigen van elkaar gescheiden hebben. De mannen van de L.B.D. noteerden in uiterlijke rust de elkaar thans snel opvolgende meldingen en troffen verder maatregelen om de gevolgen van het laatste bombardement, dat voor de kazernes bedoeld was, te kunnen overzien. Burgemeester van Lokhorst en politiekorpschef Versloot realiseerden zich, dat deze landing juist voor hen de meest verregaande consequenties had. Versloot, nerveus, liet zich het bericht nogmaals voorlezen en belde daarna de Ordnungspolizei en de Ortskommandantur op. Het was zijn enige reactie. Van Lokhorst scheen onberoerd te zijn door het bericht en toonde een merkwaardige kalmte. Over zekere technische facetten leverde hij zelfs commentaar. Het moet tegen drieën geweest zijn, toen het onderstaande zich afspeelde: 'Van Lokhorst kijkt op zijn horloge en komt tot de ontdekking, dat het beste wat hij doen kan is, even naar huis te gaan. Hij weet werkelijk goed in vorm te blijven en zegt Buiting 1), dat hij gaarne telefonisch op de hoogte gehouden wil worden van de verdere bijzonderheden. Hij drukt Buiting de hand en dankt hem voor de krachtige leiding deze morgen. Hij groet ons verder allen zeer beleefd en vertrekt dan. Ik ga nog kijken of hij een auto meeneemt; dit is niet het geval. Hij wandelt de Johannes Vijghstraat af en krijgt nog woorden met een vrouw; waarover, kan ik niet verstaan. Marius van Lokhorst, de kapitein, zoals hij zich vorige week noemde, liet het schip op het laatste ogenblik nog in de steek.'

Diezelfde middag vluchtte het overgrote deel van de nationaal socialistische stedelijke functionarissen. Bestuurlijk was de bezetting ten einde.

1) Bernardus Buiting, inspecteur van de gemeentepolitie te Nijmegen.

V, die sinds drie dagen in het ~~Stedelijk~~ Gemeente Gymnasium aan de Van Scheijnhavenstraat gevestigd was.

De Landing Van De 82ste Airbornedivisie 1)

Dertien minuten voor twee waren vierentwintig 'padvinders',die behoorden tot het 504de regiment,omlaag gesprongen bij Overasselt.Met kleurige nylonlinten,rooksignalen en lichtseinen en door opstelling van radar- en Eurekabakens wezen zij de volgende toestellen de weg.2) Precies om twee uur sprongen de eerste manschappen van het 505de bezuiden Groesbeek omlaag.Dertien minuten later sprongen de eersten van het 504de bij Overasselt.Benoorden Groesbeek sprongen om 14.28 uur de eerste parachutisten van het 508ste naar beneden.Om kwart voor drie kwam de laatste parachutist aan de grond.Tien voor drie begon de landing van de zesenzeventig gliders,waaronder de achtendertig van Browning.Kort na drieën stond de hele lift van de 82ste divisie op Nederlandse bodem.

De landing was in meerdere opzichten een groot succes.Niemand had tevoren verwacht,dat het aantal vliegtuigen,dat de zones zou bereiken,zo weinig verliezen geleden zou hebben.Ook de tegenstand van de vijand direct na de landing kon door doeltreffend handelen snel gebroken worden.Volmaakt was de landing zeker niet en de opzet om alle eenheden binnen de op de kaart afgebakende zones aan de grond te brengen,kon moeilijk geslaagd genoemd worden.Belangrijke gevolgen had dit niet behoudens de gelukkige snelle verovering van de brug bij Grave en de ongelukkige executie van twee Amerikanen in Kranenburg.Slechts zes gliders kwamen terecht in de hun toegewezen LZ "N",de overige landden bij Knapheide ten Zuidoosten van deze landingzone,in de rechte hoek,die gevormd wordt door de Mookse Baan en de Biesseltsestraat. Hier was ook de voorziene droppingzone (DZ "N") van het 505de.Het merendeel van dit regiment - de rest kwam terecht in de droppingzone van het 508ste bij Kamp - was zich hier al aan het verzamelen en kon zo waardevolle hulp verlenen bij het uiladen van de gliders.

'De Duitschers waren in den aanvang volkomen verrast.Een teekenend voorbeeld hiervan is,dat,toen soldaat L.Raub van het 505de regiment parachute-infantry in de omgeving van Nijmegen daalde,hij in de onmiddellijke nabijheid van een Duits afweerkanon terechtkwam.Zonder zijn parachute af te doen,bond hij het gevecht aan,doodde één Duitscher,nam de rest van de bedieningsmanschappen gevangen en maakte het kanon onklaar.Ondertusschen vlogen hem de kogels om de ooren.'

Ook het 508ste was in twee zwermen gesplitst,één daalde bij Den Heuvel,nog juist binnen de DZ "T",de andere kwam bij Foxhill aan de grond,juist iets ten Noorden van de geplande zone.Deze afwijking was echter zo miniem,dat het springen van het 508ste regelrecht voor een schoonheidsprijs in aanmerking zou komen.Dubbel jammer was het daarom, dat zich 's morgens bij het vormen van de file vliegtuigen een kleine vergissing had voorgedaan.Daardoor kwamen twee sticks van de 'A'compagnie van I-508 ten Oosten van de droppingzone bij Lagewald op Nederlands gebied terecht.Twee mannen werden op Duits grondgebied gevangen genomen,naar Kranenburg gebracht en daar door een SA-man lafhartig met pistoolschoten vermoord. 3) De twintig overigen,waarvan Lieutenant Rex Combs,hoewel vóór het afspringen door vijandelijk Flakgeschut gewond,de leiding op zich had genomen,slaagden erin hun eenheid weer te bereiken onder meevoering van liefst negenenveertig Duitse

1) Zie voor de uitvoerige gegevens hierover Bijlage I bij dit Hoofdstuk.
2) Behoudens deze twee teams padvinders hadden de 82ste geen verkenners vooruit gestuurd om de DZ's en LZ's te markeren.Waarom men zo karig met het gebruik van padvinders is omgesprongen,is onbekend.Wanneer ook op de dropping- en landingzones bij Groesbeek deze verkenners waren neergekomen,zou de landing een groter succes zijn geworden.Wanneer radar en visuele hulpmiddelen op de DZ "N" aanwezig waren geweest,lijkt het onwaarschijnlijk dat,zoals nu gebeurde,bijna het volledige II-505 twee tot vier en een halve kilometer ten Noordoosten van de droppingzone terechtkwam.
3) Dit voorval is mij alleen bekend uit een aantal processenverbaal, door Duitse gerechtelijke instanties opgemaakt.De betreffende SA-man is na een proces op 16 mei 1946 in Dachau opgehangen.In de Amerikaanse litteratuur over de 82ste airbornedivisie is hierover niets te vinden.

krijgsgevangenen. 1)

Van de acht 5.7 cm kanonnen,die per Waco overgebracht waren,werden er per infanterieregiment twee toegewezen,terwijl twee stukken als divisie-reserve bij de divisiecommandopost opgesteld werden. Het 376de bataljon veldartillerie,dat eveneens op de droppingzone bij Knapheide ten Zuiden van Groesbeek terechtkwam,ondersteunde aanvankelijk het 505de regiment.Het was de eerste keer,dat dit bataljon,inclusief zijn wapens,per parachute landde.Tien houwitsers arriveerden intact op de grond. 2)

Als resultaat van de tussen kwart over drie en half vier uitgevoerde verkenningsvluchten kon de R.A.F. het hoofdkwartier van het geallieerde eerste luchtlandingsleger melden,dat alle troepen in of bij hun zones waren terechtgekomen en dat alle parachute-eenheden de afwerpterreinen al verlaten hadden op weg naar hun verzamelplaatsen.Tevens was vastgesteld,dat het uitladen van de gliders zonder vijandelijke tussenkomst ongestoord verder ging.

Het 508ste Regiment Van de 82ste Airbornedivisie

Aan dit regiment,dat onder bevel stond van Colonel Roy Lindquist, was een vijfvoudige opgave gesteld.Onmiddellijk na de landing moest het LZ "T" bezetten.Deze landingzone "T" besloeg de hele Noordwesthoek van de gemeente Groesbeek.Haar omtrek viel vanaf Lagewald in oostelijke en daarna in zuidelijke richting praktisch samen met de Duitse grens.De basis vormde de Cranenburgsestraat,de Westzijde:de Wylerbaan. Hier was voor de volgende dag de tweede lift van de 82ste,die uit louter gliders zou bestaan,voorzien.Zijn tweede taak zou omvatten in het onder controle krijgen van de heuvelrug tussen Wyler en de Kopse Hof en het opwerpen van versperringen op de Ubbergseweg.Op de derde plaats werd van het regiment verwacht,dat het zijn hulp verleende bij het veroveren van de bruggen bij Hatert en 'Honighutje' 3) over het Maas-Waalkanaal.Het regiment moest de toegewezen sector volledig van vijanden zuiveren.Tenslotte moest het de brug bij Nijmegen nemen.

1) In Lewis H.Brereton,'The Brereton Diaries',New York,William Morrow and Company,1946,staat op p.345: 'Een klein aantal gliders van de 82ste airbornedivisie kregen boven hun LZ geen groen waarschuwingslicht door en werden pas,na ruim acht kilometer Duitsland te zijn ingevlogen,losgehaakt.Latere toevoeging:Ongeveer de helft van de bemanningen konden met behulp van een Oekraïnse deserteur uit het Duitse leger hun weg naar de divisie terugvinden.'Dit bericht moet op een vergissing berusten.Op 17 september landden alle gliders en parachutisten van de 82ste op Nederlands gebied.

2) De Britten komt de eer toe als eerste een oplossing gevonden te hebben voor het per parachute neerlaten van zwaardere wapens.Op 10 juni 1944 lieten zij voor de eerste maal kanonnen en jeeps per valscherm boven Normandië neer.Terwijl op dat moment de Amerikanen hun houwitsers in zeven afzonderlijke delen door de deur van hun Dakota's wrongen,lieten de Engelsen eerder genoemde wapens neer vanuit de bomluiken van zes Halifaxes.Elk stuk geschut of voertuig hing aan twaalf parachutes.

ten Oosten van dit kanaal afgesprongen was en een spoorbrug over de Maas moesten verkennen 'tussen Molenhoek en Mook'.Om half vier nam het regiment Groesbeek in.Om vier uur trok het IIe bataljon in de richting van de Hoge Hoenderberg,die om kwart voor vijf bezet werd.Om zes uur werd dit bataljon uit de strijd genomen als divisiereserve nadat drie patrouilles gevormd waren om de toestand aan de bruggen op te nemen.Het 505de richtte ook zijn commandopost in Groesbeek in,waar het onmiddellijk contact opnam met de Binnenlandse Strijdkrachten.Deze konden de Amerikanen belangrijke hulp verlenen bij het bewaken van gevangenen,het arresteren van N.S.B.'ers en het leveren van gidsen. Daarnaast stond Groesbeek nog in normale telefonische verbinding met Nijmegen.Van hieruit kreeg men een groot aantal inlichtingen over de toestand en sterkte van de Duitse troepen in Nijmegen. 1)

De sterke stoottroep,die in zuidelijke richting gestuurd was naar de spoorbrug over de Maas,moest dra melden dat de brug bij Cuyk vernield was.Van de beide patrouilles,die in westelijke richting gegaan waren, kwam om half negen het eerste bericht binnen.Zij hadden de brug over het Maas-Waalkanaal bij Malden bereikt.De brug was gesprongen,maar aan de overzijde van het kanaal hadden zij manschappen van het 504de gesignaleerd.Te ~~negen~~ 8½ uur maakte de derde patrouille contact met het 504de bij de brug van Heumen over hetzelfde kanaal,die onbeschadigd in handen van het 504de was gevallen.Op dat moment kon Ekman aan Gavin melden,nadat het ook het hoog gelegen gebied van Biesselt in handen had gekregen,dat de gestelde doelen bereikt waren.

Het 504de Regiment Van De 82ste Airbornedivisie

Het 504de regiment,onder bevel van Colonel Reuben Tucker,was zonder twijfel de zwaarste opdracht toebedeeld.De verovering van de zeshonderd meter lange verkeersbrug over de Maas bij Grave werd van II-504 verwacht,Zesendertig uur vóór de landing had Tucker gedaan gekregen,dat een wijziging in de plannen werd aangebracht:de 'E'compagnie zou ten Zuiden van de brug gedropt worden.Het oorspronkelijke plan voorzag alleen maar in de landing in het Overasseltse,maar een aanval van beide zijden ondernomen bood aanzienlijk minder risico's voor het welslagen van de onderneming.Bij het droppen van de 'E'compagnie deed zich een menselijke fout voor,die de actie in hoge mate begunstigde.Terwijl de 'E'compagnie,tegen half drie,uit tien vliegtuigen sprong en bezuiden de voorziene afwerpzone terechtkwam in de binnenpolder van Velp,ongeveer anderhalve kilometer ten Zuidwesten van de brug, ging in één vliegtuig het groene licht iets te laat branden.Aan springen viel niet te denken,daar het vliegtuig zich op dat moment juist boven de Bronckhorst en de ~~twee~~ daarbij gelegen kloosters 2) bevond.Lieutenant John Thompson,die de leiding had van de 'stick' van zestien man,besloot een paar seconden te wachten.Het gevolg was dat ze juist achter de winterdijk van de Maas terechtkwamen √ zeshonderdvijftig meter pal ten Oosten van het zuidelijk landhoofd van de brug. Thompson aarzelde geen moment om naar de brug op te rukken.Over het weiland en door sloten,onder onregelmatig vuur van Duitse lichte wapens,naderden ze een houten Flaktoren,waarop een 2 cm Flakkanon was opgesteld.Twee treffers uit een bazooka waren voldoende om het lichte stuk geschut uit te schakelen.Daarna richtten zij het vuur op een soortgelijke toren aan de overkant van de rivier en gingen over

1) Zie ook p.207.

2) het Capucijnenkloster 'Emmaus' en het kloster van de Zusters Redemptoristinnen 'St Alphonsus'

√ in de polder Mars

tot een aanval op het zuidelijke uiteinde van de brug. 'Vanuit het Noorden doen de overige compagnieën van dit bataljon hetzelfde.Het element verrassing speelt de verwachte rol - een beter voorbeeld is in geen leerboek te vinden -.Na een kort maar hevig gevecht zijn de bewakingsmanschappen overmeesterd en is de lange brug onbeschadigd in handen van de Amerikanen.Zodoende is te 14.30 1) reeds één van de hoofdobjecten veroverd.Het bataljon vormt voor het aanbreken van de avond een sterk bruggehoofd ten Zuiden van de Maas.' 2) Het wegdek van de brug en ook de ijzerconstructie had schade opgelopen door granaat- en bominslag.Voorlopig kon slechts één rijbaan gebruikt worden, doch binnen drie dagen was de brug hersteld en was zij in staat om zeventig tons lasten te dragen.

Thompsons mannen hadden bij het oprukken naar de brug alles wat aan draden zichtbaar was ijverig doorgesneden.Of daardoor de brug niet gesprongen is staat in genen dele vast.Het bevel tot vernietiging van de brug moest uitgaan van het Stelvertretendes Generalkommando Wehrkreis VI,dat zijn commandopost in Rheinberg had naar het korps Feldt. De brugcommandant zou dan van Feldt weer bevel tot het laten springen van de brug krijgen. 3) Dit bevel is nooit gegeven.Door het bombardement van zondagvoormiddag waren alle verbindingen tussen Grave en Hüls,waar Feldts commandopost was,volkomen verbroken.Eerst op 20 september 's avonds kreeg Feldt bericht dat de brug bij Grave nog intact was. 4) Gavin was over dit wapenfeit eerder geïnformeerd:'om 16.50 meldde de bataljonscommandant 5) triomfantelijk "Brug 11 in onze handen".' 6)

1) ~~Half vier~~ 15.30 uur plaatselijke tijd.
2) A.D.Bestebreurtje, 'De luchtlandingsoperaties in Nederland' (herfst 1944) in 'De Militaire Spectator', 114e jaar,no.2,November 1945,p.87-97,p.88.
3) Kriegstagebuch Korps Feldt,16 September 1944: '14.35 komt een bevel van Gen.Kdo.VI. A.K.,commandopost Rheinberg; korps Feldt meldt telefonisch zo spoedig mogelijk:
   a) dat voorbereidingen getroffen zijn voor het laten springen van alle bruggen,inclusief die bij Grave en Ravenstein;
   b) dat de benodigde munitie voor het laten springen gereed ligt;
   c) dat de hiervoor verantwoordelijke eenheden ingedeeld zijn;
   d) dat in de sector Kleef voor de betreffende vernietigingstroepen bij Grave en Ravenstein zorg gedragen is;
   e) dat bij doorgifte van het vernietigingsbevel door het Gen.Kdo. VI.A.K. het onmiddellijke doorgeven van dit bevel verzekerd is;
   f) de namen van de officier of de officieren,die in de hele sector of in de ondersectoren voor de uitvoering van de vernietiging,krachtens dit bevel,verantwoordelijk zijn!'
4) Kriegstagebuch Korps Feldt 20 September 1944 '21.00 uur: melding van Divisie Schmidt,de bruggen bij Grave zijn niet in de lucht gevlogen.'
5) Van II-508.
6) Dr.John C.Warren,'Airborne Operations in World War II,European theater',USAF Historical Studies: no.97,USAF Historical Division, Research Studies Institute, Air University,September 1956,p.110.

~~dem~~ pp. 137 – 144
typ 137 – 140 geworden

Na De Landing Van De 82ste Airbornedivisie.

Onder de Nijmeegse burgerij heerste die middag een beslist opgewekter stemming dan onder de bezettingstroepen, die tot hun ontzetting ervaren hadden dat in één uur tijds Nijmegen frontstad was geworden.

Wat de burgerij betreft: onder hen druppelde het nieuws van de landing slechts langzaam door. Uit betrouwbare berichten is bekend, dat menig bewoner van het westelijk deel van de stad eerst de volgende dag ervoer wat er precies aan de hand was. Aan de stadskant van het 'spoor' was men eerder op de hoogte van de landing van de parachutisten. Vanuit de hoger liggende delen der stad hadden sommigen vanaf de daken de sticks uit de vliegtuigen zien springen en de fel gekleurde schermen zich zien openen. Andere vernamen uit de mond van kennissen of vrienden de opgewonde verhalen over de duizenden - of waren het er tienduizenden? - die uit de lucht waren komen vallen. En zij die aan de grote toevoerwegen of in de nabijheid van Duitse stellingen woonden, konden met eigen ogen vaststellen, dat angst en nervositeit zich van de Duitse soldaten hadden meester gemaakt. Er was echter geen paniek onder de Duitsers, die zich geleidelijk uit de buitenwijken terugtrokken en klaarblijkelijk voorbereidingen troffen om een groot bruggehoofd te gaan vormen dat spoor- en verkeersbrug moest dekken, totdat uit het Noorden of Oosten versterkingen waren aangekomen. Als kern van heel hun verdedigingsstelsel hadden de Duitsers het Hunnerpark en het Keizer Lodewijkplein gekozen. Het Valkhof dekte de westelijke flank, de Waal de noordelijke flank. Naar het Zuiden en Oosten was geen directe dekking. De huizen op het Kelfkensbos, de St. Jorisstraat, de Barbarossastraat en de Batavierenweg lieten voor het geschut geen schootsveld toe. De villa Belvoir aan het Keizer Lodewijkplein was enigermate versterkt. Er waren prikkeldraadversperringen omheen gelegd en wat loopgraven, maar omdat ze door de huizen van Barbarossastraat, Reinaldstraat, Graadt van Roggenstraat nauw omsloten was, werd ze door de Duitsers alleen gebruikt als opslagplaats. In oostelijke en zuidelijke richting waren vóór 17 september geen versterkingen aangelegd. Op zondagmiddag werden nog militairen en Hitlerjugend in de richting Berg en Dal gestuurd om daar loopgraven en eenmansgaten te graven maar zij weken uit van de grens in de richting Kranenburg. Zij waren niet gebrand op schermutselingen met het naar Berg en Dal oprukkende 508ste regiment.
Op het Valkhof waren twee kazematten gebouwd. Op een vijftig meter afstand van de Karolingische kapel 1) was een betonnen kazemat

1 gelegen tussen Batavierenweg en Graadt van Roggenstraat

1) Mondelinge mededeling van de heer A. van der Kloot, die als hoofd van de Kunstbescherming van de L.B.D. toegang had tot het Valkhof. Ook is hierbij gebruik gemaakt van een kaart die door de G.D.N. van de stellingen van het Valkhof in juni 1944 vervaardigd is.)
Deze inlichtingendienst, die in Nijmegen zeer actief was, gaf haar berichten via contacten in Holland naar Engeland door.

p. 138 verwalten

waarvan de twee kanonnen in de richting Lent en de richting de Ooy konden schieten. Vervolgens was er een versterkt mitrailleursnest op het Valkhof gebouwd dat de Voerweg bestreek. Verder waren er minder uitgebouwde mitrailleursopstellingen op het Valkhof, ten behoeve van een 'rond-om' verdediging en wat loopgraven, die als verbinding dienst deden. De Westzijde was geducht versterkt. Het rooms-katholiek verenigingsgebouw Unitas en het gebouw van Gemeentewerken 1) waren geblindeerd en van schuilkelders voorzien. De bij het dichtmetselen opengelaten schietgaten waren voor mitrailleurs berekend. Ook aan de Voerweg had een aantal huizen hetzelfde lot ondergaan. Vóór al deze panden was in 1943 - 1944 een tankgracht gegraven. Naast de stellingen aan het Maas-Waalkanaal waren door de Duitsers geen permanente verdedigingsinstallaties ingericht. In Lent waren verder in de Septemberdagen nog graafwerkzaamheden verricht maar deze her en der verspreide stellingen vormden geen linie.

De plaatsen, waar luchtdoelgeschut opgesteld werd, wisselden regelmatig. Vast staat dat Nijmegen geen schakel was in de keten van luchtafweergeschut die het Ruhrgebied moest beschermen. Begin september werd de stad echter direct bedreigd en na Dolle Dinsdag werd vooral het luchtdoelgeschut in Lent versterkt, terwijl landgeschut de toegangen tot de brug en de brug zelf moest beschermen. In een halve cirkel om Lent waren deze Flak kanonnen opgesteld, die uiteenliepen van zwaar luchtdoelgeschut van 17.5 cm tot lichtere batterijen van 2 cm. In de omgeving van Nijmegen stond ook op twee of drie plaatsen langs het Maas-Waalkanaal luchtdoelgeschut.

Enige dagen voor de luchtlanding stond in Nijmegen zelf luchtdoelgeschut op de Kopse Hof, de Goffert en het Galgenveld. De batterij op het Galgenveld was al voor 17 september vertrokken. De Flak op de Goffert was na de laatste aanvallen van de geallieerde jagers, die rond twee uur boven West en Zuid Nijmegen opereerden, tot zwijgen gebracht, zodat alleen de 8.8. cm Flak op de Kopse Hof zich nog kon doen gelden. Door de lage vlieghoogte van de transportvliegtuigen, waaruit de parachutisten sprongen, heeft haar hevig vuur de luchtlanding ten Noordoosten van Groesbeek echter geen schade berokkend.

De eerste maatregelen die de Duitsers namen na het bekend worden van het neerkomen van de geallieerde parachutisten was het afzetten van het stadspark de Goffert en de toegangswegen hierheen. Men vreesde namelijk dat ook hier parachutisten zouden landen. In de binnenstad namen de Duitsers na drie uur de eerste maatregelen om de toegang tot de Waalbruggen, de Voerweg en Beekseweg te versperren.

1) Aan het begin van de Lindenberg - wanneer men haar afdaalde - stonden twee grote panden. Links het hoofdbureau van politie rechts het gebouw Unitas. Zij waren respectievelijk genummerd Valkhof 10 en 11. Valkhof 12 was het Gebouw van Gemeentewerken. Het lag pal ten Oosten van Unitas doch week enige meters terug.

In de Burchtstraten verschenen na drie uur goed bewapende Duitse soldaten die mitrailleursposten aanlegden in de voorportalen van het kledingmagazijn Peek & Cloppenburg, Korte Burchtstraat 31 en bij de firma van Raay, Lange Burchtstraat 2. 1) Met balken en stenen werden deze posten verstevigd. Valschermjagers werden tezelfdertijd naar het Keizer Lodewijkplein gebracht waar zij in stelling gingen. Hun sterkte bedroeg niet meer dan één compagnie. In de drukke winkelstraat, die van de Grote Markt - die bestreken werd door de mitrailleurs in de Korte Burchtstraat - naar de Nieuwe Markt loopt, waren geen verdedigingsmaatregelen getroffen. Wel hadden de zakenlieden hun etalages geblindeerd met restanten van de meest verscheiden houten voorwerpen. Het viaduct onder de spoorlijn Nijmegen - Arnhem was dusdanig gebarricadeerd dat nog slechts een nauwe doorgang openbleef. Op deze Hezelpoort stonden mitrailleurs, in de berm van de dijk waren soldaten al geruime tijd éénmansputten aan het graven. In het gebouw van de Veemarkt, aan de Lange Hezelstraat en Nieuwe Markt, bevonden zich Duitse soldaten. Daartegenover, op de hoek Kronenburgersingel - Lange Hezelstraat 2) werd een stuk PAK geschut in stelling gebracht. Ook in het Kronenburgerpark werden eerder opgeworpen stellingen van lichte wapens voorzien. Aan de andere zijde van de spoorlijn bouwden de Duitsers het Krayenhoffpark met het kruispunt van de Weurtseweg en Voorstadslaan uit tot een sterk bastion. Loodrecht op het oostelijk einde van deze linie begonnen soldaten zondagmiddag het traject Keizer Karelplein - Oranjesingel - St. Canisiussingel - Keizer Lodewijkplein in staat van verdediging te brengen. Links en rechts van de singels werden in het bouwland - de vroegere gazons waren al enige jaren geleden omgeploegd - éénmansputten gegraven. Op het Keizer Karelplein werden mitrailleurs opgesteld. Voor zover manschappen die middag aanwezig waren werden terzijde van deze as wachtposten geplaatst en wat lichte en zware mitrailleurs gecamoufleerd opgesteld. Het was echter reeds late namiddag voor hieraan begonnen werd. Mitrailleurs werden toen geplaatst bij de Tuchtschool op de Berg en Dalseweg, op de Barbarossastraat - hoek Museum Kamstraat, op het Mariaplein, bij het Centraal Gebouw 3) op de Bijleveldsingel en bij de Ortskommandantur, aan de van Schevichavenstraat.

1) Het gedeelte Burchtstraat tussen Lange Nieuwstraat (thans Nieuwstraat) en Broerstraat heette Korte, het overige Lange Burchtstraat.

2) Het stuk Lange Hezelstraat tussen Parkweg en Hezelpoort werd en wordt nog vaak in het spraakgebruik 'Verlengde Hezelstraat' genoemd.

3) Hier gebruikt als afkorting voor het 'Centraal Gebouw van de Kerkvoogdij der Hervormde Gemeente Nijmegen Stad en Land'.

Aan de rand van de stad groeven zich in de namiddag Duitsers in op het landgoed Heyendaal en in het Jonkerbosch.[1] Ter bescherming van de Goffert waren ook op de Hazenkampseweg wat posten uitgezet. De van de Goffert teruggetrokken 8.8 cm Flak werd hierheen gebracht om als artillerie te kunnen fungeren.

Nu Nijmegen tot Kampfgebiet geworden was, trad ook in de bevelsvoering een wijziging in. Tot nu toe was de Ortskommandant de hoogste bevelvoerende officier ter plaatse. Na de luchtlanding trad voor ~~het~~ de sector Nijmegse ~~bruggehoofd~~ 'Waalbrug', waartoe ook het Valkhof ~~behoorde~~ behoorde, Oberst Hartung als Kampfkommandant op [2]. Zijn staf betrok in de avond het huidige gebouw van het Gewestelijk Arbeidsbureau aan de Ridderstraat als bureau. Daarna koos Hartung het huis Kelfkensbos 37 als commandopost uit [3]. Kapitän Hagemeister, de Ortskommandant, was 's middags tussen vijf en zes uur de Waal overgestoken. Alle militaire, semi-militaire of civiele instanties, die voor de gevechtsvoering van geen belang waren, werden van Duitse zijde geëvacueerd. Zo trok de staf van de Befehlshaber der Ordnungspolizei für die besetzen niederländischen Gebiete met aan het hoofd Generalmajor Mascus kort na vijven uit het Oud Burgeren Gasthuis om in Deventer zijn kwartier op te slaan [4]. Ook andere staven verlieten Nijmegen, hieronder waren die van de technische noodhulp in Nederland, van de Rüstungsinspektion in Nederland, van de Luftgau West. Ook bureaux van de Marine, Wehrmacht en NSKK, die op lager niveau werkzaam waren, werden ontruimd. De plaatselijke Luftschutzwarnzentrale verliet om zes uur 's middags de stad. De meeste grote gebouwen die de Duitsers in de loop der jaren gevorderd hadden werden verlaten en via de Waalbrug of de weg naar Beek zochten hun laatste bewoners een veilig heenkomen.

Toen tegen zeven uur de schemering inviel, bestond de bezetting nog slechts uit militairen. Wie in staat was een wapen te hanteren werd ingelijfd onder Hartungs commando. Of de uit Oostenrijk afkomstige Hitlerjugend (dertig jongens) ook hieronder gerekend moet worden is niet duidelijk [5].

2) Het staat onomstotelijk vast dat deze Hartung een valschermjager en géén SS-er was. Op 5 september bevond hij zich nog in Saarburg, waar hem opgedragen werd de valschermjagers van het IIe valschermjagerkorps, die in groepjes of individueel na de catastrophe in Noord-Frankrijk de Duitse grens passeerden, op te vangen en naar verzamelcentra door te sturen. Hoe lang Hartung en zijn staf daar gebleven zijn is niet meer te achterhalen. Wel is zeker dat hij en zijn staf zich op 15 september te Nijmegen bevonden of op die dag opdracht kregen zich daarheen te begeven. Zijn taak en die van het groepje officieren, die zijn kleine staf uitmaakten, was hier een opleidingsschool te vestigen. Intensieve nasporingen hebben helaas nog geen verdere gegevens aan het licht kunnen brengen over deze eerste en laatste Kampfkommandant van de sector 'Waalbrug', dan de wetenschap, dat hij op donderdag 21 september bij Elst actief was.

3) Het huis van Robert Janssen was Kelfkensbos 35. Daarbij behoorden de twee panden 36 en 37 . Het hele complex werd successievelijk door Hartung in gebruik genomen.

4) Dat niet alle leden van de Grüne Polizei zo gelukkig waren om zich boven de rivieren in veiligheid te ~~kunnen~~ stellen, kan geïllustreerd worden door een krijgsgevangenenstaat van 20 september 1944. De 82ste airbornedivisie nam op die dag zeven leden van het muziekkorps gevangen.

5) Zie hiervoor ~~p.p. 173 en 174~~ p. 258, noot 2, ~~tweede deel~~.

1) Onder Jonkerbosch wordt hier verstaan het gebied aan de zuidzijde van de Oude Mollenhutseweg.

Als voorspel op de gevechten van de komende dagen beleefde de binnenstad in de namiddag reeds een paar spannende uren. Alle bewoners van panden, die in de nabijheid van de Waalbrug gelegen waren, kregen die middag bevel zich erop voor te bereiden, dat de brug tot springen gebracht zou worden. Tevens werden door de Duitsers om tamelijk duistere redenen de woonschuiten op het Meertje gevorderd. Een direct hierbij betrokkene schreef hierover: 'om vier uur zijn toen officieren in Duits uniform bij ons gekomen met het bevel om tegen vier uur alle grote boten klaar te leggen, waar zij met tenminste vier of acht man in zouden kunnen. De bewoners van de verschillende woonschuiten zijn toen aan het zoeken gegaan. "Vat deze oude maar" zei ik. De goeden wilden wij natuurlijk achterhouden, zoals mijn eigen schip, dat van N., dan het schip van van der K. en nog drie van ons. De mensen van het Meertje hebben toen enkele oude boten klaar gelegd. Tot aan het donker zijn wij met de boten bezig geweest, dat wil zeggen hebben de nieuwe schepen die we niet ter beschikking wilden stellen van de Duitsers doen zinken, door er grote stenen in te sjouwen en er water in te laten lopen. Broeder T. heeft ons bij dit werk ijverig geholpen. De Duitsers waren net gek en liepen maar zenuwachtig op en neer. De beide officieren die ons bevel gegeven hebben om de boten klaar te leggen, hebben wij niet meer gezien.' Ook veel bewoners van de benedenstad kregen de waarschuwing ramen en deuren geopend te houden bij de te verwachten luchtdrukverplaatsing door het springen van de brug. Er gebeurde echter niets, nòch om zes uur, nòch later. Van een gegeven bevel om de Waalbrug te laten springen op die avond is nooit iets naders bekend geworden, zodat heel deze affaire alleen een aanwijzing vormt voor het in paniek geraakt zijn van enkele Duitse officieren.

Nog voordat de schemering viel, was men erin geslaagd de elektriciteitsvoorziening weer op gang te brengen. Na koortsachtig werken lukte het tegen zes uur de oude centrale aan de Waalkade in werking te stellen. Daar stond echter tegenover dat het lokale telefoonverkeer na zeven uur ernstige moeilijkheden ondervond. Op bevel van de Duitsers moesten hele groepen 'afgestopt' worden. Artsen en ziekenhuizen werden hier aanvankelijk de dupe van, maar ook de L.B.D. werd hiermede een communicatiemiddel ontnomen. Alleen de beide piketposten aan de Hugo de Grootstraat en de Hatertseweg en het Hoofdbureau van Politie 1) bleven nog voor de burgers via de stadstelefoon bereikbaar. Het interne contact met de beide uitkijkposten was om andere redenen volledig verloren gegaan. Om vier uur hadden de L.B.D.-ers de post op de Marathontoren in het Goffertstadion moeten verlaten en plaats moeten maken voor Duitse soldaten. Kort na zessen moest ook de uitkijkpost op de Twentse Bank aan de Hertogstraat ontruimd worden. De Duitsers hadden door het uitnemen van de lampen de telefooncentrale onklaar gemaakt. Het P.T.T. personeel slaagde er echter in door de Wehrmachtslijnen uit te schakelen, waarop de lampen waren blijven zitten, de centrale weer gedeeltelijk in gebruik te nemen. Zij haalden deze lampen eruit en gebruikten ze voor het inschakelen van stadslijnen. Daarbij werd na ieder gesprek de hoofdstroom een tijdje verbroken om de om het gebouw sluipende Duitsers niet de gelegenheid te geven vast te stellen dat de telefoon nog werkte.

1) zie p. 139, voetnoot 1.

De Eerste Aanval Op De Waalbruggen.

Het was tegen zeven uur in de avond dat Gavin zich in verbinding stelde met het hoofdkwartier van het 508ste, dat in de Wester Meerwijk lag. Van de beide andere regimenten waren op zijn commandopost uiterst gunstige berichten binnengekomen. Zonder twijfel zouden zij de gestelde doelen bereiken en zij hadden hiertoe beslist geen versterkingen van node. Gavin had zo de zekerheid dat op het 508ste regiment geen beroep zou worden gedaan om elders hulp te verlenen. Maar er was nog een tweede en zeer belangrijke reden dat hij, de bevelhebber van 82ste divisie, aan Roy Lindquist, commandant van het 508ste, bevel gaf op te rukken naar de Waalbrug en deze te nemen.
Uit informaties, die hem uit Nijmegen van de zijde van de ondergrondse hadden bereikt, kon Gavin geen andere gevolgtrekking maken dan dat een snelle stoot naar de Waalbrug niet op noemenswaardige Duitse tegenstand zou stoten. Een algemene aftocht van de Duitsers uit Nijmegen scheen plaats gehad te hebben en 'aangezien tamelijk betrouwbare bronnen uit de ondergrondse beweging nogmaals verzekerden dat Nijmegen praktisch onverdedigd was en daar het juist op het verrassingselement aankwam als de patrouille succes zou willen oogsten, waren er tevoren geen verkenningen gedaan.' 1) De ondergrondse speelde Captain Walter Silver, hoofd van de inlichtingensectie van het 508ste nog een belangrijke mededeling in handen: 'vlak bij de oprit naar de Waalbrug bevond zich een controletoren voor de vernietiging van de Waalbrug.' 2) Met deze toren was de Belvedère 3) bedoeld en, aldus Gavins eigen woorden, 'omdat de ondergrondse wist waar het gebouw gelegen was, van waaruit naar zij zeiden de springladingen in de brug onder controle stonden, werd bevel gegeven deze (toren) te vernietigen.' 4)
Nog kort voor men in Engeland opgestegen was, hadden Gavin en Lindquist over de verovering van de Waalbrug gesproken. In dit gesprek had Gavin Lindquist opdracht gegeven te proberen de Waalbrug zo spoedig mogelijk na de landing te bezetten, maar dit onder

1) William G. Lord, 'History of the 508th Parachute Infantry,' Washington, Infantry Journal Press, 1948, p. 43.

2) William G. Lord, 'History of the 508th Parachute Infantry,' Washington, Infantry Journal Press, 1948, p. 44.

3) Deze toren, die eens deel uit maakte van de stadswal, ligt in de noordwestelijke hoek van het Hunnerpark, vlak bij de zuidelijke oprit van de Waalbrug. Hoewel zij nimmer deel uit maakte van de keizerlijke burcht wordt zij in het spraakgebruik meestal bij het Valkhof gerekend.

4) James M. Gavin, 'Airborne Warfare', Washington, Infantry Journal Press, 1948, p. 105.

een dubbele restrictie.De eerste was dat zijn regiment opgerukt moest zijn naar de linie,die zij volgens de plannen op de avond van 17 september genomen zou moeten hebben.De tweede beperking bestond hierin, dat voor deze aanval op de brug niet meer dan één bataljon zou mogen worden ingezet,om geen gevaar te lopen dat de door het 508ste bezette sector tegen eventuele Duitse tegenaanvallen onvoldoende tegenstand zou kunnen bieden.Toen om ~~half acht~~ 19.30 uur Lieutenant-Colonel Shields Warren,die het Ie bataljon van het 508ste onder zich had,zijn regimentscommandant liet weten,dat het einddoel,De Ploeg,bereikt was,gaf Lindquist hem de opdracht met een gevechtsgroep bestaande uit de 'A' en 'B'compagnie van het bataljon,het 8.1 cm mortier peloton en de sectie zware mitrailleurs van de divisiestafcompagnie op te rukken naar de Waalbrug.1) Gescheiden daarvan zou ook een patrouille van de 'C'compagnie van I-508 proberen de Waalbrug te bereiken.Nadat de stellingen bij de Ploeg in staat van verdediging waren gebracht zond Warren tegen ~~half acht~~ 19.30 uur een patrouille,bestaande uit een peloton infanterie en de inlichtingensectie van het bataljon,naar Nijmegen om het bericht, dat hoogstens twintig Duitsers de brug bewaakten,letterlijk op zijn waarde te testen door de zuidelijke oprit van de brug te nemen.Helaas weigerde de meegenomen radioset zijn diensten,zodat Warren pas de volgende ochtend een bericht van het groepje ontving.Hun missie was volkomen mislukt.

Nadat de duisternis ingetreden was vond Warren het niet ~~langer~~ meer verantwoord nog langer te wachten op bericht van de uitgezonden patrouille.Hij gelastte de 'A' en 'B'compagnie zich om ~~acht~~ 20.00 uur te verzamelen bij de Nebo.De derde compagnie,zou,met uitzondering natuurlijk van het peloton dat al in de richting van de stad vertrokken was,achtergehouden worden als regimentsreserve. De 'A'compagnie was op tijd bij de Nebo doch de 'B'compagnie raakte "onderweg verloren" 2) Warren wachtte een uur lang op deze eenheid,maar ging toen rond ~~negen~~ 21.00 uur met de 'A'compagnie onder Captain Jonathan Adams de Groesbeekseweg af,na een gids voor de 'B'compagnie te hebben achtergelaten,die niet veel later onder First-lieutenant Woodrow Mills aps de Nebo bereikte, en de 'A' mensen op afstand volgde.Een half uur voor Adams en zijn groep op weg gingen naar de Waalbrug,was in Hotel Sionshof kapitein Bestebreurtje in gezelschap van een Amerikaanse officier,zijn second in command Lieutenant George Verhaeghe, binnen komen vallen 3) Hoewel ze al geruime tijd zochten naar leden van de ondergrondse waren al hun pogingen zonder resultaat gebleven.Tenslotte kwam Bestebreurtje bij Sionshof binnen.De eigenaar,de heer J.Theunissen en twee personeelsleden waren nog op.Bestebreurtje vroeg hen of ze mee wilden gaan om te zien in hoeverre de stad verdedigd was.Een der beide koks, J.T.M.Reinders,meldde zich.Als "voorpatrouille" voor de achter hen komende compagnie van het 508ste verkenden zij in een bewapende jeep de weg,tot zij op de hoek van de Postweg en de Groesbeekseweg aan de kant van het café Rissenbeek in hevig Duits vuur belandden.Reinders sneuvelde,Verhaeghe liep ernstige kwetsuren op en Bestebreurtje werd aan beide armen gewond.Bestebreurtje maakte rechtsomkeer en zijn zwaar gewonde collega werd naar Groesbeek vervoerd.De 'A'compagnie was vanaf dit moment volledig aangewezen op de Nederlandse gids, G.van Hees,die zich vrijwillig gemeld had.Hier volgt een fragment uit diens eigen relaas over het voorgevallene:'Zondag 17 september vernam ik 's avonds om half acht mijn duikadres,dat er parachutisten geland waren.Onmiddellijk ben ik daarop met een plaatje van de L.B.D. om de arm de Groesbeekseweg afgegaan in de richting van de Nebo.

Om 8 uur passeerde ik de eerste schildwacht van de Amerikanen.Deze bracht mij naar een commandopost.Daar heb ik mijn diensten aangeboden en ook voorgesteld om contact te leggen met de ondergrondse beweging in Nijmegen.De Amerikaanse sergeant vroeg mij naar de Duitse posities. Ik van mijn kant vroeg hem om verdere orders.De sergeant wilde mij gaarne houden en gaf mij een pistool.Wij zijn toen om 9 uur opgerukt naar de Groesbeekseweg.Die colonne stond in radiografisch contact met de kolonel.Op de Groesbeekseweg kwamen wij in donker 's avonds om half 11 aan op de St.Annastichting.4) Dit gebouw moest genomen worden. Met vijf man hebben wij toen aangebeld.Van binnen uit werd er gevraagd: "Wie zijn daar?",waarop wij zeiden:"DE AMERIKANEN."De deur werd toen geopend en de gehele bezetting kwam toen voor de dag onder aanvoering van Luitenant Ros.Hij zei onmiddellijk: "Ik geef de gehele bezetting over." Zij hebben toen hun wapenen overgegeven.Ik ben toen onmiddellijk met de fiets verder gegaan,terwijl de Amerikanen volgden.De tweede kazerne5) bleek leeg te zijn.

In de veronderstelling dat er geen Duitsers meer waren.ben ik

1) De juiste gang van zaken rond het bevel aan Lindquist om de Waalbrug te heroveren zal wel nooit meer worden vastgesteld,daar juist hierover in de archieven van het Department of the Army alle gevechtsberichten van het 508ste ontbreken.Wel is er in het bezit van The Office of the Chief of Military History een manuscript van Captain John G.Westover "The American Divisions in Operation Market",dat niet langer na de oorlog geschreven is en waaraan enige bijzonderheden vallen te ontlenen.De verdere gegevens waarover de Amerikaanse Krijgsgeschiedkundige Sectie beschikt,bestaan uit correspondentie met de voornaamste officieren van de 82ste,die op 17 september in Nijmegen gevochten hebben.De waarde hiervan is betrekkelijk,daar ~~zij alle~~ deze officieren tien jaar na de oorlog ~~geschreven zijn~~. gewerd is.
Gavins lezing volgens Charles B.MacDonald,'The Siegfried Line Campaign',Washington,Office of the Chief of Military History, p.163 is dat hij vóór de landing Lindquist heeft opgedragen 'zonder uitstel na de landing' met één bataljon naar de brug op te rukken.Lindquist' versie hierover is,dat hij begrepen had dat geen bataljon naar de brug mocht oprukken,totdat zijn regiment de andere doelen had bereikt. Het komt ons voor dat Lindquist het geval aan zijn eigen lot heeft.

2) "Got lost en route".Message,Harness Red to CO (zonder vermelding van tijd,maar van het Divisiehoofdkwartier te 00.15 uur),508th Parachute Infantry Journal file,17 Sept-16 Oct. 1944.

3) Verklaring van Majoor Bestebreurtje dd.1 december 1946,afgelegd tegenover de heer Timmers S.J.,als lid van de documentatiecommissie.

4) Thans Huize St Anna geheten, Groesbeekseweg 329.
~~4) Dit gebouw bevindt zich aan de Groesbeekseweg 329, thans Huis 2.~~ X gezonden
5) De Kroegenhoffkazerne, Groesbeekseweg 165

vooruitgefietst,tot ik op het punt Groesbeekseweg komende van de St. Annastraat,op de hoek van de Sloetstraat,werd aangehouden door een twaalftal Duitsers.Plotseling hoorde ik "Halt" roepen en moest ik van de fiets afstappen.Zij vroegen mij waarom ik nog op straat was.Ik heb gezegd,dat ik naar mijn meisje moest,niet ver daar vandaan.Een van de Duitsers wilde de fiets hebben.Op die fiets had ik een viertal revolvers zitten,met het gevolg dat ik onmiddellijk werd gearresteerd en medegenomen.Dit zal geweest zijn:plm.kwart voor ~~elf~~ 11.~~Ik ben toen door de soldaten gebracht naar het Keizer Karelplein en daar overgeleverd aan den bevelvoerenden Feldwebel.'~~

De arrestatie van haar gids was voor de 'A'compagnie een geduchte tegenslag,want het betekende dat zij zonder 'padvinder' door donker Nijmegen op zoek moesten gaan naar de brug.Voor de manschappen en officieren,die in ~~het pikdonker~~ de donkerte onhoorbaar op hun rubberzolen,omzichtig oprukten naar het Keizer Karelplein,was het onverklaarbaar,dat het verdwijnen van hun gids samenviel met het zien van de bij het plein opgestelde Duitse mitrailleurs.Na het treffen met de groep Bestebreurtje had de Duitse voorpost aan de Postweg zich teruggetrokken. Daar de kazernes,ook die van de Groesbeekseweg,door de Duitsers verlaten waren,hadden de Amerikanen tot op dat ogenblik geen contact gehad met Duitse troepen en was de opmars zonder enig incident verlopen.Maar dat zou spoedig anders worden.Een bewoner van een der huizen bij de Vereeniging[1] schreef enige dagen later over zijn belevenissen: 'Het zal zowat ~~tien~~ 11 uur geweest zijn, toen de eerste schoten vielen.Wij dachten nog aan burgers,die beschoten werden,maar plotseling knetterde het mitrailleurvuur zo hevig, dat wij begrepen, dat er iets anders aan de hand was.Erik hoorde toen Engels spreken en bevelen op een zoemer in morsetekens-seinen.Dan brak het plotseling over en weer los.Op straat en in de tuin werd het een fusillade.Onze ruit ging met veel gerinkel naar beneden door de handgranaten,die vanaf de

1) Concertgebouw 'De Vereeniging' aan het Keizer Karelplein tussen de uitmonding van de Oranjesingel en de St Annastraat.

del om het Hunnerpark en het Keizer Lodewijkplein. De vijand werd door de luchtlanding volkomen verrast. Wel kregen de Duitsers omdat de airbornes op de dichtst bij de Waalbrug gelegen droppingzone nog altijd tien kilometer hiervan verwijderd waren acht uur de tijd om hun troepen bijeen te garen voor de verdediging van het bruggehoofd. Ook in Arnhem landden de parachutisten ver van hun hoofdobject, de brug over de Rijn, en, vooral van Duitse zijde is na de oorlog beweerd, dat indien deze dropping dichter bij de Rijnbrug was uitgevoerd, er voor de Britten een grotere kans was geweest de brug bezet te houden. Dat de luchtlanding in Nijmegen deze kritiek bespaard bleef komt voort uit de omstandigheid, dat de bezetting van de brug nooit blijvend zou kunnen zijn indien niet het hoge gebied tussen de Kopse Hof en Berg en Dal beheerst werd.

De landing bij Nijmegen hing nauw samen met die bij Arnhem en Eindhoven. En heel deze operatie Market was onverbrekelijk verbonden met de operatie Garden. Het Britse XXXe corps onder Horrocks zou vanuit het bruggehoofd bij Neerpelt door een smalle corridor oprukken naar Arnhem. Binnen vier tot vijf dagen verwachtte men aan de Zuiderzeer te staan. De gardetankdivisie zou de spits moeten afbijten en in een bliksemoffensief door de korst van de Duitse verdediging heen moeten breken. Twee infanteriedivisies, de 50ste en de 43ste zouden volgen tot Arnhem. Na het passeren van de Rijn aldaar zouden de drie divisies dan weer in breed front moeten optrekken en zich waaiervormig ontplooien.

In de namiddag van 17 september kreeg Horrocks om half drie het bericht door, dat operatie Market naar wens verliep. Horrocks, die vanaf een puinberg dicht bij de Joe's brug 1) over het Kempisch-Kanaal bij de Grote Barrière de laatste voorbereidingen voor de grootste uitbraak in de geschiedenis samen met Lieutenant-Colonel Adair de commandant van de garde-tankdivisie gadesloeg, stelde daarop het Uur H ~~35 vast~~ op 15.35 uur. Horrocks was er niet onkundig van dat aan Duitse zijde deze sector bezet was met volwaardige valschermjagers, die gesteund werden door tanks en geschut. Maar hij rekende erop, dat door een massaal artilleriebombardement van driehonderdvijftig kanonnen, direct gevolgd door de tankcolonne van de Irish Guards, de weerstand binnen redelijke tijd gebroken zou zijn. Om drie uur precies begon de artillerie beschieting die snel naar een hoogtepunt ging. Een half uur later namen ook de zware mortieren van de 50ste divisie aan het bombardement deel en liefst tweehonderd veertig stuks veldgeschut volgde twee minuten later hun voorbeeld. Horrocks en Adair waren intussen op het dak van een fabriek aan het kanaal geklommen om het begin van het offensief gade te slaan. Het immense trommelvuur dat op een gebied van anderhalve kilometer breed neerkwam zou als een wals naar voren rollen om zo de tanks de gelegenheid te geven achter dit spervuur op te trekken. En wanneer de tanks zo ver naar voren waren, dat de artillerie geen steun meer kon bieden, zouden van boomhoogte Typhoons met mitrailleurvuur en raketten in de slag ingrijpen.
De artillerieregimenten en eskadrons werden niet ingezet als een eventueel onnodige veiligheidsmaatregel. Horrocks en Adair hadden hun hulp dringend nodig om de brug bij Neerpelt achter zich te kunnen laten. De weg naar Valkenswaard bood de tanks geen andere mogelijkheid dan zich achter elkaar op te stellen. Op een één-tank-front begon dus het offensief. Voorop de tank van Lieutenant Keith Keathcote van het derde eskadron van het IIe bataljon tanks der Irish Guards, De tegenstand was zwaarder dan men had kunnen vermoeden. Tegen half zeven was de brug over de Dommel bij Valkenswaard bereikt en het werd al donker toen de Irish Guards Group Valkenswaard bereikte. Hun verliezen waren zwaar geweest. Alleen al één eskadron had binnen enkele minuten negen tanks verloren. De brandende tanks en exploderende munitie had de weg geblokkeerd, zodat een andere route genomen moest worden om Valkenswaard te bereiken. De Irish- en Grenadier Guards bleven die nacht in Valkenswaard, de volgende ochtend zouden ze proberen via Aalst-Eindhoven verbinding te krijgen met de 101ste Airbornedivisie. Het tijdschema van de garde-tankdivisie dat in vierentwintig uur de afstand van Belgische grens naar Nijmegen liet overbruggen, scheen die avond al in gevaar te komen. Nu Eindhoven, dat tegen negen uur bereikt zou moeten zijn, nog in Duitse handen was

1) De brug was genoemd naar Colonel J.O.E. Vandeleur, wiens IIe bataljon Irish Guards op 10 september de brug veroverd had. Het IIIe bataljon Irish Guards werd geleid door Colonel Giles Vandeleur.

A p.154

De Duitse Reacties

Een Duits opperofficier na de oorlog ondervraagd 1) over de Duitse plannen in september 1944, verklaarde onder meer: 'De gehele situatie was in de herfst van 1944 een zaak van ernstige bezorgdheid voor het Duitse oppercommando. Ofschoon dit oppercommando zich realiseerde, dat de geallieerden voldoende airbornetroepen hadden om een grote luchtlanding uit te voeren, meende het anderzijds, dat zo'n landing alleen zou plaats hebben gecombineerd met een aanval vanuit de zee, gericht op een punt achter de Duitse linies. De luchtlandingen kwamen als een verrassing vanwege de gekozen tijd en plaats. Tegen midden september was de consolidatie van de Duitse strijdkrachten zover gevorderd, dat men het uitvoeren van een luchtlanding in midden Holland te riskant voor de geallieerden achtte. Bovendien waren de Duitsers er zeker van, dat de talrijke waterwegen in deze sector het terrein onbruikbaar maakten voor operaties met tankcolonnes, die onontbeerlijk waren ter ondersteuning van de airbornetroepen.' 2)

In de eerste helft van september zijn door von Rundstedt en Model diverse speculaties gemaakt over de mogelijke inzet van de airbornetroepen, die Eisenhower in Engeland nog in reserve hield. Geen van beiden heeft in deze voorspellingen laten blijken, dat zij een luchtlanding op Nederlands gebied voor waarschijnlijk hielden. Een luchtlanding ten Oosten van de Rijn in Duitsland hielden zij daarentegen niet voor onmogelijk. Op lange termijn zijn hun voorspellingen ook uitgekomen, want op 24 maart 1945 had deze landing werkelijk plaats tijdens de operatie Varsity. Toch waren er in september 1944 wel enige voorbereidende maatregelen getroffen om zich snel tegen een geallieerde luchtlanding in Nederland te weer te stellen. De directe aanleiding daartoe was een bericht, dat de afluisteringsdienst van de Duitse vijftiende armee op zondagavond 10 september te half tien opving. De tekst hiervan luidde: 'Met het laden van de landingsvaartuigen voor tanks moet onverwijld begonnen worden. De bemanningen moeten paraat blijven, de motoren moeten warm gehouden worden, alle landingsvaartuigen moeten precies ten Noorden van het RENO-strand verankerd worden, minstens 100 yards van alle boten en vaartuigen. De landingsvaartuigen voor tanks moeten na het lossen onmiddellijk terugvaren.' 3) De tekst van de boodschap bevond zich binnen een uur op alle Duitse hoofdkwartieren en om half elf werd voor de Duitse troepen in Nederland Alarmstufe II uitgevaardigd. Een landing op de kust in combinatie met een luchtlanding scheen niet tot de onmogelijkheden te horen. Daar kwam nog bij, dat Generalleutnant Heinz von Wülisch, stafchef van Christiansen, de Duitse militaire bevelhebber in Nederland, Model de dag tevoren had medegedeeld, dat gliders (Schleppflugzeuge) boven Groningen verschenen waren om verkenningen te verrichten. 4) Toen was al voorgesteld om eenheden van het IIe SS-pantserkorps naar het Noorden te verleggen. Model was hierop niet ingegaan, maar na dit tweede bericht gelastte hij Bittrich om uit het IIe SS-pantserkorps een aantal mobiele eenheden te vormen om onmiddellijk te kunnen ingrijpen. Tevoren - de order aan het IIe SS-pantserkorps werd 's nachts om drie minuten over één uitgestuurd - was Christiansen opgedragen de uiterste waakzaamheid te betrachten en transportmiddelen gereed te houden voor de aan de Waal liggende eenheden.

A p.155

35.

In hoeverre aan deze bevelen gevolg gegeven is, valt moeilijk meer na te gaan. Bij de meeste garnizoenen bestonden deze Alarmeinheiten al. Het waren een soort stoottroepen, meestal niet groter dan veertig man, voor wie één of twee vrachtwagens gereserveerd waren om op het eerste bevel naar een bedreigd gebied vervoerd te kunnen worden. Het belangrijkste gevolg van Models bevel schijnt wel geweest te zijn, dat deze alarmeenheden, die grotendeels uit bureaupersoneel samengesteld waren, ook na hun kantoortijd bijeen bleven om zo sneller te kunnen ingrijpen. Werkelijke betekenis had Models bevel alleen voor het IIe SS-pantserkorps, de enige operationele reserve, die op Nederlandse bodem stond. En dit korps slaagde er inderdaad in op de luchtlandingen bij Arnhem en Nijmegen wonderbaarlijk snel te reageren.

1) Ondervraging van Dr. Wilhelm H. Scherdt, O.K.W. Historische Sectie, algemene ondervragingsinstructie no. 11 ondervragingscentrum van het Amerikaanse zevende leger.

2) Rathvon McC. Tompkins, 'The bridge', Marine Corps Gazette, April 1951, p. 38.

3) Dit bericht bevatte in gecodeerde tekst schijnbaar aanwijzingen voor de operatie Market.

4) Kriegstagebuch ~~Heeresgruppe B~~ H G B, 9.9.44., ~~Ferngespräch~~ Telefoongesprek 14.25 uur.

Student was de enige, die vermoedde, dat er een grote operatie op til was. Hij verwachtte op de avond van 16 september een offensief van de Britten vanuit de bruggehoofden aan het Kempisch-Kanaal. Maar de hiermee annex zijnde luchtlanding was voor hem en voor alle andere Duitse generaals een perfecte en algehele verrassing. Model of Student zouden beslist niet aan de rand van de gevarenzone hun hoofdkwartier hebben opgeslagen als zij enig voorgevoel of enige kennis zouden hebben gehad van de op handen zijnde luchtlanding.

Jodl profeteerde op 16 september, dat luchtlandingen in Nederland, Noord-Duitsland en Denemarken niet uitgesloten waren. Hoezeer de Duitse legerleiding mistastte, blijkt wel uit het bericht in het Kriegstagebuch van de Oberbefehlshaber West gedateerd 17 september 1 uur, waarin uitvoerig de mogelijkheden nagegaan worden, die de geallieerden hadden om aan de Nederlandse kusten of in het gebied van de Wadden- en Westfriese eilanden te landen. En het bericht in de Morgenmeldung van OB West van dezelfde datum, dat achter Calais transportvliegtuigen en gliders geland waren, bood al even weinig aanwijzingen, waar in de komende dagen of weken de Britten en Amerikanen zouden landen.

De vroegste Duitse melding over het neerkomen van de airbornes bij Nijmegen komt voor in het oorlogsdagboek van OB West. De staf van General Kammler 1) meldde om vijf minuten over twee, dat parachutisten geland waren bij Groesbeek en Kranenburg. Het korps Feldt gaf vijf minuten later een bericht door, dat tussen de vijfhonderd en tweeduizend man en dertig zweefvliegtuigen tem Zuiden van Nijmegen en bij Kranenburg - Mook - Groesbeek geland waren. 2) Daarna kwamen de berichten over de luchtlandingen in een onafgebroken stroom bij von Rundstedt binnen. Tien voor half drie meldde de 21ste Flakdivisie luchtlandingen in het gebied van Nijmegen - Emmerik. Om vijf voor half drie werd de luchtlanding bij Arnhem en Eindhoven voor het eerst vermeld. Om kwart voor drie zijn berichten binnengekomen over luchtlandingen op het vliegveld Eindhoven, ten Zuiden van Nijmegen, in het gebied van Goch, ten Westen van Arnhem en tussen Emmerik en Arnhem. Deze eerste binnengekomen meldingen gaven von Rundstedt en Model nog geen enkel houvast, waar en in welke omvang parachutisten en gliders omlaag kwamen. Ook tussen Arnhem en Apeldoorn werden gliders gesignaleerd evenals bij 's Hertogenbosch. Kwart over drie werden twintig gliders gezien, die zich boven Rheinberg in oostelijke richting bewogen. Ook in het gebied van Kleef zouden tweehonderd vijandelijke parachutisten neergekomen zijn. Om drie uur seinde de 3de Flakdivisie op Deelen door, dat zij omsingeld was. Hoezeer de fantasie de waarnemers parten speelde, blijkt wel uit het bericht, dat om vier uur in het gebied van Kleef en ten Westen daarvan negentig tot honderd gliders neergekomen zouden zijn, bijna het dubbele van de totale hoeveelheid, die bij Groesbeek aan de grond gezet werd.

Wanneer men al deze berichten van de eerste twee uur na het begin van de luchtlandingen nauwkeurig analyseert, dan ontkomt men niet aan de indruk, dat vrij algemeen bij de Duitsers de opvatting heerste, dat Wezel en het Rijnland de doelen waren van deze operatie en dat de Amerikanen naar Kleef en Goch zouden optrekken. Het militaire district Wezel werd kwart over drie in alarmtoestand gebracht en extra maatregelen werden getroffen om de bruggen bij de stad Wezel te beschermen. Vanuit Wezel werd ook naar von Rundstedt geseind, dat men de sterkte van de luchtlandingstroepen, die tussen Apeldoorn en Xanten geland zouden zijn, op één divisie schatte. Tegen half vier deelde men vanuit Deelen mede, dat het zwaartepunt van de luchtlandingen bij Arnhem het vliegveld Deelen was. Uit dezelfde bron kwam tegen vier uur het bericht, dat talrijke parachutisten geland waren op het vliegveld Bönnighardt in het gebied van Xanten. Op Nederlands gebied werden luchtlandingen gemeld bij Culemborg en Zaltbommel. De commandopost van Wehrkreis VI belde kort voor half vijf een bericht door dat twee curieuze zinnen bevatte. De eerste was, dat bij Xanten tweeduizend parachutisten geland waren de tweede, dat het gevaar aan de Maas en de Maasbruggen lag, niet aan de Rijn. Het is niet duidelijk, hoe generaal Mattenklott, wiens kennis over de luchtlandingen onvolledig en onjuist was, tot deze uitspraak gekomen is. Dat luchtlandingen bij Eindhoven, Arnhem, Apeldoorn en Xanten (een paar kilometer van de Rijn verwijderd) erop gericht zouden zijn de Maasbruggen te veroveren is een beetje al te absurd.

1) Deze staf zorgde voor de lanceringen van de V-1's en V-2's. Kammler vertoefde op dit tijdstip in het gebied van de luchtlandingen, ergens bij Arnhem of Nijmegen en werd door von Rundstedt 's morgens om elf uur opgeroepen zich zo spoedig mogelijk te melden.
2) Het dagboek is nog in handschrift aanwezig. De berichten van 17 september zijn pas laat op de avond ingeschreven. De toevoeging, dat om kwart voor twee deze hoeveelheid parachutisten en gliders omlaag gekomen waren kan niet kloppen.

Een iets helderder beeld kreeg de Duitse legerleiding in het Westen, toen om tien minuten over half vijf een bericht van Christiansen binnenkwam, dat bij 's Hertogenbosch, Culemborg en Zaltbommel geen airbornes geland waren. Wel zouden er troepen geland zijn bij Tiel. Het zwaartepunt van de luchtlanding zou ten Noorden en ten Zuiden van Nijmegen liggen. Even voor vijven meldde generaal Krebs, Models stafchef, dat er naar zijn inzicht een luchtlanding op grote schaal had plaats gehad tussen Tilburg en Arnhem. Het oriënterend overzicht, dat de armeegroep B 's avonds rond negen uur opstelde, bewees, dat de Duitsers op de hoogte waren van Montgomery's plannen. Zo luidde de 'samenvatting' van dit bericht: 'De tot nu toe verkregen indruk wijst erop, dat de vijand in samenwerking met de aanvalsgroepen uit het bruggehoofd Neerpelt en met de in het gebied van Eindhoven, Nijmegen en Arnhem uit de lucht gelande troepen zal proberen eerst de overgang over het Wilhelminakanaal te bedwingen en dan die over de Maas (Grave) de Waal (Nijmegen) en de Rijn (Arnhem), om daarna via Apeldoorn het IJsselmeer te bereiken.' 1)

In tegenstelling hiermee bleek Model op dat moment nog geen duidelijk idee te hebben van de plaatsen, waar de Amerikanen en Britten neergekomen waren. Over de luchtlanding bij Nijmegen werd tenminste het volgende resumé gegeven: 'Zwaartepunt van de luchtlanding in de rivierbocht om Pals. 2) Een zwakkere luchtlandingsgroep bij Grave (vijftien km ten Zuidwesten van Nijmegen) en Groesbeek geland.'

Het zou een wonder kunnen heten, wanneer de Duitse legerleiding in het Westen door eigen inzicht zo snel de bedoelingen van de geallieerden onderkend had. Een toeval had hun echter de plannen van de luchtlanding in handen gespeeld. Student, die op de ochtend en voormiddag van 17 september op zijn hoofdkwartier in Vught in de voormalige villa van Van Beuningen vertoefde, verklaarde later op een vraag of hij reeds enige uren na de landing het geallieerde operatieplan kende: 'Zeker, in de vijandelijke Waco-glider, 3) die niet ver van mijn hoofdkwartier neerkwam, maakten wij het vijandelijk operatieplan buit.' 4) Wat de precieze inhoud van de door de Duitsers buitgemaakte papieren is geweest, heeft Student nooit bekend gemaakt. De furieuze aanvallen, die de Duitsers de volgende dag op de beide landingszones voor de gliders bij Groesbeek ondernamen, zouden erop kunnen wijzen, dat zij wisten, dat nog één of meerdere liften zouden volgen. Waarschijnlijker is het echter, dat de in de glider aangetroffen documenten in hoofdzaak betrekking hadden op de operaties van 17 september en daarnaast in grote lijnen het plan van Market Garden schetsten. Bewijzen hiervoor zijn bijvoorbeeld te vinden in het dagrapport van armeegroep B, dat in de vroege uren van 18 september opgesteld werd. De sterkte van de vorige dag gelande troepen werd daarin op drie divisies geschat, welke wijsheid de Duitsers uit de in de glider aangetroffen papieren verworven kunnen hebben. Maar hun verwachting, 'dat met volgende landingen met drie tot vier luchtlandingsdivisies rekening te houden valt, waarbij het nog onduidelijk is of deze krachten in hetzelfde gebied of in meer oostelijke richting neergelaten worden,' 5) sloeg de plank radicaal mis. Ook de prognose, dat 'ook gedurende de nacht met voortzetting van de landing rekening te houden valt', was bezijden de waarheid. Op de derde plaats wisten de Duitsers rond middernacht nog steeds niet, waar de geallieerden precies neergekomen waren. Zo hield armeegroep B nog steeds vol, dat 'de tegenstander bij Nijmegen geland was in de rivierbocht ten Noordoosten van de stad.' 6) Hiermee werd kennelijk de Ooypolder bedoeld, waar zelfs bij vergissing geen parachutist of glider terecht gekomen was.

1) Kriegstagebuch HGB, overzicht van de situatie, 17.9.44, avondrapport.

2) Het buitendijkse gebied, dat pal ten Noorden van de katholieke kerk in de Ooy gelegen is. Generaal-majoor B. Koning, die in zijn boek 'Bevrijding van Nederland 1944-1945', Nijkerk, G.F. Kallenbach N.V., z.j., Model bij voortduring doodverft als Duits opperbevelhebber in West-Europa, fantaseert op p.43: 'De parachutisten, die de grote Waalbrug moesten nemen, landden in de Ooypolder, ten oosten van Nijmegen'.

3) De Waco CG-4 glider werd alleen door de Amerikanen gebruikt. Van de 82ste airbornedivisie gingen op zondag 17 september twee gliders verloren: één boven het Kanaal en één vijfentachtig mijl ten Zuidwesten van Nijmegen. (HQ. 82nd Airborne Division. APO 469. 31 October 1944. Statistical study based on reports of division personel, of glider landings of 82nd A/B Division Troops in operation 'Market'.) De betreffende glider moet derhalve tot de eerste lift van de Amerikaanse 101ste airbornedivisie behoord hebben.

4) Interview, dat W. Michels op 20 september 1959 met Student had.

5) Kriegstagebuch HGB, aanhangsel bij het dagrapport, 17.9.1944.

6) Kriegstagebuch HGB, 17.9.44, dagrapport.

Hoe betrekkelijk gering de kennis der Duitsers was aangaande de inzet van de airbornetroepen kan nog het best geillustreerd worden aan de hand van het feit, dat de inlichtingendienst van OB West maandagavond mededeelde aan armeegroep B, dat een Amerikaanse luchtlandingsdivisie bij Warschau geland was! 1)

Dit alles neemt niet weg, dat de vondst van deze papieren het de Duitsers mogelijk maakte hun plan de campagne zonder gevaar voor verrassingen op te stellen. Zo konden ze hun oostflank van troepen ontbloten, omdat de Britten en Amerikanen voorlopig alleen de bedoeling hadden pal naar het Noorden door te stoten. Zij doorzagen ook meteen de zwakke punten van de hele operatie. Wanneer het hun zou gelukken de verdere luchtlandingen, waarin het plan van Garden voorzag geheel of gedeeltelijk te doen mislukken en zij er tevens in zouden slagen een verbinding tussen Horrock's XXXe leger corps bij Neerpelt, de 82ste airbornedivisie bij Nijmegen en de Britse 1ste luchtlandingsdivisie bij Arnhem te verhinderen, zouden zij Montgomery's troepen een geduchte nederlaag toebrengen. Met des te meer kans van slagen konden zij dan in een later stadium door de Ardennen naar Antwerpen oprukken. Juist de dag vóór de luchtlanding was in het Führerhoofdkwartier hierover de beslissing gevallen. Hitler was ervan overtuigd, dat de toestand aan het westelijk front stabiel geworden was en de geringe terreinwinst, die de Britten de laatste tien dagen in België behaald hadden, was voor de opperste veldheer van de Duitse weermacht een bewijs, dat zijn generaals hem in het Westen de adempauze zouden verschaffen om voorbereidingen te kunnen treffen voor het Duitse tegenoffensief. 2) In de nachtelijke bespreking van 17 op 18 september op het Führerhoofdkwartier gaf Hitler als zijn mening te kennen, dat de toestand in het Westen veel ernstiger was dan die in het Oosten. Het meest kritieke punt was het volledig ontbreken van reserves. Er was in heel Duitsland geen divisie aanwezig, die per spoor- of wegtransport naar Nederland gebracht kon worden om in 'de slag om Arnhem' 3) in te grijpen. Voorlopig moesten lokale troepen, reserveëenheden van oudere lieden, vestingtroepen, politieëenheden, Flaksoldaten, militaire politie, onderofficiersscholen, bouwbataljons, kortom al degenen, die een uniform droegen, een geweer hanteren konden en zich niet te ver van de strijdtonelen bevonden, op eigen kracht proberen het geallieerde tegenoffensief tot staan te brengen. Hier kwam echter vrouwe Fortuna von Rundstedt en Model een handje helpen. De landingen bij Arnhem en Nijmegen hadden plaats in een gebied, waar veel troepen aanwezig waren: het IIe SS-pantserkorps, het korps Feldt en het IIe Fallschirmkorps. 4)

p.160 A

Blijkens de op de hoofdkwartieren van von Rundstedt en Model binnengekomen meldingen, waarvan de authentieke akten bewaard gebleven zijn, hebben de generaals Bittrich en Feldt vrij snel gereageerd op de alarmerende berichten, die hun via de Luftwaffennachrichtennetz en andere kanalen bereikten. De commandant van het IIe SS-pantserkorps, wiens eigen verbindingen intact gebleven waren en die daarnaast met de in Oosterbeek residerende Model gemakkelijk contact op kon nemen, was daarbij aanmerkelijk in het voordeel. Feldt had daarentegen met een klein deel van zijn troepen geen verbinding meer en ook de staf van Wehrkreis VI was er niet op voorbereid, dat zij als administratief lichaam plotseling gebombardeerd werd tot hoofdkwartier van een strijdend 'leger'.

1) Kriegstagebuch ~~Heeresgruppe~~ M.G.B. B, 18.9.44., 19.05, über Telefongespräch ~~Telefongespräch~~ G-3 OB West mit G-3 Armeegruppe B.

2) Het definitieve besluit, de dag voor de luchtlandingen geconcipieerd, om aan het Ardennenfront tot de tegenaanval over te gaan, zou zeker niet genomen zijn, als de plannen van Market Garden aan de Duitsers verraden zouden zijn.

3) Onder deze naam is de operatie Market Garden in de Duitse oorlogslitteratuur bekend.

4) Het IIe valschermkorps had vanaf 1 juli 1944 tot begin september onafgebroken in Frankrijk gevochten. Het had hier dusdanige zware verliezen geleden - de 3de valschermjagerdivisie verloor alleen al meer dan zestienduizend man -, dat het noodzakelijk werd, wilde men het korps niet volledig laten doodbloeden, de gevechtswaardige soldaten van het front weg te halen en op deze stam een nieuw korps te enten. 5 September werden de restdelen bij Keulen verzameld. Het IIe valschermkorps ontving niet alleen de opdracht zo spoedig mogelijk weer voltallig en goed bewapend voor de frontdienst gereed te zijn, het moest ook de verdoolden van de 3de, 5de en 6de valschermjagerdivisie opvangen en in bepaalde gebieden verzamelen. Deze gebieden waren voor de staf van het General Kommando IIe valschermkorps: 's Hertogenbosch, voor de Korpstruppen: Rosmalen, Lithoyen, Geffen, voor de derde valschermjagerdivisie: DOngen, Berlikum, Uden, Veghel, St. Michielsgestel, voor de vijfde valschermjagerdivisie: Hees, Schayk, Mill, Volkel, voor de zesde valschermjagerdivisie: Grave, Mook, Gennep, Boxmeer, Venray. Op 15 september werd het laatstgenoemde bevel in die zin veranderd, dat als opstellingsgebied voor het IIe valschermkorps Wezel - Bocholt en het gebied ten Noorden daarvan vastgesteld werd.

Daar kwam bij dat, toen er na de luchtlandingen door Wehrkreis VI en korps Feldt besluiten genomen moesten worden, de verbinding met Models stafkwartier verbroken was. Het was op dat moment tien minuten over half vier en na ruggespraak gehouden te hebben met von Rundstedt besloot Feldt om alle beschikbare krachten uit de door hem bezette stellingen te halen en zijn 406de divisie naar Kleef, Kranenburg en Goch te laten opmarcheren - door de Duitse draadomroep was bekend gemaakt, dat tweeduizend parachutisten ten Noorden van Kranenburg geland waren -, terwijl het Stellvertretendes Generalkommando VI alle maatregelen zou nemen om Wezel te beschermen. Dat Feldt geen contact met Model had kunnen krijgen was niet verwonderlijk. Tien minuten over half vijf kreeg hij telefonisch bericht, dat Model zijn commandopost van het bedreigde Oosterbeek naar Terborg zou verplaatsen, maar dat de veldmaarschalk zelf op Bittrichs commandopost in Doetinchem verbleef. Maar niet alleen Model was gealarmeerd. Ook Mattenklott, de bevelhebber van Wehrkreis VI, had zich onmiddellijk na het bericht over de geallieerde luchtlandingen persoonlijk op de hoogte gesteld. Vanuit zijn commandopost in Rheinberg begaf hij zich naar de commandopost van de 406de divisie in Geldern (ter hoogte van Venlo). Met de verwarde berichten, die op dat moment beschikbaar waren, kon hij niet veel aanvangen. Hij deelde Scherbening en Feldt mede, dat hij de getroffen maatregelen goedkeurde om de 406de divisie uit hun stellingen te halen en tegen de Amerikanen in het geweer te brengen, dat vanuit Wezel een versterkt gemotoriseerd bataljon op weg zou gaan naar Arnhem en dat een operatie tegen de bij Xanten gelande parachutisten voorbereid zou worden. Het was inmiddels half vijf geworden en zowel Bittrich als Feldt en Mattenklott hadden het bericht doorgekregen, dat het zwaartepunt van de luchtlandingen bij Nijmegen en Arnhem lag. Voor Feldt en Mattenklott mocht dit een verrassing zijn, voor Bittrich was het slechts een bevestiging van zijn eigen opinie. Nog voor half drie was Bittrich ervan op de hoogte, dat ook bij Nijmegen een luchtlanding op grote schaal plaats vond. Hij was er onmiddellijk van overtuigd, dat de Arnhemse en Nijmeegse bruggen het doelwit waren van de geallieerde luchtlandingen.

Al had het westelijk Duitse opperbevel twee uur later nog geen inzicht in de omvang van de airborneoperaties, voor Bittrich was de mededeling, dat het zwaartepunt van de onderneming bij Arnhem en Nijmegen lag, doorslaggevend in zijn besluit om het grootste deel van de verkenningsafdeling (Aufklärungsabteilung) van de Hohenstaufendivisie onmiddellijk naar Nijmegen te dirigeren. Bittrich wilde weten of de weg naar Nijmegen nog vrij was en hij wilde zich tevens laten informeren over de situatie in Nijmegen. Daar was een vrij minimale Duitse bezetting aanwezig. Waarom bij Arnhem Duitse SS-eenheden klaar stonden om enige uren na de luchtlanding in te grijpen en waarom Nijmegen vrijwel ontbloot was van Duitse troepen moge uit het volgende blijken.

De mogelijkheid dat de stad Nijmegen in landoperaties betrokken zou worden was voor de Duitse legerleiding in de voorafgaande jaren geen punt van overweging geweest. Eerst begin 1944 rijpten de plannen om vóór de Westwall langs de Maas en IJssel een tweede linie te bouwen, die als 'Hauptkampflinie' gedacht was bij een geallieerde opmars door Nederland in de richting van het Ruhrgebied, dat, in de ogen van de Duitse strategen voor de geallieerden het eerste, maar ook meest begerenswaardig doel zou zijn, wanneer de Duitse posities in Frankrijk en België onder de voet zouden worden gelopen. Daarnaast ontwierp men een groot aantal stellingsystemen tussen de Maas en Rijn in de driehoek Aken - Maastricht - Nijmegen. Begin augustus waren de waarschuwingen van Rommel en von Kluge - hoewel openlijk gedesavoueerd - wel zover doorgedrongen dat men de laatste papieren voorbereidingen trof om per 1 september het eerder genoemde gebied tot één groot stellingsysteem te maken. Dit betekende dat alleen al aan de beneden-Rijn tussen Wezel en Nijmegen zeven grote en verschillende kleinere stellingsystemen ontworpen en de daarop volgende maanden grotendeels ook tot uitvoering gebracht werden. Aan een beschrijving van dit nogal ingewikkelde defensiestelsel kan hier rustig voorbij gegaan worden. 1) Het zij voldoende op te merken dat deze maatregelen er in grote lijnen op bedacht waren een opmars van de geallieerden vanuit het Noorden, Westen of Zuiden in de richting van Duitslands industriegebieden te verhinderen, waarbij de verdediging van de Rijnovergang bij Wezel - de eerste vaste oeververbinding stroomafwaarts na Arnhem - een gewichtige functie vervulde.

1) Zie hiervoor W. Michels en P. Sliepenbeek 'Niederrheinisches Land im Krieg' Kleve, Verlag Boss. 1964, 2. Auflage.

Men was er begin september bij de Duitse militaire leiding niet helemaal zeker van dat de geallieerden na de verovering van Antwerpen geen pogingen zouden wagen om met hulp van luchtlandingstroepen de weg naar het Ruhrgebied open te breken. Dat men het nog in oprichting zijnde korps Feldt tussen Roermond en Nijmegen posteerde was in hoofdzaak ter bezetting van de Maas-Waalkanaalstelling. Aan de nog uit te bouwen IJssellinie besteedde men geen bijzondere aandacht: er werden geen troepen aangewezen om zich hier op te stellen. In een goed verdedigbare linie zou dit korps een opmars zo lang mogelijk moeten tegenhouden tot versterkingen ter plaatse gearriveerd zouden zijn. Het korps kreeg een louter defensieve taak tegen operaties te land en uit geen enkele order van dit korps, uit de periode 10-17 september 1944, blijkt ook maar een spoor van verwachting van Duitse zijde, dat men een luchtlandingsoperatie westelijk van de Rijn in het aan het korps Feldt toegewezen territoir rekening moest worden gehouden. Der Herr General verzamelde in alle rust de hem toebedeelde en niet bepaald hoogwaardige troepeneenheden en had geen enkele reden om voor het vervoer van zijn soldaten prioriteit te verzoeken. Aan het Kempisch-Kanaal dreigde immers geen gevaar meer. Student had hier met zijn valschermleger orde op zaken gesteld En eerst op de avond van 16 september waren op papier de organisatie en bevoegdheden van Feldt en zijn korps vastgelegd. Op deze dag voor de luchtlandingen waren Feldts troepen in hun sectoren gearriveerd, de genietroepen voor de ondermijning der Maasbruggen met hun voorbereidingen gereed en kon het korps Feldt, in onze contreien, beginnen met de bouw van stellingen aan het Maas-Waalkanaal, in het Reichswald, bij Mook, Groesbeek en Gennep. Bij de manschappen die al jaren het munitiedepot in Groesbeek bewaakten, hadden zich die dag honderden van deze eveneens oudere soldaten gevoegd. Hoewel er enkele mannen van het korps Feldt aan het Maas-Waalkanaal lagen, blijkt uit alles zonneklaar dat Feldt verwachtte, dat de Nijmeegse bevolking dáár de stellingen zou~~den~~ graven en zijn soldaten het zouden doen in het gebied zuidelijk en zuid-oostelijk van Nijmegen. Meer dan tweehonderd man van het korps waren er op zondagochtend zeker niet aan het kanaal aanwezig. En na de eerste beschietingen van geallieerde vliegtuigen namen zij ijlings de benen om in Wyler en Kranenburg weer opgevangen te worden en met andere leden van het korps in een Kampfgruppe gevoegd te worden die op maandagmorgen de Amerikanen bij Beek en Wyler aanvielen.

Geheel andere bedoelingen had het Duitse opperbevel in het Westen met het IIe SS-pantserkorps. Al met al was het een curieus gebeuren dat een heel korps ter 'opfrissing' niet naar Duitsland maar naar bezet gebied gestuurd werd. Dit was volkomen ongebruikelijk en zelfs onmogelijk. De grote depots waaruit van de fronten teruggetrokken of nieuw op te stellen formaties hun zware materiaal ontvingen lagen alle in Duitsland zelf. Hoewel dus in de officiële bevelen van 'opfrissing' van dit korps gesproken wordt, kon hier in werkelijkheid geen sprake van zijn, omdat in Nederland noch mensen noch materiaal aanwezig waren om Bittrichs korps weer op oorlogssterkte te brengen. De zin hiervan kan alleen geweest zijn, dat het zwaar gehavende korps achter de hand gehouden werd om als brandweer op te treden bij luchtlandingen, waarvan men hoopte dat zijn nog enige tijd zouden uitblijven, doch waarvan men deels intuitief deels beredeneerd voelde, dat zij niet lang meer op zich zouden laten wachten. Reeds op 4 september waarschuwde de inlichtingendienst van de armeegroep B voor op handen zijnde geallieerde luchtlandingen, zonder te voorspellen waar de geallieerde para's en gliders zouden neerkomen. 1)

In de daaropvolgende dagen probeerden de inlichtingendiensten van OB West en armeegroep B koortsachtig iets te weten te komen over Eisenhowers plannen met betrekking tot het inzetten van het potentieel aan luchtlandingsdivisies, dat SHAEF ter beschikking had. Spionnage en Abwehr konden tot 10 september op geen enkel succes bogen, hetgeen begrijpelijk is, daar het definitieve besluit om luchtlandingstroepen in te zetten eerst op die datum viel. Tot dan toe speelde men aan Duitse zijde met het idee dat het gebied ten Noorden van Aken en de Weiszenburger Senke als favoriete afspringgebieden door de geallieerden - aanmerkelijk zuidelijker gelegen - beschouwd werden. 2)

1) Ic-Akten, ~~Heeresgruppe~~ H G B, ~~Kurze Feindbeurteilung~~ summiere beoordeling van de bijzondere situatie, 4.9.44. (The National Archives, Washington).

2) Ic-Akten, ~~Heeresgruppe B~~ H G B, ~~Zusammenfassende Feindbeurteilung~~ samenvattende beoordeling van de bijzondere situatie, 6.9.44. (The National Archives of the United States, Washington).

Op de avond van 10 september vingen de Duitsers het merkwaardige bericht op, dat de vijand landingsboten gevechtsklaar hield. Dit is tot 17 september het enige betrouwbare bericht dat de inlichtingendiensten van OB West en Heeresgruppe B bereikte. Men kon in deze kringen met de opgevangen tekst weinig beginnen, maar toch won de mening veld dat een landing vanuit zee, hetzij in Nederland, hetzij in Noord-Duitsland in combinatie met een luchtlanding door de geallieerden voorbereid werd. Voor Nederland werd met onmiddellijke ingang Alarmstufe II bevolen. Model ordonneerde tevens dat uit de aan de Waal ingezette troepen en de in Gelderland gelegerde delen (Auffrischungsverbände) van het IIe SS-pantserkorps alarmeenheden samengesteld moesten worden. En dezelfde Model verzuimde niet te vermelden dat deze alarmeenheden bovendien tot taak hadden bij luchtlandingen de vijand onverwijld aan te vallen en te vernietigen.

Meer interessant dan belangrijk is in dit verband het feit dat von Wühlisch op 12 september Model voorstelde de Schiffstammabteilungen (dit waren de aan de Waal gelegerde eenheden waarvan hierboven sprake is) in de Waffen SS op te nemen. Ter bewerking van een uniforme bevelvoering was dit een zeer logisch voorstel, doch Model ging er niet op in. Voor Noord-Duitsland werden geen speciale maatregelen genomen. Dit was ook niet noodzakelijk daar Wehrkreis X, waartoe deze kuststrook behoorde reeds lang een 'Alarm Küste' had ingesteld. Dit hield in dat na uitvaardiging van dit codewoord alle zich daar bevindende troepen en administratieve militaire instellingen volgens een nauwkeurig uitgewerkt plan tot twee divisies zouden worden samengestrekken smolten. Daar één van deze divisies ook voor de strijd bij Nijmegen nog een rol zou spelen komen we hier later op terug.

Door de order van 12 september aan het IIe SS-panterserkorps werd ook Himmler duidelijk wat Model van de aanvang af van plan was met zijn élitecorps: het in bezet gebied op verhaal laten komen. Binnen vierentwintig uur deponeerde Himmler, als opperste 'SS-heer', dan ook zijn wens op tafel om alle SS-pantsereenheden, die opnieuw uitgerust werden, ten Oosten van de Rijn op verhaal te laten komen. Himmler was ervan overtuigd, dat de geallieerden het niet op een landing vanuit zee zouden laten aankomen, maar alleen ná luchtlandingen zouden pogen de stroever lopende oorlogsmachine op een hoger toerental te brengen. Daarnaast was Himmler - von Rundstedt en Model hadden dezelfde opinie - van mening dat de komende geallieerde luchtlanding ten Oosten van de Rijn zou plaats hebben. De gedachtengang, waarvan zij uitgingen, was niet geheel onlogisch. Door een landing aan de overzijde van de Rijn, zouden de geallieerden de Westwallbezetting in de rug kunnen aanvallen en waren de geduchte obstakels, die Maas en Rijn ook voor een modern leger vormden, met één slag overwonnen. Het denkbeeld dat de geallieerden bij Aken zouden landen, was al enige dagen verlaten, nu de Amerikanen zich klaar maakten om de stad frontaal aan te vallen en Models inlichtingendienst profeteerde dat de komende luchtlanding oostelijk ~~bij~~ van de Rijn bij de Lippe zou plaatsvinden. De volledige onwetendheid, waarin men echter verkeerde aangaande de geallieerde plannen moest wat de opstelling der reserves aan tankeenheden betreft tot een compromis leiden, waarin men met een zo groot aantal mogelijkheden rekening moest houden. 1)

Himmlers voorstel alle reserves aan tankeenheden oostelijk van de Rijn op te stellen, zou betekenen alles op één kaart te zetten, waarvan niemand met zekerheid durfde beweren dat zij uitgespeeld werd.

Bij heel dat geharrewar met deze tankeenheden speelde ook Hitlers wens nog een rol deze divisies tot kern te maken van een machtig Duits leger dat in de komende maanden door de Ardennen zou oprukken naar Antwerpen, en Duitsland het verloren initiatief zou doen herwinnen. En tenslotte was er nog Hitlers bevel dat geen meter Duitse bodem meer verloren mocht gaan, hetgeen vertaald luidde, dat een spreiding van deze, overigens sterk gedunde pantserdivisie, gewenst was.

Het resultaat dat uiteindelijk uit de bus kwam was dat de 2de en 116de ~~tank~~pantserdivisie en de 101de SS-pantserdivisie uit het Westen 'ter reparatie' naar Duitsland werden gehaald. De 9de SS-pantserdivisie zou in Gelderland blijven als alarmeenheid bij landingen uit de zee of uit de lucht in het Nederlandse territorium. Beneden het Keulse zouden de gedunde pantserdivisies en enkele kleinere pantsereenheden links en rechts van de Rijn geleger worden in een strook die zich uitstrekte tot de Elzas met als kernpunten Bergisch Gladbach, Kaiserslautern en Hagenau. 2)

1) Het aantal pantserdivisies dat achter het westelijk front opnieuw uitgerust werd, bedroeg minstens tien stuks. Hieronder waren de 1ste, 2de, 9de en 12de SS-pantserdivisie en de 17de SS-pantsergrenadierdivisie. (General der Panzertruppen bei OB West, ~~Panzerlagemeldung~~ rapport van de toestand van het pantserwapen, 12 September 1944, p. 80).

2) General der Panzertruppen bei OB West, Befehl vom 14 September 1944.

Daar zouden ze op volle sterkte gebracht worden, eventueel bij een komende geallieerde luchtlanding ingezet kunnen worden - sommige alleen op persoonlijk bevel van de Führer- en gereed gemaakt worden voor het winteroffensief dat de Duitse divisies naar de vlakten van Vlaanderen moest brengen.

Model zelf had von Rundstedt op 12 september medegedeeld dat hij een uitwijkkwartier bij Arnhem zou betrekken en dat een kwartier in de linie Moers - Xanten - Rees in voorbereiding was. 1) Ook bij dit besluit ging Model van een bepaalde prognose uit, die hij zijn inlichtingendienst op 14 september, uiterst vertrouwelijk, aan de divisie- en korpscommandanten liet doorsturen. Het volgt hier letterlijk en in extenso :'Aangenomen operatiebevel van Generaal Eisenhower aan de beide legergroepen. 2) 14.9.44. De Britse eenentwintigste en de Amerikaanse twaalfde legergroep stellen zich met de op hun binnenvleugels te vormen hoofdmachtgroepen in bezit van het Rijnlands-Westfaalse industriegebied en het ten Zuiden daarvan aansluitende Bergische land inclusief Bonn.

Hiertoe forceert het Amerikaanse eerste leger de doorbraak door de Westwall. Aan beide zijden van Aken, gedeeltelijk ten Oosten van de Maas, naar het Noorden oprukkend, moet het voor de rechtervleugel van het Engelse tweede leger vroegtijdig de overgang over de Maas vrij maken. Bij zijn opmars naar de Rijnlinie aan beide zijden van Keulen tot aan Bonn moet dit leger op zijn rechtervleugel het contact bewaren met het Engelse tweede leger.3

De eenheden van het Britse tweede leger stellen zich in gesloten front op aan het Kempisch- en het Albertkanaal. Met zijn rechtervleugel vormt dit leger een overwegend uit tankeenheden samengestelde aanvalsgroep en nadat een Maas-overgang tot zijn dienst staat (zie opdracht van het Amerikaanse eerste leger) komt het leger in actie voor een doorbraak naar ~~een~~ Rijnlands-Westfaals industriegebied, van welke actie Roermond het zwaartepunt zal vormen. De linkervleugel van dit leger moet, om de noordelijke flank te beschermen, de Waal bij Nijmegen bereiken en daardoor de voorwaarde scheppen voor het afsnijden van de zich in het Hollands kustgebied bevindende Duitse strijdkrachten.

p.164 Samenhangend met deze opdracht is een luchtlanding op grote schaal van het eerste luchtlandingsleger geprojecteerd ten Noorden van de Lippe in het gebied ten Zuiden van Munster. Deze landing zal plaats hebben op een tijdstip dat nu nog niet precies vast te stellen is. ' 3)

In dit kader paste volkomen Models plan om zijn hoofdkwartier aan de Duitse beneden-Rijn te vestigen van waaruit hij snel beide toekomstige fronten kon bereiken. Arcen was, als deze prognose bewaarheid werd, al een zeer ongelukkige plaats voor de opperbevelhebber en daarom verhuisde Model voorlopig naar Oosterbeek, van waaruit hij uitstekende verbindingen had met Christiansen, Bittrich, Student, von Zangen en von Rundstedt. 4)

De Duitse legerleiding in het Westen was ervan overtuigd dat Student en zijn valschermleger in staat waren de opmars vanuit België in de richting Nijmegen te verijdelen. De valschermeenheden, die tussen Eindhoven en Grave verspreid gelegerd waren, konden, naar Duitse opvattingen dan ook beter naar elders verplaatst worden. Op 15 september gaf daarom Göring zijn toestemming om het IIe valschermkorps op te stellen tussen Emmerik en Bocholt. Dit betekende dat de korpstroepen, die bij Keulen gelegerd waren en de verspreide eenheden, die in Brabant lagen, gebruikt zouden worden ter dekking van de beneden-Rijn van Lobith tot bezuiden Wezel, waarbij het gros van deze troepen ten Oosten van de Rijn gekazerneerd zou worden. De bedoeling hiervan kan moeilijk misverstaan worden: zo was aan de overzijde van de Rijn vanaf Arnhem tot bezuiden Bonn een dunne korst van valschermjagers en pantsergrenadiers opgesteld die onmiddellijk in actie konden komen als de verwachte 'rechtrheinische' luchtlanding een feit zou worden. De tanks lagen in de zuidelijkste sector, die, nog steeds gezien door een Duitse bril, het grootste gevaar liep; de valschermjagers ten Noorden daarvan. Bij Arnhem lag dan een SS-pantsergevechtsgroep om óf aan de Nederlandse kust in actie te komen wanneer de geallieerden daar trachtten vaste voet aan wal te krijgen óf om zich naar de beneden-Rijn te begeven, wanneer de geallieerde luchtlanding noordelijker zou plaats hebben dan verwacht werd. Van het ongemotoriseerde korps Feldt kon in dit geval geen directe hulp verwacht worden.

Natuurlijk was dit alles een noodoplossing, want echte reserves waren er voor het Duitse opperbevel niet meer beschikbaar. Al deze eenheden waren in statu renascendi en hun gevechtskracht werd niet gedekt door de weidse namen die zij voerden. Het ongunstige krijgsverloop en de dreiging van een airbornelanding op Duits grondgebied noopten tot maatregelen, waarvan de Duitse legerleiders tot dan toe geen gebruik hadden behoeven te maken.

Veel belangwekkender is echter een ander aspect van deze zaak. Er is veel geschreven - en bij tijd en wijle drukt deze legende weer opnieuw op -

1) Kriegstagebuch ~~Heeresgruppe B~~ HGB, 12.9.44., ~~Ferngespräch~~ telefoon (Exemplaar Historical Section, Londen)

2) Deze zin is alleen vermeld in het concept, doch in het origineel weggelaten.

3) Ic-Akten, ~~Heeresgruppe B~~ HGB, 14.9.44., (The National Archives of the United States, Washington

4) De voorbereiding voor een nieuw hoofdkwartier was vooral tijdrovend door de telex- en telefoonverbindingen.

- dat er verraad gepleegd zou zijn. Lindemans, alias King Kong, zou de plannen voor Market Garden aan de Duitsers verraden hebben. Met voorbijgaan aan de zwaarwegende argumenten die hiertegen ingebracht zijn, is uit het vorenstaande wel duidelijk, dat de plannen voor Market-Garden bij de vijand onbekend waren. Von Rundstedt en Model hadden hun verzoek om het IIe Valschermkorps aan de Beneden-Rijn op te mogen stellen zonder meer ongedaan gemaakt, als zij ook maar enig vermoeden hadden gehad, dat juist in het gebied waaraan de soldaten van het IIe Valschermkorps onttrokken werden, de 101ste en delen van de 82ste Amerikaanse airbornedivisie zouden neerkomen om ze te verplaatsen naar een streek, waarvan alleen de geallieerden wisten, dat zij niet als landingsterreinen in aanmerking kwamen en zelfs niet als opmarsgebied voor het XXXe ~~kleine~~ leger-corps. Nog op 17 september 's morgens werd het noodzakelijk geacht dat de Sturmpanzerabteilung 217 vanuit Goor-Rijssen, respectievelijk Arnhem naar Bergisch-Gladbach werd overgebracht. Het is onzinnig te veronderstellen dat OB West tanks, die speciaal geschikt waren ter ondersteuning van de infanterie, uit een gebied weghaalde, waarvan men wist dat het hen enige uren later door de geallieerden betwist zou worden. Noch von Rundstedt noch Model hadden door verraad enige aanwijzing waar en wanneer de gecombineerde lucht-landingsoperaties der geallieerden uitgevoerd zouden worden. Wel vermoedde Student op de avond van de zestiende dat de Engelsen aan het Kempisch-Kanaal spoedig tot een groot offensief zouden overgaan, doch deze kennis had hij geput uit de rapporten van zijn verkenningsafdelingen. OB West meende, na afwegen van al de mogelijkheden die Eisenhower zou kunnen overwegen om de jacht weer op gang te brengen, dat SHAEF de streek oostelijk van de Rijn zou prefereren om er enige luchtlandingsdivisies te laten neerkomen. Blijkens het 'aangenomen operatiebevel van Eisenhower' van 14 september verwachtte men de eerste dagen nog geen geallieerde overval uit de lucht.

Ook dit laatste is een belangrijk aspect. Er zijn wel eens stemmen opgegaan, die meenden dat een verschuiving van de aanvangsdatum naar een wat later tijdstip meer kans ~~op~~ van slagen voor de operatie had geboden. Het tegendeel schijnt eerder juist te zijn want dit uitstel - van bijvoorbeeld een week - had het eerste luchtlandingsleger geen enkel toestel méér opgeleverd voor het vervoer van zijn troepen en materieel. Misschien waren de weersomstandigheden dan gunstiger geweest, maar dat is ook de enige winst die te behalen was. Daartegenover stond het grote nadeel dat dàn het IIe Valschermkorps voor een groot deel, zo niet geheel, naar de Beneden-Rijn zou zijn overgebracht. Via Emmerik of via Kleef zouden deze fanatiek vechtende en goed getrainde soldaten in staat zijn geweest vrijwel onmiddellijk in de gevechten bij Arnhem en Nijmegen in te grijpen.

Aangezien de Duitse militaire leiders in het Westen het voor zeker hielden dat Montgomery ook in het verdere verloop van de oorlog geen risico's wilde lopen, stelden zij zich voor, dat de geallieerde luchtlandingstroepen pas in actie zouden komen als de voorafgaande grondoperatie duidelijke terreinvoordelen had opgeleverd. Zij maakten daarom geen al te grote haast met de hergroepering van hun noodreserves tussen Arnhem en Bonn. Het is waarschijnlijk dat de tussen Grave en Eindhoven gelegerde eenheden van het IIe Valschermkorps zich op 16 september in beweging gezet hebben op weg naar Keulen. Daar moesten dan nieuwe formaties gevormd worden - in Keulen zelf lagen de eigenlijke korpstroepen - en de legeringsplaatsen verdeeld worden. Dit had tot gevolg dat toen de Amerikanen bij Nijmegen landden nog vrijwel geen troepen van het IIe Valschermkorps in het gebied van Kleef-Emmerik gearriveerd waren. Het hierna te beschrijven verloop der gevechtshandelingen in en om Nijmegen zou zonder twijfel voor de Amerikanen al op de eerste dag tot minder successen geleid hebben wanneer de voor de Beneden-Rijn bestemde troepen van dit korps reeds op hun bestemmingsplaatsen waren aangekomen. Zij hadden dan de mogelijkheid gehad binnen enkele uren met de 82ste airbornedivisie slag te leveren. En het blijft de vraag een hypothetische overigens, of in dat geval Gavin en zijn mannen niet in ademnood gekomen zouden zijn voordat het XXXe leger korps vanuit Neerpelt in Nijmegen gearriveerd zou zijn.

De vraag blijft of de operatie Market-Garden door Lindemans of door anderen aan de geallieerden is verraden. Een iedereen bevredigend ant-

1) General der Panzertruppen bei OB West, 15 ~~en~~ 17 September 1944, ~~Notizen~~. aantekeningen.

woord is hier niet ~~op~~ te geven doch er is tot nu toe nimmer enig ander spoor van verraad gevonden dan dat door King Kong gepleegd. In het kort komen de feiten hierop neer. Op 15 september 1944 meldde zich bij Kiesewetter,hoofd van de contraspionnage der Duitse weermacht voor België en Nederland,de voor de Duitsers werkende agent Chris Lindemans. Deze vertelde Kiesewetter op zijn hoofdkwartier in Driebergen dat op 17 september het Britse tweede leger ~~in het~~ zijn offensief zou ~~gaan~~ beginnen vanuit het bruggehoofd Neerpelt en dat op dezelfde dag geallieerde parachutisten zouden neerkomen bij Eindhoven.Van de melding over de geallieerde troepenconcentraties aan het Kempisch-Kanaal stond Giskes' opvolger niet perplex.Students armee had de concentratie van Britse troepen aldaar reeds opgemerkt en doorgegeven. Aan het verhaaltje van de luchtlanding hechtte hij weinig geloof. Kiesewetter had die ochtend het aangenomen operatiebevel van Eisenhower gelezen.Hij had de overtuiging dat Models inlichtingendienst geen luchtlanding ten Oosten van de Rijn voorspeld zou hebben,als hij daar geen aanwijzingen voor had.Een airbornelanding bij Eindhoven,luttele kilometers achter het front,leek hem al te dwaas. De Abwehr gaf Lindemans bericht derhalve niet onmiddellijk door en stuurde King Kong zelf als agent-provocateur terug naar Eindhoven. 1) Van Duitse zijde is steeds ontkend dat men op de hoogte was van de plannen voor Market Garden. De troepenverplaatsingen van vrijdag 15 en zaterdag 16 september vanuit Brabant naar Duitsland zijn een uitstekend bewijs voor de waarheid van deze ontkenningen.Op zoek naar Duitse bronnen,die dit ten overvloede zouden kunnen bevestigen,stootten wij op een merkwaardige passage in het bewaard gebleven dagboek van de Wehrmachtführungsstab van het OKW. 2) De betreffende alinea luidt: 'Op 1.10 (1944)' meldde een betrouwbare bron (Abwehrquelle), die de eerste landing 3) juist voorspeld had (het bericht kwam verlaat binnen) dat het Anglo-Amerikaanse herfstoffensief in de tweede helft van de eerste week van oktober zou beginnen en door een nieuwe luchtlanding in de gebieden Arnhem - Nijmegen en ten Noorden van Venlo zou begeleid worden.

Het gebruik van het woord 'Abwehrquelle' duidt er met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid op,dat hiermede het bureau van de Abwehr in Driebergen bedoeld was,of men zou moeten aannemen dat deze meldingen uit Denemarken of Noorwegen kwamen,daar de term 'Abwehrquelle' er in ieder geval op duidt,dat deze berichten niet uit Duitsland zelf kwamen.Het klopt ook met de tot nu toe bekende gegevens: op 15 september zag Kiesewetter er geen heil in de mededelingen van Lindemans per telex door te geven.Toen echter twee dagen later Market Garden van plan tot realiteit werd kon hij niet anders doen dan King Kongs verhaal alsnog doorseinen.Ongetwijfeld waren intussen meerdere officieren op de hoogte van Lindemans' ~~bericht~~ en deze wetenschap verhinderde hem dat bericht in de papiermand te doen verdwijnen.De Abwehr in Driebergen kon grondige redenen aanvoeren voor het niet doorgeven van het bericht en voelde zich sterk genoeg om dit kleine verzuim toe te geven.En toen zij twee weken later een overigens onjuiste melding doorgaf over de operatie Gatwick - een offensief vanuit het gebied Gennep-Nijmegen in de richting Reichswald dat op 2 oktober zou beginnen en eerst in de allerlaatste minuut afgelast werd - kreeg zij het predicaat 'betrouwbaar.'

En terwijl von Rundstedt meende nog dagen de tijd te hebben om ooste-

1) T.A.Boeree,'De Slag bij Arnhem en Het verraad van Lindemans',z.j. Oosterbeek,Boekhandel P.J.Romijn is de betrouwbaarste verhandeling over de affaire King Kong.Boeree heeft hierin aangetoond,dat dit verraad niet wel mogelijk was.Om deze hardnekkige legende alle grond van waarheid te ontnemen is op deze en de volgende pagina's langs een heel andere weg de conclusie opgebouwd dat de operatieplannen van Market Garden niet voortijdig bij de Duitse legerleiding bekend waren.
2) Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab) 1940-1945.Geführt von Helmuth Schreiner und Percy Schramm. Frankfurt am Main,Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen.Band IV, Erster Halbband,1961,p.388.
3. Bedoeld is de luchtlanding van 17 september 1944.

+ mededeling

(*) de kamine Cochornstraat 1. Met de bewaking van de waarheid waren Politietroepen, die in het pluishout waren.

lijk van de Rijn, van Arnhem tot in het Zuiden van Duitsland, een 'Wacht am Rhein' te kunnen opstellen, landden op zondagmiddag in Nederland ver van de door de Duitsers aangenomen operatieterreinen delen van drie geallieerde luchtlandingsdivisies. En het was Bittrich die niet lang na de luchtlanding van de Britten in Arnhem een verkenningseenheid naar Nijmegen zond om de situatie daar te verkennen.

Hoewel de Duitsers in Nijmegen een ~~groot~~ uitgestrekt kazernencomplex 1) aantroffen hebben zij in de bijna vier en half jaar dat de stad bezet was, hierin nooit een groot garnizoen gehuisvest en het ook niet gebruikt voor opleidingsdoeleinden. Er waren continu enkele bureaus in gevestigd, maar de angst dat de uit de lucht goed zichtbare gebouwen vroeg of laat gebombardeerd zouden worden, weerhield hen ervan de mogelijkheden van deze drie kazernes volledig uit te buiten. In ieder geval staat vast dat tot medio 1943 in Nijmegen, met omgeving en achterland, praktisch geen militairen gelegerd waren. In de tweede helft van 1943 werden steeds meer opleidingsscholen en lazaretten naar de bezette gebieden overgebracht. Zo wordt in Nijmegen het Ersatz und Ausbildungsbataillon 365 gehuisvest. Deze eenheid had als enige functie een reservoir te zijn van frontgeschikte soldaten. Voor de opleiding kreeg het steeds recruten toebedeeld, terwijl het ook een groot aantal 'Genesenden' kreeg toegewezen. Beide groepen werden na opleiding of herscholing ingedeeld in de vier compagnies, van het bataljon waaruit, na aanvraag de manschappen vertrokkken naar een Sammellager bij Wahn als laatste tussenstation voor hun vertrek naar de fronten. Zowel zij die pas aankwamen als zij die op vertrek stonden maakten voor ongeveer twee weken deel uit van de Marschkompanie. De staf van deze compagnie was ondergebracht in het Koninklijke Militaire Tehuis aan de Borneostraat. De manschappen lagen in het gebouw van de B.L.O. school aan de Timorstraat en in het Piusconvict aan de Van Slichtenhorststraat. De recruten kwamen voor eerste opleiding in de Stammkompanie, die gelegerd was in de kweekscholen Groesbeekseweg - hoek Driehuizerweg. Vier compagnies, die uit gepefende soldaten bestonden, waren ondergebracht in de gebouwen van het zusterklooster en de L.O. school aan de Dobbelmanweg en in het klooster van de Paters Augustijnen aan de Graafseweg. In het laatste was tevens het hospitaal en lazaret gevestigd. De tweede compagnie had zich geinstalleerd in de L.O. school aan de Azaleastraat, de derde in de Nebo, de vierde in de gebouwen van de L.O. scholen aan de Pater Eymardweg en de Heyendaalseweg en gedeeltelijk ook in het klooster aan de Heyendaalseweg. Hun wagenpark was gestald in een boerderij aan de Driehuizerweg, terwijl de officieren over meerdere particuliere woningen verdeeld waren op de Van Slichtenhorststraat, de Groesbeekseweg en de Fransestraat. Al deze panden waren onderling telefonisch met elkaar verbonden om bij alarm zo snel mogelijk in te kunnen grijpen. Kort voor Dolle Dinsdag waren twee compagnieën van het regiment naar het Maas-Waalkanaal getrokken om de twaalf kilometer lange kanaaloever en de overgangen te bewaken. Nog tot 10 september werden bij deze bruggen en oostelijker gelegen wegkruisingen politiepatrouilles gesignaleerd, die al het Duitse militaire verkeer in beide richtingen steeksproefsgewijze controleerden. Toen de Duitse legerleiding de zaak langzaam weer in handen kreeg en daarenboven de eerste mannen van divisie 406 aan het Maas-Waalkanaal aankwamen, verdween de 'militaire politie' successievelijk. Nadat op zondagvoormiddag 17 september de geallieerde jagers de nog maar gedeeltelijk gegraven stellingen aan het kanaal onder vuur namen vluchtten de H.J. en de tot graven verplichte Nijmegenaren hals over kop in oostelijke richting, daarbij vergezeld door een deel van de Maas-Waalkanaal bezetting. De restanten van de toch al niet sterk bezette kanaalstelling trokken zich daarop terug over de vier bruggen waar Sprengkommandos van het korps Feldt de avond tevoren hun laatste instructie hadden gekregen om in geval van nood de overgangen onklaar te maken. Hoogstens honderd vijftig man van de kanaaltroepen zijn tenslotte rond het Valkhof beland en hebben daar op woensdag de laatste strijd om de brug meebeleefd.

De Nijmeegse bezetting bestond in de septemberdagen tevens uit wat SS-ers, wier verblijf alleen maar toevallig mag heten. Sinds meer dan een jaar was namelijk in Hees - in het St. Dominicuscollege aan de Dennenstraat het St. Joseph Studiehuis aan de Kerkstraat, en enkele andere panden - de achtste compagnie van het IVe (Genesenden) E. ~~und~~ en A. Bataillon SS-Panzerartillerie gevestigd. Van deze SS-ers, wier maximale sterkte op tweehonderd vijftig man geschat mag worden, hebben zij, die een wapen konden dragen actief deelgenomen aan de gevechten bij het Krayenhoffpark, de Hezelpoort en de toegang tot de verkeersbrug. Wij zouden ons aan overdrijving schuldig maken, wanneer wij

1) Op 10 mei 1940 lag in de Krayenhoffkazerne, Groesbeekseweg 165, het 11de Regiment Infanterie. In de Snijderskazerne, Gelderselaan 1-5, was het 15de Regiment Infanterie gehuisvest. De Koloniale Reserves was ondergebracht in de Prins Hendrik Kazerne aan de Daalseweg ~~300~~. 302. Naast dit hierboven ~~het vierde~~ bedoelde complex was in de De Ruijterstraat 53-57 een hulpkazerne van II-11R.I. De Koninklijke Marechaussee had haar onderkomen in de kazerne Coehoornstraat 1. Met de bewaking van de Waalbrug waren Politietroepen belast die in Lent gehuisvest waren.

hun aantal op meer dan ~~100~~ honderd schatten. Meer SSers lagen op zondagmorgen 17 september niet in Nijmegen. Wanneer men dagboekbladen van destijds of later geschreven oorlogsbelevenissen zou moeten geloven was de SS veel sterker in Nijmegen vertegenwoordigd. Hiervoor zijn twee redenen aan te voeren. Op de eerste plaats bestond de meerderheid van de tussen 3 en 10 september doortrekkende troepen uit SSers en leefde wel de overtuiging dat ze niet alleen naar Arnhem trokken maar gedeeltelijk hier bleven. Op de tweede plaats heeft men in de praktijk vaak de valschermjagers voor SSers aangezien. Zo schrijft het officiële Waalbrugrapport, dat in Nijmegen aanwezig was 'een Opleidings- tevens Aanvullingsbataljon van het SS-Panzergrenadierregiment "Hermann Göring" en op 13 september een opleidingscompagnie der infanterie werd bijgevoegd.' 1) De feiten zijn echter dat Fullriede op 5 september de 21. ~~Anwärter-~~Unteroffizierkompanie van het E. und A. Regiment Hermann Göring, naar Nijmegen stuurde. Zo kwamen ~~240~~ twee honderd uitstekend getrainde en geharde onderofficieren naar Nijmegen en zij vormden hier de ruggegraat van de verdediging. Enkele van hen kwamen bij de bruggen van Grave en het Maas-Waalkanaal terecht, maar en grande masse bleven ze in deze stad. Hun hoofdopdracht was de verdediging van de Waalbrug.

Tot de 'regulaire' bezetting behoorden ook een groot aantal Flaksoldaten, die het luchtdoelgeschut in en vooral om de stad bedienden. Zij hebben actief deelgenomen aan de straatgevechten en hun aantal ligt tussen de vijf honderd en duizend man. 2)

De Waalbrug- en ook de spoorbrug- zijn gedurende de oorlogsjaren door wachtposten bewaakt. De commandant van de bewakingstroepen had zijn bureau in het pand Waalkade no.115. Aan de Westzijde van de zuidelijke oever stonden twee houten wachtkeetjes. Doorgaans waren er vijf wachtposten op elke brug, waarvan twee aan de Lentse kant. Deze posten stonden met elkaar en met hun commandant in telefonische verbinding. Op de Belvédère bevond zich een Duitse uitkijkpost ter signalering van vijandelijke vliegtuigen. Afweergeschut stond hier echter niet. Veel extra voorzieningen ter verdediging van de beide bruggen hadden de Duitsers niet genomen. Aan de Lentse kant van de Waalbrug stonden drie torens, ruim vier meter hoog, waar luchtdoelgeschut op geplaatst was. Bij de spoorbrug stond bij elk van de beide hoektorens van de landhoofden een 2.2 cm stuk luchtdoelgeschut.

De bewakingsmanschappen voor beide bruggen bestonden ~~in~~ tijdens de twee maanden voor de luchtlanding uit soldaten van het 'Landesschutzenbataillon Stettin' die eveneens dienst deden aan de spoorbruggen in Oosterbeek en Zevenaar en de verkeersbrug in Arnhem.

Van de honderden andere militairen en semimilitairen, die op 17 september toevallig in Nijmegen waren en na de luchtlanding automatisch tot het Nijmeegse garnizoen gingen behoren, een opsomming naar eenheid te geven is zinloos. 3)

Dit was de totale vaste Duitse bezetting op 17 september in Nijmegen aanwezig, tenzij men hiertoe ook nog de Schutzgruppe wil rekenen. Zij bestond uit in Nijmegen wonende Rijksduitsers en werd na de overval op Rusland door de Ortsgruppenleiter van de NSDAP te Nijmegen als Dienstgruppe in het leven geroepen. Daar hiertegen nogal verzet rees

1) Rapport aan de Minister van Oorlog van de Commissie van Onderzoek inzake de redding van de Waalbrug te Nijmegen in september 1944, met drie Bijlagen (A.B.C.); op 21 november 1951 aan de Minister van Oorlog door de bij beschikking van 8 juni 1949, Geheim Litt. D.112, ingestelde commissie aangeboden - Bijlage A, pp. 5 en 6.

2) Tussen 17 en 22 september 1944 werden in Nijmegen manschappen geïdentificeerd van de Flakregimenten 22,55,64,345,484,547,572,581, 587,594,614,691,748,836,881 en 1252 ~~plus manschappen van de Luftwaffenflak (de 82ste airbornedivisie nam alleen van één compagnie van deze Luftwaffenflak 43 man gevangen) en~~ van een zoeklichtbataljon.

3) De inlichtingensectie van de 82ste airbornedivisie constateerde op de avond van 22 september: 'De divisie heeft meer dan 2.000 man militair personeel tussen 17 en 22 september gevangen genomen. Het is niet overdreven, wanneer vastgesteld wordt, dat op elke vier ondervraagden een nieuwe eenheid geïdentificeerd werd. Het is bijna onmogelijk zich een duidelijk beeld te vormen van de troepen, die de vijand tegen onze divisie ingezet heeft. Er is geen twijfel meer mogelijk, dat de vijand afgelopen zondag volledig verrast werd.'

(192) gekoten hadden — zwart-wit-rode — kleine genie-eenheid 162

van de kant van de Duitsers,die niet bij de partij aangesloten waren, werden in augustus 1941 alle Rijksduitsers opnieuw opgeroepen om zich te melden bij de dependance van de Ortskommandatur aan de Kronemburgersingel.Daar werd de aanwezigen meegedeeld,dat zij een Schutzgruppe zouden vormen,bestemd om wachtdiensten te verrichten. Als uniform werden hun oude Nederlandse militaire uniformen verstrekt,waarvan alleen de kragen veranderd waren.Op de veldmutsen waren ~~rood-wit-zwarte~~ kokarden bevestigd.Aan alle mannen,die geen officiersopleiding ~~achter zich hadden~~,werd op de kazernes aan de Groesbeekseweg gedurende enige weken een militaire opleiding gegeven.Vanaf september 1942 moest de Schutzgruppe wachtdiensten verrichten bij de spoorbrug te Nijmegen,de verkeersbrug bij Neerbos en de brug bij Grave.Voor hen,die afgekeurd werden voor de Schutzgruppe, werd de Kombattantengruppe opgericht.Zij moesten eens per maand deelnemen aan een militaire instructieles op de Feldgendarmerie.Allen ontvingen een witte armband met opschrift: Schutzgruppe Niederland en gingen zo toch geleidelijk op in de reeds bestaande Schutzgruppe. Eigen wapens hadden de manschappen niet en zij konden een Frans geweer niet zonder gevaar voor eigen leven hanteren. De wapenen bleven altijd achter slot,evenals de munitie,die maar zeer spaarzaam ter beschikking stond.Stalen helmen bezat niemand,wel werd er een Frans gasmasker uitgereikt.' Begin 1944 werd door de Ortskommandantur uit de Schutzgruppe een ploeg gevormd om assistentie te verlenen bij het aanbrengen van de lading in (op) de Waalbrug en het tot explosie brengen hiervan.De leiding berustte bij een ~~Pionierteep~~ uit Utrecht. Het was de bedoeling om voor het geval,dat de hiervoor bestemde pioniers (Sprengkommando) en Landesschützen,die op de brug bewakingsdiensten verrichtten,verhinderd waren de Waalbrug te laten springen,de Schutzgruppe in staat zou zijn hun taak over te nemen. Dit hulp-Sprengkommando heeft tussen tien en vijftien maal geoefend onder leiding van een luitenant van de genie uit Utrecht.'Vaak heb ik demonstraties gezien bij het plaatsen en verwijderen van de dynamietlading.Dit was het werk van de zogenaamde Sprengkommando,d.i. een groep van ongeveer 9 ~~12~~ soldaten.Zij kwamen met de lading,die per auto aangevoerd werd.De lading werd daar aangebracht op de juiste plaats in de brug,waar de nummers zaten.Als dit geschied was,werd de draad uitgelegd.Was dit alles gereed,dan kwam de officier het werk tenslotte in ogenschouw nemen.Werd dit in orde bevonden,dan was de demonstratie afgelopen.Half augustus is de lading er het laatst aangebracht' en - het tijdstip ligt misschien iets later - hiermee was de rol van de Schutzgruppe met betrekking tot het eventueel in de lucht laten vliegen van de Waalbrug uitgespeeld.Zij is daarna niet meer opgeroepen voor oefeningen op de brug.De rest van de Schutzgruppe heeft vanaf juni wachtposten gesteld voor de Ortskommandantur en de tegenover gelegen Feldgendarmerie aan de Van Schaeck Mathonsingel.Dit handjevol derderangs militairen - alle partijfunctionarissen waren van dienst vrij gesteld - heeft van 13 tot 17 september voor de Ortskommandantur als wacht dienst gedaan. Na de luchtlanding heeft niemand van hen zich meer gemeld.

De totale mankracht van de Duitse troepen,die vrijwel allen posities betrokken hadden bij de bruggen aan het Maas-Waalkanaal en Waal mag op de ochtend van 17 september geschat worden op ~~2000~~ man.Toen de luchtlanding een feit was en bij de Duitsers bekend,besefte Mattenklott en vermoedde Bittrich dat Nijmegen en de bruggen in vijandelijke handen zouden vallen als geen eigen versterkingen zouden opdagen. De eerste was als commanderende generaal van Wehrkreis VI en de onder zijn supervisie geplande graafwerkzaamheden goed op de hoogte van de zwakte der Duitse troepen tussen Nijmegen en Roermond en hij besefte dat de tweederangssoldaten van Divisie 406 voorshands weinig konden uitrichten tegen de deugdelijk bewapende en geharde Amerikaanse parachutisten.Na enig beraad drukte hij op de noodknop na hiervoor van von Rundstedt toestemming te hebben gekregen.Om vijf uur 's middags riep hij via de codewoorden 'Blücher en Gneisenau' de ~~50.000~~ man administratief personeel van Wehrkreis VI voor frontdienst op.Van deze maatregel was moeilijk enig onmiddellijk effect te verwachten.Er zouden dagen en weken mee voorbijgaan voordat deze bureaucraten in wapendragers getransformeerd waren.Van de bewakers van de Beneden-Rijnbarrière,het IIe Valschermkorps,waren pas kleine groepen in het gebied van Kleef-Emmerik gearriveerd.Nu echter in Nederland een grote luchtlanding had plaats gehad leek het hen onwaarschijnlijk dat elders nog een tweede landing zou volgen.Matten-

klott was daarom in contact getreden met de commandant van de pantsertroepen,Generaal Bohlman,die in Koesfeld in het gebied van Wehrkreis VI een groot 'Leger' onder zich had,waar honderden tanks opgesteld waren,waarvan een miniem part in tact was en de overgrote meerderheid zwaar genoeg beschadigd om ze tot schroot te verwerken. Deze tanks zouden na reparatie ter beschikking gesteld worden van de tankdivisies,die een luchtlanding bij Munster,aan de monding van de Lippe bij Wezel of elders aan de overzijde van de Rijn moesten verhinderen en wier eigenlijke opgave het was de kern te vormen van het leger dat Antwerpen weer in Duitse handen zou brengen.Het was vooral op instigatie van Wehrkreis VI dat nog op deze zondagmiddag het besluit viel om uit de beschikbare manschappen van de 12de SS-pantserdivisie (bij Arnsberg gelegen),de 2de SS-pantserdivisie (bij Lüderscheid), de 1ste SS-pantserdivisie (bij Siegburg) en uit delen van de 9de SS-pantserdivisie (bij Sieg) twee gevechtsgroepen te formeren,die zich naar Nijmegen en Arnhem moesten begeven. 1) Het was niet te verwachten dat deze Kampfgruppe Koesfeld,die onder Model zou komen te staan,spoedig zou arriveren,zodat ook deze maatregel op korte termijn weinig effect zou sorteren. 2)

Hier rijst overigens de vraag wat de Amerikanen aan Duitse tegenstand vermoedden,toen ze bij Groesbeek omlaag kwamen.Gavin vertelde hierover: 'Nadat we omlaag gesprongen waren moesten we eerst onze commandopost opsporen 3) omdat we wisten dat koeriers en mensen van de verbindingsdienst daar op ons wachtten. Dat was eigenlijk het knelpunt van heel de operatie: we moesten daar zo vlug mogelijk aankomen.Binnen een minuut waren we op weg.Onze groep kwam onder vuur van een Duits machinegeweer.Enkele van de bedieningsmanschappen sneuvelden toen we deze post uitschakelden.Zelfs hier ondervonden we nauwelijks enige vertraging. Zeer snel gingen we voorwaarts en we slaagden erin binnen vijfenveertig minuten de plaats van de commandopost te bereiken.Ik had een man van de ondergrondse bij me,die naar de eerste de beste boerderij toeging de telefoon pakte en erin slaagde via zijn code naar heel Nederland op te bellen.Zo kreeg hij veel te horen over de Duitse troepen,wat ze deden en hoe de zaken in bezet gebied verliepen. Hierdoor kregen we een aardig idee over de activiteiten der Duitse troepen. Veel Duitsers waren er niet.Er waren wat SSers in Nijmegen. Waar we het meeste belang in stelden was een reusachtige tankformatie,die,zoals ons verteld was, 5) in de bossen zes en halve kilometer verderop opgesteld was.Deze bossen waren bekend als het Reichswald.We hadden foto's gezien - en ik heb ze zelf ook gezien - van dat gebied waarop tanks te zien waren en wij vermoedden dat zij daar een aanzienlijke tankmacht opbouwden.Tot op de dag van vandaag is het me niet gelukt om vast te stellen of daar vóór onze landing ~~al~~ wel of ~~niet~~ geen tanks waren.Vast staat dat op de dag dat wij landden er geen tanks op het strijdtoneel verschenen.... Ik zou in zeer ernstige moeilijkheden geraakt zijn als ik ~~dezelfde~~ die dingen daar ontmoet had 6) omdat ik zeer weinig ter beschikking had, waarmee ik tanks kon bestrijden.' 7)

Gavin zelf,hoewel hij de foto's gezien had,twijfelde dus later of er in het Reichswald wel tanks geweest waren.Deze twijfel is gerecht-

1) Kriegstagebuch OB West,17 September 1944,~~Anlage~~ Bijlage 2238 (17.00 Uhr)
2) Overigens ook niet op lange termijn.In ieder geval heeft de Kampfgruppe Koesfeld Nijmegen nooit bereikt,ook al werd het bevel de volgende ochtend nog herhaald.~~Trouwens wie wilde men alarmeren?De 12de SS-pantserdivisie bestond b.v. alleen nog maar uit de staf die later in Nederland ingezet zou worden;haar verliezen waren zo zwaar geweest,dat ze al haar manschappen had verloren.~~
3) De plaats van de commandopost was op de operatiekaart al vastgelegd.
5) Bedoeld is: in Engeland.
6) Bedoeld is: als de Britten in Arnhem
7) Tekst door Gavin op 30 april 1963 uitgesproken tijdens de televisie-uitzending'To day-show' van de United States Broadcasting Company.De geluidsbanden van deze uitzending zijn in het bezit van de gemeente Nijmegen;zij vormden de basis voor deze vertaling.

4) Zie ook pag. 204, noot 2

vaardigd want er waren daar vóór de luchtlanding geen tanks. 1) Alleen blijft de vraag openstaan,wat Gavin dan wèl gezien heeft.Met zekerheid valt hierop geen antwoord te geven,al lijkt een verwisseling van foto's mogelijk. In dit raam is het dienstig te vermelden dat in Londen op 14 september een melding uit Nederland arriveerde, dat de 9e en 10de SS-pantserdivisie nieuwe tanks zouden betrekken uit een depot bij Kleef. 2) De inhoud van dit bericht berustte niet op waarheid.Het grote tankdepot bevond zich in Koesfeld en het schijnt zeer wel mogelijk,dat zowel Gavin als de ondergrondse dit Lager bedoeld hebben in plaats van Kleef en het Reichswald. Erg veel geloof schijnt men aan het voorkomen van deze tanks in het Reichswald bij Nijmegen niet gehecht te hebben.Bij voldoende zekerheid hierover zou men zich nog wel bedacht hebben alvorens de 82ste airbornedivisie bij Groesbeek te laten springen.Gavin zelf verklaarde namelijk later: 'Het gebied dat wij moesten veroveren en bezet houden had een omtrek van dertig kilometer.Wij wisten dat er aanzienlijke Duitse troepeneenheden in dit gebied lagen,omdat zij in grote activiteit loopgraven en tankgrachten gegraven hadden langs de oevers van de twee grote rivieren,waarvan wij de overgangen moesten forceren. Maar wij beschikten niet over een preciese schatting van de sterkte der Duitsers daar.' 3) Langs de Maas en het Maas-Waalkanaal en in mindere mate langs de Waal was in de weken vóór 17 september op matige schaal grond verzet en zeker was hier geen grote troepenmacht gelegerd om dit werk uit te voeren.De hiervoor bestemde Divisie 406 van het korps Feldt was een conglomeraat van oudere lichtingen en enkele jongere onderofficieren.Deze paar duizend leden tellende fietsende broederschap,die,onder andere tot taak had tachtig kilometer Maasoever te bewaken,kon de Amerikanen niet bedreigen.Men kan er zich achteraf slechts over verheugen,dat de inlichtingen,waarover Gavin cum suis beschikten,er zo falikant naast waren.

Vanuit de hiervoor geschetste situatie waarin het IIe SS-pantserkorps gedacht was als een mobiele en parate eenheid voor het geval dat de geallieerden tot luchtlandingen zouden overgaan,was het normaal,dat,toen deze dreiging realiteit geworden was,Bittrich de leiding op zich nam van de operaties in het gebied Arnhem-Nijmegen. 4) Om ~~tien over half vijf~~ 16.40 uur meldde Oberst Hans von Tempelhof,hoofdsectieoperatie der armeegroep B,dat Model zijn hoofdkwartier in Terborg zou vestigen,maar op dat moment nog op Bittrichs hoofdkwartier in Doetinchem verbleef.De rest van dit bericht bestond in hoofdzaak uit het aanwijzen van een aantal eenheden,die zich naar Arnhem en Nijmegen in beweging moesten zetten.Voor de Duitse verdedigers van Nijmegen werd bitter weinig hulp toegezegd: ~~1~~ een compagnie van het E. ~~und~~ en A.Regiment Hermann Göring en via 'de omweg' Emmerik-Kleef, ~~1~~ een bataljon van de 10de SS-pantserdivisie.De op het eerste gezicht wat merkwaardige route van dit bataljon hield geen verband met de toestand aan de Rijnbrug bij Arnhem,die op dat moment nog in Duitse handen was,doch kwam alleen voort uit de legering van de 10de SS-pantserdivisie,voor wie de kortste weg over Emmerik liep.Daarnaast had Bittrich nog te weinig inzicht in de bedoelingen der geallieerden om te weten,dat het Reichswald en Kleef voor de parachutisten geen begeerde doelen waren.

1) Tientallen ondervragingen,die ~~H.~~ Oberstudienrat Wilhelm Michels en de auteur Duitse militaire bevelhebbers en burgers hebben afgenomen zijn eensluidend op dit punt.Ook op de honderden foto's die de Royal Air Force van het bewuste gebied genomen heeft,hebben wij nooit een spoor van tanks kunnen ontdekken.
2) Schriftelijke mededeling van Lt.Kol.T.A.Boeree b.d.
3) Tekst door Gavin op 30 april 1963 uitgesproken tijdens de televisie-uitzending 'Today-show' van de United States Broadcasting Company.De geluidsbanden van deze uitzending zijn in het bezit van de gemeente Nijmegen.Zij vormden de basis voor deze vertaling.
4) Een absoluut bewijs is hiervoor niet aan te voeren.In geen Duits archief wordt melding gemaakt van het feit,dat Model reeds op zondagmiddag Bittrich hiermede belast heeft.

Na vijf uur kwam Bittrichs bevel aan de verkenningsafdeling van de Hohenstaufendivisie om de toestand in Nijmegen op te nemen.Dit lijkt in tegenspraak met het gelijktijdig genomen besluit om de Frundsbergdivisie te belasten met de liquidatie van de geallieerde troepen in Nijmegen.Daar echter Harzers'Aufklärungsabteilung het eerst gevechtsklaar was,stuurde Bittrich hem naar Nijmegen.Helaas is geen schriftelijk rapport bewaard gebleven van haar bevindingen in Nijmegen,maar dat zij een rooskleurig overzicht gaven over de strijd om Nijmegen,lijkt onwaarschijnlijk.Vóór Berg en Dal maakte deze SS-eenheid contact met de Amerikanen om daarna terug te keren naar Arnhem.1) De stad zelf bereikte zij niet meer,want de toegang tot de Rijnbrug werd hun versperd door het bataljon Frost,waarop zij de zuidelijke oprit van de brug bezette.De verkenningsafdeling van de Frundsbergdivisie was inmiddels in Arnhem ingezet en voerde een zware strijd om de weg naar de Rijnbrug vrij te maken.Want via deze route zou zich het bataljon Euling van de 10de SS-pantserdivisie naar Nijmegen moeten begeven om het garnizoen aldaar te versterken.De verkenningsafdeling van de Hohenstaufendivisie had,na haar escapade naar Nijmegen,Bittrich geseind dat versterkingen voor het Nijmeegse bruggehoofd niet alleen welkom maar noodzakelijk waren.Daarop had de commandant van het IIe SS-pantserkorps de 'Pionierkompagnie' van de Frundsbergdivisie onder SS-Sturmbannführer Leo Reinhold naar Nijmegen gestuurd met de opdracht beide Waalovergangen in Duitse handen te houden.In de avonduren bereikte deze compagnie Nijmegen.~~In de avonduren bereikte deze compagnie Nijmegen~~.Reinhold plaatste zijn mannen rond het Keizer Karelplein en het Keizer Lodewijkplein en slaagde erin de verkeersbrug te behouden.Daar hij echter meende dat een tweede aanval van de Amerikanen met meer succes bekroond zou worden,vroeg Reinhold aan Bittrich om versterking.Daarop kreeg het bataljon Euling - onder SS-Sturmbannführer Karl Euling - order zich naar Nijmegen te begeven.Een deel van deze gevechtsgroep slaagde er nog in met Schützenwagen over de Rijnbrug te komen,de rest werd met gummiboten over de Rijn gezet.Op maandagmorgen namen zij actief deel aan de opnieuw ontbrande gevechten om het Keizer Lodewijkplein en de Waalbrug. 2)

1) In ~~de Tagesmeldung~~ het dagrapport van OB West van 17 september 1944 staat opgetekend dat de verkenningsafdeling van de 10de SS-pantserdivisie 25 kilometer Z.Z.O. Nijmegen contact maakte met de vijand.Teneinde de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken is in de tekst stilzwijgend voorbijgegaan aan het feit,dat slechts delen van de verkenningsafdeling - en niet de volledige eenheid - zich naar Nijmegen begaven.

2) Een deel van deze tot nu toe onbekende gegevens is ontleend aan een uiterst zeldzaam geworden boek: 'Buczacz-Caen-Nimwegen-Der Kampf der 10.SS-Panzer-Division-Frundsberg im Jahre 1944.' Erschienen im Eigenverlag der 10.SS-Panzer-Division'Frundsberg'Abt. VI.Gemeinschaftsarbeit des SS-Kriegsberichter-Zuges der 10.SS-Panzer-Div. 'Frundsberg'.Begin 1945.Hoe fanatiek deze divisie in en om Nijmegen gevochten heeft,toont het volgende aan.Einde 1944 waren zeven leden der divisie onderscheiden met het Ridderkruis. Drie van hen waren gesneuveld tijdens de terugtocht in Frankrijk. Van de vier overigen werden er drie gedecoreerd voor hun aandeel in de strijd om Nijmegen.

Zie ook p.249 e.v.

De Duitse bezetting van het bruggehoofd Nijmegen heeft na deze zondag geen verrijking aan mankracht gekregen.De beloofde compagnie van het E. ~~und~~ en A.Regiment Hermann Göring heeft de stad niet meer bereikt. 1) Alle andere toegevoegde versterkingen waren bestemd voor de periferie.Zij zouden het door de Amerikanen omsingelde Nijmeegse bruggehoofd moeten doorbreken.De rechtstreekse toegang tot de belegerde veste was hun op zondagavond ontzegd,toen de Britten elk verkeer over de Rijnbrug bij Arnhem onmogelijk maakten.

Om deze op zondagavond al grotendeels voltooide omsingeling te doorbreken kwamen op diezelfde avond vanuit Keulen ijltransporten met de eerste manschappen van de 6de valschermjager divisie in het Kleefse aan. Zij werden onder Feldt gesteld.Ook de zich nog in opbouw bevindende infanteriedivisie 526 2) zou bij het korps Feldt 3) gevoegd worden.Vanuit Kranenburg en het Reichswald,zo luidde hun opdracht,moesten zij de volgende dag de verbinding met het Nijmeegse garnizoen tot stand brengen.

1) Misschien is hiermede de ~~3de~~ derde compagnie van het E. ~~und~~ en A.Regiment Hermann Göring bedoeld,dat op 17 september nog in Katwijk aan Zee lag en op 20 september tussen Wolfheze en Oosterbeek niet ver van de Westerbouwing ingezet werd.Enkele dagen later opereerde deze compagnie in de buurt van het kasteel Doorwerth.In Bauer-Boeree, 'De Slag bij Arnhem',Amsterdam,Elsevier,1962,p.232,wordt over deze compagnie gesproken als 'een onderofficiersschool,die over enkele tanks beschikte.' De eenheid beschikte echter alleen over rijwielen en dit verklaart haar late aankomst in Arnhem.Zij bestond uit jonge recruten die in april 1944 opgeroepen waren.Een onderofficiersschool van deze divisie vocht in Nijmegen.In de toenmalige terminologie kon de aan de ~~3de~~ derde compagnie gegeven opdracht zich naar 'Luftlanderaum Arnheim' te begeven zonder twijfel betekend hebben,dat zij voor het front bij Nijmegen bestemd waren. C.Hibbert vergist zich wanneer hij in 'The Battle of Arnhem' London,Batford ,p.99,al op maandag 18 september eenheden van de Fallschirmersatzbrigade (!) Hermann Göring aan de gevechten om in het bezit van de landingzone bij Arnhem laat deelnemen.
2) Kriegstagebuch OB West, 17 September 1944, ~~'s avonds. Anlage~~ Bijlage 2243: 'Maatregelen door de Chef van het plaatsvervangend General Kommando VI getroffen in het gebied ten Zuiden van Arnhem.De 526ste infanteriedivisie wordt onder het korps Feldt geplaatst.(6 Bataljons,leger- en luchtmacht plus ~~2000~~ ongeveer 1500 man luchtmachtpersoneel, alleen met geweer uitgerust). 'Later op de avond werd bericht,dat verschillende kleinere gevechtsgroepen van deze divisie naar Kranenburg onderweg waren,doch moeilijkheden ondervonden werden net de berichtgeving en de toewijzing van munitie.
3) Deze valschermjagers stonden dus niet langer onder het IIe valschermkorps,maar werden bij aankomst ingelijfd bij het korps Feldt. Wanneer enige dagen later in de sector Reichswald het korps Feldt afgelost wordt door het IIe valschermkorps betekent dit alleen dat Feldt en zijn staf verdwijnen en vervangen worden door de staf van dit parachutistenkorps.Zo ontstond dan de voor Nederlandse begrippen vreemde situatie dat,wat een parachutistenkorps genoemd werd voor een aanzienlijk deel uit gewone infanteristen bestond.Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor Students eerste valschermleger,waarvan het opperbevel bij de valschermer Student en zijn staf lag.De betiteling 'eerste valschermarmee' mag voor ons spraakgebruik het meest dienstig zijn,toch zou een letterlijke vertaling van Fallschirm Armee Oberkommando minder tot verwarring aanleiding geven.Hetzelfde gaat ook op voor verschillende SS-korpsen.Een goed voorbeeld hiervan is het ~~op p. genoemde~~ XIIe SS-pantserkorps,waarvan alleen de staf nog over is,die dan de naam geeft aan een nieuw korps,dat voor ~~100 %~~ honderd procent uit niet SS'ers zou bestaan.

H Avond.

het bedreigde gebied te zenden om deze landingzone te houden.Voor de 82ste divisie was het bezit van dit terrein onontbeerlijk.Over enkele uren zouden hier de gliders neerkomen.Met hun nuttige lading zou de vuurkracht van de divisie op sterkte brengen.Als alles volgens plan verliep, zouden deze gliders om 14.00 uur landen.Tegen 12.00 uur was de situatie echter uiterst geworden: de vanuit het Reichswald aanvallende Duitse troepen hadden op dat moment de 'D'compagnie (II-508) volledig omsingeld en dreigden de munitievoorraden van het regiment te veroveren.Een groot deel hiervan viel inderdaad in handen van de Duitsers.Op dat kritieke moment was er voor Gavin geen andere mogelijkheid dan met alle beschikbare troepen een tegenaanval te ondernemen om deze noordelijke landingzone niet verloren te doen gaan.Niet alleen bij Berg en Dal en Groesbeek,maar langs de hele heuvelrug tussen Wyler en Beek,namen de gevechten in heftigheid toe.Zelfs twee compagnieën van het 307de bataljon genie werden in de strijd geworpen in de bres tussen de stellingen van het 508ste en die van het 505de.De 'C','A' en 'B' compagnie kregen bevel zich van De Ploeg naar Berg en Dal te begeven.Ook de 'G'compagnie kreeg te 12.00 uur order de gevechten om de Waalbrug af te breken.Dit laatste bevel heeft de manschappen pas enige uren later bereikt. 1) Hierop begon de de aanval van het 508ste om de gliderlandingzone ten Noorden en Noordoosten van Groesbeek te pogen te heroveren.De 'C'compagnie opereerde op de rechterflank,de 'B'compagnie links,terwijl de 'A'compagnie als reserve fungeerde.De Duitsers beschikten hier over een een flink aantal 2 cm kanonnen,die de mannen van het 508ste veel last en verliezen bezorgden.Te 14.00 uur bereikte de aanval de voorste grens van de landingzone en vijftig minuten later was het hele terrein weer in handen van de Amerikanen.Bij de zware gevechten hadden de Duitsers meer dan honderd man verloren,de Amerikanen vijftien.De 'A'compagnie stootte vervolgens door naar een kleine groep huizen aan de Noordrand van Wyler,de 'B' en 'C' compagnie bevochten de artilleriestellingen en slaagden erin zestien 2 cm kanonnen uit te schakelen.

Bij deze gevechten onderscheidde zich Sergeant first class Leonard Funk,in de 82ste airbornedivisie één van de vier dragers van de Congressional Medal of Honor,hem verleend voor de onder levensgevaar betoonde broederlijke dapperheid en onverschrokkenheid,uitgaande boven zijn plichten als soldaat.Funk,die tot de 'C'compagnie behoorde,leidde bij Foxhil een driemanspatrouille tegen een Duitse Flakbatterij bestaande uit drie 2 cm kanonnen,die op Amerikaanse gliders schoten,die boven het landingsterrein rondcirkelden.Hij verdreef de vijandelijke troepen en leidde persoonlijk een aanval,die ongeveer twintig leden van de bedieningsmanschappen doodde en verscheidene anderen verwondde.Voor de Flakkanonnen effectief op de gliders konden vuren,werden ze tot zwijgen gebracht door de 'moedige en heroïsche daden van sergeant Funk.Met de Distinguished Service Cross werd hij geëerd.' 2)

Ook de Panthers,de mannen van het 505de regiment onder William Ekman, werden die ochtend en middag van alle kanten door de Duitse troepen aangevallen.Hoewel een patrouille van het IIe bataljon de vorige dag geen tanks in het Reichswald had gesignaleerd,aftagonisten Duitse infanterie en enkele tanks 's morgens bij Riethorst en Mook de stellingen van het 505de aan.Alle aanvallen werden afgeslagen.Niet alleen vanuit het Zuiden maar ook vanuit het Oosten versterkte de vijand zich.Met als opmarsroute de Breedeweg en Grafweegsestraat trachtten de Duitsers ook hier Knapheide te bereiken.Hier waren de vorige dag,zij het onvoorzien,veertig van de zevenenveertig gliders geland en men verwachtte van Duitse zijde,dat de versterkingen,die ongetwijfeld zouden volgen,in hetzelfde gebied zouden neerkomen.Te 13.40 uur begon het Ie bataljon de landingzone te zuiveren.De 'C'compagnie onder Captain Stefanich slaagde er tenslotte in haar een half uur voor de landing volledig te bezetten.Op dat tijdstip waren ook de hernieuwde vijandelijke aanvallen bij Riethorst door het bataljon afgeslagen.

Naast de overvallen op de landingzones deden de Duitsers de hele dag

1) Mondelinge mededeling van de gids Agardus Leegsma.
2) 'The saga of the All-American' compiled ans edited by W.Forest Dawson,Atlanta,Georgia,Albert Love Enterprises,1946.Hierin: William Wasmuth,'The saga of All-American Leonard Funk', (p.368). Funk bezat reeds de Silver Star voor zijn aandeel in de strijd in Normandië.Zijn optreden bij de verovering van de plaats Holzheim in de Ardennen bezorgde hem de Congressional Medal of Honor,die president Truman hem persoonlijk op de borst spelde.

p.197 A

verwoede pogingen ~~weer~~ de weg van Kranenburg via Wyler en Beek naar de Waalbrug te openen,om zo de mogelijkheid te scheppen vanuit Emmerik en Kleef versterkingen naar Nijmegen te dirigeren.Hun streven was niet helemaal zonder succes,want Beek,dat zij de vorige dag zonder slag of stoot hadden prijsgegeven,viel die dag weer in hun handen.
'Vanmorgen leek alles zo mooi,maar vanmiddag is plotseling het lieve leven begonnen.Heel de middag hebben ze rond ons huis gevochten.Waar de Duitsers ineens vandaan gekomen zijn,ik weet het niet.Dan stonden de Amerikanen in onze tuin en waren de Duitsers voor het huis en even later waren de rollen weer omgekeerd.We hebben in de kelder gezeten;het was een hels lawaai en het valt me mee,dat het huis er nog staat.Wel is het lelijk geschonden.Maar wat erger is:De Amerikanen zijn teruggeslagen naar Berg en Dal.Hier voor het huis liggen 4 dode Duitsers.'
Terwijl de eerste gliders landden,bereikten ook de parachutisten van het 508ste het gestelde doel.:de Wylerse Baan tussen Kamp en Lagewald. Ook Foxhil werd hernomen.

Op zondagavond rond ~~zeven~~ 19-00 uur,had Brereton besloten het uur H voor D-day + 1 van ~~elf uur 's morgens~~ 11:00 uur te verzetten naar drie uur in de namiddag.De in de plannen voorziene luchtlandingen bij Arnhem,Nijmegen en Eindhoven zouden dus vier uur later plaatsvinden.De commandant van de F.A.A.A. ~~had dit besluit genomen~~ op advies van de metereologen,die voor maandagochtend mist voorspelden op de vertrekbases en laaghangende bewolking boven België en Nederland.In tegenstelling met D-day ~~besloot~~ Brereton gaf evens L om alle vluchten via de zuidelijke vliegroute te doen plaatsvinden,omdat dat ~~de route~~ traject grotendeels boven eigen gebied gevlogen kon worden.Toen op maandagochtend dichte wolkenvelden het gebruik van de zuidelijke ~~route~~ vliegweg onmogelijk maakten,moest Brereton toch besluiten de noordelijke route te benutten.
Tussen ~~11:00~~ 11:00 en ~~12:00~~ 12:00 uur ~~'s morgens~~ waren vierhonderd ~~en~~ vijftig gliders,gesleept door even zovele motorvliegtuigen,van vliegvelden in Engeland opgestegen,om de tweede lift naar Berg en Dal en Groesbeek over te brengen.Dit zeer kwetsbare luchtconvooi volgde dezelfde route als de eerste lift en werd door sterke jachteskaders gedekt.Slechts negen gliders gingen onderweg verloren.De aanvullingen bestonden uit de rest van de staf van het divisiehoofdkwartier en van de verbindingscompagnie,uit jeeps voor de drie regimenten,de compagnie geneeskundige troepen, de 'B'batterij van het 80ste antitankbataljon met acht vuurmonden,het 319de en 320ste glider-artilleriebataljon en het 456ste parachutisten artilleriebataljon.Deze drie bataljons beschikten tesamen over achtenveertig vuurmonden.De landing van de gliders verliep die dag iets minder succesvol dan op D-day.Met ⊥ lichte automatische wapens en 2 cm Flakkanonnen ~~ontvingen~~ begroetten de Duitsers de luchtvloot.Zesentwintig gliders gingen hierdoor verloren.De landing zelf was over een groot gebied verspreid.Een dertigtal gliders kwam benoorden Ottersum terecht,tussen Wyler en Kranenburg elf en tussen bad Wyler en het dorp Wyler zes.De grote massa van de zweefvliegtuigen landde voor de helft ten Noorden en Noordoosten van Groesbeek aan beide zijden van de Wylerbaan bij Kamp en Foxhil,terwijl de andere helft tussen Biesselt en Knapheide aan de grond gezet werd.Van de bijna vijftig gliders,die op vijandelijk gebied neerkwamen,kon een groot deel van de manschappen de weg terugvinden naar het divisiegebied.

L de orde uit
⊥ het vuur van
⊢⊣ begroetten

Vandaar uit konden wij niet meer tegen 17.00 uur, de eerste heren-leuinen van de Batavierenweg in lichte laaie stonden. Het gordijn lang daarna de eerste stratige ~~[illegible]~~ panden van de Barbarossastraat dit bij deuden.

De Branden

Te 16.00 uur.

~~Om vier uur 's namiddags~~ konden de Duitsers zich weer vrijelijk bewegen in het stadsgebied van Nijmegen en zij maakten er een gruwelijk misbruik van door op grote schaal brand te gaan stichten.'s Morgensvroeg hadden zij het hoofdgebouw van de Universiteit aan het Keizer Karelplein in vlammen doen opgaan.Kort na ~~twaalven~~ 12.00 uur werd het pand op de hoek In de Betouwstraat-Mgr.Hamerstraat door een Duitse patrouille in brand gestoken.Door tijdige alarmering van de brandweer slaagde een afdeling brandweerlieden erin het vuur tot dit hoekpand te beperken.Beide branden waren echter nog maar een bescheiden inleiding op het eigenlijke drama.Kort na ~~vieren~~ 16.00 uur kregen de bewoners van de Batavierenweg aanzegging,dat zij hun huizen moesten ontruimen.Aan de meesten werd niet meer dan een half uur tijd gegeven om hun woningen te verlaten. Met ~~alle~~ wat persoonlijke bezittingen en een minimum aan kleding en huisraad trokken zij voornamelijk de Ooy in.~~Nog vóór vijven begonnen de eerste huizen te branden.Kort daarna volgde de Barbarossastraat.~~Deze woningen waren de eerste op een totaal van ~~[illegible]~~ vijftienhonderd,die zonder gegronde redenen door de Duitse soldaten in brand gestoken werden.

's Avonds werd ook het Carmelklooster aan de Doddendaal in brand gestoken. Een ooggetuige schreef over het voorspel het volgende: 'Om zeven uur in de avond wordt er met geweerkolven gebeukt op de achterdeur van de afgebrande recreatie.Een van onze paters opende de deur. En daar stonden 4 of 5 SS-mannen,die met verbazing keken naar de broeders en paters,die onderwijl kwamen toelopen.Ze vroegen of dit huis dan nog bewoond was.Ja,we waren op dat moment met ~~[illegible]~~ man.Maar het moest in brand gestoken worden!Dat kon natuurlijk niet,want wij woonden er als vreedzame burgers.Dan zouden ze hun commandant eens gaan halen.Die komt na 10 minuten zeer verontwaardigd vertellen,dat er vanuit het klooster op hem geschoten is,hij had er nog een schram van op zijn voorhoofd.Daarom moest en zou het klooster branden.Waar we heen gingen, kon hem niet schelen,als we maar bleven in het gebied,dat de Duitsers nog bezet hadden.We kregen daarvoor 20 minuten tijd.De commandant en schrijver dezes gingen samen het dak op om te laten zien dat er onmogelijk op hem geschoten kon zijn vanaf de plaats,die hij had aangewezen. Een luguber baantje,daar op het dak,want de Duitsers begonnen van uit de ruïnes meteen op ons te schieten.Gelukkig waren ze te dronken om iemand te raken en tenslotte begrepen ze,dat hun eigen hoofdman eveneens op het dak kwam en getroffen kon worden.De commandant liet zich inderdaad overtuigen,dat er door ons niet geschoten kon zijn.Maar het klooster moest toch in brand,want er moest schootsveld komen en het klooster stond in de weg.Ons antwoord: Dat helpt niets,want de muren blijven toch staan.Inderdaad,maar dan moest het in brand,omdat er 's nachts licht nodig was om de vliegtuigen te kunnen zien.Tegen een dergelijke argumentatie was geen gesprek vol te houden en we hebben het toen maar opgegeven.Omdat de commandant echter zo goed katholiek was,dat verklaarde hij tenminste herhaaldelijk,werden de twintig minuten,die trouwens al lang verstreken waren,uitgebreid tot een uur.' 1)

Dit citaat zou met tientallen andere aangevuld kunnen worden.Twee punten springen bij lezing steeds naar voren: allereerst de onbehouwen drogredenen,waarmee de brandstichters hun euveldaden trachtten te dekken.De ~~heren~~ lieden hadden voor soortgelijke gevallen steeds weer andere excuses in voorraad. 'Er zijn hier partisanen verborgen',of 'Wij moeten dit wel doen,anders nestelen de ''Amis'' zich in Uw huis en vallen er veel slachtoffers onder de burgerbevolking'.De meest rekbare militaire noodzaak reikte niet tot de vernietiging van het klooster van de Carmelieten,noch tot de brandstichting op vele andere plaatsen in Nijmegen.

Een andere zaak is het,of het ~~steeds~~ altijd SS-ers waren,die deze schanddaden pleegden.Vrijwel steeds verschenen de heren in camouflagejassen, soms ook met zwart gemaakte gezichten.Gezien de haat.die men deze formatie toedroeg en in aanmerking genomen,dat een aantal SS-ers hier vocht,is het begrijpelijk,dat er in zoveel verslagen over SS-ers gesproken wordt.

Maar in die gevallen,waar men de gelegenheid had de daders in uniform waar te nemen,valt vaak het woord 'valschermjagers' en 'Hermann Göringdivisie'. 2) Daar komt bij,dat deze SS-ers de kern vormden van het verdedigingsblok en wel belangrijker zaken aan het hoofd hadden dan het zich vergrijpen aan de

1) Raphael Gooyer O.C.: 'De Nijmeegse Carmel tijdens en na de bevrijding', Carmelrozen,jaargang XXXI,aflevering IX, pp. 164-167.

2) De leden van deze divisie waren duidelijk kenbaar aan een witte spiegel op de revers.

L dat deze dagen durende systematisch uitgeboerde vernieling regelde,

bezittingen van de burgerbevolking. 1)

~~De~~ Hitlerjugend heeft zich echter uitermate actief betoond bij deze brandstichtingen. 2) Er zijn zeker gevallen aanwijsbaar, waar militaire noodzaak in het spel geweest kan zijn. Alles overziende - de brandstichtingen werden de twee volgende dagen lustig voortgezet - ontkomt men moeilijk aan de indruk, dat het 'vuurtje stoken' vooral de kortgebroekte knapen zó goed beviel dat ze het niet konden laten. Gezien de toen heersende Duitse gezagsverhoudingen is het ondenkbaar, dat al deze Herostraten op eigen initiatief handelden. De naam van de man, die ~~dit~~ meesterbrein bezat, L is onbekend.

Tegen ~~zeven~~ 19.00 uur was de Reinaldstraat niet meer dan een rijtje rokende ruïnes. ~~Tegen half acht~~ Een half uur later stonden ook de eerste huizen in de Graadt van Roggenstraat en in de Mr. Franckenstraat in lichterlaaie. Hogerop brandden ~~om half negen~~ te 20.30 uur delen van de Museum Kamstraat, de Pater Brugmanstraat, de Hugo de Grootstraat, de Ten Hoetstraat, de Ten Hoetdwarsstraat en de Jan van Goyenstraat. In deze straten ~~brandden~~ werden hele huizenblokken ~~af~~, andere konden behouden worden. tot muurskeletten verandend

Ook aan de stadszijde van het Keizer Lodewijkplein werden geen halve maatregelen genomen. De hoek Gerard Noodtstraat-St.Jorisstraat was één van de eerste woningen, die het moest ontgelden. De Gerard Noodtstraat ging tot no. 12 in vlammen op, de St. Jorisstraat tot no. 38. Ook zakenpanden als de bontzaak van Rapp en de Wolbaal, St. Jorisstraat no. 12 en no. 24, deelden dit lot. In de Hertogstraat werden alle even nummers aangestoken, 3) tegen ~~zes~~ 19.00 uur was de hoek van de Hertogstraat met het Kelfkensbos al één vuurzee. 'De Gerard Noodtstraat en de buitenkant van de Hertogstraat stonden in felle gloed. Onze tuin werd verlicht door een regen van gloeiende stroospaanders, die gelukkig nergens nieuwe brand veroorzaakten. Maar het bleef een angstig gezicht. Het leek wel, of de Duitsers een ring van vuur om het fort van het Kelfkensbosch wilden aanleggen om zodoende de nadering van de Engelsen te beletten. Het vuur brulde: de huizen stortten krakend in, het was angstig. Deze nacht duurde lang.' Wintersoord, Mariënburgsestraat en Oude Stadsgracht waren het volgende doelwit van de brandstichters. Aan blussen - hoewel de hoofdpost van de brandweer in de Hertogstraat gevestigd was - hoefde niemand te denken, 'eenvoudigweg', omdat het van Duitse militaire zijde intussen verboden was, ~~x en de op de hoofdpost aanwezige brandweermannen met het blusmateriaal naar Duitsland waren gestuurd~~. Die late namiddag hadden zij het bevel gekregen: 'Er uit met de wagens en naar Kleef', waarop ~~men besloot~~ besloten werd 'in optocht de garage uit te rijden, de richting aanwijzers naar links, ~~de~~ in de richting Kleef, te zetten en dan rechts af te slaan en te trachten bij de geallieerde bondgenoten te komen.' Tegen schemerdonker kwam de stoet veilig op de Nebo aan.

Zo ging op deze en de twee volgende dagen bijna alles, wat van de Nijmeegse city na het bombardement van 22 februari 1944 nog was blijven staan, in vlammen op. ' 's Maandagmiddags werden om kwart voor ~~zeven~~ 7 's avonds de oneven nummers van de Oude Stadsgracht in brand gestoken. Het schoolgebouw van de zusters stond aan de evenkant van de Oude Stadsgracht. Uit het hoofdkwartier van de Duitsers kwamen door de Stockumstraat twee aan twee de Duitsers. Op sommige plaatsen van de Oude Stadsgracht waren de ruiten eenvoudig ingeslagen en stak men de gordijnen in brand. Op andere plaatsen werd door de Duitsers de trap opgelopen en stak men de bovenverdieping in brand. Zo ook bij Arens, de edelsmid, Oude Stadsgracht no. 51, Van Campen, no.53, het Vincentiushuis no. 55, de boekhandel van Berkhout no. 57 en de mooi kapel van de Pool, in gebruik door de kerk van de Molenstraat. Verder bij Geertsen no. 39 en Koster no. 41, alsmede de Landbouwbank. Daarna begon men aan de evenkant bij de zaal van de Harmonie, waar de kapel aan grenst, ~~vervolgens~~ toen kwam de school aan de beurt. Toen werd het laatste gedeelte in brand gestoken. Dit is echter geblust ~~werd~~ geweden door de heer ~~L~~ D~~ederen~~.'

1) Bij het onderzoek naar de gang van zaken rond het doodschieten van twee Amerikaanse parachutisten door een Duitse SA-man op 17 september in Kranenburg en bij het nagaan van soortgelijke gevallen, kregen ~~mijn medewerker, Oberstudienrat Wilhelm~~ Mr. Michels en ~~de~~ grote medewerking van Duitse zijde. Hierbij werd ons onder andere inzage verleend in een groot aantal akten, opgemaakt door de Feldgendarmerie op 21 september aan de grens bij Wyler, waarin verhoren waren opgenomen van SS-ers, die tussen 17 en 20 september in Nijmegen gevochten hadden. Zonder uitzondering deelden dezen ongevraagd mede, dat zij van Nijmegen niets gezien hadden dan de brug en het bruggehoofd.
2) Zie hiervoor p.p. 223 en 224.
3) Dit is aan de zijde van het Mariënburg.

x 'De Duitsers zeiden, als er brand komt en U blust, dat betekent dat sabotage!'. Bovendien waren de op de hoofdpost aanwezige brandweermannen met het blusmateriaal naar Duitsland gestuurd.

pp. 201 – 204
typo 201–202
gewordn

verkeerde Scherbenning in de gunstige omstandigheid nog op zondagavond acht gevechtsgroepen te kunnen formeren,waarvan er vier de volgende dag vanuit Kranenburg,Kleef en Gennep de Amerikanen in de flank zouden aanvallen.De grootste daarvan was de gevechtsgroep onder Kapitän Stargard,die uit ruim ~~1.300~~ man bestond.Zij moest van uit Kranenburg over Groesbeek naar Hatert en Malden doorstoten.Een tweede groep,onder Kapitän Freiherr von Fürstenberg,was weliswaar maar ~~1500~~ vijfhonderd man sterk,maar had de beschikking over acht lichte tanks.Haar opdracht luidde: van uit Kleef over Wyler,Beek,Ubbergen,Hengstdal, Mariënboom naar Nijmegen op te rukken.De kleinste strijdmacht, ~~550~~ man, werd onder bevel gesteld van Kapitän Göbel.Zij bezat vier zware granaatwerpers en Scherbenning beval haar om zich van uit Gennep over Mook naar Groesbeek een weg te banen.Ook de vierde groep kreeg Groesbeek als einddoel.Deze ~~450~~ vijfhonderd twintig man,onder Major Greschick,zouden in Kleef starten en zo via Donsbrüggen en Kranenburg trachten zich met de gevechtsgroep Göbel te verenigen.De andere vier groepen bestonden uit kleinere formaties en dienden voor plaatselijke verdediging en reserve.

's Morgens om half zeven ging de eerste en grootste groep tot de aanval over.Het verloop van de gevechten is hiervoor beschreven; kort voor de eerste gliders neerkwamen,waren beide landingzones weer in Amerikaanse handen.Van de overige hooggestemde verwachtingen kwam niets terecht.Ruim de helft van de groep Göbel voerde tegen de avond een aanval uit in westelijke richting,op de brug in Malden.De aanval werd met zware verliezen afgeslagen.De groep van von Fürstenberg verloor drie van haar tanks en zag Beek verloren gaan.

De Duitse luchtmacht was op beide dagen geen partij geweest voor de geallieerde eskaders.Om half vijf zondagmiddag meldde het verbindingscommando van de luchtmacht,dat de Me-262 straaljagers wegens de door bombardementen aangebrachte schade niet op konden stijgen.En het is eigenlijk

Vanuit Nederlandse bezetting

p. 202 verwalte

verbazingwekkend, dat de eens zo trotse Duitse luchtmacht in hetzelfde bericht bekend durfde maken, dat tussen ~~16~~ zesten en ~~19~~ negenten uur regelmatig ~~25 tot 30~~ vliegtuigen boven de luchtlandingsgebieden koersten. Een half uur later seinde Krebs, Models stafchef, aan OB West, dat tegen de luchtlandingen 'dringend inzet van alle krachten van de luchtmacht geboden is, aangezien de vijand volledig ongehinderd en zonder enige voorzichtigheid in acht te nemen landt. Vandaag is er nog gelegenheid, en uiterlijk morgenvroeg om uit de lucht toe te slaan, daarna is het te laat.' Het was al te laat en de inschakeling van Luftflotte I kon daaraan de volgende dag niets veranderen. De ~~231~~ drieëntachtig vliegtuigen, die in de gevechten om de landing- en droppingzones ingrepen, bleven op veilige afstand van de sterke jagerbescherming, die de tweede lift begeleidde. Boven Nijmegen verschenen 's morgens te kwart voor elf ~~16~~ zesten Me-109's. Na een kort vuurgevecht werden zij door geallieerde jagers verdreven. Andere vijandelijke vliegtuigen werden die dag niet boven Nijmegen waargenomen.

Aan het einde van de tweede dag was er van enig optimisme van Duitse zijde geen sprake meer. Generaal Feldt was 's middags met ~~enige~~ enkele stafofficieren naar Kleef gegaan om persoonlijk de tegenaanval van de vier gevechtsgroepen te leiden. Hij keerde 's avonds mismoedig naar zijn kwartier in Hüls (bij Krefeld) terug. Met de soldaten, die de divisie 406 bevolkten, zou het hem nooit gelukken enig succes op de Amerikanen te behalen. Maar aan Feldt was door louter toeval een strijd opgedrongen, waarvoor het korps ten enenmale niet geschikt of uitgerust was. Reeds voor de luchtlanding op 15 september was besloten in dit gebied het IIe valschermkorps op te stellen en Feldt was op dezelfde dag meegedeeld, dat zijn korps elders in de Westwall gebruikt zou worden. Wanneer de operatie Market Garden op een later tijdstip zou hebben plaats gehad - en dit was zeer wel mogelijk geweest -, dan hadden de mannen van het 82ste de fanatieke valschermjagers tegen zich gevonden in plaats van de Bismarck Jugend van het korps Feldt. Voor Model, onder druk van Hitler zelf, was er nog maar één oplossing: het IIe valschermkorps, dat met de reorganisatie en ~~aan~~ opvulling nog niet halverwege was, zo snel mogelijk naar het gebied van Kleef over te brengen. Het korps kreeg de opdracht om de tussen Maas en Rijn gelande tegenstander te vernietigen en Nijmegen weer in bezit te nemen. Generaal Eugen Meindl, commandant van het korps, achtte de opdracht onuitvoerbaar, maar zijn bezwaren werden onvoorwaardelijk en met beslistheid afgewezen. Twee gevechtsgroepen waren op de avond van 18 september in wording: één uit de resten van de 3de valschermjagerdivisie, één uit de resten van de 6de valschermjagerdivisie, tesamen bijna ~~4.000~~ vierduizend man. Vanuit Emmerik was een groep van ~~1.600~~ zestienhonderd man onderweg, een samenraapsel van individuele valschermjagers, die het contact met hun eenheid verloren hadden. Op uiterlijk dinsdagavond moesten deze drie groepen het Reichswald bereikt hebben. Vrachtauto's zouden vanuit Keulen-Wahn de eerste ~~700~~ zesenhonderd man overbrengen, de rest zou per spoor volgen. Alle protesten ten spijt - er waren geen divisiecommandanten, te weinig stafofficieren en vrijwel geen motorvoertuigen - , begaf Meindl

zich naar Kleef, waar zijn valschermjagers het korps Feldt moesten aflossen en Nijmegen herwinnen.

Op maandagavond half elf benadrukte Model voor de zoveelste keer die dag, dat het transport van de valschermtroepen op alle mogelijke manieren versneld moest worden. En hij voegde hier veelzeggend bij, dat de tegenslagen in het gebied van Kleef dit noodzakelijk maakten.[1] Tien minuten over negen die zelfde avond had Model Bittrich opgebeld: 'Leger groep B brengt een order over van OB West om op 19 september een eenheid uit het gebied van Arnhem naar Nijmegen over te brengen, aangezien de eigen krachten op de duur niet tegen de vijandelijke druk opgewassen zijn. Nijmegen moet in ieder geval gehouden worden. Er moet niet gewacht worden tot de brug in Arnhem terugveroverd is'.[2] De order van Von Rundstedt was in eerste instantie op een bericht van Chritiansen gebaseerd, die kort na negen uur gemeld had: 'Toestand bij Nijmegen zeer moeilijk. Sterke vijandelijke druk. Het in eigen hand houden van de bruggen en de plaats zelf is zonder versterking nog maar korte tijd mogelijk'.[3]

De verbindingen tussen Arnhem en Nijmegen waren ook aan Duitse zijde erg gebrekkig. Hoe weinig informaties het IIe SS-pantserkorps over de toestand in en om Nijmegen ter beschikking stonden blijkt wel uit het volgende citaat van het voor OB West bestemde dagrapport over 18 september:

'Beide bruggen in eigen hand. De rand van de stad, vier kilometer ten Zuiden van de rivier, wordt gehouden. Eén bataljon wordt via een veer naar Nijmegen gebracht. Vijandelijke druk in de richting van de spoorbrug. De vijand versterkt zich voortdurend in het gebied van Berg en Dal. Daar zijn 40 gliders geland (geteld)'.[4]

De Duitsers konden moeilijk tevreden zijn over het verloop van de gevechten om Nijmegen op D-day + 1. Al hun aanvallen waren afgeslagen en hun totale verliezen hadden meer dan 1.000 man bedragen. Het Nijmeegse garnizoen wist, dat de Amerikanen terug zouden komen om de brug te veroveren en wanneer de beloofde versterkingen van SS-troepen niet tijdig zouden arriveren, waren hun stellingen onhoudbaar. Bij Groesbeek en Kranenburg lagen de zaken precies zo. Zolang Meindls valschermjagers nog onderweg waren, zou het korps Feldt zich in hoofdzaak tot de verdediging moeten beperken.

Market Garden

Voor Gavin waren de vooruitzichten die avond aanmerkelijk gunstiger. De tanks van de garde-tankdivisie,waarnaar men de hele dag had uitgezien, zouden er de volgende dag toch wel in slagen zich bij de 82ste te voegen.

1) Kriegstagebuch Heeresgruppe B, 18.9.1944, 22.30, Uhr
2) Kriegstagebuch Heeresgruppe B, 18.9.1944, 21.10, Uhr
3) Kriegstagebuch Heeresgruppe B, 18.9.1944, 21.10, Uhr
4) Kriegstagebuch OB West vom 18.9.1944, Tagesmeldung.

Hoofdstuk XI

NIJMEGEN - DINSDAG 19 SEPTEMBER

De Derde Aanval Op De Waalbruggen

De Britse 'engineers' (genietroepen) werkten met inzet van alle krachten in de nacht van maandag op dinsdag aan het herstel van de brug bezuiden Son over het Wilhelminakanaal. 's Morgens ~~om half zeven~~ te 06.30 uur was de brug gereed en drie kwartier later ging de voorhoede van het XXXe leger corps - de meest noordelijke spits van ~~het Britse~~ Dempsey's tweede leger - op weg naar Nijmegen. 1) Het Household Cavalry Regiment en de Grenadiers zouden de voorhoede vormen van de garde-tankdivisie, terwijl de Irish Group divisiereserve werd. Van Browning hadden zij bericht ontvangen, dat hij de hoge gronden ten Zuiden van de Waal genomen had, maar dat hij onvoldoende troepen ter beschikking had om de stad en de bruggen te nemen.

Vanuit Son reden de tanks zonder obstakels op hun weg aan te treffen door het territoir van de 101ste divisie. St. Oedenrode, Veghel en Uden werden snel gepasseerd en merkwaardigerwijs werd tussen Uden en Grave geen noemenswaardige tegenstand ontmoet. ~~Om tien voor half tien~~ Te 09.20 uur maakten verkenningswagens - scoutcars - van de Guards contact met parachutisten van het 504de, wier meest vooruitgeschoven posten rond het stadje Grave lagen. ~~Om elf~~ Te 11.00 uur liet de hoofdmacht de brug bij Grave achter zich en was op weg naar Nijmegen. Terwijl de tanks van de Grenadier Guards met een flinke tussenruimte "een voor een" over de brug rolden, wachtte aan de andere zijde een Amerikaanse verbindingsofficier met een boodschap van Browning, waarin de commandant van het airbornecorps de wens uitdrukte zo spoedig mogelijk in contact te komen met de bevelvoerende officieren Major A.Gregory-Hood, commandant van het derde tankeskadron en Captain the Duke of Rutland, commandant van de tweede motor compagnie. Aan de kant van de weg in Overasselt wachtte Browning hen reeds op. 2) Spoedig voegden ook Allan Adair en Gwatkin zich bij hen. ~~Browning~~ De commandant van het luchtX bracht hen op de hoogte van de toestand in en om Nijmegen. Over Brownings kennis van de stand van zaken gedurende de eerste twee dagen vermeldt een Amerikaanse publicatie: 'Ongelukkigerwijze werkten de corps verbindingen erg slecht. Ofschoon spoedig radiocontact werd gemaakt met het basis H.Q. in Engeland en met het tweede leger - kwam die dag 3) geen doeltreffende verbinding met de 1ste ~~airborne~~ luchtlandings divisie of met de 101ste divisie tot stand. Op de achttiende werd enige verbetering bereikt en werden enkele inlichtingen per

1) Nicolson ~~en~~ and Forbes: 'The Grenadier Guards in the war of 1939-1945', (Volume I - II; volume I, Patrick Forbes, 'The campaigns in north-west Europe', Aldershot, Gale & Polden, 1949, p.122.

2) Volgens 'The Saga of the All-American', compiled and edited by W.Forrest Dawson, Atlanta, Georgia, Albert Love Enterprises, 1946 (p.234) zou kort tevoren een ontmoeting hebben plaats gehad op een suikerbietenveld bij Grave tussen 'Ben' Browning, 'Slim Jim' en een Britse tankcommandant.

3) Bedoeld is: 17 september.

X landingscorps

telefoon verkregen,aangezien leden van de Nederlandse ondergrondse de telefoonverbinding tussen Arnhem en Nijmegen gebruikten.Niettemin was Brownings eerste volledige en betrouwbare informatie over de toestand in Arnhem een SITREP 1) dat hij op 19 september om 08.00 ontvang.Tot die dag had hij weinig kennis van of invloed op operaties buiten de sector Nijmegen.' 2) Helaas is de inhoud van dit bericht niet bekend, maar bijzonder rooskleurig kan het niet geweest zijn.De corpscommandant achtte dan ook noodzakelijk,dat de Guards alles in het werk zouden stellen om de verbinding met de Britten in Arnhem tot stand te brengen.Na een korte bespreking reed Browning naar Gavins commandopost. Gregory-Hood en ~~de hertog van~~ Rutland volgden hem hierheen.Op Gavins commandopost was intussen Sir Miles Dempsey,de bevelhebber van het Britse tweede leger,gearriveerd.Na terugkomst van Browning werd een plan de campagne besproken om de Waalbrug dezelfde dag nog onbeschadigd in handen te krijgen.Rond één uur gaf Gavin zijn definitieve bevelen uit aan de commandant van de Grenadier Guards,Goulburn.Gregory-Hood,Rutland en Lieutenant-Colonel Vandervoort,commandant van het IIe bataljon van het 505de,waren hierbij aanwezig.

Het IIe bataljon van het 505de,dat als divisie-reserve om en bij de Hoenderberg lag,was een uur tevoren aan de Grenadier Guards toegewezen om de aanval op de brug een grotere kans van slagen te geven en dit verklaart de aanwezigheid van Vandervoort.

Drie colonnes,in hoofdzaak geformeerd uit de Grenadier Guards,zouden vanuit Mariënboom oprukken.De colonne,die de Waalbrug als bestemming had,zou bestaan uit de tweede compagnie (onder de hertog van Rutland),minus een motorpeloton,een sectie carriers uit het derde eskadron (onder Gregory-Hood),minus twee tanktroops (in totaal acht tanks) en uit het IIe bataljon van het 505de,~~minus één compagnie~~.De colonne, die naar de spoorbrug zou oprukken,zou bestaan uit elementen van de derde compagnie van het tweede eskadron van de Grenadier Guards en de 'D' compagnie van ~~het~~ 505de.Captain J.Neville zou deze colonnes leiden.De derde colonne onder Major G.Thorne van de Grenadiers zou bestaan uit twee pelotons van de derde compagnie,een tanktroop van het eerste eskadron en een peloton van de 'E' compagnie van het 505de.Ook haar opdracht was nauw omschreven:inneming van het postkantoor.Alle drie colonnes zouden om half vijf aan hun opmars beginnen.De niet in een van de drie colonnes ingezette onderdelen van de Grenadier Group zouden de Waalbrugcolonne op afstand volgen tot aan de kazernes van de Groesbeekseweg.Vandaaruit zouden zij dadelijk moeten vertrekken naar de Waal- of spoorbrug,wanneer zij bericht kregen,dat een van beide genomen was.Typhoons zouden tenslotte,kort voor de aanval begon,eveneens de Duitse posities met hun boordwapens beschieten.

Intussen was een groot deel van de tanks van de Grenadier Guards gearriveerd in de omgeving van Mariënboom en Sionshof.De eerste verkenningswagens hadden vanuit Grave geprobeerd de brug bij Weurt (Honighutje) te passeren,maar de schade aan de brug,veroorzaakt door de pogingen van de Duitse troepen om de brug op te blazen,was toch wel dusdanig,dat het onverantwoordelijk leek de veertig-ton-zware Shermantanks hierover te laten trekken.Het veroorzaakte echter geen extra oponthoud, want Browning had voor de voorhoede van de hoofdmacht een kaart achtergelaten,waarop de weg naar Mariënboom stond aangegeven en waarbij het Maas-Waalkanaal via de brug van Heumen kon worden overgestoken.

Dat Mariënboom als vertrekpunt was aangegeven,kon natuurlijk geen toeval zijn:Gavin had zijn hoofdkwartier naar deze contreien verplaatst,terwijl Bestebreurtje in Sionshof 'open hof' hield.Hier was 'Captain Harry' maandag al begonnen diegenen aan de tand te voelem,die hem nader konden inlichten over sterkte en stellingen van de Duitse troepen.De Waalbrug en alles,wat daarmee annex was,had zijn bijzondere belangstelling.

1) Situation Report.
2) Dr.John C.Warren,Airborne operations in World War II European Theater,USAF Historical Studies: no.97,USAF Historical Division, Research Studies Institute,Air University,September 1956,p.112.

de 'C' en 'E' compagnie van

ontvingen zij vuur van de Duitsers. De twee Amerikaanse 12 compagnieën verspreidde zich aan beide zijden van het plein

gingen de Coehoornstraat in,maar werden plotseling van achteren beschoten.Het vuur kwam vanaf de school op de Groesbeekseweg (Filles de la Sagesse)1.We moesten dekking zoeken in de tuin van L.We schoten terug totdat het rustig was.Ook in de omgeving van de Centrale Keuken was het niet te verbouwen.Na wachten slopen we van tuin tot tuin verder en kwamen zo terecht in de kelder van de loodgieter Van de B. Hier hebben we zeker 1½ uur gezacht.'

In de binnenstad was het toen vrij rustig.Op het Keizer Karelplein werden 's morgens 'voor de hoofdingangen van het gebouw 2) een aantal gesneuvelden van beide partijen in een open kuil gelegd,enkele werden later nog gebracht en werden,aangezien de kuil niet groot genoeg was,in hun bizarre houding ergens ernaast gelegd.'

Behalve het gestaag neerkomen van granaten en het vuren door Duitse artillerie,die in hoofdzaak in Lent was opgesteld,was het een tamelijk rustige voormiddag.Ook de eerste uren van de namiddag verliepen relatief kalm.De stemming op Sionshof stak daar wel schril tegen af,vooral,toen daar na ~~tweeën~~ 14.30 uur de eerste tanks aankwamen,die vanuit Malden en Hatert via de Scheidingsweg en de D'Almarasweg de Groesbeekseweg bereikten.De gidsen werden geïsoleerd in de gelagkamer van hotel Sionshof en de colonnes formeerden zich voor hun drieledig doel De Duitsers waren blijkbaar op de hoogte van de komst van de tanks en zij twijfelden er niet aan of de Britten en Amerikanen zouden proberen een van beide bruggen intact in handen te krijgen.Aangezien volgens hen elke opmarsroute het Keizer Karelplein moest passeren,staken zij tegen ~~half vier~~ 15.30 uur huizen op het Keizer Karelplein,de Schaeck Mathonsingel,de Nassausingel,de Spoorstraat en de Kronenburgersingel in brand.Curieuzer is het - na de brandstichting van maandag wekten deze nieuwe,moedwillige en nodeloze vernielingen geen verbazing meer -,dat zij opeens ook aandacht gingen schenken aan de verdediging van de Van Schevichavenstraat.Onachtzaamheid van geallieerde zijde,intuïtie? In ieder geval brachten zij een paar mitrailleurs voor het ~~stedelijk~~ gymnasium en het postkantoor,dat sinds zondagavond door de Duitsers verlaten was,in stelling en plaatsten halverwege de straat een stuk antitankgeschut.Om vier uur in de namiddag trof men de laatste voorbereidingen voor de opmars van de drie colonnes.De gevechtsgroepen 'A'(Waalbrug)en 'C' (postkantoor) trokken aanvankelijk gezamenlijk van Mariënboom over de Groesbeekseweg. Hier namen de twee colonnes elk hun eigen route: colonne 'A' viel zelfs in drie delen uiteen.De voorste vier tanks,een sectie carriers en een motorpeloton,begeleid door de para's,de 'E' en 'F. compagnie van II-508,trokken via de Groesbeeksedwarsweg en de Daalseweg naar de Dominicanenstraat.Het was inmiddels ~~half zes~~ 17.30 uur geworden en vanuit de richting van het Mariaplein,waarbij zich de staf van de tweede compagnie en van het eskadron tanks aansloten.Een vijftigtal Amerikanen lukte het onder dekking van rookgranaten met de tanks,de carriers en het motorinfanteriepeloton de Dr.Claas Noorduynstraat te bereiken.Van hieruit slaagde de groep,die gegidst werd door Van Hees, erin ~~de~~ tot de Graadt van Roggenstraat ~~te bereiken~~ om te komen.Daar werden zij ~~ontvangen~~ beschoten door moordend vuur van de Duitsers,die niet alleen een 8.8 cm kanon hadden opgesteld,maar daarnaast ook beschikten over 4.8 cm Pakkanonnen en een achttal mitrailleurs~~tellingen~~.Eén tank werd in brand geschoten,terwijl twee andere zware schade opliepen.Via de Dr.Claas Noorduynstraat slaagde dit groepje erin terug te trekken.

De rest van de colonne,het tweede motorpeloton van de tweede compagnie en het tweede viertal tanks (onder Lieutenant The Earl of Kimberley),was intussen via de Daalsedwarsweg,Geertruidestraat,Van Nispenstraat,Van Rosendaelstraat,Hugo de Grootstraat tot de Barbarossastraat doorgedrongen.Hun ervaring verschilde niet veel van die van de eerste tanktroep.Na het verlies van één tank trokken zij zich ijlings terug,toen het ook ~~de graaf van~~ Kimberley duidelijk werd,dat voor een frontale aanval op de stellingen rond het Keizer Lodewijkplein en het Hunnerpark hun man- en vuurkracht te gering waren.

Het was intussen donker geworden en de Britse tanks rolden in de richting van de kazernes van de Groesbeekseweg,waar de rest van de Grenadier Group tevergeefs wachtte op enig bericht van slagen van de 'A' of 'B' colonne(spoorbrug).

Het motorpeloton en de beide compagnieën parachutisten zetten zich vast in een halve cirkel om het Mariaplein met als uiteinden de Dr Claas Noorduynstraat en het Julianapark.Rondom dit laatste park nam

2) Forte Kyk in de Pot straat. ~~plaats~~ Thans studentenkerk 'Parochie van de H. Geest'

3) Concertgebouw "De Vereeniging".

1) Groesbeekseweg - hoek Driehuizenweg.

gestopt a.b.

~~en~~ bij de Dominicanenkerk in de Krayenhofflaan brachten zij de nacht door.Het motorpeloton van de tweede compagnie werd in een cordon om de tanks gelegd en zo wachtten tanks en infanterie hier het eerste daglicht af.Een deel van de tanks had tevoren,rond half acht,een aanval gedaan op het station,dat door hen in brand werd geschoten.Op de Nieuwe Nonnendaalseweg voegden zij zich weer bij de rest van de colonne,die tevergeefs aanviel in de richting van de spoorbrug met bovenvermeld resultaat.Het zou achtenveertig uur duren voor de 'B' colonne de eigen troepen weer terugzag.

De compagnie van het 508ste opereerde uiterst rechts.Tegen elf uur 's avonds moesten ook zij de strijd afbreken.Zij waren toen gevorderd tot het Kronenburgerpark,waar zij ter hoogte van de Gasfabriek[1] op uiterst sterke weerstand stootten.

Het misfortuin,dat de drie colonnes overkomen was,duidde erop,dat een rechtstreekse aanval op de Waalbrug of de spoorbrug weinig kans van slagen had.Er zou een nieuw plan de campagne opgesteld moeten worden,om de beide bruggen te kunnen veroveren.Kort na middernacht begonnen de besprekingen hierover.

De strijd om Nijmegen is met een groot aantal namen verbonden.Eén van de minst bekende is die van Theodore Bachenheimer,Private first class in het 504de regiment van de 82ste airbornedivisie.~~Hij was in Duitsland geboren,woonde tot zijn elfde jaar in Wenen en sprak vloeiend Duits.~~Er bestaan eindeloze verhalen over Bachenheimers patrouilles en gewaagde overvallen in de bruggehoofden van Anzio en Nijmegen, waar hij met een privé legertje opereerde tot hij op 23 oktober 1944 bij Oldenbroek op mysterieuze wijze de dood vond.Bachenheimer landde op zondagmiddag met het 504de in Grave.Van daaruit ging hij naar Nijmegen, dat hij op zijn eentje binnentrok.Waarschijnlijk was het toen maandagmorgen.Hier vestigde hij zijn eenmanshoofdkwartier in de Transformatorenfabriek aan de Groenestraat.Al gauw vond hij een aantal medewerkers om zich heen verzameld,voor het merendeel leden van de voormalige ondergrondse organisaties,en twee Amerikaanse vrienden, 'Bill één' en 'Bill twee'.[2] Vele malen verdween Bachenheimer,meestal alleen,achter de vijandelijke linies om gegevens te verzamelen.Karakteristiek voor Bachenheimer was zijn optreden op het station in Nijmegen,waar hij op dinsdag 19 september om half vijf in de namiddag moederziel alleen aankwam.Met de nog aanwezige opzichter van de weg bij de Nederlandse Spoorwegen,A.A.W.J. van Hedel ging hij naar een door de R.A.F. gebombardeerde Duitse trein.Hier haalde hij voor van Hedel een karabijn en ammunitie uit.Gewapend met deze uitrusting ging de Nederlander op bevel van Bachenheimer naar het tweede perron.Het lukte hem daar post T te bereiken en hij constateerde,dat de microfoon en de luidsprekerinstallatie nog intact waren.Van Hedel riep op Bachenheimers verzoek door de microfoon: 'Heraus,Hände hoch oder ihr sterbt allen'. Onmiddellijk begon Bachenheimer nu als een razende te vuren.De uitwerking was verbluffend:uit alle schuilkelders kwamen Duitsers te voorschijn, die het op een lopen zetten.De beide mannen joegen hen nog een flinke hoeveelheid kogels achterna,totdat de gealarmeerde Duitse artillerie uit Lent zich inzette en Bachenheimer en van Hedel dwong plat op de grond te gaan liggen.Na een kwartier was de beschieting ten einde. De Amerikaanse parachutist verdween zoals hij gekomen was.De stationsbezetting van ~~40~~ veertig man Duitse militairen was met de Noorderzon vertrokken.

De Branden

In kort bestek een meer dan schematisch overzicht te geven van alle branden,die de laatste dagen voor de bevrijding gewoed hebben,is ondoenlijk.

Inslag van granaten veroorzaakte vaak brand en deze projectielen kwamen over een groot gebied neer.In alle woonwijken zag men tussen de intacte panden zwaar beschadigde of afgebrande huizen.Doorgaans waren

1) Nieuwe Marktstraat

2) De Amerikanen vonden het ~~vaak~~ prettig populaire figuren een ~~eigen~~ bij naam te geven.Gavin werd vaak Slim Jim genoemd.Captain Harry was de omgangsnaam voor Bestebreurtje.Zo gingen achter bovenstaande namen de soldaten Willard Strunk uit Abilene en Bill Sellars uit Pittsburgh schuil.

1) Daar hij in Duitsland geboren was en tot zijn elfde jaar in Wenen woonde, sprak hij vloeiend Duits

pp. 256 – 256b
Nijn 252-253
geworden

deze verwoestingen het gevolg van directe oorlogshandelingen.Dit kan zeker niet gezegd worden van de oppervlaktebranden,die in de binnenstad gewoed hebben.Enkele straten werden hier in brand geschoten, de meesten echter in brand gestoken.Tussen beide destructiemethoden is een niet gering verschil.Om de brandstichtingen te verdedigen hadden de Duitsers een aantal variabele argumenten in petto,die de razende bevolking begrip moesten bijbrengen voor deze brutale handelwijze.De waarheid was,dat zij hun bruggehoofd beter verdedigbaar achtten,wanneer het omgeven werd door een gordel van woestenij,waarin hun geschut effectief zijn salvo's kon afvuren.De Duitsers vreesden straatgevechten en zeker in dit hun vijandig gezinde land,waarvan elke bewoner gaarne de bevrijdingstroepen hand- en spandiensten zou verlenen.Door elke dode hoek bij hun vuuropstelling te elimineren,hoopten zij het Hunnerpark-Keizer Lodewijkpleinbastion zó lang te kunnen verdedigen tot versterkingen zouden arriveren.

Aan artillerie en zware wapenen hadden de Duitse troepen geen gebrek.Een bij Nijmegen gevangen genomen kapitein van de Hermann Göringdivisie verklaarde op 21 september: 'Wij hadden voldoende artillerieondersteuning van de SS-troepen,deze hadden een massa machinegeweren, maar geen mortieren.' En ten behoeve van het schootsveld van deze artillerie werden tientallen huizen aan het vuur prijs gegeven.

Op deze dinsdag was het de beurt van het stratencomplex bij het Keizer Karelplein en het station.Waarschijnlijk ging het huis Van Schaeck Mathonsingel no.7 hier 's middags tegen half vijf het eerst in vlammen op. 'Ruim een uur later werden met phosphor de beide hoekhuizen Spoorstraat-Nassausingel bewerkt. 1) Ook de huizen op het Keizer Karelplein tussen de uitmondingen van de St.Annastraat-Graafseweg en de Van Schaeck Mathonsingel ondergingen hetzelfde lot.Daarbij aansluitend werden de huizen aan de Kronenburgersingel tussen de Spoorstraat en de Vredestraat aangestoken.In de late avond,zo tegen half tien,stond ook het stationsgebouw in lichte laaie.Het is door de manschappen van colonne 'C' (spoorbrug) in brand geschoten.

Ook in de binnenstad hadden Duitse commando's hun werk gedaan.'s-Morgens brandde het nog in de Gerard Noodtstraat (nos 2 - 10),maar de meeste ~~andere~~ branden in de binnenstad ~~waren~~ uitgewoed.~~Blussen was onmogelijk geweest,daar de Duitsers elke activiteit in deze verboden. Een citaat uit een relaas van een bewoner van de Hertogstraat is hierbij veelzeggend: 'De Duitsers zeiden,als er brand komt en U blust,dan betekent dat sabotage.' De brandweer zat 'officieel' in Kleef,maar bij tijde was de waterdruk zo gering,dat ook zij niets zou hebben kunnen uitrichten.~~

Tussen de geblakerde delen van het Mariënburg (hier was de noordelijke zijde,waar o.a. het Luxor Theater 2/ stond,afgebrand),de Oude Stadsgracht en het Wintersoord enerzijds en het uitgebrande stuk van de St.Jorisstraat anderzijds stonden een aantal huizenblokken,waarvoor de Duitsers nog geen belangstelling hadden getoond.Dit zou echter niet lang meer duren.Dinsdagmiddag kwam de Hertogstraat weer aan de beurt.Een aantal huizen met even nummers (westzijde) werd in brand gestoken,later tegen ~~half zeven~~ 8.30 uur ook een blok huizen aan de andere zijde (Hertogstraat nos 57 - 77).De nog overeind gebleven zuidzijde van Wintersoord was de Duitsers eveneens een doorn in het oog en onderging die avond hetzelfde lot.

De villa Belvoir op het Keizer Lodewijkplein,die deel uitmaakte van de binnenste Duitse verdediging,werd door de geallieerden in brand geschoten.Dit moet rond ~~negen~~ 21.00 uur 's avonds gebeurd zijn.

Nog voor de middag was brand uitgebroken in het ~~pand~~ warenhuis van Van der Borg,Broerstraat no.43.Successievelijk volgden ook de andere zakenpanden,waaronder de modezaak van Laimböck,Broerstraat 41,de modezaak van Wisbrun en Liffman,Broerstraat 35,de juwelierszaak van Van Baal, Broerstraat 37,het tweede pand van Van der Borg,Broerstraat 27 en Heck's lunchroom,Broerstraat 25.

Deze panden en de oostzijde van de Broerstraat hadden het bombardement van 22 februari 1944 overleefd,de rest van de Broerstraat - met uitzondering van de Dominicanenkerk - was volledig verwoest.De brandstichters,die er zich in dit geval niet op konden beroepen,dat deze 'Ausradierung' diende om hun artillerie een overzichtelijker schootsveld te verschaf-

1) De vele door getroffenen afgelegde verklaringen betreffende de branden geven geen uitsluitsel over alle methoden,die de Duitsers aanwendden om de huizen,waarvan zij hoopten,dat zij zo snel en zo volledig mogelijk uit- of afbrandden,vlam te doen vatten.Naast phosphorbommen - brandbommen dus - zou ook een phosphorapparaat gebruikt zijn.Enkele voormalige bewoners verklaarden later,dat hun woningen bespoten waren met een soort phosphorpoeder.De houders,waarin dit poeder zich bevond,zouden een zekere gelijkenis gehad hebben met onze hedendaagse schuimblusapparaten.Geen van de door ons ondervraagde Duitse genie-officieren was op de hoogte van het bestaan van dit apparaat.Onder groot voorbehoud vermelden we daarom hier,dat de Duitsers gebruik maakten van phosphorspuiten.

2/ Mariënburg 25

Deze dertig jongens tussen de ~~16~~ zestien en de ~~18~~ achttien jaar waren niet voor alle brandstichtingen verantwoordelijk en hadden ongetwijfeld hun directieven van hoger geplaatsten gekregen. In sommige gevallen werkten ze met soldaten samen, meestal echter niet. Een ~~flink~~ aantal panden werd alleen door militairen in brand gestoken.

Door oorlogsgeweld (inslaan van granaten) gingen die avond hotel Des Pays Bas ~~aan de~~ hoek Berg en Dalseweg - St. Canisiussingel en enkele panden aan de Mr Franckenstraat en de St. Canisiussingel verloren. De Duitse artillerie was ook verantwoordelijk voor de branden, die die avond woedden in de Museum Kamstraat, de Pater Brugmanstraat, de Van der Havestraat, de Jacob Canisstraat, de hoek van de Waldeck Pyrmontsingel, de Prins Hendrikstraat en de Hobbemastraat. De hoek van de Van Heutszstraat stond 's avonds eveneens in brand. Hier waren, zoals op vele andere plaatsen stukken 'airbursts' terechtgekomen.

De Gevechten In De Periferie

Het ~~Ie en IIIe~~ I en III - 505 bataljon van ~~het 505de regiment~~ had een aanmerkelijk minder bewogen dag dan II-505, dat ~~vanaf 12 uur 's middags~~ 12.00 uur onder bevel van Allan Adair stond. Het regiment was verantwoordelijk voor de zuidelijke sector van het divisiegebied. De gehele dag door vielen de Duitsers met tussenpozen bij Riethorst aan, maar deze aanvallen waren veel te zwak om ook maar enig effect te sorteren. Enkele Duitse patrouilles, bij Bruuk 's middags ~~om half een~~ te 12.30 uur, bij Riethorst ~~om tien voor half zes~~ te 17.20 uur en aan de westelijke rand van het Reichswald 's avonds ~~om tien uur~~ te 22.00 uur, worden door de kroniekschrijvers als de enige wederwaardigheden van die dag vermeld.

Het 504de regiment, dat de ~~ge~~ garde-tankdivisie 's morgens in zijn sector zag binnentrekken, werd die dag in zijn geheel teruggetrokken. De drie bataljons marcheerden naar Jonkerbos, alleen een kleine bezetting bleef bij object no 10, de brug bij ~~Honighutje~~ heuvel, achter. De 32ste brigade nam de beveiliging van deze sector over, het 504de regiment werd divisiereserve van de 82ste.

Voor het 508ste was 19 september de dag van 'heuvel 75.9'. Om de vijand te verhinderen, dat hij vanuit Kleef versterkingen naar Nijmegen zou kunnen brengen, was het dringend noodzakelijk hem het gebruik van de weg Wyler - Beek - Ubbergen te beletten. Het IIe bataljon onder Mendez kreeg daarom bevel om deze weg bij Beek te blokkeren. De barricade zou echter onhoudbaar zijn, wanneer de haar beheersende hoogte 75.9 niet tevens in Amerikaanse handen was. 's Middags ~~om half vijf~~ om 16.30 uur kreeg daarom de 'A' compagnie bevel om onder commando van Lieutenant John Foley - kapitein Adams en zijn mannen hadden vanuit de binnenstad van Nijmegen nog steeds geen contact met de hoofdmacht - heuvel 75.9 (de Duivelsberg) te veroveren en aan de voet van de heuvel een wegversperring op te richten ongeveer ter hoogte van bad Wyler. Een peloton van de 'G' compagnie werd hem ter ondersteuning toegewezen. De hele 'A' compagnie bestond op dat moment nog slechts uit ~~4~~ twee officieren en ~~2~~ twee manschappen, terwijl het toegevoegde peloton van de 'G' com-

de pionier-compagnie, die de beide bruggen verdedigen, hebben zich diep ingegraven. Zij huizen tussen de pijlers van de brug.' 1) Over de geruchten van woensdag delen de twee SS-ers mede: 'Wij beiden kregen de opdracht gewonden onder de brug naar de verbandplaats te brengen. 2) Dit speelt zich af aan de Nijmeegse zijde want 'omdat de brug, zoals hiervoor al vermeld onder vuur van de tanks lag, kon niemand over de brug.' 3) Hoe gevaarlijk het was deze te passeren, kan het volgende citaat aantonen: 'De bruggen zelf liggen onder het vuur van in de flanken opgestelde zware mitrailleurs. Het zou waanzin zijn ze te willen passeren. Het bataljon Euling moet dringende boodschappen van de gevechtsgroep Reinhold overbrengen. Een Sturmman waagt het zich na de brug naar de gevechtsstand te begeven (durchzuschlagen). Drie keer op één dag legt hij deze gevaarlijke weg af, drie keer ontging hij de onophoudelijke salvo's der mitrailleurs.' 4)

Wij willen de lezer hier niet met een overdadig aantal citaten en voetnoten vermoeien: uit de verdere gegevens over het pionier-bataljon blijkt dat de ruimte tussen de pijlers aan de Nijmeegse zijde van de verkeersbrug bestemd was én als commandopost voor deze SS-ers én als opvangcentrum voor uit de stad verdreven Duitse soldaten én, in een later stadium, als verbandplaats voor gewonden.

De SS-genietroepen hadden stellingen links en rechts van het viaduct in de Oude Ubbergseweg bezet. Aan de oostelijke zijde waren dat loopgraven en éénmansgaten, aan de westzijde een straatversperring aan de voet van de Voerweg, enkele versterkte huizen onder aan de Voerweg - waarvan er één als bunker zou zijn uitgebouwd - en een paar loopgraven aan de voet van de Valkhofmuur. De rest van het bataljon was te vinden onder en in de grote boog en bij het Lentse landhoofd en had als commandopost het viaduct aan de Lentse zijde waar de Waaldijk onder het landhoofd doorgaat.

Met deze feiten voor ogen mag het een onmogelijke opgave genoemd worden voor ~~een~~ verzetsman om op maandagochtend tussen ~~6.00~~ 11.00 uur 's morgens en ~~twee~~ 14.00 uur 's middags zowel ongemerkt op de brug te komen als een groot traject van het brugtracé af te leggen tot aan de plaats waar langs de leuningen de leidingen van de aan de kleine Lentse boog vastgemaakte explosieve ladingen liepen. De Commissie Onderzoek Waalbrug schreef in haar rapport, ~~dat~~ 'Verschillende getuigen ~~het mogelijk hebben geacht, dat langs een veel dekking biedende weg de brug te benaderen was.~~' 5) De commissie heeft daarbij aangenomen, 'dat de aandacht van de Duitsers hoofdzakelijk in beslag werd genomen door de verdere ontwikkeling van het gevecht met de compagnieën Amerikaanse parachutisten, die van verschillende zijden trachtten door te dringen naar de brug.' 6) De Duitse bewakers van de brug hebben echter part noch deel gehad aan de gevechten op maandag. 'Op dinsdag, 19.IX, tegen 18 uur volgde de eerste aanval en wel, voorzover wij weten, met vier tanks. Twee daarvan zouden stukgeschoten zijn.' 7) Ook deze overval heeft zich buiten hun eigen sector afgespeeld, zodat ze er slechts over kunnen vermelden, wat zij toevallig opgevangen hebben.

1) en 2) en 3) en 4) 'Buczacz-Caen-Nimwegen. 'Der Kampf der 10.SS Panzer-Division Frundsberg im Jahre 1944'. Erschienen im Eigenverlag der 10.SS-Panzer-Division 'Frundsberg' Abt.VI. Gemeinschaftsarbeit des SS-Kriegsberichter-Zuges der 10.SS-Panzer-Div. 'Frundsberg'. Begin 1945, p.77.

5) en 6) Rapport aan de Minister van Oorlog van de Commissie van Onderzoek inzake de redding van de Waalbrug te Nijmegen in september 1944, met drie Bijlagen (A,B,C). Op 21 november 1951 aan de Minister van Oorlog door de bij beschikking van 8 juni 1949, Geheim Litt.D 112 ingestelde commissie aangeboden. p. 15.

7) 'Buczacz-Caen-Nimwegen. 'Der Kampf der 10.SS Panzer-Division Frundsberg im Jahre 1944'. Erschienen im Eigenverlag der 10.SS-Panzer-Division 'Frundsberg' Abt.VI. Gemeinschaftsarbeit des SS-Kriegsberichter-Zuges der 10.SS-Panzer-Div. 'Frundsberg'. Begin 1945. pp. 77-78.

'hebben het mogelijk geacht, dat -- langs een veel dekking biedende weg de brug is genaderd'.

drie uur staken zij de boel aan. Wij hebben dit zelf gezien. Na alles eruit gehaald te hebben, hebben zij een soort van ~~propper~~ phosphor genomen en deze in het huis gegooid." St.Jorisstraat 22 en 24 kwamen daarna aan de beurt. "Ook het huis van Robert Janssen begon te branden en toen ook het blok van de Gelderse tram[1] evenals de gehele kant van de Belvédère."

Aan de andere zijde van het landfront gingen de Duitsers tegen drie uur tot liquidatie van de overeind staande panden over. "Om drie uur werd phosphor in de zaak van Presburg[2] gegooid en in de pastorie[3] van de Broerstraatskerk." Dit was dus de hoek van Broerstraat en Korte Burchtstraat. "Ik zag dat het Olympia-theater[4] in brand stond, de Fotograaf van Raay, Peek en Cloppenburg, naar ik meen ook. Wij gingen de huizen in de Lange Nieuwstraat leeghalen en brachten de meubels naar de hoek Korte Nieuwstraat, welke 's maandags verbrand was." Ook het stadhuis ontkwam niet aan de vernielzucht. Tegen vijf uur brandde het aan de voorzijde. "Om tien uur brandde het stadhuis fel. Van blussen was voorlopig geen sprake. Er was geen druk meer op de waterleiding." Ook de overzijde van de Korte Burchtstraat werd in ~~de~~ as gelegd. De Zuidzijde van de Grote Markt, al zwaar geteisterd door het Februaribombardement, werd aangestoken. Het gedeeltelijk herbouwde pand van Vroom en Dreesmann[5] was in de avond één vuurzee. Alleen aan de Westflank van het Valkhofbastion was geen brandgordel tot stand gekomen. Hier dreigde echter voor de verdedigers van de Waalbrug geen gevaar. De vrij sterke helling van de heuvelrand maakte een aanval van die zijde tot een riskante onderneming, en de diepe insnijdingen van Lindenberg en Voerweg, waarvan vooral de laatste rijkelijk bezaaid was met mitrailleurstellingen, waren, naar Duitse opvatting, onoverkomelijke hindernissen. Toch heeft ook de Grootestraat groot gevaar gelopen. In de namiddag was de Arminiaanse kerk in brand gevlogen. Hier is het door veler inspanning gelukt een dicht bij gelegen slagerij en drukkerij te behouden. Was de brand op één van beide panden overgeslagen, dan was het gehele blok Platenmakersstraat - Grotestraat met zijn tegen en in elkaar gebouwde huizen ~~aan de ondergang prijsgegeven~~ verloren gegaan.

Het hevigst brandde de Korte Burchtstraat en van hieruit greep het vuur in de avond en nacht steeds verder om zich heen. Aan de Oostzijde van de Broerstraat bleef geen pand behouden. Ook de Broerstraatskerk stond in de nanacht in ~~volle gloed~~ lichte laaie. Toen de volgende middag de balans opgemaakt kon worden, bleek alleen de in 1940-1941 gebouwde nieuwe vleugel van het stadhuis nog overeind te staan. De schade aan dit gebouw was desalniettemin groot genoeg om het stedelijk bestuur de St.Annastichting te doen kiezen als zetel van het burgerlijk gouvernement, dat in nauwe samenwerking met het Militair Gezag ging proberen deze stad leefbaar te maken. Op de avond van deze dag kon geen van hen vermoeden dat tot 8 februari 1945 de stad Nijmegen een sector van het westelijk front zou blijven, waar de noden van de burgerij ondergeschikt waren aan de behoeften der geallieerde oorlogsvoering.

1) Kelfhensbos 24a
2) Korte Burchtstraat 2
3) Kerkegasje 8
4) Lange Burchtstraat 8
5) Grote Markt 12

Civil Affairs and Market Garden

Door de in Londen zetelende chef van het Nederlandse Militair Gezag, Mr. H.J. Kruls, werden eind augustus - begin september 1944 besluiten genomen om de komende bevrijding van het vaderland zo schokvrij mogelijk te doen verlopen. Eén van deze maatregelen was het benoemen van enkele in Engeland toevende Nederlanders tot 'liaison officer militair gezag'. Toen de operatie Market Garden op papier gestalte ging krijgen, werd tot liaison officer bij het hoofdkwartier van het Airborne Corps de kapitein H.J.R.R. baron Melvill van Carnbee benoemd. Bij de hoofdkwartieren der drie divisies, die aan Garden zouden deelnemen, werden geattacheerd de luitenant ter zee eerste klasse A. Wolters (Britse ~~eerste~~ 1ste luchtlandingsdivisie; bestemming Arnhem), de luitenant vlieger Tigler Wybrandi (Amerikaanse 101ste airbornedivisie; bestemming Eindhoven) en de luitenant Laverge (Amerikaanse 82ste airbornedivisie).

De opdracht van deze liaisonofficieren was, om, ~~zonder~~ zij geland waren en er dorpen of steden bevrijd werden, het Nederlandse wettige gezag te herstellen volgens de bepalingen van het Londense regeringsbesluit op de bijzondere staat van beleg en van aanvullende regeringsbesluiten. Mondeling waren deze officieren in Engeland de namen medegedeeld van de Commissarissen der Koningin, burgemeesters en andere hoge functionarissen, die 'fout' waren. Tevens waren hen in Londen de namen medegedeeld van hen, die als tijdelijk vervangers in deze openvallende functies benoemd zouden kunnen worden. De opzet was, dat de liaison officer de naam van de in Londen voorgestelde zou bekend maken aan enkele lieden van de "ondergrondse" en enige andere plaatselijke notabelen en met hen overleg zou plegen. Kon de naam van de voorgestelde ook hun goedkeuring wegdragen, dan werd de betreffende persoon tijdelijk in de functie van de 'weggezuiverde' benoemd. De taak van deze liaison officieren was een tijdelijke en plaatselijke. Zo spoedig mogelijk zouden de commissarissen Militair Gezag hun taak overnemen. Zij zouden dan weer naar een andere gemeente vertrekken om daar orde op zaken te stellen.

Helaas werd luitenant Laverge bij de landing van zijn zweefvliegtuig op 17 september zwaar gewond, zodat hij zijn taak niet ten uitvoer kon brengen. Melvill van Carnbee, die, als gedetacheerde bij het Airborne Corps, slechts een coördinerende taak had, nam Laverge's werkzaamheden over en zocht, nadat hij op 17 september met Browning's hoofdkwartier, bij Bruuk geland was op dinsdagnamiddag met de voorhoede van het Britse tweede leger bij Sionshof contact. Na enig overleg werd de burgemeester van Groesbeek, Jhr. R.M.J.F.L. van Grotenhuis, tijdelijk in zijn ambt bevestigd. Vervolgens probeerde het Civil Affairs Detachment, dat bestond uit de Britse kolonel Thorne-Thorne, zijn adjudant luitenant-kolonel T.R. Bodington, Melvill van Carnbee en enkele Nederlandse militairen, waaronder de soldaat eerste klasse, Baggerman, in Nijmegen binnen te dringen. In Londen was als tijdelijk burgemeester Mr. P.I.J.M. van der Velden benoemd, indien hij het vertrouwen van de bevolking genoot. 1) De bedoeling van de rit was zo spoedig mogelijk met hem contact op te nemen, daar enkele leden van de ondergrondse, betrouwbare Waterstaatautoriteiten en enkele priesters Melvill van Carnbee verzekerd hadden, dat voornoemde ontslagen wethouder 'goed' was. De Guyotstraat, waar de heer van der Velden woonde, werd echter nog door de Duitsers bezet en vlak bij de brug in de St. Annastraat werd besloten rechtsomkeert te maken. Telefonisch contact was echter wel mogelijk en in dit gesprek vroeg Melvill van Carnbee, na zich voorgesteld te hebben als vertegenwoordiger van de Nederlandse regering in Londen, de heer van der Velden of hij bereid was als tijdelijk burgemeester der stad Nijmegen te fungeren. De heer van der Velden bleek hiertoe inderdaad bereid, maar kon zijn huis nog niet verlaten. Er werd afgesproken dat hij zich de volgende ochtend naar het politiebureau in de Groenestraat zou begeven. Op woensdagvoormiddag kon Melvill van Carnbee hem hier ontmoeten, ~~die~~ en reed met de nieuwe burgemeester naar de St. Annastichting ~~reed~~, teneinde aldaar een voorlopige secretarie te vestigen. In een der vertrekken van dit bejaardentehuis werd 's-namiddags om 16.00 uur een vergadering gehouden, waarbij ook leden van de ondergrondse, de gemeente- en de rijkspolitie en enige gemeente-

1) zie ook p.69, ~~voetnoot~~ noot 1.

ambtenaren aanwezig waren. 1) Na zich gelegimiteerd te hebben bevestigde Melvill van Carnbee de benoeming van de heer van der Velden als tijdelijk burgemeester. 2) en deed enkele principiële mededelingen betreffende de besluiten van de regering op de bijzondere staat van beleg en andere daarmee samenhangende besluiten.Copieën van deze besluiten werden de aanwezigen uitgereikt.Vervolgens werd besloten dat de nieuwe tijdelijk benoemde burgemeester zich zou bezighouden met de zuivering van de gemeentepolitie en van Mourik Broekman met die van de staatspolitie.Deze samenkomst,met aan het hoofd een wettig benoemde burgemeester,was in feite de eerste vergadering van het stadsbestuur na de bevrijding.

1) Het staat vast dat hierbij aanwezig waren de kapiteins H.J.F. Heygele en A.I.Oerlemans van de gemeentepolitie,de kapitein Mr. van Mourik Broekman der staatspolitie,kapitein J.F.J.Janssen namens de O.D.

L.B.W.

2) Bij ministeriële beschikking van 8 september 1944 was Mr.P.I.J.M. van der Velden aangesteld als tijdelijk burgemeester der gemeente Nijmegen.Bij schrijven van 13 oktober1944 verzocht hij uit deze functie te worden ontheven.De commissaris Militair Gezag in Nijmegen, Ir.A.F.H.Blaauw,verleende hem met ingang van 16 oktober 1944 ontslag.Op dezelfde datum benoemde deze commissaris Mr.Ch.M.J.H. Hustinx met onmiddellijke ingang tot tijdelijk burgemeester van de gemeente Nijmegen.
Bij Koninklijk Besluit van 19 juni 1945 werd Mr.Hustinx per 20 juni 1945 benoemd tot burgemeester der gemeente Nijmegen.

O.O. 6347

Oude pagina's - map III. Hr. Lijen

KB systeemmappen
www.systeemmappen.nl
art.nr. 551010-kleur

hen aan en deden aan de mannen van de Ierse garde optimistische verslagen over de vorderingen, maar er gebeurde weer niets.

De ~~Hollanders~~ Nederlanders waren bewapend met nog een ander, bijna geheel zelfgemaakt, apparaat: een stengun. Deze was gemakkelijker te bedienen dan een zend- en ontvangtoestel: door ermee te stoten of te schudden deed ze het even goed, als door de trekker over te halen. Natuurlijk ging ze af en verwondde een tolk: "Jammer", zei Major Denis FitzGerald, "tolken zijn in Holland en België broodnodig, daar niemand de taal spreekt, maar we hebben gelukkig genoeg reserves". Beide bataljons hadden een aantal tolken verzameld, die nu voor het geval ze werden gevangen genomen -voorzien van zorgvuldig klaargemaakte A.B.64's, het militaire soldijboekje - waren vermomd als leden van de Ierse garde. Men hoopte, dat de Duitsers niet zouden merken, dat no. 27.10001, Heinsius P. van de gardetankdivisie, moeilijk uit het County Cork afkomstig kon zijn.1)

Nog voor het licht werd stak het eerste eskadron van de Irish Guards de brug over om zich daar bij de vierde compagnie te voegen. Later op de ochtend kwamen ook het tweede en derde eskadron in Lent aan. Kolonel 'Joe' Vandeleur, nam het bevel weer op zich. De Irish Guards zouden na de middag een aanval inzetten vanuit Lent om door te stoten naar Arnhem. Het tijdstip was niet willekeurig gekozen. De Poolse 1ste parachutistenbrigade zou die middag aan de zuidoever van de Rijn bij Arnhem afspringen en met deze hulp was het geen onoverkomelijke opgave de oprit van de Rijnbrug te bereiken en daarna de brug te veroveren ter ontzetting van de om Hartenstein samengedrongen Britten. Zo ongeveer was de gedachtengang van Vandeleur, waarvan hij later moest toegeven, dat ze wel wat al te optimistisch was. Van de sterkte van de Duitse troepen was Vandeleur weinig bekend. Wel had men een Duitse stafkaart bemachtigd, waarop een aantal antitank- en Flakgeschutstellingen aan de Stationsweg in Bemmel waren aangegeven. Vanuit het station te Ressen loopt deze Stationsweg pal in westelijke richting naar de Oude Rijksweg (van Nijmegen naar Arnhem). Meer naar het Noorden zijn er nog twee dwarsverbindingen tussen de spoorlijn en de Oude Rijksweg. Nog noordelijker ligt dan het straten- en wegennet van Elst. Heel deze vierhoek, die als noordelijke grens de weg Elst - Aam en als zuidelijke grens de hiervoor genoemde Stationsweg had met de Oude Rijksweg en de spoorlijn Nijmegen - Arnhem als opstaande zijden, was door de Duitsers als defensieve stelling uitgekozen. De Stationsweg met zijn bomenrijen en heggen aan beide zijden bood alleen al een welhaast ideale linie om lichte en zware wapens als dekking te dienen.

Met als meest vooruitgeschoven punt het spoorwegviaduct bij Koudehoek stelden de tanks met de erop gezeten infanterie zich tussen Waalbrug en spoorlijn op. Half drie was als aanvangsuur voor de aanval vastgesteld, maar tevoren moesten Typhoons en artillerie de Duitse stellingen bestoken.

Vandeleur verwachtte van beide voldoende ondersteuning te krijgen om zijn tanks zonder grote haperingen door te kunnen laten rollen tot de Rijnoever. Maar het kwam allemaal heel anders uit. Er was niet meer dan één van de veldregimenten artillerie beschikbaar, omdat de Club Route 2) tussen Neerpelt en Grave overbelast en de rest dus onderweg was. De 43ste divisie was in volle sterkte

1) Desmond J.L. FitzGerald, 'History of the Irish Guards in the second world war', Aldershot, Gale & Polden, 1952 (second impression), p.505.

2) De weg, die het XXXe corps, nadat het in Frankrijk voet aan wal had gezet, volgde, was gemarkeerd door borden, waarop een klaverenaas ('Ace of Clubs') was getekend. Dit was enkel als wegmarkering bedoeld. Allengs kreeg deze route bovengenoemde naam. Het corpsteken was een klimmende wilde beer op een wit veld. Ook de divisies, brigades en bataljons hadden eigen tekens ('axis signs') om hun opmarsroutes te markeren. Voor de gardetankdivisie was dit haar eigen divisie-teken - een wit open oog op een blauw veld - voorzien van een pijl. Zo gauw nu een brigade of bataljon een andere weg had te volgen dan de divisie, was op dat punt het divisieteken geplaatst met daaronder het nummer van de eenheid, die de divisieroute moest verlaten.

schieting de basis te scheppen voor het weer opnemen van de aanval. Maar het had geen zin te proberen vanuit de Oude Rijksweg naar Ressen door te stoten.Geen Guardsman zou op deze laatste honderden meters dekking vinden voor het zware vuur van de Duitsers en een massale slachting zou het gevolg zijn.Kolonel 'Joe' (Vandeleur) besloot het nu met een dubbele flankaanval te proberen:de vierde compagnie en het derde eskadron tanks onder Major Haslewood moesten via de spoorbrug oprukken,terwijl op de linkervleugel de Welsh Guards in een omtrekkende beweging de tang bij Ressen moesten sluiten.

Het was inmiddels half vijf geworden en wilde men het daglicht nog ten volle uitbuiten,dan moest er snel een beslissing geforceerd worden.Wat later kwam ook de brigadecommandant Norman Gwatkin.naar kolonel Joe toe en beval hem met alle middelen een beslissing te forceren. Maar het bevel had geen zin:zonder het voorbereidend werk van granaten en raketten was de 'Sperriegel' bij Ressen onneembaar.Toen de avond viel,werden de Irish Guards een kilometer teruggetrokken.Beide bataljons hadden zware verliezen geleden en waren te zwak geworden om de Duitse stellingen te verbrijzelen.

De Welsh Guards hadden op de linkerflank geen enkel resultaat geboekt.Om twee uur stak het eerste eskadron de brug over.Major N. Fisher schreef in zijn dagboek over de gebeurtenissen op die middag:

'2.00 n.m. Mijn tank gaat juist de Waal over.

2.15 n.m. We staan op de brug stil....het is nogal onplezierig,daar we een nauwkeurig afgetekend doelwit vormen voor Duitse bommenwerpers,als die er tenminste zijn.

3.00 n.m. Deze brug is niet gezellig.... Er is van tijd tot tijd wat licht artillerievuur,maar ik kan niet vaststellen,waar het vandaan komt.

3,15 n.m. Toen ik buiten mijn tank kwam,floot er letterlijk een kogel langs mijn neus.Spoedig daarna vielen er overal om ons heen mortiergranaten.... Nu zijn er veel vijandelijke vliegtuigen boven ons.Eén man van het eskadron is licht gewond geraakt. Wat een verwenste plaats is het hier....

3.45 n.m. Weer Duitse vliegtuigen heel laag boven ons.Dit is een onaangename situatie en ik zal deze brug niet gauw meer vergeten.

4,15 n.m. Nog meer granaat- en mortiervuur.Brigade-,divisie- en corpscommandanten zijn allen,de een na de ander,naar voren gegaan om een plan op te stellen om met de tegenstand af te rekenen.Intussen blijven we op deze verdomde brug staan.

5.30 n.m. Zo nu en dan mortiervuur om ons bezig te houden,maar niet zo dichtbij als eerst.Ik hoop,dat we niet de hele nacht hier behoeven te blijven staan.'

Om zes uur probeerden de Welsh Guards opnieuw een weg naar voren te vinden,ditmaal via de dijk in westelijke richting naar Oosterhout. Maar de hoge dijk,die landinwaarts geen zijwegen kent en zo elke ontplooiing van het eerste eskadron en van de derde compagnie van het Ie bataljon (infanterie),die boven op de tanks gezeten was,onmogelijk maakte,was de grootste belemmering voor een te behalen succes.Voorbij het Fort beneden Lent maakt de dijk een paar reuze kronkels,die Duitse tanks in staat stelden over de uiterwaarden heen vanuit dezelfde dijk de Welsh Guards onder vuur te nemen.De voorste groep tanks onder Lieutenant M.Devas vernietigde zelfs drie Duitse tanks,maar spoedig daarna viel de duisternis in.Op hoog bevel werd de opmars,die een winst van nog geen kilometer gebracht had,gestaakt en de Welsh Guards trokken zich terug op de Oude Haven bij de spoorbrug.

Aan de vergeefse poging van de tanks van de 5de brigade van de garde-tankdivisie om Arnhem te bereiken had de Coldstream Group niet deelgenomen.Bij Malden en Mook werden zij als reserve achter de hand gehouden.

De 43ste Wessex divisie,die bij de operatie Market Garden onmiddellijk achter de garde-tankdivisie diende op te trekken om,zo was in de plannen vastgelegd,het gebied tussen Apeldoorn en de Zuiderzee te bezetten en vervolgens enige overgangen over de IJssel te veroveren, werd op 18 september geconsigneerd ten Zuiden van Hechtel in afwachting van verdere orders.Een dag later werden officieren en manschappen ervan op de hoogte gebracht,dat hun tussenkomst in Nijmegen gewenst was en zij zich op vertrek daarheen voor te bereiden hadden.Vroeg op de twintigste kwam het bevel zich in beweging te zetten in noordelijke richting.Als eerste vertrokken de 130ste brigade onder Brigadier

Walton,het tactische hoofdkwartier van de divisie en de commandant van de divisie,Major-General G.Ivor Thomas.Door het afsnijden door Duitse troepen van de corridor bij Son kwamen zij de hele ochtend geen stap vooruit.

Na de 'heropening' van de Club Route ging het voetje voor voetje verder.De smalle weg was overvol met voertuigen van de Britse airborne-divisie,die over zee waren aangevoerd.Goede raad was niet duur: het transport van de Wessexdivisie kreeg absolute prioriteit en tegen de avond besloot de 130ste brigade te bivakkeren juist ten Zuiden van de brug bij Grave en zich dan weer te verzamelen,aangezien de colonne,die voor een deel uit DUKW's bestond,in talrijke moten uiteengevallen was. Thomas zelf was vroeg in de middag in Malden aangekomen en had van daaruit verbinding opgenomen met Horrocks,die hem tegen vier uur in de namiddag beval om met ingang van de volgende ochtend de bewaking van de bruggen bij Grave en Neerbosch onder zijn hoede te nemen en met de rest van de brigade de Guards te helpen bij de zuivering van Nijmegen. Het IVe bataljon van het Dorsetregiment nam deze bruggenbewaking op zich,terwijl het Ve bataljon van het Dorsetregiment en het VIe Royal Hampshireregiment bij het krieken van de volgende dag - een kroniekschrijver schrijft: alsof dit een Engels militair onwaardig was, ' na een haastig ontbijt' - naar Nijmegen trokken om de stad te zuiveren.' Er werden geen Duitsers gevonden.Men kon echter slechts met de grootste moeite tussen de opgewonden inwoners vooruitkomen;zij omkransten de troepen met bloemen en stopten appels in hun zakken.' 1) Kort na het middaguur hadden de V Dorsets een half cirkelvormige stelling opgebouwd op de noordelijke oever van de Waal,als dekking voor de beide bruggen,terwijl de VIe Royal Hampshire de verantwoordelijkheid voor de zuidelijke oever voor haar rekening nam. 'In Nijmegen zelf ging het opruimen van geisoleerde groepjes Duitsers voort met de enthousiaste,maar nogal lastige hulp van de burgerij.Captain Andrews van het Ve bataljon,het Dorset regiment,was hiermee bezig,toen er geschoten werd vanuit een warenhuis op ongeveer honderd meter vóór hem,onmiddellijk beval hij een sectie om aan de achterzijde van het warenhuis de situatie te gaan opnemen,terwijl een machinegeweer aan de voorzijde dekking gaf. Zelf stelde hij zich achter een boom op en keek bezorgd toe - het was een spannend moment.Plotseling voelde hij een klopje op zijn schouder en toen hij zich met een ruk omdraaide - de revolver in aanslag - stond hij oog in oog met een charmante Hollandse vrouw,die in vloeiend Engels vroeg,of hij zo vriendelijk wilde zijn een pot jam,die zij voor hem had meegebracht,aan te nemen.

"Oh,hartelijk dank", stamelde hij verbouwereerd.Terwijl zij rustig terugwandelde,keek kapitein Andrews weer naar het warenhuis,juist op tijd om drie Duitsers naar buiten te zien brengen."Wel verdomme",dacht hij,"wat een gastvrijheid,wat een oorlog" ' 2)

De 43ste Wessex telde nog twee andere brigades: de 214de en de 129ste. De eerste had in de avondschemering van 20 september Hechtel verlaten en route naar Eindhoven - Grave - Nijmegen.In de ochtend ging er helaas iets mis.Door de afwezigheid van militaire politie werd in Eindhoven een verkeerde straat ingeslagen en belandde men op de terreinen van eem Philips' fabriek.In de eerste uren van donderdag hervonden de troepen de juiste richting en tussen Veghel en Uden kon de colonne haar verduisteringslampen doven.Opgejaagd door het schrikbeeld van een Duitse aanval op de corridor stoof de langgerekte rij motorvoertuigen door naar Grave.Kort na twaalf uur had de brigade zich geconcentreerd bij Alverna,in afwachting van komende bevelen.Brigadier H.Essame,commandant van de 214de brigade,kreeg onmiddellijk na aankomst bezoek van Thomas,die hem gelastte de Waal via de spoorbrug over te steken,contact op te nemen met de Irish Guards om inlichtingen te

1) H.Essame,'The 43rd Wessex Division at war 1944 - 1945',London William Clowes and Sons,~~London~~,1952,p. 121.
Dit bericht schijnt minstens overdreven te zijn.Na de hevige gevechten in de stad,die daags te voren geleverd werden,de nog smeulende branden en de vlucht van de Nijmegenaren was de stemming onder de burgerij eerder apathisch dan uitgelaten.

2) Ronald Gill and John Graves,'Club Route in Europe.' Hannover 1946, p.79.

1) In het kwaad uitstel afgehoost als resp. IV Dorsets, I Dorsets en IV Royal Hampshire

de spoorbrug bij Arnhem,waar Pak-geschutsvuur hen dwong te retireren.
Ze waren juist terug in Driel - kort na de middag -,toen de Duitsers fanatiek ten aanval trokken;met een paar korte onderbrekingen bleef die aanval voortduren tot het invallen van de duisternis.

Men mag bij dit alles niet vergeten,dat de Polen,die tegen de avond al vierentwintig uur op Nederlands grondgebied verbleven,wél opgerukt waren tot aan de rivier,maar door gebrek aan overzetmiddelen de Britse parachutisten,die op een steeds kleiner gebied werden teruggedrongen, niet konden te hulp komen.

Maar laten wij het toneel verplaatsen naar de dijk tussen Nijmegen en Oosterhout.Na het vertrek van de beide pelotons van 2 H.C.R. zou het ~~VIIe~~ bataljon ~~van~~ VII Somerset Light Infantry (214de brigade,43ste divisie) dezelfde weg naar Driel volgen.Het vertrek was,alsof het een wandeling gold,bepaald op half tien.Voorop zou de 'D' compagnie (de Vanguard compagnie) gaan,gevolgd door de rest van het bataljon.Tanks waren toegevoegd ter ondersteuning,doch tevens een groep antitankgeschut (7.62 cm,het zwaarste Britse antitankgeschut),pelotons met granaatwerpers en mitraillisten,een batterij gemotoriseerd geschut (kaliber 8.76), en een regiment veldartillerie.Heel dit miniatuurleger was op de been gebracht om Oosterhout in te nemen,waarvan de dorpskern met zijn negenhonderd inwoners aan de voet van de dijk lag.Een uur later was de colonne nog niet verder gekomen dan de bottleneck Oosterhout,waar zij opgehouden werd door het vuur van één tank en wat infanterie.Major Sidney Young,commandant van de Vanguard compagnie,werd bij een verkenning dodelijk getroffen.De in een lange rij opgestelde voertuigen werden door kunstmatige nevel aan het gezicht van de vijand onttrokken en Lieutenant-Colonel H.Borrodaile,commandant van de Somersets,probeerde het voor de variatie maar eens op de oostelijke flank.Eén compagnie en vier tanks probeerden hier om het dorpje heen te trekken,maar werden door granaatwerpers tot staan gebracht,al werden wel wat krijgsgevangenen gemaakt.Het was inmiddels één uur geworden en de voertuigen van de Somersets stonden nog altijd opgesteld op de dijk,terwijl aan de voet ervan - aan de Waalzijde - de infanteristen veilig waren voor de 8.8 cm granaten.

Als men alleen met de infanterie en de tanks niet vooruit kwam,dan moest de artillerie -ondanks een schreeuwend tekort aan munitie - maar ingezet worden.Veertig minuten lang namen meer dan honderd kanonnen Oosterhout en omgeving onder vuur. Onmiddellijk daarna,dat was tien voor half vijf,ging Borrodaile met de 'A' en 'B' compagnie van de Somersets ten aanval over,ondersteund door de tanks van het 'A' eskadron van de 4/7 Royal Dragoon Guards (van de 8ste tankbrigade,43ste divisie). 2) Het was een kort,doch geen hevig gevecht.Twee Duitse tanks gingen verloren,één met een 8.8 cm kanon werd buitgemaakt.Meer dan honderddertig SS-ers werden gevangengenomen.Om half zes was de bezetting van Oosterhout voltooid.De verliezen bedroegen negentien gewonden.Essame had middelerwijl nog een tweede bataljon naar de dijk gehaald: het V van het Duke of Cornwall's Light Infantry regiment onder Lieutenant-~~General~~ Colonel G.Taylor.Deze stelde twee colonnes samen,die zo snel mogelijk verbinding moesten zien te krijgen met de Polen bij Driel.Eén colonne bestond uit gepantserde voertuigen: het 'B' eskadron van de Dragoon Guards, de 'A' en 'D' compagnie van ~~de~~ V D.C.L.I.,een machinegeweerpeloton van ~~de 8 Middlesex~~ De niet gepantserde colonne omvatte de 'C' en 'B' compagnie van ~~de~~ D.C.L.I.De tanks volgden de dijk tot Slijk-Ewijk en vandaar ging het in volle vaart naar Driel onder verlies van één tank,die op een mijn liep.In dertig minuten was de afstand afgelegd.In het bruggehoofd troffen ze de Polen, de mannen van 2 H.C.R.,maar ook Lieutenant-Colonel Charles Mackenzie, Urquharts G.S.O.1 en Lieutenant-Colonel E.Myers,commandant van de Royal Engineers,de divisie-genie.Op verzoek van Urquhart waren beide mannen in een klein rubber bootje tevoren de Rijn overgestoken om de Polen,maar vooral het XXXe corps op de hoogte ~~te~~ brengen van de deplo-

1) J.L.J.Meredith 'The story of the seventh battalion (Prince Alberts), the Somerset Light Infantry', 1945 p.73.
2) De 8ste tankbrigade onder Brigadier G.Prior-Palmer,bestond uit ~~de volgende vijf bataljons~~: ~~de~~ het 4/7 Royal Hussars, ~~de~~ het 13/8 Royal Hussars, ~~de~~ het Nottingham Yeomanry (de Sherwood Rangers) - alle drie tankeenheden -, ~~de~~ het 12/60 King Royal Rifle Corps - een infanterieeenheid - en het 147ste Field Regiment (Essex Yeomanry) een artillerieeenheid.

het bataljon

het VIIIe bataljon van het Middlesexregiment

Hoofdstuk XVII (Maandag 25 September 311
Nijmegen - ~~De drie fasenoperatie.~~

Nu de Führer de dag tevoren in hoogst eigen persoon het bevel uitgevaardigd had om tot de tegenaanval over te gaan, konden spoedig nadere orders verwacht worden hoe de Führer zich het terugdringen van de Amerikanen en Britten achter de Maas gedacht had. Kort na middernacht kon von Rundstedt zijn onderhorigen mededelen, dat Hitler bevolen had, dat, 'ter bescherming van het Ruhrgebied en om het afbouwen van de verlengde Westwall mogelijk te maken, de vijand in het gebied Nijmegen - Arnhem door een concentrische aanval vernietigd moest worden. Daarbij moest het zwaartepunt van deze aanval in het gebied tussen Maas en Waal liggen om de weg Nijmegen - Grave te veroveren en zo een verdere versterking van de vijand ten Noorden van de Maas onmogelijk te maken.' 1)

Model had intussen met zijn staf koortsachtig gewerkt om een operatieplan op te stellen, dat aan Hitlers verlangens, die hem telefonisch al eerder medegedeeld waren, tegemoet moest komen. Te 01.00 uur meldde de bevelhebber van armeegroep B dat 'een gelijktijdig ten uitvoer brengen van de gegeven opdrachten met het oog op de aanhoudende versterking van het vijandelijk potentieel en de toestand waarin de eigen eenheden verkeren, helaas niet te realiseren is.' 2) De door Hitler bevolen operatie moest derhalve in drie fasen verwezenlijkt worden. De eerste zou een directe aanval op Nijmegen zijn door Meindls IIde Valschermkorps dat te dien einde door de 190ste Divisie, de Jagd Panther Abteilung 741 en de pantserbrigade 108 versterkt zou worden. Maar, zo stelde Model met enige nadruk, het was wel wenselijk dat nog een divisie voor deze aanval vrijgemaakt werd. Zo mogelijk zou deze eerste fase op 26 september, anders op 27 september, beginnen. Op 29 september zou dan de tweede fase intreden met een aanval op het bruggehoofd ten Noorden en Oosten van de Maas. Hiervoor moest dan de 9de en 116de pantserdivisie ingeschakeld worden, waarvan, zo verwachtte Model, de 'opfrissing' 3) goeddeels voltooid zou zijn. Ook voor deze tweede fase achtte Model de beloofde pantserdivisies niet krachtig genoeg om het gestelde doel te bereiken en hij deelde von Rundstedt dan ook mede, dat een infanteriedivisie en een pantserbrigade absoluut noodzakelijk waren om deze aanval te voeden. Als aanvalsrichting kwam alleen de Maas ten Westen van Grave in aanmerking. De aanvangsdatum vóór 29 september vast te stellen was niet mogelijk, aangezien dan slechts een korte speldeprik verwacht kon worden. 4) Als ook dit operatiestadium tot een goed einde gebracht zou zijn, trad de derde fase, die de vernietiging van de tegenstanders tussen de Waal en de beneden-Rijn beoogde, in werking. De voor de eerste twee fasen gebruikte troepen zouden dan opnieuw geformeerd moeten worden en het leek hem onontkoombaar dat voor deze slotaanval tot herovering van de Betuwe hem de 363ste Volks Grenadier Division ter beschikking gesteld werd 5) daar de gevechtskracht van de thans bij Arnhem ingezette troepen zwaar geleden had. Wie de primaire beginselen van 'het tussen de regels door lezen' onder de knie heeft merkt uit heel de tekst van Models bericht, dat de generaalveldmaarschalk zelf bitter weinig vertrouwen had in de afloop van deze operatie.

1) Kriegstagebuch OB West, 25 September 1944, Anlage 2369, ondertekend met Adolf Hitler.

2) Kriegstagebuch HGB, 25 ~~September 1944~~ 9.44., 01.00 Uhr.

3) Zie ook pp. 36 - 37.

4) Kriegstagebuch HGB, 25 ~~September 1944~~ 9.44., 01.00 Uhr.

5) De slimme Model had allang vastgesteld, dat onder de nieuw geformeerde eenheden, deze divisie veruit de beste was. De bedoeling was dat zij onder bevel van ~~het hoofdkwartier~~ van het XIIe SS Korps, dat in Wageningen neergestreken was, onder commando van Obergruppenführer und General der Waffen SS Curt von Gottberg, zou komen.

de staf.

De afsnijding van de corridor, de mislukking van de beide overtochten aan de Rijn naar Hartenstein en de uiterst netelige situatie van Britten en Polen in de perimeter van Hartenstein maakte een evacuatie van die perimeter noodzakelijk. In de vroege ochtend kreeg Urquhart een brief van Thomas, de commandant van de Wessex, waarin deze hem schreef, dat Dempsey en zijn tweede leger de poging om een bruggehoofd bij Arnhem te vormen, moesten opgeven. De Britse 1ste luchtlandingsdivisie moest derhalve geëvacueerd worden. Urquhart antwoordde te 10.30 uur dat dit terugnemen de komende nacht moest gebeuren. De operatie kreeg de codenaam 'Berlin'. Dat de voorbereiding van deze strikt geheime onderneming zelfs tot Nijmegen doordrong, toont de volgende geschiedenis, opgeschreven door de journalist A. Lammerts van Bueren: '{Op Maandag 25 September kwam een geallieerd officier bij ons en vroeg ons of wij een spoed-drukorder konden uitvoeren, waarbij echter volledige geheimhouding moest worden betracht. Er moesten eenige duizenden circulaires in de Duitsche taal gedrukt worden, waarin aan den Duitschen commandant bij Arnhem verzocht werd een wapenstilstand aan te gaan teneinde de Britsche zwaar gewonden over te nemen. De circulaires zouden in kartonnen kokers boven de Duitsche linies worden uitgeworpen. Toen begrepen wij, dat de strijd in Arnhem verloren was en dat Nijmegen aan het begin stond van een langen lijdensweg, n.l. als stad in de frontlinie.}' 1)

's Avonds te 21.00 uur begon het 64ste medium regiment Royal Artillery aan een heftig bombardement op de Duitse stellingen. Drie kwartier later begon de eerste overtocht waarvoor slechts stormboten beschikbaar waren, die ieder ongeveer veertien man konden vervoeren. Tezelfdertijd begon de 4V Dorsets aan een afleidingsmanoeuvre. In welke mate, begunstigd overigens door donkerte, storm en regen deze Dorsets, van wie er tweehonderd de volgende dag de weg in de krijgsgevangenschap moesten gaan, erin slaagden de Duitsers te misleiden, blijkt uit het dagrapport van Models inlichtingendienst.: 'Het XXXe Corps waagde enkele sterke uitvallen tegen het bruggehoofd Arnhem, die als inleiding van een op handen zijnde aanval te beschouwen is. Tezelfdertijd komen sterke aanwijzingen, dat de vijand zich ten Westen van Arnhem in de sector tussen Opheusden (20 kilometer ten Westen van Arnhem) en Driel voor de aanval over de Rijn gereed maakt.' 2)

1) A. Lammerts van Bueren, 'De verwoesting van een oude keizersstad', Nijmegen, Uitgeverij de Koepel, z.j. (1946).

2) Ie Meldung, ~~Heeresgruppe~~ H G B, 25 September 1944, Tagesmeldung. (The National Archives, Washington).

Hoezeer de Duitsers mistastten over de op handen zijnde aanval bij Opheusden bewijst de geschiedenis van het ~~12de~~ XII e bataljon van het King's Royal Rifle Corps. Voor de operatie Market Garden was XII K.R.R.C., met onder zich de tanks van het 'A' eskadron van de 13/18 Royal Hussars, geplaatst onder het reconnaissance regiment van de 43ste divisie. De bedoeling was dat dit versterkte verkenningsregiment onmiddellijk achter de garde-tankdivisie zou oprukken tot Arnhem. Dan zou deze groep zich in drie colonnes splitsen en zich noordoostwaarts in mars zetten, de bruggen van de IJssel bezetten en deze bezet houden tot de komst van de 50ste divisie. XII K.R.R.C. zou Doesburg bezetten.

Op 20 september 1944 trok het bataljon van Eindhoven in de richting Grave. Valse geruchten, volgens welke Geldrop door vijftien tot honderd Duitse tanks bedreigd ~~wa~~ werd, noodzaakten het bataljon daar halt te houden. De volgende dag, 's avonds tegen negen uur, trok de groep verder en bereikte de volgende ochtend, 22 september tegen negen uur de Diervoort in Hatert. Tegen 12.00 uur kreeg XII K.R.R.C. het bericht door dat zij zich gereed moesten maken voor een aanval op de Arnhemse verkeersbrug. Het kon echter nog wel een paar uur duren, daar eerst de weg tot Elst en zo mogelijk tot Elden van Duitsers ~~geruimd~~ ruimde moest worden. Later op de middag kregen Lieutenant-Colonel ~~Hon. M.~~ G. Edwardes en de onder zijn bevel staande mannen te horen, dat de actie uitgesteld was, de volgende ochtend dat zij definitief afgelast was. Na de geslaagde gliderlanding van 23 september kwam op de Diervoort bericht binnen, dat voor XII K.R.R.C. een nieuwe taak was weggelegd. Tezamen met het 43ste recce regiment moest het de uiterst westelijke flank dekken van het Betuwe front. De 'A', 'B' en 'C' compagnieën zouden respectievelijk Randwijk, Zetten en Andelst bezetten, terwijl de hoofdkwartieren van XII K.R.R.C. en het recce regiment In Slijk-Ewijk zouden gevestigd worden. Bij het invallen van de duisternis had XII K.R.R.C. deze plaatsen bezet zonder ook maar één Duitse soldaat tegengekomen te zijn. Op zondag 24 september werd het bataljon medegedeeld, dat de 43ste divisie de weg Andelst - Randwijk wilde gebruiken als een alternatieve route voor toekomstige operaties. Samen met het recce regiment werd deze opdracht ten uitvoer gebracht. De 'B' compagnie bezette Dodewaard, terwijl de 'A' compagnie Opheusden innam dat nog lang de meest noordelijke punt zou blijven van het geallieerde westelijke front, ofschoon het dorp zelf later weer voor een groot deel aan de Duitsers moest worden prijsgegeven en tenslotte vele weken lang niemandsland ~~bleef~~ bleef. De 'C' compagnie bleef als reserve in Zetten. Twee eskadrons van het recce regiment bezetten Randwijk en Remmen, het derde kwam in Dodewaard terecht. In een conservenfabriek 1) tegen de dijk in Hien gelegen werd het hoofdkwartier gevestigd. Er was vrijwel geen Duitse tegenstand ondervonden. De bevrijding van Opheusden eiste één slachtoffer, de Major W.A. Young-Smith van de 'A' compagnie.

Ook op deze maandag bemerkten noch de Riflemen noch de Wessex ook maar iets wat erop duidde, dat zich in dit gebied Duitsers ophielden. Zo hadden twee kleine eenheden voor het verlies van één man een directe verbinding geschapen tussen Waal en Rijn terwijl meer dan een divisie nu al voor de vijfde achtereenvolgende dag tevergeefs probeerden via Bemmel en Elst direct naar Arnhem door te stoten. 2) En de aanwezigheid van de enkele honderden soldaten en officieren bij Opheusden zagen de Duitsers als een aanzienlijke strijdmacht aan, die ongetwijfeld zou proberen de Rijn bij Wageningen over te steken. En terwijl Models inlichtingen officier dit schreef was de evacuatie uit Arnhem al lang op gang en was het plan om de 43ste ten Westen van Arnhem bij Renkum een bruggehoofd te laten vormen al vergeten.

Ook de Welsh Guards en vooral de Wessex divisie speelden hun rol op deze laatste dramatische dag van Market. De Welsh Guards moesten op de oostelijke flank van het Betuwefront opnieuw proberen Bemmel te veroveren tezamen met de 69ste brigade van de Britse 50ste divisie. Hier ontbrandden felle straatgevechten en waarbij het de Britten gelukte ten Westen van Bemmel het Duitse front een paar kilometers in te deuken. De 214de brigade van de Wessex, onder Essame, slaagde er eindelijk in na heftige strijd Elst volledig van Duitsers te zuiveren en de plaats in te nemen. Op de westflank werd zij bij deze operatie gedekt door de Britse 8ste tankbrigade van de ~~50ste~~ 43 ste divisie.

1) Vinks Conservenfabriek, Waalbandijk 115, Hien (gemeente Dodewaard).

2) ~~Zie ook pp. 281 en 282.~~

De 130ste brigade , waarvan 4 en 5 Dorset nauw betrokken waren bij de strijd om de perimeter, had haar hoofdkwartier vlak bij Driel. Van hieruit was 's nachts Meijers overgestoken met Thomas' schrijven aan Urquhart met het plan voor de terugtocht. De derde brigade van de Wessex, de 214de, was in reserve gehouden. Onder haar verantwoordelijkheid, dus onder die van haar fameuze commandant J.O.E. Vandeleur, zouden alle operaties vallen die ten doel hadden de andere Rijnoever die nacht te bereiken. Voor de overvaart, met zestien stormboten bemand met divisiepersoneel en eenentwintig stormboten, waarvoor Canadezen de zorg droegen, was de commandant van de Royal Engineers van de Wessex, Lieutenant-Colonel W.~~C.A.~~ Henniker verantwoordelijk. Om de evacuatie de grootst mogelijke kans van slagen te geven zou ~~het~~ 4 Wiltshire Regiment van de 129ste brigade, onder Lieutenant-Colonel W.~~C.B.~~ Roberts, een schijnaanval uitvoeren ten Westen van Driel. In de late namiddag zette een colonne bestaande uit mortier- en brencarrier pelotons, een mitrailleurpeloton, een aantal lege Dukws en vrachtwagens met pontons en brugsegmenten ~~zich~~ in beweging. Toen het donker begon te worden trok de colonne naar Heteren, en opende van daaruit met alle lichte wapens waarover zij beschikten een één uur durende beschieting van de andere oever. Naast het signaleren van 2 K.R.R.C. in Opheusden versterkte deze beschieting de Duitsers in de mening, dat tussen Opheusden en Driel de Britten zich gereed maakten voor de oversteek over de Rijn in deze sector en droegen zo wezenlijk bij tot de voorspoedige evacuatie van Urquharts mannen uit Arnhem 1). In het front om Nijmegen was de inneming van Elst het wapenfeit van de dag. Maar de verovering van dit dorp, halfweg tussen Nijmegen en Arnhem kwam dagen te laat om voor de geallieerden nog van enig gewicht te zijn voor het uiteindelijke resultaat van Market Garden. Hier, een paar kilometers voor het begeerde doel, stokte de grootste gecombineerde lucht- en land operatie, ooit door de geallieerden ondernomen.
'Elst was een heel gewoon dorp - ofschoon het spoedig een ruïne zou worden - met een hoofdstraat slingerend door het centrum; het verheugde zich erin geen versterkingen of iets van dien aard te bezitten; maar de tanks en infanterie zouden er nooit in slagen er op tijd doorheen te komen. De tanks konden de bochtige weg niet verlaten en een handjevol antitankgeschut maakten het tot een dodenval. De infanteriedivisie zelf - ofschoon zij deelde in of het slachtoffer was van het heersende gebrek aan haast - zat tegen de tijd dat zij de rand van het bruggehoofd bereikte, bijna zonder voorraden; de brigade, die uiteindelijk de Rijn bereikte, kwam met nog slechts vijf banden per 25 ponder in reserve aan.
Hier in Elst - zo'n klein en gewoon dorpje - zo onbekend met roem en nu door een kolossale verdedigingsdam van de nieuwe troepen op de hoofdweg afgesneden - hier werd de strijd om de brug te Arnhem uiteindelijk verloren. Zijn garnizoen was op niet meer dan twee bataljons SS-infanterie en twintig tanks geschat. Toen de strijd aan de andere kant van de rivier was afgelopen, moesten verspreid liggende Britse bataljons, niet ver van zijn ruïnes, hun koude stellingen, die uitzagen op de mistige door bomen begrensde hoogten achter Arnhem, innemen. Er was niets anders om naar te kijken. "Garden" was inderdaad "als een meloen aan zijn stengel" verkwijnd.' 2)

Ook aan de verschillende delen van het naar Duitsland gekeerde front van de 82ste was alle activiteit in de noordelijke en zuidelijke sector. Tankgevechten bij Erlecom, begeleid door duchtig artillerie- en granaatspervuur bracht geen van beiden enige terreinwinst, De Querdamm bleef in het bezit van het IIe valschermkorps. In het Zuiden hadden de mannen van het 325ste glider infanterie regiment het hard te verduren. Met ondersteuning van vlammenwerpers 3) en zwaar geschut probeerden de Duitsers Riethorst vast in handen te krijgen. In de op- en neergaande gevechten was het eindresultaat gunstig voor de kersverse Amerikaanse infanteristen, die aan de verschillende hier opererende Kampfgruppen, waarvan valschermjagers een integrerend deel uitmaakten, geen duimbreed grond hoefden prijs te geven en hen bij het vallen van de avond uit Riethorst konden verdrijven.

1) In de uitgebreide litteratuur over Arnhem is vrijwel steeds geschreven vanuit het zicht van hen, die in Arnhem vochten. Daar de strijd in en boven Nijmegen vaak met een enkele regel afgedaan wordt, is in dit en de voorgaande hoofdstukken wat uitvoeriger aandacht besteed aan het krijgsgebeuren in de Overbetuwe, dat bepalend was voor het verdere lot van de stad Nijmegen.

2) John North, 'North-West ~~&~~ Europe 1944 - 5', London, Her Majesty's Stationary Office, ~~London~~, 1953, pp. 117 - 118.

3) De 82ste airbornedivisie rapporteerde op 24 september dat zij die dag voor het eerst sinds haar deelname aan de gevechten in West-Europa met dit Duitse wapen had kennis gemaakt.

westelijke oever van de Limburgse Maas opgeruimd.Doch de frontlijn om Nijmegen liep toen nog even dicht langs de stad als op deze dag van de terugkeer der Britten en Polen uit Arnhem.En het zou nogmaals twee maanden duren voordat het oostelijk front zich van de stad afschoof.Pas begin april rukten de geallieerden Arnhem binnen en was ook vanuit het Noorden alle gevaar geweken.

Het dagoverzicht van de 82ste begon op deze dag met de woorden: 'Vijandelijke frontlinie.Geen verandering.Bij Erlecom,Wyler en de Keekberg hebben beide partijen geprobeerd hun posities te verbeteren,doch zonder resultaat.' Ook aan het noordelijk front in de Betuwe bij Bemmel en Elst was de toestand stabiel.De 82ste had door de zaterdag ontvangen versterking met het 325ste gliderinfanterieregiment de mogelijkheid om successievelijk al haar eenheden enige rust te gunnen als divisiereserve.Ook het 307de bataljon engineers werd als grondgroepen gebruikt - op 29 september werd het definitief de bewaking van de Waaldijk tussen Nijmegen en Erlecom toegewezen - hetgeen er duidelijk op wees dat elke offensieve actie voorlopig taboe was.

Voor von Rundstedt en Model gold nog steeds het bevel van hun opperste krijgsheer om Nijmegen te heroveren,maar enige hoop op een gunstig resultaat koesterden schijnbaar geen van beiden meer.Ook zij bereidden zich voor op een oorlogswinter,die het Reichswald en het daarachterliggende gebied in staat van verdediging moest brengen wanneer de geallieerden in het komende voorjaar vanuit Nijmegen een poging zouden wagen in zuidoostelijke richting op te rukken.Het einde van Market Garden viel dan ook samen met de eerste evacueringen tussen Beek en Kleef.Aanvankelijk gebeurde dit op vrijwillige basis en gold het alleen vrouwen en kinderen - de mannen moesten graven - in de tweede helft van oktober werden allen,wier aanwezigheid niet strikt noodzakelijk was,gedwongen naar Midden-Duitsland te verhuizen.Zelfs het vee werd naar de overzijde van de Rijn gebracht en zo ontstond een niemandsland,dat zich vanaf de grens bij Nijmegen steeds meer in zuidelijke richting uitstrekte en vijf tot vijftien kilometers diep was.

Model was het in één zaak roerend met Hitler en von Rundstedt eens geworden:de Waalbrug moest thans zo spoedig mogelijk onklaar gemaakt worden.Indien de bevelhebber van armeegroep B Hitlers bevel tot heroovering van Nijmegen uitvoerbaar had geacht,zou hij zich ongetwijfeld verzet hebben tegen dit plan.Als zijn armeegroep straks weer aan het Maas-Waalkanaal zou staan,zou de vaste oeververbinding tussen Lent en Nijmegen een belangrijke schakel vormen in de verbinding met het achterland, waar krachtens bevel van Hitler twee volksgrenadierdivisies gelegerd zouden worden,om een grotere weerbaarheid te bewerkstelligen bij eventuele nieuwe luchtlandingen én als reserve voor de komende operaties in de sector Nijmegen. 1) ~~Door zijn stem niet te verheffen tegen het plan de Waalbrug te vernietigen gaf Model stilzwijgend toe,dat de zwakte van zijn troepen ten Oosten en ten Noorden van Nijmegen te ernstig was om enig offensief met een redelijke kans op succes te kunnen ondernemen.~~ ~~Vanaf~~ Op 26 september zette de Duitse luchtmacht al het weinige haar nog ten dienste staande materieel in tegen de Waalbrug. ~~Het eerste~~ Succes bereikten zij op de late avond van 26 september toen een 'zweefbom' erin slaagde een gat van ~~25~~ [illegible] meter breed en 6 meter lang aan de noordelijke helft van het brugwegdek te slaan.In totaal waren vier Mistelvliegtuigen, acht [illegible] en [illegible] andere vliegtuigen gestart voor de aanvallen op de Nijmeegse brug. 2) Gezien de [illegible] tegenstanders van de Duitse luchtmacht vormde dit een [illegible] vloot.Met uitzondering van [illegible] vliegtuigen,die naar de [illegible] naalvestingen vlogen,waren alle beschikbare bombardementsvliegtuigen ingezet.

1) De 256ste Volks Grenadier Divisie zou op 27 september in mars gezet worden naar Groningen,de ~~256ste~~ 361ste Volks Grenadier Divisie naar Zwolle op 26 september .(Kriegstagebuch OB West,o.a.,1944,September 25,21.15 Uhr).
2) Kriegstagebuch OB West,1944,September 27,Meldung 09.45 Uhr.

deze avond en nacht